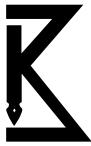

Драгољуб Петровић / ЗЛОВРЕМЕНИК

**Књижевна задруга
Српског народног вијећа**

**Библиотека
СТУДИЈЕ**

**Драгољуб Петровић
ЗЛОВРЕМЕНИК**

Издавач

Књижевна задруга Српског народног вијећа Црне Горе

За издавача

Др Момчило Вуксановић

Приредио

Илија Петровић

Уредник

Миодраг Ђупић

Лектор

Елена Д. Капустина

Компјутерска обрада слога и прелом

Немања Петровић

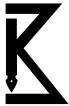
Штампа

“АП Принт”, Подгорица

Тираж

500 примерака

Драгољуб Петровић
ЗЛОВРЕМЕНИК

Подгорица, 2011

Где је што

Приређивач, У злу времену, предговор – 7-18

О СЕБИ -19-42

Драгољуб Петровић, професор фонологије и дијалектологије на Филозофском факултету у Новом Саду - 21
А зло добра донијети неће - 33.

О ЊИМА И О НАМА - 43-409

- Ви можете и Бог вам је дао - 45
Смишљено одрицање - 48
„Индекс“ привремено забрањен - 50
Партијска казна - 52
Посртања - 53
Црногорци у Енциклопедији - 56
Да не крива ни тамо ни амо - 58
Испитивање народних говора - 67
Језик у Енциклопедији - 70
Черечење - 71
Време не ради за језик - 73
Мислилац као непријатељ - 80
Јагњован - 82
Наручиоци - 84
Застиће - 86
Једноумац - 88
Помиримо пријатеље – непријатељи су смирени - 94
Кључар - 98
Јасеновац - 100
Старост - 102
Мера - 104
Заборавље - 107
Устав - 112
Интелигенти - 114
Лажи - 116
Диктатура - 118
Срам - 121
Политика на мањинско-националној основи - 124
Језиком у деобе - 125
Стратегија - 128
Раскршће - 133
Унезверитет - 137
Извижд - 139
Конфедерација - 142
Универзитет према обличју државотворца - 145
Буњевци - 148
Ко да отвори очи - 153
Опозиција - 158
Игре око Његоша - 162
Безглав - 165
Поштење - 167
Ћилас - 170

- Чојство - 172
Ка тминама историје - 175
Глупост - 179
Јефтиност - 182
Стид - 187
Радовање - 190
Усташтво као антифашизам - 196
Српско језичко питање - 199
Српска страна „прави штету” - 206
Писмо о науци и лопти - 211
Српски језик и његови дијалекти - 213
Судбина српског језика и писма питање је српског националног опстанка - 222
Белосветски - 226
Црнозбор - 231
Незнавена лингвистика и њен „баста(нда)рдни црногорски производ” - 236
Језик од једног слова и наука од једне вијуге - 243
Куд иде српско школство - 247
О „Сумраку српске ћирилице” - 252
Аветлук безлијека - 259
Језички добошари - 264
Нова црногорска похара Српства - 265
О језику материну - 269
Срби нестају заједно с ћирилицом - 273
Не као прадеда - 287
Један поглед на српску карактерологију - 288
Ко још признаје ћирилицу - 292
Језик и политика у Црној Гори - 294
Неразумни спорови - 314
Гора од геноцида - 320
Поново о српском језику и српском школству - 327
Језик који се заснива на декларацијама - 335
Какви тесари такав и језик - 347
Псовка - 348
Распродажа српског језика - 351
О Црногорцима и монтенегринима - 354
На најважнијим животним испитима нема поправног - 370
Куд се запутила српска ћирилица - 397
Српски језик и његови заперци - 404.

Белешка о ћисцу - 414-418.

У злу времену

Језик, вера и народност,
Аманет ти, Србе, брате,
То свето троје
То је извор чести, славе и среће твоје.
Теодор Павловић (1804-1854)

У разговору с Милорадом Црњанином, емитованом 3. јануара 2008. године (*Сећања*, Телевизија Војводине, Нови Сад), писац ове књиге, рекао је и следеће:

„Написао сам обимну расправу о српском говору Враке, у околини Скадра; питање је да ли је ико од тамошњих Срба, тамо, у Враки, претекао до данашњег дана.

Написао сам књигу о говору Змијања; пола Змијања више није српско, а неизвесно је да ли ће опстати и она друга половина.

Написао сам књигу о говорима Баније и Кордуна; тамо Срба сада више нема.

Доста сам расправа посветио српским говорима Војводине; сада је у штампи седма књига мојега речника војвођанских говора, а већ се чује прича о увођењу војвођанског језика.

Написао сам преко сто расправа, или сто педесет, о српским говорима у Црној Гори; мени је Црна Гора сада иностранство.

Једино што би се могло дододити да ме и даље задржи на српском терену, међу Србима, биће речник који радим за говор Качера, краја са северозападних падина Рудника.

Истраживао сам, дакле, говоре западних Срба, говоре српске Црне Горе, говоре српске Војводине, па кажем: све што сам до сада радио испада да сам радио или наопако, или непримишљено, или у незнанују, у сваком случају, без рачуна. А што се десило како се десило, вероватно је да све то, према некаквој мојој и садашњој и старој памети, друкчије није ни могло бити”.

Дан или два касније, брижно питање једног гледаоца о каквој се *памети* ради, али и његове страхове због свега што се са Србима и међу Србима збива у нашем времену, он је пропратио кратким запажањем да данашњи српски историчари не ве-рују ни реч од онога што су о српској старини знали, записали или пренели бројни летописци и историчари са стране:

„Моји радови о српским говорима на подручјима која да-нас више не настањују Срби, већ неки бивши Срби, отпадници од Српства, тренутно заиста јесу непобитно сведочанство да су

тамо, доскора, живели Срби, али само због тога што још увек има живих Срба који су из тих крајева прогнани. Но, бојим се да ће, у не тако далекој будућности, неки нови српски историчари, они који буду наслеђивали знања и логику данашњих историчара, и историчара који су и нас и неколико генерација наших предака учили истом таквом знању, беспоговорно тврдити да су све те моје језичке расправе апокрифне природе, да су, дакле, неутемељене, сумњиве, можда и лажне, да су засноване на романтичарским представама о старини и простирању српског народа и српског језика”.

А све то дешава нам се упркос томе што је, још поодавно, Сава Поповић Текелија (1761-1842) непогрешиво уочавао каквим се све странпутицама креће српски народ и узалуд нас учио „да се манемо тих назива Босанац, Далматинац, Србијанац, Црногорац, јер ће неко наћи оправдање да од тих покрајинских назива направи посебне народе”; баш онако како се то сада чини, и како се вековима уназад чинило.

Оно што је Павел Јозеф Шафарик (1795-1861), Словак, филолог и историчар, писао о српској старини, и наше искуство из претходних шездесетак година са разбијањем Југославије, земље замишљене да и свим Србима послужи као заједничка кућа, мада кућа без кровца, могло би данашњим „званичним” историчарима у Србији (макар колико им била сумњива национална оријентација), послужити као сигуран и недвосмислен основ за писање праве и истините српске историје; песимисти би могли рећи да је касно за то, али: *боље икад нेहо никад*.

Током минулих деценија, све док је та „заједничка кућа” како-тако опстојавала, пред нашим очима, на злочиначки начин, из српске националне супстанце ишчупано је премного ткива и од њега створено неколико нових нација, а на Српској Земљи, за сада барем, пет нових држава, што несрпских, што антисрпских. Навешћемо покоји доказ за ту тврђњу:

- Буњевци и Шокци из Војводине Српске, они који су се непосредно по Првом светском рату углавном називали Србима, били су, на самом почетку комунистичких година, „унапређени” у Хрвате; многи од њих задовољни су тим „добитком”, многи су се вратили, или се још враћају, свом племенском називу, а питање је да ли ће се неко од њих вратити свом српском извору;

- Од Срба из Мађедоније, или Јужне Србије, српски непријатељи, опседнути идејама „оплемењеним” у коминтерновској

кухињи, најпре су начинили „Македонце”, а нешто касније, мада су по свом идејном, односно „религиозном” опредељењу били атеисти, даровали су им и „аутокефалну македонску цркву”; на тим је основама створена и држава Мађедонија;

• Уз мање или више отворену војну подршку Сједињених Америчких Држава и Северноатлантског војног савеза (НАТО) више него шести део српског националног простора у комунистичкој (коминтерновској, брозовској) творевини Босни и Херцеговини отет је од Срба и укључен у новостворену муслиманско-хрватску федерацију;

• Уз директну америчку војну подршку и благослов њеног служинчета, такозване Организације уједињених нација, онемогућен је опстанак Републике Србске Крајине, створене на српском народносном простору брозовске Републике Хрватске, тако што се опсежном војном акцијом кренуло у систематско и немилосрдно истребљење српског становништва. Била је то „права” прилика да се вишедеценијска неприкривена хрватска мржња према Србима (привидно сузбијана кроз крилатицу о наводном „братству и јединству”) искаже на изразито нељудски начин;

• Да би се ово стање савремене хрватске свести уопште могло подврћи било каквом тумачењу, ваља знати да Срби никад у својој историји нису ратовали против Хрвата; они су ратовали против бивших Срба, оних Срба који су ко зна из којих разлога напустили православље и прешли у католицизам. Као што је то случај и с исламизованим Србима и свима знатом из реком да је *йоштурица гори од Турчина*, и покатоличени Срби воде свој „лични” рат са својом дојучерашњом српском браћом. Ови злосрећни преобраћеници још увек се налазе ни на небу ни на земљи: јесу прихватили католицизам и хрватство, али њихово „хрватство” стално је под сумњом, јер и Хрвати и Срби, а нарочито водећи идеолози римокатоличке цркве, познатије као Ватикан, знају о коме се стварно ради. Презимена тих нових Хрвата, а и лична имена, и даље су српска. Многе такве породице, нарочито оне које су католицизам прихватиле тек коју генерацију раније, задржале су породичну славу, то ислучиво српско обележје, до данашњег дана, а добар део њих зна и своје старо породично стабло. Због свега тога, због још увек неизбрисаних трагова о свом пореклу, ти „нови Хрвати” мрзе и једне и друге. Мрзе Хрвате, јер још нису достигли њихов ниво ни у католичком ни у националном погледу, а мрзе Србе,

јер они су, и поред свих тегоба које су повремено или стално наводиле појединце или веће и мање групе да избегну из православља и Српства, и даље остали и Срби и православци. Више мрзе Србе, јер они су живи сведоци о издаји своје бивше браће. Све док такви сведоци постоје, „хрватство” тих нових Хрвата и даље ће бити под сумњом. Сумње ће нестати тек уколико сви српски сведоци њиховог преобраћеништва буду уклонjeni. Мржња тих нових Хрвата само је „теоријска” подлога сваком хрватском (и католичком) геноциду над српским народом. Новонастале политичке, војне и верске прилике у недавно разбијеној Брозовој Југославији разгореле су ону већ поменуту прикривену мржњу према Србима и свако ко је иоле држао до свог „хрватства” кренуо је да га докаже на својим српским суседима и рођацима. За тако нешто, сви они имали су благослов и верских и војних и политичких власти у Хрватској, а сви њихови „ратнички” поступци били су усмеравани из једног јединственог политичко-војно-верског центра и имали су за једини циљ да коначно реализују закључке оног свехрватског католичког конгреса одржаног у Загребу септембра 1900. године, да до краја 20. века све што је у Хрватској мора бити хрватско, а све што је хрватско мора бити католичко;

- Од Срба из Црне Горе, Брда и Старе Херцеговине, коминтерновска „кухиња” створила је националне „Црногорце”, дарујући им најпре црногорску аутофекалну цркву, а пре коју годину и црногорску државу. Национална свест те расрబљене групације развија се по рецептима преузетим од Хрвата, а верску ће им уобличити Ватикан, најпре „нагр(а)дом” да пређу у унију, а потом и „унапређењем” у римокатолицизам; и у једном и у другом случају, моралну и сваку другу потпору (и подуку) пружиће им некадашњи отпадници од Српства, они који су тој и таквој Црној Гори изгласали наводну независност. Онима који се још нису одрекли својих српских обележја, нити то за сада кане учинити, у таквој се држави не пише баш најбоље: у погодном тренутку, а сваки ће антисрпски и антиправославни тренутак бити за тако нешто погодан, самопроглашени предводници националних Црногорца досетиће се да оживе Секулу Дрљевића и Савића Марковића и потом успоставе црногорско усташтво;

- У Херцеговини и Босни, од Срба муслиманске вере најпре је измишљена „муслиманска” нација, да би, колико јуче, под заштитом страних војних сила, та „нација” била преименова-

на у „Бошњаке”. Мада у народносном смислу немају додирних тачака са Турцима, исламистичка Турска чини им се пријемчијом од живота са српским православним светом, од чијег су се националног и верског бића издвојили током претходних ве- кова и на чијој је мржњи према некадашњој браћи по крви ство- рен већ поменути и добро познат исказ да је *йоштурица гори од Турчина;*

• Стару (Праву) Србију, у коминтерновској номенклатури названу Аутономна Област Косово и Метохија, америчка вој- на сила поклонила је Арбанасима увоженим из Арбаније свих година после Другог светског рата (по Брозовом договору у Комунистичкој интернационали, из кога је проистекло и зва- ње југословенског „народног хероја” арбанашком вођи Енверу Хоџи), као и Шиптарима, који су вековима, најразличитијим притисцима (уценама, убиствима, отимањем имања и пртери- вањем с њих, „печењем” ужеженим металним предметима, „уда- рањем на образ” – силовањем, отимањем жена и девојака, исла- мизовањем и потурчивањем – из тих крајева потискивали православне Србе; то се није дешавало на мањим, тако што би некадашња српска села потпуно и одједном пустела, већ је не- осетно и постепено, услед непрекидног трајања тих притисака, односно зулума, поступно долазило до смене староседелачког српског становништва арбанашким, а многа села остајала су без иједне српске куће. Током последњих двадесетак година, пуну подршку том америчком прљавом послу пружале су америчке савезнице из двају светских ратова, али и њене тадашње про- тивнице; ратне победнице вероватно су ишли логиком да се нај- боље одужују савезничкој Србији тако што ће јој одузети сед- ми део територије и тиме учинити уступак оној другој, пора- женој страни у тим истим ратовима. А та друга страна, оли- чена у Немачкој, све своје савезнике у изгубљеним ратовима наградила је брезопотезним учлањењем у Европску унију, чи- ме је исказала не само своју тренутну економску и војну над- моћ над остатком јадне Европе, већ је започела и са ревизијом парискних мировних уговора из 1920. и 1947. године. При томе, и једни и други, и Американци и Немци, рачунали су с арбана- шком мржњом према свему што је српско. Ово последње није ништа ново; као што је то случај с покатоличеним Србима претвореним у Хрвате, чија се антисрпска свест већ вековима обликује по ватиканском концепту, тако се и свест данашњих Арбанаса, у сваком случају поарбанашених Срба, исламизо-

ваних или покатоличених, свеједно, усмерава из антицивилизацијских и антирелигијских (понајпре: антиправославних) центара новог светског поретка, познатог и као *Ново доба, New Age*.

- Исламизовани Срби из Рашке на добром су путу да се претворе у „Бошњаке” (и да Босну прогласе својом „матичном” државом), иако Босна, занемаримо ли оно што се некад звало Босански пашалук, никада није прелазила источно од Дрине;

- Срби из источне Србије, они који себе зову и Власима, јер су на своје српске корене поодавно заборавили, упорно се труде, уз свесрдну помоћ такозваног Хелсиншког одбора за људска права из Београда, да дођу до „конститутивних елемената” за „влашку нацију”;

- У истом том Хелсиншком одбору, још средином деведесетих година 20. века, започето је подучавање једне мале групе Шопова (с југа Србије) како да постану нација.

И, као што су црногорски отпадници од српског рода успели да српску Црну Гору прогласе независном државом гласовима непријатељски расположених Арбанаса, „Бошњака” и хрватских католика у сопственој кући (све, дакле, бивших Срба), треба очекивати и да две понажеће мањинске групе у Србији: Маџари у Војводини Српској и муслимани у Рашкој области, отпочну и политички и административни поступак за осамостаљење територија на којима тренутно живе. Право на то они су стекли и формално, пошто је углавном гласовима једних и других, али и гласовима анационалног Београда и аутономистичког дела Новог Сада (који би Војводини Србској „даровао” војвођанску нацију, војвођански језик и војвођанску православну цркву), не баш национално оријентисан председнички кандидат успео да „натегне” натполовичну већину на изборима одржаним 3. фебруара 2008. године. У победничком расположењу, тај новоизабраник није умео прикрити о каквој се политичкој „победи” радило, те је, уз јавну захвалност „свом” гласачком телу, посебно истакао допринос мањинских заједница, оних које се већ годинама најотвореније боре за разбијање државе Србије. Једном једином речју открио је смисао свог предизборног пазара: муслиманима из Рашке области, већ неку годину званим „Бошњацима” (иако их са Босном и тамошњим самопроглашеним Бошњацима везује само вероисповест), ставио је на знање да му баш и није стало до Устава Републике Србије, да *Рашка* област више није Рашка већ *Санџак*, те да његову победу на

председничким изборима они могу сматрати званичном државном и политичком подршком даљим плановима за разбијање Србије и, чак, за њено постепено исламизовање.

(Ко зна, можда председничко оживљавање турских војних и управно-територијалних јединица, званих *sançak*, засићава, охрабрује поменуте муслимане да своје „турске“ амбиције пренесу и на санџаке Вучитрнски, Крушевачки и Сmederevски, као и на делове Сремског, Сегединског, Мохачког, Бечкеречког, Темишварског, Чанадског, Молдавског, Видинског и Софијског, који су, *vakıflile*, постојали на подручју данашње Србије, и који би, деси ли се да Турска, на српску несрећу, уђе у Европску унију, постали део неке нове Отоманске империје).

Не сме се сметнути с ума ни податак да је исти тај малочас поменути председник, да ли са своје главе, да ли по диктату својих саветника, Турској обећао концесију за изградњу ауто-пута до Новог Пазара, а како ће се малоазијски Турци и Сарајево договарати о довршењу зелене *трансверзала*, оне због које су босански муслимани пре двадесетак година и ушли у рат против православља и прекодринске Србе изложили небројеним злочинима, то је прећуто и оставио турским, *санџачким* и босанским муслиманима да се међу собом договоре, на српску штету.

Али зато, са свим тим у вези, на самој средини августа 2010. године могло се десити да извесни Џемаил Сульевић, који се представља као председник одбора Народног већа Санџака, тражи да се „санџачке“ општине из Црне Горе и Србије уведу у административну целину, да се прогласи аутономија целовитог „санџака“ и да се, ако се на тој територији прогласи суверитет Босне и Херцеговине, та аутономија припоји Босни. „Санџак је“, каже он, „историјска чињеница, он постоји и има своје границе, он је антицивилизацијски подељен на два дела... Није Санџак ни српска ни црногорска колонија... (и) како је могуће да сва бошњачка деца у школи уче туђу културу, туђу историју“, што значи српску историју и српски језик. Као покриће за такве ставове он узима: наговештаје да би се Република Српска могла издвојити из Босне и приклучити Србији, сопствену тврдњу да „Република Српска никад није постојала“ и своје изразито антисрпско питање шта уопште значи то „српска“.

Но, ако шеф српске државе дозвољава да се Србија почне разбијати у Рашкој, нема никаквог разлога да се истој таквој процедуре не подвргне и Војводина Српска; на тај знак једва чекају Маџари, и војвођански и они други, који живе за тренутак

kad ће се одредбе Тријанонског уговора из 1920. године поништити и угарска држава леђи на Саву и Дунав; по несрећи, они у томе имају не само вербалну већ и практичну подршку својих аутономистички расположених лижичанака у крајевима северно од Дунава и Саве, већ и из антисрпског врха савремене неокомунистичке политичке власти, зване *демократска*. Десиће се, тако, по речима Светог Варнаве Хвостанског и Беочинског, да савремена српска држава „испада и кретенаста и богаљаста управо због тога што су је државници и политичари криво и наопако крстили! То јест зато што су погрешно и несавесно састављали уставе и законе”, због чега нам је она „и ослепела, и оглувела, и занемела”.

А ту се негде крије и одговор на оно антологијско питање због чега Срби, у тешким временима, лако преверавају и беже из свог извornog националног и верског окружења: без стварне могућности да се супротставе својим саможивим, безобзирним, неверујућим и поткупљивим племенским, обласним или државним предводницима без личног поштења и честитости, и не размишљајући много о антисрпској логици којом исти ти предводници зарушавају углед и основне интересе њиховог племена, области или државе, они најлакши излаз налазе у напуштању своје дотадашње националне и верске средине и приклањају се онима од којих очекују да ће се чвршће придржавати барем неког моралног начела, макар такво начело било управљено и против њихове дојучерашње браће.

Друга је ствар што је национална свест барем половине савремених Срба (оних који су изгласали постојећу коалициону власт у Србији), најпре обезбожених у левичарском (ватиканско-коминтерновском) интернационализму а потом преведених („конвертованих”) у мондијализам и демократију антиправославног европског и америчког „новог доба”, у толикој мери запуштена и обезвређена, обезљуђена и понижена, да њени носиоци упорно раде против народа из кога су потекли и нестрпљиво, у оргазмичком расположењу, ишчекују да се Српство уништи и уклони с историјске позорнице.

Суочавајући се у одређеном тренутку са понечим од побројаног, Професор је сматрао не само својим националним и интелектуалним већ и чојственим дугом да реагује; као резултат таквог схватања настајали су текстови сабрани у књизи *Школа немуштог језика* (Нови Сад 1996) и у овој која се сада налази пред Читаоцем. Ако се највећи број тих текстова, у основи, бави

језичким питањима и ставовима које су, злоупотребљавајући српски језик, према Србима исказивали хрватски, црногорски и „бошњачки” апостати (конвертити, преобрађеници, отпадници), чини се то с једноставним разлогом: професор Петровић непрестано се супротстављао труду својих дојучерашињских сународника а савремених отпадника од Српства, да искажу своју наводну самосвојност, неспориву са српским националним бићем; самосвојност коју су они заснивали на лажним поставкама и позивањем на „право” да „свој” језик назову „својим” именом, као и на уверењу да ће, кидањем свих видљивих веза, народнисоних, верских и језичких, успети да прикрију своју апостазију, односно своје отпадништво.

Наравно, тај се труд најчешће и највидљивије исказивао кроз злоупотребе у језику, а било је природно да се Професор, као језички стручњак од угледа, неоптерећен политичким или, можда, личним разлогима оних који су и из југословенског политичког и државног врха, али и из републичких врхова (највише из Београда), производили и штитили те злоупотребе, супротстави таквим „научним” *авејллуцима* и таквом политичком и „државничком” безумљу.

У српским крајевима изван Србије осећало се да су такве језичке злоупотребе више уперене против српског националног бића него из заиста језичких разлога; језички разлоги били су и темељ и покриће антисрпском деловању бивших Срба. Знајући да су неки ранији режими у годинама Другог светског рата (усташки у Независној Држави Хрватској и италијански у Црној Гори) рат против тамошњег Српства водили и потискивањем и брисањем српских језичких особености, Срби, којима је било изузетно стало да очувају свој национални идентитет покушавали су, мада безуспешно, да се томе супротставе. Подразумева се да су они у том отпору рачунали на подршку своје Матице, било њене државне организације, било њених научних институција, било истакнутих појединаца из науке. На жалост, може се мирне душе рећи да у Матици и из Матице такве подршке није било; уколико је нешто и чинјено, било је то крајње неуверљиво.

Јер, Србија, која је и у прошлости, повремено, покушавала да „игра улогу матице”, у свим преломним тренуцима остављала је своју западну браћу на цедилу. А та западна браћа, у уверењу да ће их Матица једнога дана пригрлити, увек су хитала кад јој је било најтеже; и у времену кад се развијао покрет за

обнову српске државности (1804, који су марксистички оријентисани историчари и политичари прозвали *српском револуцијом*), и у Српско-турском рату 1876. и, нарочито, у ослободилачким ратовима 1912-1918. године, кад је приближно двеста хиљада добровољаца стигло отуд на српска ратишта и значајно допринело победи српског оружја. Иако је у завршним војним операцијама на Солунском фронту у српској војсци било више добровољаца са стране но ратника из саме Србије, мирне душе може се рећи да је та огромна добровољачка снага злоупотребљена: није ослобођена цела Српска Земља, већ је, на рачун српских жртава и супротно саветима неких добро намерних страних политичара, и Руса међу њима, Србија прихватила своје католичке непријатеље као утемељиваче Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, несрещне претходнице још несрещније Краљевине Југославије, а о њеној авнојској наследници да и не говоримо.

С разлогом, dakле, аутор помиње предлог војводе Живојина Мишића да се Срби одрекну илузије о заједничкој држави са Хрватима (и Словенцима), дат 1919. године регенту Александру, пошто је то био последњи покушај да се дефинисајем српских националних граница оствари идеал о српском националном уједињењу. Може бити да будући југословенски краљ није знао да је Ђузепе Мацини у јеку борбе за уједињење Италије непрестано понављао како су националне државе тек етапа на путу к уједињењу Европе, исто као што, највероватније, није знао ни да је Виктор Иго исту такву идеју проповедао у Француској. Могуће је да је та идеја била близка и Александру, али он је био војни победник; ни њега није могла мимоићи логика да се сва царства рађају на великим војничким победама. Можда је и његовом царству, као и свим царствима ствараним на бојишту, било суђено да падне пред временом, али не може бити сумње у чињеницу да су највеће српске трагедије током 20. века проистекле из српске небриге (небриге диктоване у Матици) за сопствене националне границе и, истовремено, из превелике бриге за национални опстанак оних који су то замишљено царство сматрали привременим прибежиштем. Хрвати (и Словенци) искористили су српске жртве да остваре сопствену државност. И једни и други рачунали су са том државношћу само утолико што су је у одређеном тренутку могли понудити некој модернизованој Аустроугарској, коју није требало измишљати јер је већ била. Хрвати (и Словенци) никада нису били про-

тив Аустроугарске; они су се на једном историјском раскршћу определили за Југославију, јер се друкчије није могло.

И с разлогом тврди да су Срби „народ који би, с обзиром на дубину и ширину свог историјског памћења, морао имати мјесто у највишим свјетским цивилизацијским круговима и утолико је апсурднија чињеница да у свијести многих његових водећих интелектуалаца још нема мјеста сазнању да језик може имати, између осталих, и највишу националну интегративну функцију. Да су у стању то да схвате, они ваљда не би истрајавали на ономе што им се, из непосреднога сусједства и из свијета, упорно намеће као пројерено средство за даљу незаустановљиву дезинтеграцију српског народа”.

А кад је већ тако, онда је схватљиво што и сам, на другоме месту, без устезања прихвата ставове Драгана Недељковића да „наши главни непријатељи нису негде у свету, него у нашој земљи, и често у највишем руководству наше земље”, због чега се мора признати да су Срби „непаметан народ” који, за разлику од мудријих, стално истиче међусобне разлике.

Неку страну раније поменут је такозвани нови светски поредак, познат и као *Ново доба, New Age*, чија је суштина садржана у потреби да све што у свету може бити снажно а не припада њему, мора бити разбијено и уништено, и српско православље дакако. Подсећајући на једну мисао Лава Толстоја да „није битан политички положај Србије, најбитније јесте религиозно стање српског народа”, исти тај Драган Недељковић упозорава нас да се не ради о религијском стању у црквеном смислу „него у изворном, *religo, religare*, што значи бити у вези, повезан, бити јединствен, здружен, сложен, солидаран. Религиозно стање јесте стање љубави, степен јединства. Ако је то високо, наде има, пораза нема”.

Баш као што нам поручује Јован Златоуст: „Горе имејим сердца!”. *Узвисимо срца!*

На крају, два-три техничка „путоказа”:

1. Сви текстови у овој књизи, или највећи њихов део, писани су у даху, као осврт на нешто што се управо дешавало, а заврећивало је да јавности буде представљено у нешто друкчијем облику од онога који је истој тој јавности нуђен као мање или више „званичан” став. Стога, могло се десити, и дешавало се, да нека од исказаних формулатија буде помало непрецизна и стилски недовољно изbrushена. Приређивач је себи „приграбио” право (мада га није много користио) да на таквим местима

„благо” интервенише, али то ни у ком случају није реметило, нити је могло пореметити, основну ауторову мисао.

2. Поједини ставови понављају се у неким текстовима, али то треба сматрати логичним, пошто су односни текстови „на исту или сличну тему” писани за разне прилике и за различите читаоце или слушаоце. Приређивач није могао, и да је хтео, такве ставове брисати или скраћивати, и при томе упућивати на место на коме је неки од њих први пут био објашњен или образложен; читаоцу неће сметати да их при пролазу кроз књигу поново прочита, мање или више пажљиво, или чак и да их прескочи; напротив, и њему самом може годити да их још који пут уочи, будући да је у народном искуству, нарочито у врло озбиљним приликама, познато упозоравајуће говорење, у стилу: „Кazuјem ovo da ne ostane nekazano”.

3. Текстовима *Драгољуб Петровић, професор фонологије и дијалектологије на Филозофском факултету у Новом Саду*, објављеном у часопису *To јесћи, и А зло добра донојеши неће у Гласу Зејбе*, припадају почетна места у првом поглављу („О себи”), због чињенице да су њихови сарадници успели да од професора Петровића извуку нека „признања” о његовом вишедеценијском деловању. Остали текстови уврштени су редом којим су настајали или којим су објављивани први пут.

4. У овој књизи свега су три „туђа” прилога: један новински извештај, једно званично саопштење и једна партијска казна (насловима датим *курзивом*), сви иза првог ауторовог текста на почетку другог поглавља („О њима и о нама”) и сви као одјек једног раног ауторовог јавног иступа.

5. У ускладу с праксом да новински уредници (или новинари којима то може бити „у опису послова и радних задатака”) најчешће сами насловљавају текстове које су добили од својих сарадника, и овај приређивач је себи дао за право да неке наслове мења по свом нахођењу, било да је наслов неког од тих текстова добијен у новинским редакцијама било да их је њихов аутор тако насловио; то су, највећим делом, наслови од једне речи. Чињено је то у уверењу да такви наслови могу за Читаоца бити интригантнији, али и зарад нескромне потврде оног већ овешталог издавачког правила да је за неку књигу или неки есеј најбољи наслов од две речи, под условом да не постоји једна; као што је има овај *Зловременик*.

Нови Сад, августа 2010.

Приређивач

О СЕБИ

Драгољуб Петровић

професор фонологије и дијалектологије на Филозофском факултету у Новом Саду

■ Студенти Вас познају као професора. Можете ли им о себи рећи и понешто што се о Вама мање зна или, прецизније речено, како би се професор Петровић представио пријатељима?

• Кад човек у својој педесет седмој години пристане да одговара на питања у којима нема ни попуста ни околиштења, онда то значи да пристаје и на својење неке врсте животног биланса. Ако је тако, нека нам буде, и мени и вама.

Рођен сам некако у погрешно време: касно – да у неким важним дogaђajima у чествујем, а рано – да их чудно упамтим и никад до краја разумем. Не може човек да бира о коју ће плочу први пут ударити главом, а ја сам дugo мислио да ми је такву плочу подметнула баба и памтим да су ми ујаци на убоје мелеме привијали. Отац и мајка (код којих је, до рата, било још четворо деце) ретко су долазили и сусрете са њима доживљавао сам као и са сваким намерником коме се домаћини радују. Живели смо високо у планини, у Тополовику: три куће, три старца, три ујака, три ујне (био је још један ујак, али он је био негде далеко, а и две ујне сам нешто слабо запамтио) и Раде, брат ми од ујака, мој вршњак. Куће су биле ни близу ни далеко и за других зимских ноћи, кад се све посмирује, по неком усташтвом поретку и ритуалу који су се мењали једино ако неком дође пријатељ, сви су се окупљали на „сједницима”, да се разговоре о ономе што је било и што ће бити. Ништа од тога ја нисам разумевао, али сам ипак увек устајао као омађијан када бисмо се почели разилачити. Схватио сам да се нешто важно припрема тек кад су се „сједници” проредили, кад су стари почели да се нешто дugo сашаптавају, да ујаци одлазе и да се задugo не враћају, а и кад се врате – на „сједнике” су ишли само старци. И некако у то време, једнога ведрого јутра какво касније вальда никад нисам доживео, небо се над Морачом смрачило од „ероплана”, баба је јекнула и прекристила се: „Ево зла невиђенога!”

Бомбардована је Подгорица. И, ћаволи се йоженише. Наиђоше војске, талијанска, немачка и, уз њих, неке друге које су биле „наше” и „њихове”; ја никако нисам могао разабрати по којим се то мерилима разврставало, јер сам и „наше” и „њихове” сретао у кућама својих ћедова и знао да је међу њима било и рођака, и кумова, и зетова, и пашенога, и пријатеља, и „пријатеља пријатељских”. Сви су они, дакле, били „наши” а опет

нису: једни су од њих постали „Мошова копилад”, други се по-лакомили на „пексимите талијанске”, а и једни и други одједном су постајали издајници. Од Мошовога имена народ је „фатало девет грозница”, јер су ројеви несоја, рђа и фуџмута који су се око њега окупљали представљали Божју казну за свакога поштеног человека и угледног домаћина. Из њих је остајала пу-стош као иза какве природне катастрофе. Моји ујаци покушали су се пред њима склонити, а како их „пексимити талијански” нису занимали, остале су им шуме и пећине од Бротњика до Гра-бовице. Но, пред њиховим „замкама и вештинама” нису умакли: ухватили су прво најстаријег и сам је себи копао гроб; најмла-ђи је био рањен па су га „лечили”, а онда је, рекоше, покушао да им „побегне”, али с метком у потиљку – није могао далеко; последњега од њих опанци су донели до Крнова, али су му их тамо скинули.

Тако сам завргао три гроба – да их више никад не отурим ни с рамена ни из памћења. Би(ва)ло је после око мене још мно-го гробова, али се до њих лакше допирало и мање су за человека запињали кад се од њих одлазило. До ових се није смело ни мог-ло, а кад се и до њих једном стигло, показало се колико су се добро укопали. Да их окупљају, кренуле су три црне утваре, са два коња и три мртвачка сандука на три дана пута и три кона-чишта без сна. Трећи се гроб био најдаље измакао, други је био најбоље очуван а кости некако жутнуле као да су кренуле да се позлате; од првога, нашло се само неколико кошчица и комад „телефонске жице” којом су руке биле везане. Уклета колона, којој се на крају прикључила још једна црна утвара, кренула је у сумрак кроз мртва села, испред мртвих кућа и иза поноћи стигла на уклето огњиште. Тамо их је дочекао само један при-јатељ, а далеко у дну поља чули су се јауци сестре којој синови нису дозволили да сртне братске кости и да се над њима исту-жи. Сутрадан су четири утваре ископале раке на Црквачком бријегу и у њих положиле кости – да се смире и једне и друге. Није им се дало: једне вечери на гробу је омркла портуланска фотографија тројице покојника, а следећег јутра осванула паж-љиво истуцана каменом. Ти су ми гробови постали мера исти-не и опомена да не заборавим питање: може ли своју будућност имати народ коме противе и ништарије одређују судбину?

А рат је трајао и даље и као да није било знакова да ће се завршити. Једном је надлетео авион и око мене запрштали су меци, а после сам дugo сакупљао „велике фишечине”; други пут

сколила ме је патрола да им кажем „ће је Никола”. Ја сам знао једнога Николу, али се никако нисам могао сетити где сам га и када последњи пут видео. Да би ми „помогли”, један ме је „ислеђивао” а други скршио суву гранчицу, заламао је на ситне парчиће и између палца и кажипрста почeo да ме „гађа” у нос (био је у томе вешт – ниједном није промашио). Онда су ваљда схватали да сам им непоуздан шпијун и пустили ме. Кад сам баби испричao за тај сусрет, она ме је само погледала и некуд се изгубила: знала је оно што ја нисам. После ми нико није могао рећи је ли та иста патрола ранила моју „побочну” бабу Љубицу и кундацима одбила бубреге ћedu Радивоју, тако да је с много више олакшања дочекао ослобођење од болова и мука него од окупатора. (Узгред да додам да је он увек разликовао *укоiaшоре и искоiaшоре*, при чему је међу другима помињао *Кийа, Моша и Билаша*, а у оне прве спадали су „домаћи матраци”).

Трећи пут, рат је већ био завршен, срео сам се са другом патролом. Носио сам два парчета гуме са камионских точкова – да баба од њих искроји опанке. Важно је било питање одакле ми гуме, а кад сам им објаснио да ми их је дала „та-и-та жена”, рекли су ми да лажем и да ће ме „бачит у Морачу” ако им не кажем. Не знам како сам их убедио да не лажем, али памтим да су ми дugo иза тога тринци кретали низ кичму када год сам на то место долазио.

■ Рат је тамо завршен крајем 1944. године. Како је, дотле и касније, текло Ваше школовање?

• Моје почетно школовање било је кошмарно – као и све о чему говорим. Не знам кад сам пошао у први разред. Било је то у Радуновићима, код старог учитеља Зарије Детовића. Раде и ја долазили смо у школу „из планине”, а сви остали ђаци били су „из пореводине”, и када су у школу „дошла” три буквара да се поделе на преко дводест ћака – Раде и ја добили смо један, а не знам како је учитељ поделио она два преостала примерка. Тада сам научио прва слова, али не знам ни која, ни колико, као што ми дugo после тога није било јасно како је она подела буквара извршена. Сећам се да сам после ишао у школу на Медуну и да ми од рођачких дланова учитеља Бранка Ђуканова Петровића и сад понекад забриде образи. Ишао сам после тога и у школу на Ублима, али не знам ни кад ни у који разред; вероватно сам „продужио” први, негде сам у међувремену „преведен” у други, ујесен 1945. биће да сам почeo трећи, а када сам се почетком децембра исте године нашао у Пашићеву, где смо

стигли „возом без возног реда” учитељ Божа Ђосић примио ме је у четврти. Од тада је моје школовање ухватило некакав ритам; завршио сам прогимназију у Змајеву (како је Пашићево у међувремену названо), четврти разред гимназије завршио сам у Земуну, а остале разреде и велику матуру у Новом Саду. За мене, све те године представљају некакав мутан оквир за друга кошмарна догађања по којима ми је понека од њих остало у памћењу.

На факултет сам дошао 1955. године. Избор је био ограничен: годину дана раније основани су само Филозофски и Пољопривредни факултет, а ја сам шансу могао тражити само на оном првом. Уписао сам се на групу за српски језик, поплашио се граматике и побегао на књижевност, вратио се опет на језик и тако – залутао у науку. У приликама у каквим сам живео и кошмарима који су ме пратили кроз гимназију – добро сам и прошао. На почетку студија одмах сам схватио да за њих уопште нисам био припремљен и моје су се амбиције завршавале на томе да се „дохватим дипломе” и некуд мичем. Невоље сутих година, чини се, „издушиле”; није се умирало, мање се боловало, није било принудног откупа и „фендера” и ја сам тада, први пут у животу, могао смиреније узети књигу у руке, отићи у тишину Матичине читаонице или дugo пребирати по рафовима књижаре која се налазила, ако се добро сећам, тамо где је сада „Клуз”, или, можда, поред њега.

„Преживео” сам прву годину, на почетку друге повео нас је професор Ивић на дијалектолошку екскурзију преко Славоније, Мрацлина код Загреба, Клане у Каставштини. Кад смо се вратили са пута, после једног предавања, пришао сам му и једноставно рекао: „Професоре, ја о акцентима не знам ништа. Може ли се то некако научити?” Показало се да може: Ивић ме је „препустио” Александру Младеновићу, који је неколико месеци раније био изабран за асистента, да ми помогне и упути ме на литературу. Узео сам Белићеве и Кульбакинове расправе, читao их, мучио се, често ме хватала малодушност, али ме је Младеновић „повукао” и помогао ми да се у свему томе ипак снађем, да „постројим” главне чињенице и да на семинарским вежбањима, пуна четири часа, говорим о Белићевој теорији ментатоније и еволуцији прозодијских система у српскохрватским дијалектима.

После тога, међу неколиким генерацијама студената, стекао сам глас „првог акцентолога” и више пута поновио „пред-

ставу” на молбе другара којима је било лакше да мене слушају два сата него да, читајући Белића, ризикују да ништа не схвате. (Кад ми је, после скоро три деценије, дошла у руке последња реч науке о проблемима прасловенске акцентологије, био сам помало тужан: Белићева теорија и његове расправе нису у тој књизи поменуте ни као научно-историјска епизода; теорија се „распала”, а ја после нисам покушао да утврдим како и зашто).

На предавањима су нас, свако на свој начин, фасцинирали Милка и Павле Ивић и ми смо врло брзо схватили да заправо са њима долази свежина нових идеја и да, захваљујући њима, Нови Сад постаје све изразитија тачка на светској лингвистичкој мапи: они су нам омогућили да чујемо, рецимо, предавања старог Александра Белића и младог Далибора Брозовића, а уз њих и многе из плејаде најистакнутијих светских лингвиста данашњице. Дипломски рад о језику Марка Миљанова радио сам дugo, више од пола године, и паралелно читao дуге спискове литературе о савременом српскохрватском језику, његовој историји и његовим дијалектима. Тог јуна 1960. године, испред Миливоја Павловића, Милке Ивић, Павла Ивића и Александра Младеновића прошла је најмасовнија генерација њихових студената и ја сам међу њима био онај који је најмање „обећавао”. Ни тај тренутак, међутим, није могао да прође без шока: после испита позвао ме је професор Ивић и рекао да би требало да се најесен сртнемо и договоримо о томе да се неки делови мoga дипломског рада припреме за објављивање! Моја скромност тиме је била жестоко узнемирена и ја нисам смогао храбрости да му се јавим, а имао сам пред самим собом и „јак изговор” – отишао сам те јесени у војску.

Ни тамо се, међутим, нисам могао сакрити, јер ме је после неколико месеци нашло писмо Аце Младеновића, с питањем јесам ли *наредан* за упис на постдипломске студије које се планирају за идућу јесен. То је за моју скромност било друго велико искушење, Аца ме је пријатељски уверавао да бих се у то могао успешно упустити, а испитаће се и могућности да ми се издејствује стипендија. Ушао сам у игру, за две године положио десетак-дванаест испита (не знам тачно колико), и 20. јануара 1964. постао први магистар Новосадског универзитета.

Као стипендијста Среза новосадског распоређен сам у Карловачку гимназију, али сам, како су ме у њој очас уверили, био „прешколован”. На основу таквог „уверења”, у Срезу сам за минут-два добио разрешницу и отишао у Никшић за предавача у

Педагошкој академији, која је, по некаквој чудној комбинаторици, годину дана раније пресељена са Цетиња; као да је неко хтео да му узме душу, Цетињу, – и још понешто.

Две никшићке године омогућиле су ми да нека своја искуства рационализујем и да неким будућим догађајима наслутим јасније контуре. У стручном и научном погледу, у Никшићу нијам имао сабеседника, али ме је стари колега Нико Петрић на необичан начин ослободио неких страхова који су ме дugo пратили: „Било је задовољство слушати и Вас и студенте” – рекао ми је после дводневног присуствовања, у својству председника комисије, првом испиту у мојој наставничкој каријери. А нека друга сабеседништва тамо ме нису посебно занимала. (Једном сам, рецимо, са директором Академије повео разговор о томе може ли *rđa(v)* човек бити добар комуниста, а кад је он темпераментно почeo да тврди да може – ја сам изгубио вољу да се спорим.) Тамо сам први пут наслутио симптоме црногорског језичког аветлука који ће се у следећим годинама развити до правог правцатог лудила. И тамо сам, коначно, завргао још један гроб: женин ујак изабрао је да стане испред исте оне цеви коју су неки хтели да он окрене на брата. (Још увек не разумем однос између тога моралног чина и онога, много гласитијег, граховског оцеубиства које се и сад представља као „античка трагедија”.)

■ Ако добро рачунамо, вратили сте се у Нови Сад током 1966. године?

• Вратио сам се у Нови Сад на Божић 1966. године, постао асистент, почeo по Змијању да сабирајам материјал за докторску дисертацију и да се, узгрed, све чешће питам у коју сам то партију ушао десетак година раније, кад у њој нема мојих најбољих учитеља и најчаснијих људи које сам тада познавао, а крцата је онима са којима се ја не бих никад и нигде састао – сем, ето, на партијском састанку.

Шездесет осма година пробудила је наду у неко боље време, али је она кратко трајала, тек који дан, који месец. Много су дужи и делотворнији били бунт, инат, жеља да се власт узнемири и њени једноумни представници извргну руглу. Ту је игру почeo Мирослав Егерић *Писмом домаћим фанатицима*, а продолжена је текстом *Ви можете и Бог вам је дао*, којим су студенти Новосадског универзитета, у свом гласилу *Индекс*, протестовали против уклањања Његошеве капеле с Ловћена. Тај текст изазвао је незапамћену политичку буру, не само на Уни-

верзитету. *Индекс* је био забрањен (и, ако добро памтим, брзо после тога дефинитивно угашен), партија је почела да штанцује саопштења и јури непријатеље који јој све то нису хтели потписивати. Важан предмет интересовања био је аутор текста и сад ми није јасно јесу ли га они открили и зашто аутор већ тада није био „опамећен”. Наивно уверење неких мојих пријатеља да ће се „нешто важно” дододигти мене је чешће депримирало него забављало, јер комунисти и шпијуни нису имали другога посла до да чекају, а други су морали и да раде. И, тако, дододило се да су у неколико „вучења” на Филозофском факултету искључени из партије сви они који су покушавали да не мисле „комитетском памећу”. У друштву са Жарком Ружићем и тројицом уредника *Индекса*, ја сам искључен у „ трећем вучењу”; почело је с Егерићем, продужило се са Витомиром Вулетићем, Славком Кркљушем и Иштваном Бошњаком, после нас на ред су дошли најистакнутији представници студентског отпора Светозар Стијовић, Слободан Реметић, Радојка Цицмил и Милојава Булајић, а парада је завршена искључењем декана Филозофског факултета професора Бушка Новаковића.

Пошто су ме „смирили”, ја сам се следећих неколико година повукао у своје послове, одбранио докторску дисертацију два-три месеца после искључења из партије, припремао њен рукопис за штампу, написао серију расправа о говору Врачана, монографију о говору Баније и Кордуна, био укључен у међународне пројекте за израду Општесловенског лингвистичког атласа (ОЛА) и Општекарпатског дијалектолошког атласа (ОКДА). За то време не знам шта се догађало ни на факултету ни у граду, у новинама сам читao да су моји професори имали жестоких окапања, професору Ивићу одузели су пасош, некако у то време он је прешао у Београд, а убрзо после тога био пензионисан. После много година сазнао сам како је поломљена Трибина младих, како је доста организатора њених активности било „тихо” похапшено и тако смиreno још једно „опозиционо језгро”. Пет-шест година после мог „склањања у науку”, једна „прногорска веза” сигнализовала ми је да „они негде тамо” на мене нису заборавили, али да је невоља у томе што се ја нисам жалио на искључење из партије па да размислим о томе да... и тако даље. Нисам се сагласио с предлогом да се жалим, с обра зложењем да смо овако мирнији и да и они који су ме из партије искључили и да не морамо ризиковати да им кажем и оно што сам прошли пут, може бити, заборавио.

■ На Филозофском факултету предајете фонологију и дијалектологију српскохрватског језика. Какав је Ваш однос према науци и како гледате на своју педагошку каријеру?

• Сваки дан радног века, а пре недељу дана почео сам да бројим његову двадесет осму годину, провео сам међу студентима и често ми није било јасно како ме је запала та заиста ретка привилегија. Одрастао и школован уз многа ограничења и често под јаким психолошким оптерећењима, најпре сам се „споразумео са самим собом”: боље од икога знао сам шта не знам и бар сам тиме престао да се оптерећујем. За то сам имао и два једноставна разлога. Први је *морални*, и он је у мене „уграђен” вероватно на неком од оних „сједника”. Други је био *практичан*: за оно што не знам – знаю сам пречице да сазнам. Ако се, дакле, нисам могао заклети у своја знања, као што у оно друго јесам, могао сам искрено мислити (а у једном драматичном тренутку то и рећи) да сам ја имао боље студенте него они професора. Имао сам за то и тврду основу: *моји су учитељи*, пре свих и уза све које сам с поштовањем поменуо, *били Павле и Милка Ивић* и једино њихови ученици могу говорити да су имали ненадашене и ненадашене учитеље. Истина, многе њихове лекције нисам најбоље научио, али једну нисам никад заборавио – ону о научном моралу; то ме је психолошки растеретило и у настави и у науци. За „студенте-намернике” бивао сам можда строг, а са просечнима нисам се много сукобљавао. Најтежи сам бивао способним, али морам признати да ни они мени нису били лакши. А таквих је, у последњих петнаестак година, бивало више него што сам често могао издржати: бележили су дијалекатску грађу, уобличавали је као семинарске и дипломске радове, знатан је њихов део објављен у *Прилогима проучавању језика*, понешто и у другим реномираним научним часописима, све лексичке збирке из Војводине ушле су у картотеку *Дијалекатског речника Војводине*, неке су стављене на увид Институту за српскохрватски језик Српске академије наука, магнетофонски снимци налазе се у фонотеци Института за јужнословенске језике. У тој фази ја сам, свакако, студентима био тежи него они мени. Тражио сам од њих да послове доведу до оног облика који бих и ја могао потписати, а кад би ми се училило да је тај захтев превисок, заустављао сам се тамо где сам процењивао да посао може бити прихваћен а да кандидат ни у чemu не буде оштећен. Имао сам много таквих студената, али мислим да је мој *шерор* до краја и с осмехом најлакше издржала крхка, и у својој ненаметљивости фасцинантна, Марија Шпис.

Ако се студент интересовао за проблеме за које сам веровао да му неко од мојих колега може више и боље помоћи него што бих ја то био у стању, глатко сам их упућивао на оног који је више знао, а највреднијима међу њима отворио сам пречицу и до својих учитеља. (Човек који чује само једног учитеља не разликује се много од оног који је прочитao само једну књигу, и због којих постоји она латинска: *Timeo hominem unius libri*, или: *Бојим се человека који из једне књиџе учи.*)

Такве су биле студентске невоље са мном, а моје са њима увек су почињале на крају и увек на исти начин – сазнањем да ће се безмalo свим мојим највреднијим студентима отворити једино врата завода за запошљавање. Министре надлежне за разарање школства, обеспућивање омладине и укидање њене будућности ја сам на то често упозоравао, али од тога, на жалост, није било користи. „Фilm ми је пукao“ ујесен 1985, кад ми је дошла једна Милена и рекла да, после више година, хоће да заврши свој дипломски рад, А зар није дипломирала? Није, а што и да јесте, кад из њене генерације од тридесетак студената ради једино Јасмина? Написао сам тада текст који ме је одвео у затвор, а оптужници против мене, између осталих, најжешће је заступало, колико сам у једном моменту могао утврдити, чак седам министара за образовање, што бивших што актуелних. Нисам претпоставио да ћу тим својим текстом из јазбине истерати толики буљук министара, а сад ми се чини да управо та појединост најбоље сведочи о духовној и моралној клими у којој смо живели пола века и из које смо могли избити једино тамо где смо избили. Боље нам није могло бити ни у приликама кад су нам јајаре, пртуве и скубаре били „стратеги боље будућности“, кад је омладина служила да је изводе на слетове, да из њених редова регрутују јаничаре који ће јој укидати сваку шансу за будућност, који ће јој универзитете крштавати именима пропалих ђака, нерадника и полицијских батинаша и који ће је, коначно, опет увести у крв.

■ Које су главне линије Вашег научног развоја, каква су Вам општа интересовања? Доста сте путовали, сретали се са многим познатим научницима?

• Много шта ме је у животу занимало, али су се моја интересовања често јављала у приликама кад их је већ било тешко задовољавати. Ја сам у науку ушао касно, а за бављење њоме кадрове треба припремати „од малих ногу“, њихова интересовања подгрејавати у средњој школи, а на факултетима им само омогућити да се размахну и расцветају. Онај који у науку уђе

са тридесет година у најбољем случају може рачунати на то да ће постати добар *аргани* или *водоноша*, али и то само поред великог мајстора.

Говорим, некако, руски, читам и друге словенске језике, мучим се са француским, још више с немачким, нисам научио енглески; пре петнаестак година попио сам кафу у Трсту, пре три месеца био недељу дана у Марбургу (не бих ни тамо да се две Немачке нису у међувремену ујединиле!), а неколико пасоса потрошио сам по граничним прелазима источноевропских земаља. Пре двадесетак година укључен сам у Међународну радну групу ОЛА, неку годину касније и у Међународни редакциони колегиј ОКДА, а изабран сам и за потпредседника Међународне комисије за језичке контакте при Међународном комитету слависта. Написао сам две књиге о говорима Змијања и Баније и Кордуна, четири опсежна текста о говору српског народа у Враки код Скадра, расправу-књигу о топонимији Куча; ласка ми коауторско учешће у јединственој књизи каква је *Фонолошки описи словеначких, српскохрватских и македонских говора* обухваћених ОЛА (Сарајево 1981); над првим томом фонолошке серије ОЛА (Београд 1988) и уводним томом ОКДА (Скопље 1988) бдео сам више него над иједном другом књигом (све их је штампала суботичка „Минерва”, при чему је последње две, уз картографски подвиг млађаног Слободана Кабларевића, технички опремио Бела Беркеш, велики заљубљеник у лепу књигу); за друге томове тих атласа припремио сам тридесетак карата које се штампају (или ће ускоро бити штампане) у разним словенским славистичким центрима; највише расправа посветио сам истраживању дијалекатског пејзажа Црне Горе.

Многе године и честа путовања омогућили су ми да се сукретнем са великим бројем знаменитих људи који су обележили историју славистичке науке нашег времена. „Умакли” су ми Хавранек и Штибер, али се хвалим пријатељством са једним од најбрдаријних лингвиста данашњице, Штибровом ученицом Зузаном Тополињском; сретао сам се са Дорошевским, Аванесовим, Филином, Ђеличем; често слушао казивања Самуила Борисовича Бернштејна о страдањима совјетских лингвиста у време марксистичког полома (он је данас вероватно једини живи сведок тих страшних збивања); незаборавне тренутке провео сам у дому Никите и Светлане Толстој, био до бола гајнут Никитином солидарношћу са гестом моје грађанске непослушности (постидео ме је кад је у Москви, по мом изласку из

затвора, рекао да пред тим мојим гестом треба клекнути, и – клекао је!) који ме је одвео у затвор, а један сусрет са грофом Толстој, његовом мајком, доживео сам као окрепљујући дашак старе непатворене руске традиције, културе и историје; дивио се големој радној енергији и истом таквом научном опусу Ј. Дзендулевског; дружио се са „млађим” и најмлађим члановима научних колектива у којима сам радио (овде нећу поменути ниједно њихово име, а много их је да бих поменуо свако).

■ Куда даље, шта још? Какви су Вам даљи планови?

● Питати человека мојих година о његовим даљим научним плановима могуће је, али у томе увек мора бити макар мало резерве. Али, ако хоћемо и о томе, волео бих да својој *Тојонимији Куча* додам и *Тојонимију Пићера и Брайоножића* и антропонимију целог средњоморачког појаса, да уобличим речник кучкога говора (чији сам почетни корпус од четири до пет хиљада одредница припремио током двомесечног боравка у Дунавској 35, у затвору, па ми моји пријатељи кажу да би било боље да сам тамо остао и мало дуже; могао бих, рекоше ми, још доста корисних ствари на миру порадити), да са својим пријатељима Божом Видоеским и Слободаном Реметићем завршим редиговање седмог тома ОКДА и да заокружим посао на томе крупном научном пројекту. Волео бих да у сигурне руке пренесем послове на *Дијалекатском речнику Војводине*, коме сам некакве научне и методолошке темеље, као редактор (и сарадник), покушао поставити у *Речнику бачких Буњеваца* Марка Пеића и Грge Бачлије. Волео бих, коначно, да сртнем макар још једну Марију Шпис, па макар се она звала и Милена али са срећнијом судбином од оне коју су имале многе „моје Милене”. Но, све то, ако ћемо рационално, иде на списак лудих жеља и у лудо време. Не знам да ли ћу ишта од тога успети да учиним. Она четири гроба све теже носим, а студен ме окива да их не заборавим. Ако, међутим, ништа више не урадим, умећу да се задовољим народном мудрошћу (а у народном искуству одвајкада је уписано све оно што човек у једном тренутку доживи као сопствено „откриће”): *нисам ђаво да ми је мало*.

Потписао сам досад преко двеста текстова и са свом „накнадном памећу” могао бих сваки од њих потписати поново. А у своје некакве заслуге уписујем и то што својим млађим колегама и сарадницима нисам сметао да се размахну: нисам, рецимо, сметао Мату Пижурици да свој солидан магистарски рад преуреди у једну од најкомплекснијих и најбољих монографија

о српскохрватским говорима, нисам сметао Гордани Вуковић, Жарку Бошњаковићу, Љиљани Недељков и Гордани Драгин да у историји наше дијалектологије остану уписаны као пионири комплексних лингвогеографских истраживања и аутори првих прилога регионалним атласима српских дијалеката. Нескромно ћу у њиховим успесима тражити и делић својих заслуга, као што и *Речник бачких Буњеваца* засад сматрам и својим, неке врсте, животним делом.

*Објављено у: *To jecī*, гласило студената Филозофског факултета Нови Сад број 30, децембар 1991, 36-39; са професором Петровићем разговарао Бранислав Минчић.

А зло добра доњијети неће

■ Овога пута разговарамо са доктором Драгољубом Петровићем, редовним професором Филозофског факултета у Новом Саду. Професор Петровић је аутор (или коаутор) већег броја књига и судионик у капиталним међународним и домаћим лингвистичким пројектима. Осим тога, аутор је бројних стручних прилога у разним часописима, ревијама и новинама, у којима почесто здружије научничку ерудицију, есејистички дар и политички жар – што је риједак примјер у нашем јавном списатељству.

Професоре Петровићу, Ви сте родом из Куче и познато нам је да сте добар познавалац свога племена, свога ширег завичаја и свог народа. Да ли сте расположени да читаоцима „Гласа Зете” кажете коју ријеч више о свом дјеловању?

● Рођен сам у Кучима, прва слова научио сам у Пиперима, одрастао у Змајеву, а остарио у Новом Саду. Највише сам писао о говорима данашње Црне Горе али и о другим областима Српства, међу њима и о таквима у којима се Српство угасило (о говору Врачана, о говору Баније и Кордуна) или се нашло на његовој периферији, с изгледима да се и тамо брзо угаси (о говору Змијања). Сва та путовања, удружене са неким мојим трауматичним искуствима из дјетињства, омогућила су ми да брзо схватим шта се српском народу припрема и да, често „искачући” из онога што ми је био основни занат, упозоравам на оно што ће нам се дрогодити. Нимало нијесам срећан због тога што се показало да сам био у праву и што су се многе моје слутње показале као разложне.

■ Упркос свему што нам се десило у последња два вијека, у говору политичара и у текстовима по новинама, и даље је честа употреби синтагма *Срби и Црногорци*. Како се Ви, као Куч, Црногорац и Србин, али и као угледан научник, распознајете у логичности и значењу те синтагме?

● Синтагма коју помињите најбоља је потврда о томе да партијски властодршци настављају „дјело свога великог учитеља” и да су они Србима попили памет. У тој синтагми има онолико „соли” колико би је било кад би се за некога рекло да је *Црногорац* и *Кайшуњанин*, или *Пијер и Брђанин*, и ништа мимо тога, али у комунистичкој фразеологији могуће су свакакве лудости па и оне којима нема лијека. *Србе и Црногорце* они су подијелили и на Косову и Метохији, у Мађедонији постоји Удружење *Срба и Црногораца*, у Војводини унуци Црногорца досељених прије педесет година данас на скуповима пјевају *Црна Гора јеси малена / ал ће постапати суверена*, али нико од њих не мисли о томе да је много вјероватније да ће они први постати Шиптари, они други (п)остаће Мађедонци, док ће они трећи моћи да би-

рају између Маџара и Хрвата (ако прије тога сви не изаберу да остану – без глава). Међу онима који су припремили полом Српства у Црној Гори било је доста великих зликоваца, али ако су се неки од њих декларисали као „тврђи” **Срби**, они углавном нису дочекали крај рата и њихова су мјеста заузимали они које је било лакше убиједити у то да могу бити очеви и ћедови **своје нације**. Када такви данас говоре о *Србима и Црногорцима*, они то заиста чине „са дубоким увјерењем” и сасвим је логично да неко коме су свега вијека тепали „јагње моје!” – не може да израсте ни у шта друго до у овна (или овцу).

■ Ових смо дана читали двије Ваше књиге, *Школа немуштић језика и Српски језик на крају века*, у којој нас, заједно са седам других угледних српских филолога, представљате научно и културној јавности, нарочито славистичкој, у земљи и свијету. Признајемо да смо уживали читајући их. Молимо да нашим читаоцима кажете нешто о њиховим порукама.

● Те су двије књиге, треба одмах рећи, битно различите и такав је и мој однос према њима; у оној другој ја сам аутор само *једнога поглавља* и у њему сам изложио, инвентарисао – тако-рећи, неке крупне промјене у српском језику од Вуковога времена до данас, а у оној првој ја сам прије хроничар свакоруких српских ломова у последњих тридесетак година него аутор. Проблем о коме сам расправљао у заједничкој књизи требало је, при томе, решавати и раније и темељитије, а што се тиче мојих хроничарских записа – они би били најбољи да никад нису ни написани.

Када тако говорим, имам на уму нека стара српска проклетства која су нас увијек упућивала на беспослице и аветлуке, а никад на озбиљне послове који би Србе могли легитимисати као здрав и зрио народ. У беспослице и аветлуке убрајам, између осталих, и наше вјечите спорове око језика за који су Срби увијек знали какав је и како се зове, али у много посљедњих деценија нешто се и у том погледу ишчашило, па су се изројили неки нови „учитељи” који су нас почели поучавати да тај језик није српски него и некакав други и *друкчији*... Ту нову „науку” предводили су и образлагали најчешће људи који су најбоље знали све оно што часном човјеку никад не би могло пасти на памет и увијек то чинили под највишом заштитом оних који су мислили да се људска памет може сапети и „исправити” на исти начин на који су они научили да људима исправљају ребра. Такви супоници, разумије се, српском народу нијесу могли до-нијети ништа више од онога што су донијели проглашавајући лупештине и несојлуке за највише моралне узоре, затишујући на-

родно памћење, традицију и припремајући тај исти српски народ за извођење на беспуће. Поред такве „памети” никакав важан посао није се могао замислiti без ризика, те су у српској науци и култури многи задаци деценијама чекали „боља времена” (неки их нису ни дочекали). Књигом *Српски народ на крају века* неки од тих послова коначно су начети, а на записе у књизи *Школа немуштог језика* треба гледати као на моје покушаје да подсјетим и на неке друкчије могућности ишчитавања онога што се вјечито таложило у народном искуству и из чега је, на пример, креснула и порука – „да зло добра дојијети неће”.

■ Реците нам како сте успјели да три деценије војујете против безумља које су Срби као народ доживљавали. Неки наши пријатељи питали су нас, уз то, зашто је Драгољуб Петровић, значајан и провјерен научник, толико „мрчио” перо у полемикама са људима за које нико ни у науци ни у култури никад није чуо. Ко су, dakле, људи с којима сте полемисали, од чега сте били свој српски народ, пошто је очигледно да нијесте имали нарочитог разлога да браните себе?

● Неколико догађаја претходило је мојим првим полемичким записима. У вријеме кад су почињали први српско-хрватски спорови „о језику”, у њих су се укључили и неки црногорски бојовници, почеле су припреме за рушење Његошеве црквице с Ловћена и изградњу оне задружне штале, која се тамо данас налази, а додатило се да је погинуо и Лука Вујовић, једини наш озбиљан лингвиста који је тада живио и радио у Црној Гори (убила су га кола на мјесту на коме кола, ни прије ни послије, никад нијесу пролазила). У језичким споровима најгласнији су тада били двојица „лингвиста” који о језику ништа нису знали, а о језику су размишљали једино кад се за њега угризу (па га исплазе да провјере нису ли га не дај боже, потпуно преизгизли) и први моји текстови били су усмјерени на то да се покаже колике су неизмјerne незналице. Послије су ми „налијетали” и неки „књижевници” за које сам тада рекао да могу ући у *Лучу*, али за њих никад неће бити мјеста у литератури (њима ни сопствене жене нису могле вјеровати да су „књижевници”), а кад се једном та злосрећна врећа развезала – показало се да ни тридесет година није довољно да се истресе сва она „памет” која се у њој нашла. Најупорнији међу њима био је један „учевњак” који за све ове деценије није научио ништа од онога што и слаби ђаци науче до трећега разреда основне школе, али је стигао да прије коју годину објави књигу о црногорском језику и да се у њој представи као највећи научни лупеж кога је Црна Гора икад имала, при чему ни његова основна полазишта нису била

нимало оригинална: прије њега о „црногорском језику” почели су да причају „задужени другови”, а њихову причу продужили су за вријеме рата и талијански фашисти.

С таквим људима, дакле, ја сам тридесет година „мрчио карту” покушавајући да укажем на њихове научне аветлуке, али и да упозорим њихове незнавене заштитнике да ће из такве њихове спреге **омрчен** остати једино народ за чије „интересе” они тако жестоко залажу све своје незнაње и сву своју обеспамећеност.

Да ће се они призвати свијести, ја нисам имао никаквих илузија, али имало је некаквог смисла подсјећати их на то, макар зато да послије не би причали како „нијесу знали”!

■ Свједок сте распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), заправо сте хроничар њеног распадања. Како као научник ојачијујете узроке тог распадања?

• За разумијевање проблема о којима говорите није неопходна никаква „научничка памет” и мени је за сналажење у свему ономе што се са нама дешавало током онога рата и после њега до данас било много драгоцености оно што сам научио од своје неписмене бабе Видне и њене врсте. Многе лекције својих каснијих учитеља, па и оних највећих, ја сам заборавио (или их нисам најбоље научио), али оно што сам чуо од својих првих неписмених „учитеља” увијек ми је помагало да се лакше снађем и на другим, много озбиљнијим „испитима”. Од бабе сам, рецимо, први пут чуо да „нема ајvana без школованог ајvana”, а од ње или (већ нијесам сигуран) тихога и мудрога ћеда Јоша Перова Поповића, Пипера из Змајева, и једноставно упозорење: „Дијете, ако некуд кренеш, погледни за собом – можда је боље да се врнеш!” Такви су људи увијек знали како се кућа прави, како се за њу припремају темељи и ја још нијесам чуо да се тамо нечија кућа обурдала само зато што онај који ју је правио није знао како се кућа прави.

То је, обурдавање кућа, први пут почело да се догађа кад су куће почели да праве „школовани ајвани”, а посебно када су то почели да раде по пројектима оних којима се никад није знало ни ко им је отац, ни одакле долазе, ни где су своја знања стицали, ни куд су научили... А будући да су управо такви представници људске врсте и градили и, у много последњих деценија, уређивали нашу „југословенску кућу” – није нимало чудно што је она грађена тако да се што лакше распадне. А све је то чињено систематски и промишљено, с јединим циљем да урушавање њиховог „djела” једино подмире Срби. И показало се да

су пројектанти распадања СФРЈ све урадили својски и методично, при чему ваља рећи да им је у томе најдрагоцјенија била помоћ самих Срба, то јест најјефтинијих њихових представника – партијаша и „школованих ајвана”.

■ Писали сте једном, прије скоро тридесет година, опширино писмо Веселину Ђурановићу, ондашњем прваку Савеза комуниста Црне Горе. Јесте ли вјеровали у његове добре намјере и способност да разумије Ваше „молитве и молбе”? Јесте ли били наивни у вјеровању да се обраћате добронамјерном и утицајном човјеку?

● Таква писма ја сам ипак писао врло ријетко, и то које помињете настало је мање као резултат моје наивности (иако сам тада имао много година мање него данас), а више као жеља да највишег функционера једне партијске државе упозорим на то да политика коју спроводи преко ситних шићарција и незнавених „научних перјаника” не може донијети никаквих других резултата осим аветних – и да тако спасем своју душу. Ја сам и тада, наиме, добро знао како се регрутују партијски кадрови и било ми је јасно да међу њима никад није могло бити мјеста за оне који су своје знање удруживали са грађанском честитошћу и моралношћу; ако се, неким чудом, међу њима неки и нашао, он се међу „друговима” могао одржати само до првог моралног раскршћа. Да се дописујем с онима који **нису знали ништа а могли све** – ја нисам имао ни воље ни потребе; они су кројили народну судбину, а ја сам у најбољем случају могао остати запис о сопственом увјерењу да то чине – као људи без главе. (Књига коју сте малочас поменули, *Школа немушићог језика*, у ствари, садржи једино такве записи.)

■ Јесте ли писали, на примјер, Момирку Булатовићу, Милу Ђукановићу и Свету Маровићу, садашњим членцима Црне Горе? Ако нијесте, шта ћете им писати – будете ли се на то одлучили?

● С њима се нисам дописивао а не мислим ни да ћу то чинити (сем ако се догоди да изаветим). Ја сам према њима, наиме, био резервисан и у оним догађајима у којима су се појавили као предводници народног бунта и најавили трачак наде ошамућеном народу. А разлози за моју сумњу били су врло прости: они су наступали као најбољи ученици оних од којих су „само тражили да оду”, али ја никако нисам могао да заборавим најумнијег Србина: *Што се црним задоји ђаволом / обешћа се њему довијека*. За њих је тада речено да су „млади, лијепи и мудри” (ово посљедње нарочито, с обзиром на њине тадашње године), али требало је да прође не много времена да би се видјело да су они, уза све то, и провјерени партијски шегрти и вјешти људи,

и сада је сасвим извјесно да су они од својих претходника „тражили да оду” – да би се видјело на шта су све сами спремни!

■ Шта мислите о „непрекинутој хиљадугодишњој државности Црне Горе, на којој инсистирају и неки црногорски политичари и историчари па чак и академици? Колико та државност уистину траје и колико прича о њој уопште „држи воду”?

● Све то о чему говорите иде у ред црногорских „националних аветлук“а. Црна Гора први пут се помиње у 14. вијеку, зна се шта је и колика је била Стара Црна Гора, зна се кад јој је прикључен Спуж, кад Брда, кад Никшић и Српско приморје, а кад је стигла до врата Фоче и Пријепоља. Зна се, исто тако, да је као независна кнежевина призната на Берлинском конгресу (1878), кад и Србија (при чему су оне остале раздвојене „санџачким кордоном“ – којим је Аустрија намјеравала да стигне до Солуна), па ако у свим тим „знањима“ има хиљаду година – онда то може бити само у рачуницама оних „научника“ који од свих рачуна најбоље знају погрешно сабирање. Уколико, неким чудом, нису заборавили ту рачунску радњу, извјесно је да су тај „хиљадугодишњи“ податак неконтролисано преписали од Хрвате који, по сопственом рецепту, нешто старијем од новоцрногорског, снијевају *типисућећи товијесни сан*.

О томе свему, коначно, нема смисла трошити ријечи јер и кад је имала „фазе државности“ – то су биле „фазе српске државности“. И тако је било све док нису стигли „нови учитељи“ и око свога солила окупили оне представнике црногорске којима се учинило да ће им бити угодније у некој друкчијој кожи од српске. Чињеница је да се једна црногорска кнегиња удала за талијанског краља – таквом соју Црногораца послужила је као изговор да се и они „понуде“ Ватикану и Западу, али је њихова невоља у томе што на то још увијек не могу нагнati ни Њешто, ни Љубишу, ни Марка Миљанова, као ни све оне Црногорце и Брђане који још памте да су им очеви били Срби.

■ Ми зnamо да Ви нијесте правник, али исто тако зnamо да Вам ни расправе о државотворности нијесу стране. Колико је оправдано било разједињавати Србију и Црну Гору 1945, иако су се те дviјe државе српског народа спојиле у једну 1918. године?

● Све што се са српским народом догађало у овоме вијеку спада у круг никад разјашњених „законитости“. Нико нам још, на пример, није разјаснио како се догодило да Краљ Ујединитељ, послије првога српског страдања у овом вијеку, није преузео ослобођени српски национални простор и Хрватима и Словенцима препустио све оно за шта Срби никад нису могли бити

заинтересовани; утолико пре што се зна да му је управо то предлагао војвода Мишић, кога је послао с непосредним задатком да испита расположење народа по Хрватској и Словенији у вези с уједињењем. Није нам, даље, разјашњено зашто је, неколико година касније, одустао од намјере да „ампутира“ Хрватску и Словенију када је схватио да је погријешио што није послушао Мишићев савјет. Не знамо да ли је такве потезе вукао под жестоким притиском својих „савезника“ који су **многога даље рачунали**, али је јасно да су му они дошли главе (1934) и да су сви ти догађаји утирали пут новоме српском полому. Тих година југословенски комунисти одржали су неколико својих „историјских“ конгреса на којима су припремили „платформу“ за борбу против „српског хегемонизма“, а они из Хрватске учествовали су и у оном познатом „усташком устанку“. Они су се, тако, „самодоговорили“ да Југославију федерализују, да од Србије одвоје Мађедонију, да Косово и Метохију предају Шиптарима, да „промовишу“ црногорску нацију, једном ријечју – да потпuno разбiju српски етнички простор и припреме терен за уништавање Српства у цјелини. И ваља рећи да су то чинили педантно и систематски, и за вријеме рата и послије њега, и уз помоћ окупатора и уз помоћ западних савезника (колико ли је пута „савезничка“ авијација разарала српске градове?), и у Јасеновцу, и у Безданима, и на Неретви и Сутјесци, и на Сремском фронту, и на Голом отоку...

Имају ли се на уму све те чињенице, јасно је да њих ништа није могло спријечити да погазе народну вољу изражену уједињењем 1918. године.

У још драстичнијем облику они су то учинили са Барањом и Западним Сремом дарујући их Хрватима у знак захвалности што су толико Срба отпремили у Јасеновац и многе од њих пустили без глава низ Саву и Дунав, а на њихово мјесто населили усташке кољаче из Херцеговине. Највише заслуге за то припадале су Миловану Ђиласу, по рођењу Србину из колашинског краја, и могло би се рећи да је све то што се тамо последњих година догађало – његово дјело. Уза све то, Срби никад нису сазнали колико је других простора по Босни и Херцеговини имало сличну судбину, тј. где су све усташки кољачи награђени насељавањем по Српској Земљи пошто су прије тога са ње смакли и посљедње српско уво. Удруженi са туђином, а ових година и са мондијалистима, наследницима добро нам познатих интернационалиста, наши су партијски распамећеници при-

премили потпуни слом српског народа. Срби су из првог рата изишли без боље половине својих мушких глава, а из другога – такав „инвентар” није ни направљен. (Вјероватно зато што распамећеним членицима није било посебно стало до тога да утврде колико су народа побили фашисти и нацисти, а за колико су они сами заслужни, а било им је и много једноставније да уопштено помињу жртве „свих народа и народности” током рата.) Могући наговештај таквом „инвентару” била су и следећа два податка. Први је сачуван у потврди Команде мјеста Новска од 5. јуна 1945, којој је „друг Исидор Леви предао списак побијених лица у логору Јасеновац”; тај списак „српски усрћитељи” су заташкали, а поменути друг свједочи да је на њему било више од милион имена. Други списак није никад направљен, али према неким изворима и он би садржавао коју стотину хиљада имена. Тако је, рецимо, у Понору код Фоче завршило око 30.000 голобрадих момака из Србије, а чувени Крцун, Слободан Пенезић, у тренуцима гриже савјести и несанице, жалио се своме сараднику Учи да је својом руком побио више од 20.000 Срба. Колико је Срба изгинуло у последњем налету зла – опет никада нећемо сазнати, јер ни фашисти, ни комунисти, ни мондијалисти нису вешти таквим рачуницима.

■ Будите мало државотворац и уставобранитељ, па нам реците хоћemo ли у 21. вијек ући са једном, са двије, три или четири српске државе?

- Ако се имају на уму све појединости о којима сам досад говорио, Срби ће бити срећни ако у идући вијек уопште успију убауљати. Током 19. вијека, када су се сви европски народи ујединили, велике силе то једино нису дозволиле Србима, а откад су српску судбину почели да у „домаћој радиности” кроје људи с пола мозга – почело је свеопште српско разједињавање па им сад за те послове ни савјетници ни савезници нису потребни, јер они сами то умију боље од икога. И зато свјетски криминалци из Трилатералне комисије (или *Свјетске владе*, како је још зову), више немају о чему да брину. Као ни „преостали” Срби о својој будућности.

■ Да се мало позабавимо лингвистиком: је ли српски језик данас, а о њему говоре чак четири устава (Савезне Републике Југославије, Србије, Црне Горе и Српске), нормално уједињен, стандардизован и интегрисан? Ко том језику брани да се успостави као једно цјеловито биће попут других свјетских језика?

- Језик је свакако први и највиши знак по коме се један народ распознаје и његова је судбина везана у исти чврт са судбом народа који је његов носилац. Но, срећна може бити окол-

ност да језик има различите видове своје реализације и сасвим специфичне развојне механизме на које осмуђена памет не може увијек лако утицати или, боље речено, не може утицати никако. Српски језик био је *један и јединствен*, а то што су се из њега истићили и некакви други „језици“ („хрватски“ или „босански“, на примјер) – проблем је *ших „језика“*. А чињеница да се у различитим областима Српства тим језиком говори различито, то опет није никаква његова специфичност (то је познато у сваком језику у свијету), при чему се у потрагу за регионалним особеностима у „свом“ књижевнојезичком изразу могу упуштати само „специјалисти за аветлуке“. То о чему говорим најбоље се може илустровати оном причицом о баби која се наљутила на комшију па га проклела („Убио те Бог“), а он одговорио да „Бог не слуша ајване“. Не слуша их ни језик.

■ При kraју разговора желио бих да Вас конкретније упитам да ли Вам је познато да Зета (као економска, географска и историјска целина) нема статус општине, а била је држава?

• Мјесто одговора, да и ја Вас нешто упитам: знате ли Ви шта су то пројектанти *наше боље будућности* уопште изградили и да ли су народу ишта приредили осим зла? Од власти која је народ задуживала једино безумљем – друкчије се понашање није могло ни очекивати.

■ Црна Гора је проглашена еколошком државом. Да ли Вам је познато у којој мјери је загађена Зетска равница?

• Све ми је то, на жалост, врло добро познато. Као што ми је познато и нешто друго: народ кога су аветни предводници тољагама утјеривали у „бољу будућност“ ништа боље није ни могао дочекати од онога што му се догодило. Тај алуминијски комбинат, колико памтим, био је најприје понуђен Словенцима. Помињана је његова изградња негдје у долини Крке, а црногорски политички једноумници једва су дочекали да се у Словенији то одбије и објеручке прихватили да њиме униште Зету – не схватајући да они тамо нису хтјели да трују ни долину Крке ни Долењску. Ови наши вitezови, међутим, пристали су да отрују Скадарско језеро као јединствени кутак природе у Европи и са њим и сву зетску равницу. Као пројектанти воденица тамо „ђе нити је сплаке ни потока“, ти су се вitezови с пола мозга потврдили и изградњом још једнога сличног објекта – никшићке жељезаре, и те двије велике црногорске несреће увезују се данас у исти чвор: у Зети нема више ниједног чистог бунара, а у никшићкој околини као и у Зети народ умире најчешће од рака. Зећани су, при томе, „срећнији“ зато што су коначно са-

знали да их трују пиракеном, а Никшићанима још нико није рекао какво је то старо гвожђе које се у Жељезари прерађује и колико је тамо досад претопљено онога које је било изложено атомском зрачењу. Ако се све то има на уму, проглашење Црне Горе еколошком државом може се разумјети једино као врхунац обеспамећености црногорскога државног и политичког врха: оне области Црне Горе у којима је природа још очувана (ако таквих уопште и има) напуштене су и у њима нема живота, а оне у којима се згуснуло највише народа отроване су и у њима нема изгледа за нормалан људски живот.

Ако Зећанима и Никшићанима нешто ипак може послужити као чемерна утјеха, нека то буде сазнање да су све бивше југословенске државе (зване најприје *народне* а потом *социјалистичке републике*) и без тога постале нуклеарно сметлиште савремене Европе. И све то захваљујући исушеној памети и њених усрећитеља на челу с „највећим сином наших народа и народности”.

■ Драго нам је што сте прихватили да говорите за наш лист. Која су запажања о *Гласу Зете* који, како знамо, редовно читате?

• *Глас Зете*, тачно је, пратим редовно и са задовољством, посебно због тога што ме за Зету везују почеки мојих научних теренских истраживања. Моји први дијалектолошки записи из Голубоваца и Бистрице потичу из 1963, у јануару 1967. био сам у Матагужима, а неколико година касније, истражујући говор прогнаника из Враке, стигао сам и у Балабане. Памтим да сам у Балабанима био у кући старога Илије Марковића, тада стогодишњака, и његовога сина Сава, који је имао 72 године. У Матагужима гостопримством ме је задужила кућа Трипуновића, а са жаљењем констатујем да сам заборавио имена својих домаћина у Бистрици и Голубовцима (као што с једнаким жаљењем биљежим и то да ми прилике нису допустиле да посјетим и друга мјеста по Зети). *Глас Зете*, због свега тога, често ме подсећа на чињеницу да Зета, уз Куче и Пипере, представља онај простор за који сам понајчвршће везан. А снага и истрајност са којом се Зета данас бори за право на живот – морали би импоновати свакоме ко је за њу много мање везан од мене.

Глас Зете најбољи је израз и те снаге и те истрајности.

*Објављено у: *Глас Зете* V, 16-17. јун 1997, стране 14-17; са професором Петровићем разговарао је Ратко Пековић.

О ЙИМА И О НАМА

Ви можете и Бог вам је дао

Ових дана Одбор за изградњу маузолеја Петру II Петровићу Његошу расписао је конкурс за извођење радова на Ловћену.

Одборници то зову завршном фазом у својим напорима да Његошу подигну споменик какав генијалном пјеснику одговара.

И поред тога што у свом Саопштењу од 20. VIII 1969. године одборници говоре о „широкој подршци“ наше јавности овом пројекту, подсећамо ту исту јавност да је огроман број наших културних радника, умјетника, универзитетских професора, од којих су многи из Црне Горе, устао у одбрану Његошевог споменика. Одбор о тиме ћути. Зашто?

Не знамо, али нам се чини да се овакав однос и према Његошу и према нашој култури може оквалификовати само као беспримјеран вандализам. Утолико прије што је Његошев аманет Црногорцима сасвим јасан: „Ја хоћу да ме сахраните на Ловћену. То је моја потоња жеља, коју у вас иштем, да је испуните и ако ми не задате Божју вјеру, да ћете тако учинит, како ја хоћу онда ћу све оставит под проклетством, а мој последњи час биће ми најжалоснији и ту моју жалост стављам вама на душу“.

Његошева црквица на Ловћену већ је рушена 1916. године, али је обновљена на истим темељима, како то свједочи *Сломеница Петра II Петровића-Његоша – владике Рада 1813–1851 – 1925–Цетиње* (издање Главног одбора за пренос Његошевих кости), 1926, стр. XVII. У поменутом саопштењу овај моменат је фалсификован.

У току последњег рата Његошева црквица опет је оскрнављена: италијanskим артиљерцима служила је као циљ приликом обучавања. Због тога су се италијанске власти и званично извиниле.

Али, да не бројимо аргументе. Њих су у више махова набројили они који су за то најквалификованји – стручњаци. Нас само чуди како општом својином могу да располажу цетињски одборници. Јер Његош није, ако се добро сјећамо, пјевao само Цетињу... Или можда мислите да је умјетнички вреднији онај споменик у који је уgraђено више материјала. Или онај чије подизање више кошта. И о томе су ријеч дали стручњаци.

Ми овдје подсећамо на то да Његош не припада само цетињској општини и да она не може располагати његовим kostima и његовим именом као својом dјedovinom. Он је сам довољно

велики да му пирамида на Ловћену неће додати ништа. Може му само одузети.

Потписани студенти Новосадског универзитета сматрају својом моралном обавезом да се са тим не сложе.

И још нешто: овдје се налазе само имена студената који потичу из Црне Горе, а већини од њих тамо и сада живе родитељи. Ова чињеница, молимо да се то уважи, не значи да полажемо неко посебно право на Његоша, јер зна се коме он припада, већ само желимо да се онога дијела бруке пред покољењима и пред историјом – унапријед одрекнемо. Јер одлука о рушењу Његоша са Ловћена донесена је само у Црној Гори.

У Новом Саду

23. мај 1970.

Следе поштиси 161-ог редовног студената Новосадског универзитета.

*Објављено у: *Index*, лист Савеза студената Војводине, број 201, Нови Сад 27. мај 1970, страна 3. Текст је написао Драгољуб Петровић и овде се то први пут предочава јавности; није, дакле, био његов редактор, како је било „признато” у једној изјави титоградској *Побједи* објављеној у њеној публикацији под називом *Вајај Ловћена*, фебруар 1991, 38-39.

Прву верзију текста под називом *Ви можете и Бог вам је дао* написао је један од тадашњих редовних студената Филозофског факултета, а професор Петровић био је замољен да га прегледа и да га, ако буде требало, мало побољши. На крају, десило се да је од прегледаног и „побољшаног” текста остао само наслов и, можда, свега једна полуреченица; испод новог текста потписао се сто шездесет један студент из Црне Горе (било је међу њима и нешто Херцеговаца и „других”, али то за сам повод никоме није ни интересантно).

Објављена протестна изјава новосадских студената изазвала је згравирање и забуну у „важним политичким структурама” у Новом Саду и Војводини, делом и због тога што је у њиховим редовима владало уверење да је текст стигао из „непријатељске емиграције” и да је студентима само „подметнут”. (Један од Петровићевих колега са Факултета, тада још асистент, уз то и партијски активиста, дуго је, на улици, образлагao такву „емигрантску” верзију, све док му није отворено речено да емиграција са тим нема никакве везе и да је стварни аутор објављеног протеста он, Петровић; колега је био заиста збуњен, а Петровић се те појединости сећа с изузетним поштовањем, јер је колега Асистент, у наредним догађањима – кад је кренула врло широка „идеолошка” истрага и спорни број *Индекс* био забрањен или не и заплењен, пошто су студенти, претпостављајући шта би се могло десити, највећи део тиража разделили између себе и потом га растројили комад по комад, – то што је сазнао у четири ока, часно задржao за себе.

По природи ствари, у политичку хајку упустила су се и јавна гласила, а у наставку, уз једно саопштење Универзитетског комитета Савеза комуниста, биће пренесен само *Коменијар недеље* новосадског *Дневника* под насловом *Смишљено одрицање* (из пера Миодрага Ракића); оба текста објављена су 31. маја 1970. године, на седмој страни.

На истој страни објављено је да је „Окружно јавно тужилаштво у Новом Саду привремено забранило растурање студентског листа „Индекс“ број 201 од 27. маја ове године, који издаје Савез студената Војводине. До ове мере дошло је због објављивања написа »Ви можете и бог вам је да«, чиме је повређена Одредба чл. 52, става 1, тачке 2 и 7 Закона о штампи и другим видовима информисања”.

Будући да се у цео „случај“ одмах умешало поменуто Тужилаштво, а да новински коментари нису могли бити писани без знања партијских организација, разумљиво је што је, као последица свега, на ред стигла и казна; и њој ће овде бити дат дужан простор.

Из тога, биће дат један каснији текст професора Петровића (из времена кад се о ловћенским ватажима могло несметано писати и говорити), у рукопису насловљен као *Запис о авејном времену или ново посртанаје Ловћена*, а у титоградској *Побједи* објављен фебруара 1991 под насловом *Посртанаја*.

А зарад лакшег разумевања целог „случаја“, преноси се овде и један део *Сајашћења Одбора за изградњу маузолеја Петру II Петровићу Његошу на Ловћену* (датог после прве његове седиње одржане на Цетињу 20. августа 1969), а према тексту објављеном у титоградском *Просвјетном раду*, број 15 од 1. октобра исте године.

Дакле:

„Одбор је закључио да југословенску јавност обавијести о сљедећем:

Познато је да су окупационе аустро-угарске власти 1916. године дјелимично порушиле капелу на Ловћену, коју је за живота саградио Петар II Петровић Његош, пјесник, мислилац, владар и владика црногорски.

Године 1921. основан је Државни одбор за подизање споменика Његошу на Ловћену. Касније је краљ Александар Карађорђевић одлучио да својим средствима изгради маузолеј... Пошто је одустао од изградње маузолеја, чији је пројекат био наручио од вајара Ивана Мештровића, он је саградио садашњу капелу.

Материјал од старе капеле је уклоњен, а на Језерском врху саграђена садашња капела, која ни по материјалу, ни по димензијама, ни по локацији, а нарочито по унутрашњем изгледу не одговара старој Његошевој капели. Како садашња капела није аутентична и како по својим умјетничким и другим вриједностима не одговара Његошевом значају садашњи нараштаји имају права и дужности да се свом великану одуже подизањем љепшег и достојнијег споменика.

Одбор је донио Одлуку да препоручи надлежним установама да се садашња капела у цјелости пренесе на одговарајуће мјесто...”

Смишљено одрицање

Расписивање конкурса за изградњу маузолеја Петру II Петровићу – Његошу на Ловћену, дало је повод 161 студенту Новосадског универзитета да се писмено обрате јавности и изразе свој револт против одлуке о рушењу цркве у којој сада почивају посмртни остаци великог песника. Учинили су то, објављујући писмо у „Индексу“ под насловом „Ви можете и бог вам је дао“, на доста неубичајен начин, комбинујући аргументе и ставове из којих проистичу и одређени политички тонови. Аутори писма оштро нападају Одбор за изградњу маузолеја због тога што је прећуто неслагања великог броја наших културних радника, уметника и универзитетских професора (међу којима су многи и из Црне Горе) са одлуком о уклањању досадашњег Његошевог споменика. Тај напад добија у овом тренутку чудну градацију. Целокупна акција Одбора за подизање маузолеја, однос и према Његошу и нашој култури, оквалификована је као „беспримјерни вандализам“. Затим се подсећа на Његошев аманет да буде сахрањен у цркви на Ловћену и на „грех“ који ће пасти на душу онима који песникову жељу не услише.

Напад се не завршава овде. Потписници писма наводе да је црква у прошлости била два пута рушена и скрнављена. У последњем рату служила је италијанским артиљерцима као циљ приликом обучавања...

Такве аргументе, хронолошки и веома смишљено поређане, аутори писма наводили су „само узгред“, јер су о свему томе казали своју реч стручњаци. Потписнике овога писма, такви аргументи стручњака не чуде. Чуди их како цетињски одборници могу да располажу општом својином као својом дедовином. Јер, Његош није „пјевао само Цетињу...“

Аутори писма, на крају изражавају своје неслагање са одлуком о рушењу црквице на Ловћену. „Чињеница да су потписници писма студенти који потичу из Црне Горе – каже се дословно у тексту – не значи да полажемо неко право на Његоша. Зна се коме он припада, већ желимо да се онога дјела бруке пред покољењима и пред историјом – унапријед одрекнемо. Јер одлука о рушењу Његоша са Ловћена донесена је само у Црној Гори“...

Жељи аутора писма, а и аргументима (за које и сами тврде да су их више пута наводили они који су за то најквалификованији) у начелу нема се шта замерити. У недавној прошлости

били смо сведоци широких расправа за и против рушења црквице на Ловћену и такво право не сме се ускратити ни новосадским студентима. Међутим, може бити озбиљан предмет замерке начин на који се група студената Новосадског универзитета обратила јавности. Употреба израза „беспримјеран вандализам”, подсећање на топовске хице фашистичке војске, удаљило је ауторе писма од академског нивоа расправе о једном веома значајном културно-историјском догађају. Свакако, то је допринело да се између редова, и у редовима, јасно оправтавају мисли са политичким алзијама. Зар речи у наслову, затим „одрицање од оног дјела бруке пред покољењима и историјом”, истицање да је одлука о „рушењу Његоша (а не црквице – што свакако није штампарска грешка) са Ловћена донесена... с а м о Црној Гори”, не потврђује овакве закључке?

У последње време баш у вези с Његошевим спомеником ангажују се и настоје да лансирају у нашу земљу своје ставове разни непријатељски кругови у иностранству. Њиховим ставовима и аргументима, као и крајњим жељама, овакво састављено писмо у „Индексу” може у великој мери да иде на руку.

*Читаоцу овог коментара, објављеног у новосадском *Дневнику* 31. маја 1970. године, на 7. страни, лако се може учинити да је његов аутор Миодраг Ракић, поред тога што је по добијеном редакционом налогу „подржао” званичне ставове партијских „структуре”, имао и жељу да јавности представи све оно што су студенти Новосадског универзитета рекли у свом писму нискотиражном *Индексу*, а што до ње преко тог гласила није ни могло стићи. Тако тумачен, Ракићев коментар био је „блага” подршка студентском протесту исказаном у тексту *Ви можете и Бог вам је дао*.

„Индекс“ привремено забрањен

Саопштење Универзитетског комитета СКВ у Новом Саду

Поводом написа у последњем броју „Индекса“ одржана је јуче (30. маја 1970 – Пр.) седница Универзитетског комитета СК Војводине на којој су оштро осуђени ставови у писму.

Универзитетски комитет сматра да су садржај и тенденције највећег броја чланака, а нарочито написа „Ви можете и бог вам је дао“, „Разматрања о самом себи“, „Стеријино позорје по петнаести пут међу Новосађанима“, „Наша срећа“ и других, дубоко противни идеологији и политици СК, да се супротстављају самоуправној, друштвеној и политичкој акцији која се води на универзитету и у друштву у целини и да оспоравају, нападају и вређају самоуправне и политичке процесе револуционарног развоја нашег друштва.

• У написима се на начин крајње деструкције и инсинуације, у паушалним оценама и кроз етикетирања врши идеолошка и политичка акција против СК и нашег друштва у целини, тиме што се оспорава и напада садржина самоуправних односа.

Истиче се да нема слободе, изврђу се марксистичке поставке, напада се идеолошка основа нашег револуционарног развоја и тиме негативно утиче на циљеве и садржину идејно-политичке акције коју СК данас води, оспоравају се самоуправне и политичке одлуке, вређају и нападају органи народне власти и самоуправни и политички органи, са намером да се у јавности компромитују и онемогуђи њихов рад. Супротставља се идејно-политичкој акцији на универзитету и друштву, неистинито се приказују друштвена и културна атмосфера појединих манифестација и активности у тежњи да се на сваки начин омаловаже и компромитују одговорне политичке личности. Све то служи као метод борбе против друштвено-политичког система и уноси сумњу у јавни и политички живот у циљу разбијања јединства, оспоравања и супротстављања усмереној и организованој друштвеној акцији.

• Универзитетски комитет посебно оштро осуђује нападе на политичке и самоуправне органе СР Црне Горе и покушаје њиховог моралног и политичког дискредитовања у вези са поиздањем Његошевог маузолеја. На тај начин „Индекс“ је у знатној мери постао упориште деструктивних друштвених снага и политички и идедјни израз непријатеља Савеза комуниста, радничке класе и радног народа.

Универзитет (можда: Универзитетски комитет – Пр.) је и раније указивао на идејно-политичку садржину „Индекса” и предузимао акције у правцу отклањања слабости. И поред тога, последњи број „Индекса”, по својој идејно-политичкој платформи, садржини и политичкој штетности већег броја написа, захтева одлучну акцију и реаговање СК. С тим у вези се закључује да треба извршити темељиту анализу идејно-политичке оријентације „Индекса” повезујући то са целокупним идејно-политичким процесом на универзитету.

• Универзитетски комитет оштро осуђује оне комунисте који су дали наведене прилоге „Индексус”, укључујући ту и главног и одговорног уредника листа Милана Добросављева и сматра да их је потребно позвати на политичку одговорност, а главног и одговорног уредника сменити са те функције.

Универзитетски комитет сматра да даље излажење „Индекса” треба условити формирањем и активирањем одговарајућих самоуправних органа, у складу са позитивним законским прописима.

*Саопштење Универзитетског комитета СКВ издато је после седнице одржане 30. маја, а извештај отуд, с потписом М. Р. (вероватно: Миодраг Ракић), објављен је у: *Дневник Нови Сад*, 31. мај 1970, 7.

Универзитетски комитет (УК) је своје обећање „о оштрој осуди оних комуниста” испуњавао *мало ио мало*, да би 24. новембра исте године, на својој III седници, донео одлуку којом се „искључује из чланства СКЈ друг Драгољуб Петровић, асистент, досадашњи члан наставничког огранка СК Филозофског факултета у Новом Саду”. Требало је да прође цео месец да би та одлука добила своју извршну форму.

Паршијска казна

САВЕЗ КОМУНИСТА ВОЈВОДИНЕ
УНИВЕРЗИТЕТСКА КОНФЕРЕНЦИЈА СКВ
НОВИ САД, 23. XII 1970. године
Број: 03-301

На основу тачке 16 и тачке 24 Статута СКЈ и члана 2 Статутарне одлуке Универзитетске конференције СКВ у Новом Саду, Универзитетска конференција је на својој III седници одржаној 24. новембра 1970. године донела следећу

О ДЛУКУ

ИСКЉУЧУЈЕ СЕ ИЗ ЧЛАНСТВА СКЈ друг Драгољуб Петровић, асистент, досадашњи члан наставничког огранка СК Филозофског факултета у Новом Саду.

Друг Драгољуб Петровић, својом политичком активношћу, већ од раније је различито деловао од усвојених договора и ставом универзитетске партијске организације и ставова УК. Тиме се укључио у групашку и фракционашку борбу против програмске линије и оријентације Савеза комуниста на Универзитету.

Ова активност друга Петровића најочигледније је испољена на III универзитетској конференцији СКВ, када је покушавао да оправда писмо 161 студента у вези са Његошевим маузолејом, које је довело и до забране бр. 201/1970 Индекса (у коме је то писмо објављено) и у коме се између осталог врше политички недопуштена поређења између нашег самоуправног социјалистичког поретка и фашистичког окупатора. III универзитетска конференција је негативно оценила овакве политичке ставове друга Петровића и закључила да не може више бити члан СКЈ.

Против ове одлуке именовани има право жалбе према тач. 24 Статута СКЈ.

ПРЕДСЕДНИК
Универзитетске конференције СКВ
Александар Магарашевић(?)

„Именовани” је избегао да искористи „право” које му је овом Одлуком дато.

Посртања

Кад ме је госпођа Вера Гавriloviћ позвала да за читаоце *Побједе* кажем коју ријеч о предлогу да се Његошева црква врати на Ловћен, био сам мање изненађен него депримиран. Чуо сам да је Добрцица Ђосић приложио новчани износ Његошеве награде за обнову Његошеве задужбине на Ловћену, присјетио се да сам по разним новинама видио много текстова о томе да ће се Црква на Ловћену обнављати, да ће се тамошња Мештровићева задружна штала бранити оружјем, и слично, али ништа од тога нисам пажљиво прочитao нити сачувао за своју документацију. Сад ми је јасно зашто је све то поред мене прошло; послије свега што је једно аветно вријеме учинило с Ловћеном и Његошем, ја схватам да сам и Ловћен и Његоша прегорио.

А док је било вријеме, покупаша(ва)о сам, или сâм или са другима, да учиним нешто да се лудило заустави.

Пошто је Одбор за изградњу маузолеја Петру II Петровићу – Његошу на Ловћену, својим Саопштењем од 20. августа 1969. године најавио да ће Ловћен и Његош бити обестрвљени, предложио сам неким члановима Управе Савеза славистичких друштава Југославије да се Конгрес тих друштава, одржан десетак дана касније у Будви, огласи протестом (чији сам нацрт чак и припремио) против једне такве безумне намјере. Чланови Управе рекли су да „то не би било згодно”, да је то ствар Црне Горе и они се у то не би мијешали. Конгрес је доносио друге „важне одлуке”, а многи „конгресмени” тих су дана посљедњи пут походили Ловћен и Његоша.

Поменутом Одбору, неколико мјесеци касније, послао сам *Отворено писмо*, у коме сам рекао да фалсификате у његовом Саопштењу не би издржала ни много чвршћа грађа од оне од које је направљен Ловћен и да би Друговима Одборницима било много боље да оду с Ловћена, јер ако оне који иза њих долазе не могу „задужи(ва)ти мудрошћу, мудро ће бити већ и то што их неће задуживати безумљем и херостратизмом”. То је писмо послато уреднику новосадских студентских новина „Индекс”, али је оно, чини се, узгред свратило „тамо-где-треба” и накнадно никло у комитетским закључцима и саопштењима.

Недуго затим редиговао сам текст *Ви можете и Бог вам је дао* који је „Индекс”, уз потписе више од 160 студената из Црне Горе, одмах објавио – и био забрањен. То је покренуло хајку и

против студената и против „Индекса” и ја сам тада начинио посљедњу грешку. Из онога гласовитог Саопштења цитирао сам на партијском састанку сљедећи одјељак: „Познато је да су окупационе аустро-угарске власти 1916. године *дјелимично* порушиле капелу на Ловћену... Материјал од старе капеле је *уклоњен*, а на Језерском врху је саграђена садашња капела, која *ни по материјалу, ни по локацији, а нарочито по унущањем уређењу не одговара* старој Његошевој капели”. И иза тога цитирао пројекат руског архитекте Краснова на основу којега је извршена обнова Цркве – и то на истим темељима и од материјала који је од старе цркве могао бити употребљен. Коначно, и сами су Одборници рекли да је капела била само *дјелимично оштећена* и ја сам се само питао мисле ли Они да је неко толико незнавен да за цркву припрема нове темеље кад већ има неоштећене старе и да ће већ готово и обрађено камење бацати низ ловћенске стране, а после тога ићи да га тражи и поново враћа на Језерски врх? И рекао сам тада да би ми било драже да сам те чињенице прочитао на страницама „Комуниста” него на страницама „Православља”.

Десетак година касније, кад су новине јавиле да је над Његошем почело да прокишињава, ја сам се опет јавио и објаснио да су заслужници за маузолеј пројектом предвидјели ону мазгалу да Његош не би имао разлога да се жали „да је над њим небо затворено”.

Ономе што сам раније говорио – данас немам шта додати. Осим неких општих опсервација.

Ловћен су разградили а Његоша поскитали и није јасно како се они опет могу вратити Један Другоме. Јер кад бисмо их и саставили, они се не би могли препознати. Ловћен је с Његошем био највиша српска планина, а без њега мало је виши од било које његушке главице.

У злом времену и пред распамећеном силом српски народ није издржao и претрпео је један од најстрашнијих духовних пораза у својој историји и питање је хоће ли се од њега икад опоравити. Његошеве кости узнемираване су чешће но ичије а посљедњи пут жешће но икад.

Ловћену и Његошу треба оставити вријеме да се сами пронађу.

Генерација Срба која је пристала на то да је сила понизи и натјера да погази аманет свога највећег пјесника – нема права на поправни испит. Да је српском народу било стало до Њего-

гоша, могао га је одбранити. (Стеван Синђелић много је увјерљивије бранио право на слободу).

Највише што Срби у овом часу могу учинити могло би се свести на признање пред *далеким неким йоколењем* да су пред силом устукнули и дозволили да им се оскрнави једна од највећих националних светиња. И да пред потомством клекну – да оно исправља трагичне заблуде својих предака.

Ако нам потомство не опорсти, значиће то да опроштај нисмо ни заслужили.

*Објављено у: *Побједа* Титоград, фебруара 1991, посебно издање *Vaiaj Lovćena*, стране 38-39, а потом, под изворним насловом („Запис о аветном времену или ново посртање Ловћена”), пренесено и у ауторову књигу *Школа немуштог језика*, Нови Сад 1996, 322-324. Текст се на овом месту објављује се још једном еда би увид у „случај” био целовитији.

Црногорци у Енциклопедији

Поштовани друже уредниче,

Када сам Вам послао своју белешку коју сте објавили у НИН-у од 14. јануара (1979), нисам очекивао да ће она изазвати неке посебне навијачке реакције. Данашњи број Вашег листа (2. фебруар) показује, међутим, да ја нисам добро рачунао, јер ми ваш читалац Петар Лопичић поставља два питања (на која не би ни имало смисла одговарати), после којих прилично чудно закључује: „Очигледно је да др Петровић својим писмом хоће да оствари нешто друго”.

Да Ваши читАОци не би били у недоумици око тога „шта ја то хоћу да остварим”, молим Вас, друже уредниче, да ово моје писмо објавите у неком од следећих бројева.

Не бих Вам овим ни досађивао да *НИН*, колико знам, није једини лист који се осврнуо на полемику вођену у Црној Гори око „натукнице” **Црногорци**, коју су за *Оћију енциклопедију Лексикографског завода* из Загреба писали аутсајдери чија је најважнија квалификација за тај посао била мржња према свему што је српско. Тиме се сматрам повређен и као научник и као човек који је рођењем везан за Црну Гору. Ја знам да *НИН* не може посвећивати свој простор решавању тако осетљивих проблема и да Ви ту не можете било шта исправљати, али бих хтео да верујем да ни Вама ни листу чији сте уредник неће штетити ако се објави и један овако тих глас протеста против незнапштва и мржње који у овом тренутку доминирају у неким културним и научним круговима у Црној Гори.

Но, да пређем на ствар.

Писмо Петра Лопичића, које се у *НИН*-у појављује као „одјек” моје белешке од 14. јануара, у најмању је руку чудно интонирано.

1. Ако сам рекао да Никчевић нема квалификацију за научну расправу *о иштањима језика* – ја нисам рекао да он нема таквих квалификација за бављење *иштањима историје књижевности*. Ту је реч о битно различитим научним дисциплинама и Лопичић вероватно нешто у вези са тим није добро разумео.

2. Лопичићева питања о томе да ли је Вук Каракић имао „новосадски или неки други докторат филолошких наука” и да ли је Његош имао „школских квалификација за бављење књижевним стварањем – могу се прилично различито тумачити или у свим могућим тумачењима, бојим се, најлошије пролази

Лопичићев клијент. Ако, наиме, Лопичић стварно мисли да Никчевић, у ове наше дане, може постати црногорски Вук Карадић – онда ја за то не могу имати никакав озбиљан коментар (а они шаљивији овде не би били прикладни). Што се тиче Његошевих „школских квалификација”, за њих Никчевић опет није крив, јер ја нисам помињао ничије песничке таленте и први пут чујем тврђњу да неко може имати амбиције да достигне Његошеву песничку величину. Ако Лопичић озбиљно мисли да његов брањеник (Војо Никчевић) може и то – ја му се нећу противити, али сам обавезан да подсетим: ни у најширем подтексту моје претходне белешке не могу се наћи трагови оних идеја на којима Лопичић заснива Никчевићеву „одбрану”.

3. Лопичић је учинио Никчевићу врло чудну услугу тиме што је његово име „поравнао с Вуковим и Његошевим”, и ја са тим не бих хтео имати никакве везе.

4. Лопичићеву тврђњу по којој ја „очигледно хоћу да остварим нешто друго” – могу само да прецизiram: ја хоћу да се у науци свако бави оним што му је струка и да се нико не намеће за арбитра у стварима о којима не зна ништа; ја хоћу да се у науци не стварају димне завесе око једноставних научних чињеница; ја хоћу да се ситни лични рачуни не подносе друштву с плацетом потоње научне истине; ја хоћу да се незнაње не умотава ни у какве барјаке а најмање у оне националне; ја хоћу да незнаже не буде квалификација за сарадњу у најрепрезентативнијим енциклопедијским издањима. И тако даље. Ја, дакле, хоћу да се наука остави научницима и научној критици, а ако се покаже да наука, таква каква јесте, не ваља – ја хоћу да је на прави пут изводе они који знају шта је наука.

А оно што хоћу кад је лингвистика у питању, може се једноставно формулисати: нека у лингвистици расправљају лингвисти а не навијачи који о језику почињу да размишљају тек кад се за језик угради.

*Почетком фебруара 1979. године послато београдском НИИ-у, али није објављено.

Да не крива ни тамо ни амо

(Или записи о погрешном умирању)

Уз рецензије добијене од др Павла Ивића и др Александра Младеновића, професора Филозофског факултета у Новом Саду, те на основу одлука Одбора за књижевност и језик Матице српске из Новог Сада од 14. маја 1977. и Издавачког савјета Издавачког и књижарског подuzeћа „Просвјета” из Загреба од 1. марта 1978. године, и уз финансијску потпому самоуправних интересних јединица за научни рад Војводине односно знанствени рад Хрватске, штампана је књига др Драгољуба Петровића *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб 1978.

Требало је да прође више месеци да би извесни Раде Пелеш, Србин по рођењу, у загребачком *Оку*, број 189/1979, под насловом „Чисто, као суза”, објавио, како то сам каже, „политичку анализу” књиге која се бави искључиво једним српским ијекавским говором са западне стране.

Петровићев одговор на тај „политички” памфлет (што по тумачењу Милана Вујаклије, рођеног у крају чијим се језиком бави ова књига, представља „кратку неповезану расправу, обично о неком спорном, политичком или другом предмету, од општег интереса”) објављен је у *Оку* од 12-26. српња (јула) исте године. Мимо уобичајених правила уређивачког понашања у новинарству, *Око* је уз тај одговор, на истој страни, дало и нови Пелешов осврт на Петровићеву књигу, овога пута насловљен као „Тек неколико напомена”; највећи део тог новог Пелешовог памфлете биће дат иза Петровићевог одговора.

Кад сам пре неколико дана, после тронедељног боравка у иностранству, слетео на сурчински аеродром – пријатељи су ме дочекали са *чисто(м) као суза* Пелешовом добродошлицом. Због тога се јављам са закашњењем и са жељом да неке неспоразуме покушам да осветлим и „с оне друге стране”.

Ако сам добро разумео, Пелеш ме оптужује за више ситнијих промашаја али и за три крупна греха:

1. зато што сам, у *прилозима* књизи, објавио нека казивања својих информатора о усташким злочинима;
2. зато што сам своју књигу посветио сећању на те жртве; и
3. зато што сам објавио казивања оних информатора чија деца сада живе у Београду, а нисам поменуо оне чија су деца у Карловцу или Загребу.

Ако се од тих грехова треба посебно бранити, ја морам признати да је од њих свесно учињен једино онај други, а остали су се у књизи нашли случајно. Ако је ту нешто „идејно-политички неваљало”, како Пелеш воли да рече, у вези са грехом који сам признао мени остаје једино да се запитам: ако се Вељун и Глина (са масовним покољима Срба – како је то Пелеш лепо објаснио) налазе на почецима организованог оружаног устан-

ка на Кордуну и Банији, не може ли се поставити као питање личног сензибилитета и однос према тим дogaђajima а да се не доведе у сумњу ништа од онога што је тим дogaђajima касније следило? Ако Пелеш мисли да то није могуће, мени опет остаје само да питам: ко је и када забранио сећање на масовна страдања српског народа за време рата и откад се споменици на та страдања подижу не да би се памтило него да би се заборављало? Ја не знам шта хоће Пелеш: ако се на основу његовог текста може закључити да ни он није за то да се злочини заборављају, зашто се исто такво моје схватање мора прогласити за „идејно-политички неваљало”? Бојим се да ту нешто није логички постројено како треба, но то је већ Пелешов проблем; мада, можда и није само његов, јер да ли је заиста могуће представити человека као примитивног шовена само због тога што се сећа својих мртвих, а о њиховим убицима не говори у складу с Божјим заповестима? Пелеш и ја не можемо се сагласити у вези с једним битним питањем: ја сам можда објавио *иогрешне записице о умирању*, али нисам одговоран за његове *записе о иогрешном умирању*.

То је, рекох, Пелешов проблем, мада је он овим својим текстом навукао и доста других (проблема), на пример:

Пелеш, најпре, има прилично чудне погледе на веродостојност простих факата: он вели да је моја књига о говору Баније и Кордуна „представљена као значајан прилог проучавању културне баштине Срба у Хрватској”, а неколико пасуса иза тога прецизира да је она „презентирана као значајан прилог *валоризовању*” те исте баштине. У вези с тим ја морам одмах да кажем да Пелеш ту или нешто није добро разумео или га је неко преварио, јер да се, почем, ишта разуме у дијалектологију – морао би знати да се актуелно дијалекатско стање било које регије не може посматрати ни „валоризовати” као део културне баштине носилаца датог дијалекатског идиома. Тако, рецимо, у Кордуну може имати или немати *цукриџ*, може имати или немати архаичних падежних облика, али ако се те чињенице констатују, откуд се то може звати валоризацијом културне баштине. Пелеш то можда и зна, али ја морам признати да мени то није јасно. И због тога ја сам своју књигу представио само као скроман прилог познавању онога дела ијекавскоштокавског масива који сада захвати простор Баније и Кордуна и покушао да одредим однос тога говора према онима сродним на нашем ијекавском југоистоку.

Да бих, међутим, и другим истраживачима пружио могућност да у томе говору открију можда и понешто од онога што је мени промакло, према обичају који се одавно сматра азбуком дијалектологије, ја сам приложио и текстове. Сврха тих текстова није да представљају културу, а још мање да прецизирају политичке ставове – за то ваљда постоје друге публикације – него да илуструју *дијалекатске особине* оне зоне која се испитује. Управо из тих разлога бирају се они носиоци народнога говора („информатори“) који су најмање изложени утицају књижевног језика, школе, радија, телевизије и других тековина модерне цивилизације. Ја сам, због тога, бирао неписмене или једва писмене старице и с њима разговарао о темама које су њима блиске, о њиховим обичајима, веровањима, мукама, страдањима; причале су ми оне и о ономе чему ме Пелеш учи, о томе како партизанска болница на Петровој гори никад није била отк rivena иако су и деца знала где се налази; причале су ми и о томе како су превијале рањенике, и о својим разореним огњиштима, и о својим надањима да пакао у коме су се налазиле ипак неће све прогутати; причале су ми и о *Павелићевој банди*, и о легионару који *баљеза* (како воли да рече Пелеш) или и о *Хрвашу* који та баљезгања слуша, а кад остане сам – прекорева девојчице због „лајавог језика“. Мени су, дакле, старице причале о свему, много тога ја сам у своје текстове унео, а неупредиво више изоставио, али не из Пелешових разлога него из оних много баналнијих – техничких и лингвистичких, и причале су ми старице о свему много једноставније и уверљивије него што то чини Пелеш, и много чистије и искреније него што их ја од Пелешових сумњичења могу бранити.

Кад помињем њихову одбрану, морам додати и још једну чињеницу која више говори о Пелешу и његовој мрзоволији но о мојим старицама-информаторкама. Пелеш, наиме, вели да ће из мојих текстова неупућени читалац закључити како су „Срби с Кордуна... на ниском ступњу развоја, примитивне свијести, да су били јагњад за клање усташко, али да су оштро против Хрвата“. *Тако пише Пелеш, он изједначује усташе с Хрвашима* – моје старице такву идентификацију никад нису направиле и било би интересантно видети како би Пелеш могао да пред судом докаже оно што је рекао. Моје старице увек су разликовале усташе од легионара и домобрана: код оних првих молбе нису помагале, код оних других понекад и јесу, а за оне треће мје старице имају чак и речи искреног благослова: *Они-з-били*

добра, Божијим дава ће-ћој чули, ако су живи; оне су знале за „војску која колье” и за „војску која не колье”, и за потпуну идентификацију њима је то доволно. Пелешу, чини се, није – али то је опет његов проблем.

Ако Пелеш може да напише да „основна научна и политичка грешка (моје) књиге лежи »скривена« у двадесетак страница текстова”, елементарна коректност налагала је да то и свестраније докаже. Он вели да је скоро половина мојих текстова посвећена геноциду (није ни трећина!), али из њих шездесетак, дужих и краћих, цитира изворе из свега два – и на основу њих пише десетак новинских картица и јасно је због чега се тако темељно испромашивао. Он се не разуме у проблеме којима се књига бави и кад је то тако – њему није неопходна ни једна једина реченица да би могао да говори о проблемима који са мојом књигом не могу бити доведени ни у какву везу. Он је научио да у расправама о језику може доћи до „екстесних ситуација”, да се ту могу појавити „разни непријатељи” и да све то може бити „врло опасно” – и он је „скривену опасност” открио у прилозима, тамо где је нико не би ни тражио, у ономе што практично нико и не чита. Тиме је моя књига доживела јединствену и јединствено комичну судбину: проглашена је „идеолошко-политички неваљалом” и то на основу „неваљалих аргументата”.

Моја књига послужила је Пелешу једино као повод да идеолошко-политичке пацкице подели свима онима који његове погледе не прихватају као потоњу истину. Ја сам их заслужио тиме што сам уопште дошао до Баније и Кордуна, што сам се на тај начин уписао у *културните реџере*, постао нечији *заштитник* и то са позиција *аустроугарске свјести*. Шта у дијалектологији све то значи – мислим да ни самом Пелешу не може бити јасно. Он се можда љути на мене што сам се „умијешаво у његов атар”, а неће да се наљути на оне Американце који су, на пример, објавили опсежну књигу о српскохрватском књижевном стандарду, или више расправа о чакавским говорима, или досад најопсежнију монографију о акценатском систему призренско-тимочких говора. Пелешова схватања о положају науке у нашем друштву оптерећена су неким чудним страховима пред могућношћу инфильтрације неке туђе фирме „на његовом тржишту”, као да је у питању трговина пеленама или детергентима. И то у време када се свака наука, па и српскохрватска дијалектологија, све више интернационализује!

Мислим, међутим, да су његови страхови бесмислени исто онолико колико су његова умовања о науци *нейроцењиво опасна*. Ако Пелеш хоће да научу сведе на некакву стручну службу друштва, месне заједнице, на пример, „и шире”, ја се питам: хоће ли он, у име тога друштва, одређивати задатке таквој науци или ће то радити неко ко је мало стручнији од њега и који има мање комплекса од њега? Ако се зна да је наша дијалектологија, да се само на њој задржимо, у неким доменима заостала за Европом и за више од сто година – хоће ли „пелешовска арбитража” помоћи да се такво заостајање смањи или ће га повећати и за следећих сто година? Ако Пелеша занимају разлози који су довели до нашег заостајања за светом, када је у питању наука која ме је уписала у *културархегере*, ја бих могао да их набројим доста, а они би се кретали од познатих историјских околности (опет су нам криви Турци!), преко големих „објективних” тешкоћа у „хватању корака са светом”, преко неадекватне бриге друштва за решавање материјалне и кадровске базе науке – до сувише ревносних и сумњичавих полицијских писара, сеоских пандура, сеоских пијаница и слично, јер ако је с њима послла имао и сам Александар Белић – треба ли бити посебно мудар па схватити да и они, у *последњој инстанци*, могу неопозиво деморалисати и највеће ентузијасте на пословима изучавања наших дијалеката. Знате ли, друже Пелеш, како се то постиже? Ја, на жалост, знам, и то одлично. Пелеш се често изражава „меко и елегантно”: он говори о *бањездању, о смраду* *ио политиканисаву*, „ако и нисмо стручњаци нисмо ни блесави” – и због тога је и прилика да се запитамо до које мере дијалектологи морају бити *блесави* и свој тешки посао (и, дозвољавате ли, друже Пелешу, *часни*) радити под оптерећењима под којима га раде.

Рекао сам већ да је моја књига послужила Пелешу само као повод за пацке на све стране („да не крива ни тамо ни амо”), али морам признати да ми једноставно није јасно како се неке *његове* идеје могу довести у везу с мојом књигом. Ја сам, рецимо, схватио да је зазорно поменути Београд и чињеницу да су неки моји информатори рекли (сасвим узгредно, и ја сасвим узгредно забележио) да им деца живе у Београду. То ми се „подсвесно поткralo”, али никако нисам сигуран да у томе треба видети симптом моје „можда угодне болести грађанске свијести” (мада сам, за сваки случај, на почетку овога текста записао да сам пре неколико дана слетео на сурчински аеродром). Дозво-

љавам, dakле, да се то Пелешовом логиком некако може довести у везу с мојом књигом, али његова расправа о *аустроугарској свијесности*, „кад су Срби имали у Хрватској своје посебне школе, штампарије, српско-православну црквену имовину”, с мојом књигом нема никакве везе и ту Пелеш једноставно прати неку *своју мисао* или *своју трауму*. Такву причу *Пелеш ме-ни не може подметнути*, али ме може узнемирити и натерати да трагам за „аустроугарском свијешћу”, на пример, у темељима наше уставне и законске регулативе којом је признато право свим нашим народима и народностима на оно што је, како вели Пелеш, Аустроугарска признавала Србима у Хрватској. У законској регулативи коју помињем ја не могу да пронађем такву свест, али Пелеш вероватно може, јер су – како вели – „његови сензибилитети за то много истанчанији” од мојих. Такву истанчаност ја сам увек спреман да му призnam, али му не могу признати право на то да се преко моје тарабе „обрачуна-ва” с људима, институцијама и идејама с којима ја немам никакве везе. Пелешови неспоразуми са самоуправним интересним заједницама за знанство и цесте и са друмским биртијама – ти-чу се само њега и нека мене тамо не меша.

Ја сам написао књигу какву сам написао и нико од Пелеша не може тражити да говори о ономе што му се у књизи не до-пада, али нека се ни он не љути ако инсистирам на ономе што у његовом казивању није истина. Оставићу овде без коментара Пелешово инсистирање на мојој недоумици око тога шта су Доње Дубраве а шта Доње Дубравице (признајем да ми то ни сада није јасно, као што ми није било јасно ни кад сам напомену о томе убацио у књигу приликом последње коректуре!), али ћу се зауставити на једној Пелешовој „нетактичности” (то је његова реч, мада бих ја у овом контексту могао да је квалификујем и нешто мање тактично). Пелеш, наиме, вели да сам књизи дао наслов „Говор Баније и Кордуна”, иако сам обрађивао само говор Срба у тим регијама, без обзира на то што и Хрвата има на Кордуну доста, а на Банији их је око половина. Ја не знам, друже Пелешу, где сте у мојој књизи могли наћи на податак о преbroјавању Срба и Хрвата на тим просторима, али знам да сте могли лако видети да сам је испитивао само ијекавске штокавске говоре и Срба и Хрвата. То је „сакривено” у уводном поглављу моје књиге и у текстовима који су основни предмет спора. Да ли је Пелеш био или сањив или мрсковољан (како сам чуо да се то каже у Црквеном Боку) када су тако про-

сте чињенице његовој пажњи једноставно измакле? Или се то може назвати и некако друкчије? У вези са тим вальа поменути и Пелешову „лаичку храброст” када тврди да се јекавски говори хрватског становништва „ама баш ни по чему” не разликују од српских, мада би то питање од Пелеша изискивало мало ширу *лингвистичку* аргументацију (а не само ону на основу које су разлику одређивали четници и усташе). По несрећи, Пелеш се у те проблеме ни лаички не разуме, јер иначе ни сањив не би могао повезати ниво дијалекатске реалности са нивоом језичке стандардизације. За оне којима ово може изгледати нејасно – да прецизирам: моје старице из Баније и Кордуна *говоре онако како говоре* и њих се не тичу никаква *лингвистичка ишичашења* која Пелеш има на уму; ако је у свему томе неко уопште и *ишичашен* – старице свакако нису, јер оне и свој језички израз, као и све животне муке и радости, носе достојанствено, без комплекса и без икаквих страхова. Пелеш то не може да разуме. Као што, на пример, ни ја не могу да разумем Пелешов страх да се моја књига може узети као повод „моћним силама да се међусобно побију због нафте”.

И да закључим.

С Пелешом се о овим темама не може озбиљно разговарати, јер човек не може знати хоће ли се разговор завршити у оквирима теме о којој је поведен или ће бити пребачен на колосеке који се не могу очекивати. Он је, тако, почeo разговор са мном о томе хоће ли се српске девојке удавати за Крањце, одржао ми предавање о усташким злочинима, легионарским баљезгањима, о Петровој гори и њеној легенди, укорио ме због тога што деца мојих старица живе у Београду (а не у Карловцу и Загребу) – а завршио причом о друмским биртијама и великим силама које се, вели Пелеш, могу побити због нафте. Њему је вероватно јасно у какву се везу то може довести с мојом књигом. Мени није. Он је моју књигу схватио као врло опасну, а ја и његов осврт и редове које овде исписујем видим као бесмислене. Мене је, на пример, занимало да ли у Кордуну има *џукриц*, а Пелеша занима све остало; ја сам трагао за вокативом презимена Пелеш, а он се накострешио пред *културните герима и заштитницима*. Због свега тога, Пелеш мене учи научном (и сваком другом) моралу, а мени једино оставља могућност да не *исвијесим од спираха*.

Ја сам испитивао говор Баније и Кордуна и сазнао сам тек кад је моја књига била штампана да тамо има *џукриц*, али који

је вокатив презимена Пелеш, на жалост, не знам ни сада и у томе видим много озбиљнији недостатак своје књиге од оних који су **чисто, као суза** нестручно формулисани.

Зато сам тај вокатив писао час овако – час онако. Да не крива ни тамо ни амо.

*Објављено у: *Око* Загреб, 12-26. српња 1979, 8.

Напоредо с овим текстом, Уредништво је уврстило и *шек неколико најомена* Раде Пелеша, од којих ће овде бити дат само један део; све оне тичу се „братства и јединства наших народа и народности”, што, по природи ствари, искључује било какав стручни (још мање научни) разговор о дијалекатској слици Баније и Кордуна:

„Ова Петровићева реакција на моју *йолишичку* анализу његове књиге »Говор Баније и Кордуна«... не би баш захтијевала реплику... па да се види све, да се закључи да је и поред његове политички штетне работе мој текст био коректан...

1. Он није отворено послао до Ђавола и НОБ и тековине револуције, већ их је **само** изоставио јер му се из „техничких и лингвистичких разлога“ не уклапају у књигу о говору наших устаничких крајева... Уместо аргументирања, зашто и нема темеља, он квалифицира моју особу као незналицу, непрочијено опасног, сањивог, мрзовљног, мрковольног, истрауматизираног, искомплексираног, с доста личних проблема... Његова неопрезна тврђња да ја изједначавам Хрвате с усташама подсећа на слична љутита подметања реакционарних демагога...

3. Његова је књига представљена, што је врло важно, као значајан прилог проучавању културне баштине *Срба* у Хрватској... Због тога су ту књигу, дијалектолошку, прихватили обични људи... Зато што је она за мене политички недопуштена, ја сам реагирао. Ако и нисам стручњак за дијалектологију, о политичкој димензији тог »феномена« могу ипак нешто рећи...

5. На Петровићево демагошко питање хоћу ли ја одређивати задатке знаности, одговор је потврдан: хоћу и ја, кроз систем СИЗ-ова. А то је и добро. Што више буду могли... радни људи и грађани, у нашем систему социјалистичког самоуправљања, утјечати на задатке знаности то ће више слабити Петровићева политика, а јачати наша, социјалистичка.

6. Не треба Петровић учити комунисте интернационализму, па ни у знаности...

7. Кад смо код знаности: Петровић је намјерно узео кордунашко-банијске говоре као просторни и временски затворену цјелину (са стањем од прије НОБ) да би описавши све то како њему одговара, закључио да су јекавски говори српског становништва (па, наравно, и тај кога обрађује, а кога више нема, јер се у последњим деценијама трансформирао и развио) најближи хrvatskому književno-jezickom izrazu...

8... Он спрдњи излаже и наш, југославенски опрез због веома озбиљне међународне ситуације, а због које морамо у свакој ситници пазити на наше јединство. Прави се да то не разумије, као да су то моје трауме. Кај год!"

Баш тако, али овом приређивачу није познато да ли је Раде Пелеш дочекао да види развој „југославенског опреза“ и пажње „на наше јединство“, нарочито с обзиром на његову тврђњу да су „јекавски говори српског становништва“ са Баније и Кордуна нестали, „јер су се у посљедњим

деценијама трансформирали” и, под утицајем комунистичког интернационализма, врло приближили „хрватском књижевно-језичком изразу”.

Током Рата за крајишку независност (1991-1995) Срби са Баније и Кордуна платили су то „приближавање” и бројним жртвама и настављењим (и довршеним) прогоном са својих вековних станишта; у тим крајевима данас скоро да и нема Срба, али је зато књига *Говор Баније и Кордуна* непоткупљив сведок да су доскора на Банији и Кордуну живели Срби, те да су обе те области, и Кордун и Банија, исконски део Српске Земље.

Испитивање народних говора

Одавно је познато да су крупне друштвено-економске и политичке промене увек праћене и драматичним променама у структури народних говора. То је посебно изразито у приликама када се велике масе становништва премештају из једне области у другу и када прелазе с једног вида привредне делатности на други. У почетку, привикавање на нове услове живота може бити праћено драматичним ломовима, али се придошлице већ у другој генерацији почињу лакше уклапати у нове животне токове, процеси језичког уравнавања јасније се наговештавају, а у трећој генерацији они се већ могу сматрати практично смиреним. С масовним колонизацијама после Првог и, нарочито, Другог светског рата, Војводина за све то пружа чврсте и јасне потврде; њен је говорни пејзаж после 1945. године битно изменјен, а пред налетом модерних средстава комуникације (школе, штампе, телевизије), уз масовне миграције према административним, политичким и привредним средиштима, тај се пејзаж мења и даље, и све темељитије.

Наша наука, дијалектологија пре свега, из више разлога није у стању да те промене прати; сваки од тих разлога довољно је снажан да обесхрабри сваког ентузијасту појединачно, а сви заједно такви су да лако демобилишу и науку у целини.

Да бисмо показали где се наша дијалектологија данас налази, најбоље ће бити да се, у кратким линијама, упоредимо с Европом. Први *атлас* народних говора појавио се у Европи пре више од сто година, а други је завршен током прве деценије нашег века. У словенском језичком свету данас је најдаље одмакла Польска; уз велики атлас пољских говора (Пољаци га зову *малим атласом*) удванаест томова, тамо је урађена или се још ради и цела *серија* регионалних атласа. Сви остали словенски народи такође су завршили послове на атласима и сада их или публикују или припремају за објављивање. Но, када је у питању српскохрватски дијалектолошки атлас, вальа рећи да се он још увек налази у фази скупљања материјала: тај посао траје већ десетак година, а није извесно да ли је за то време скупљена и половина материјала! Шта то значи, јасно је сваком истраживачу народних говора: ако буде потребно још десетак година да се одговарајући материјал сабере, наш атлас народних говора биће заснован на грађи чији ће један део бити савремен, а онај други – припадаће историји.

У још једном домену дијалектолошких истраживања ми смо такође темељито заостали за Европом, – у бележењу дијалекатске, народне лексике, као и у ономастичким истраживањима. Ако бисмо покушали да се још једном упоредимо са словенским светом, опет бисмо се нашли на дну; ми тешко можемо пратити све дијалекатске речнике који се појављују у разним словенским земљама, а сами засад имамо само један или два таква речника. У Пољској је пре много деценија изашао речник географских термина у двадесет великих томова, а ми тек у последњих неколико година покушавамо да спасемо нешто од такве грађе.

Да стигнемо Европу – ми више немамо никаквих шанси, а да бисмо заостајање макар нешто смањили, последњи је тренутак да се нешто учини. Да би се то постигло, најпре би се морали „укинути“ неки од разлога који нашу дијалектолошку истраживачку делатност отежавају или онемогућују. Два су од тих разлога везана у један чвор: материјални и кадровски. Са материјалног гледишта, дијалектологија није нарочито атрактивна дисциплина и мало се талентованих младих људи опредељује за авантуру да живот посвети нечemu што се пре може означити као неизвесност него као јасна перспектива. Због тога се школовани дијалектолози код нас могу избројити на прсте, а у Војводини их за сада нема више од два или три. Уз то, има ли се на уму и чињеница да су сви они већ оптерећени редовним радним обавезама и да за шире теренска истраживања немају ни времена ни средстава, постаје још јасније колико су шансе наше дијалектологије – минималне.

С кадровима којих нема (и за које се не зна када ће их бити) и са средствима за које се не зна хоће ли и када уопште бити издвојена, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду покушаје да ове године, у сарадњи с Матицом српском, учини последњи напор да се макар нешто од војвођанског (и не само војвођанског!) лексичког блага спасе за науку и за историју. Носиоци тога посла рачунају, пре свега, на врло ограничен круг студената српскохрватског језика, Матица српска на своје сараднике и широк круг пријатеља, а сви заједно – на све аматере-лексикографе, на пасиониране скупљаче народних речи (каквих углавном има у свим срединама), на познаваоце народних обичаја, веровања, традиције. Помоћ се очекује од школа, од наставника свих профилла, од свештених лица, од пензионера, једном речи од свих носилаца и по-

знавалаца аутентичнога народног говора из места у којима се грађа буде бележила.

Нико не зна ни када ће посао на изради речника бити окончан, ни колико ће речи садржати. Тражимо да се бележи све, осим, наравно, савремене речи; битно је да се запишу речи које заиста још понегде живе, без обзира на тематску област: у градитељству, ратарству, сточарству, исхрани, занатству, облачењу, лову, риболову, пчеларству, играма, обичајима, болестима, псовкама... Речи, као сведочанства живота и историје, остаће само прибележене, а не и сачуване за свакодневну употребу; оне се неће вратити у говор, али ће откривени „антиквитети“ бити ипак сабрани као сведочанство о животу у неком ранијем времену. Да се, дакле, упамти, иако никог, примера ради, па ни најдуговечније Лале више не брине да ли ће *левча, лојџре* или *шарађе* попустити, па се онда неко с кола *скрјати*. Ни у сватовима нема више *војводе, гласника* или *чауша*, нити још ко не вести предаје *на колено* или *кола* неког дечака кога зову *наколенче* или *наколче* да би кућа имала порода. Комбајни су заменили косце, па се нико не брине има ли воде у *водиру*, у коме се *квасио бруս*...

Послови који нас очекују огромни су и изискиваће озбиљне инвестиције, и снаге, и времена, а хоће ли све то бити оправдано резултатима које бисмо волели да добијемо, може се само нагађати. У свему томе несумњиво је само једно: пред онима који долазе, нашој ће генерацији као оправдање служити чињеница да је учинила напор да о свом времену, као и о времену прошлом, остави и она незаобилазна сведочанства која се могу наћи једино у народним говорима и у непоновљивој народној лексици.

*Објављено у: *Дневник* Нови Сад, у рубрици Култура•Наука•Уметност, Год. II, бр. 14, 20. марта 1980; претпоследњи пасус тамо је испуштен.

Језик у Енциклопедији

У вези са текстом **Језик**, припремљеним у Редакцији Енциклопедије Југославије за Црну Гору, имам више примедаба.

Једна је општа: ако је српскохрватски језик **један**, не видим како ће се моћи написати **чешћи** текста и да сви буду истинити. Неко ће у свему томе морати да лаже.

Од оних осталих издвајам следеће:

1. Текст има два неједнака дела када је вредност у питању.

Првом од тих делова може се веровати, а други је уопштен и његову сврху не разумем.

2. Текст у целини представља мање или више (не)вешт компилацију ставова формулисаних за појединачне проблеме и за посебне прилике; чини се уз то, да овај текст нису припремали специјалисти јер се у њему налазе чак и исте омашке које су остале у предлощима.

3. Изражавање је често стилски нејасно, а техничка организација текста неразумљива.

4. Посебан проблем овога текста чини његова библиографија. За њу би се могло рећи и да је детаљна и да није. Детаљна је због тога што се у њој налази и мноштво најситнијих прилога о појединим појавама, из различитих времена и различите вредности, а није детаљна због тога што су често испуштани и неки текстови за које би се могло рећи да нису нимало не-вреднији од многих који су поменути. Библиографија, дакле, није селективна иако је селекционисана. Библиографија би се морала са двадесет пет страница свести на двадесет редова.

5. Од овога текста неће бити ни штете ни користи. Оно што је у њему добро – важи и за друге области српскохрватског језика, а оно чиме се хоће нагласити црногорска говорна специфичност – није нарочито уверљиво.

Ако Редакција Енциклопедије Југославије пристаје на то да стане иза ситних лажи или (мекше речено) невештих полуистина, овај текст би се могао прихватити. Ако на то не пристаје, боље би било да причу **о језику** одвоји од приче **о дијалектима** и да за ово потоње преузме чланак Митра Пешикана из којега су аутори овог текста преписали све оно што вреди.

*Писано 20. децембра 1981. године, као рецензија за текст **Језик** и предато Редакцији Енциклопедије Југославије за Војводину; још неке своје рецензије „на исту тему” аутор је објавио у *Школи немушћог језика*, Нови Сад 1996, на страницама 225-229, 238-240, 254-257 и 258-260.

Черчење

У наше сваковрсне административне и политичке поделе увучен је и језик.

Имамо га, како где, под именом српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски, неки га хоће као црногорски, а некима је, уместо језика, довољан и (републички) стандарднојезички израз.

Развлачимо га у име ситних, приземних и подземних рачуница, као да га отимљемо *и од Вука и од хајдука*.

Черечимо га у име националних комплекса и националистичких нетрпљивости, као да тиме можемо своју немоћ продати свету под мухуром потоње мудрости.

Отимамо се, дакле о језик, а не можемо да се погодимо око тога није ли он, ипак, **један и не шако лако дељив**. Ако је тај језик **један**, по основу које памети он може постати **једнији** у једној нашој републици (или покрајини) него у другој и до којега степена у том случају може досезати његова варијантност? Ми смо, по сили историјске и историјскојезичке логике, баштинили екавски и ијекавско стандарднојезички израз, и на то смо навикли свет, али не видим шансу за даље размеђавање јединственог и недељивог језичког ткива, а да се то не претвори у његово **черчење**. Док је то ткиво, наиме, обележено идентичним инвентаром фонолошких јединица („у свим републикама и покрајинама у којима се српскохрватским језиком говори“), ако су му исте и морфолошка и синтаксичка структура, ако се лексичке разлике задржавају на веома ниским процентима, ако војвођански студенти, примера ради, могу да се уче томе језику и из београдских и из загребачких уџбеника, једнако као и из сарајевских или титоградских, шта, у крајњој линији, за судбину самог језика значи наша екавско-ијекавска подељеност? За памет и толеранцију – ништа, за неукост и нетрпљивост – много...

Српскохрватски дијалекти протежу се од Мирне до горњег тока Пчиње, а наши дијалектологи баве се углавном „зависајном дијалектологијом“ и због тога није нимало чудно што је на Вис или у Бузет лакше стићи из Лос Анђелеса или Варшаве, у Пирот лакше из Чикага него из Загреба, а у Mrкопаљ лакше из Амстердама него из Новог Сада или Сарајева. И није због тога случајно што се данас најбоља екипа проучавалаца наших дијалектолога не налази ни у Србији ни у Хрватској него у Холандији. Нама то, међутим, неће много помоћи, јер за то

што се тамо пише треба знати и некакве друге језике које ми, спорећи се око ових наших домаћих, нисмо стигли да научимо.

Ако се сабере серија таквих појединости, постаје лакше разумљив пут којим се многи наши домаџи претварају у промашаје: ми смо у *крух* и *хлеб* поболи националне барјаке. Ми непогрешиво распознајемо националну фарбу сваке речи иако још не знамо правац простирања ниједне изолексе на српско-хрватском језичком простору. А без дијалекатских речника, без дијалекатске лексикологије, без дијалектолошких атласа, такве се изолексе не могу утврдити.

Ми заснивамо пројекат о културама народа Војводине и утицају светских (космичких?) цивилизација на њих, а у војвођанским селима с нестајањем њихових најстаријих говорних представника, нестају и најчвршића сведочанства о прошлости тих народа; нестаје њихова *народна* лексика.

Ми се споримо око употребе инфинитива и презентске конструкције са *да*, око статуса одређеног придевског вида, око затирања разлика између *ч* и *ћ*, око фонолошког статуса секвенце *ije* као рефлекса дугог јата – а још увек немамо нормативне граматике ниједнога од толиких наших *језика* и у том смислу, дакле, ни нормативне фонологије, ни нормативне морфологије, ни нормиране синтаксе, ни нормираног лексикона.

Ми можемо тврдити да су неки од тих „наших језика” настајали на бази „свих наших дијалеката”, мада никад не можемо бити сигурни колико је још извора за историју „тих језика” неоткривено, не само у неуређеним старим архивама него и у уређеним старим библиотекама.

*Објављено у: *Политика* Београд, 8. мај 1982, 9, под насловом *Домаџији посматрају промашаји*, а потом и у књизи *Актиуелна штампања наше језичке културе*, Београд 1983, 51-53.

Време не ради за језик

■ Са професором др Дргољубом Петровићем, који за себе каже да спада „међу конзервативне лингвисте”, разговарамо у његовом кабинету на Филозофском факултету у Новом Саду и, за почетак, питамо да ли језик, који је као биљка, треба стално неговати и да ли ми то чинимо?

● Не бих рекао. Бар кад је реч о српскохрватском.

■ Мислите ли на свакодневни говор?

● И на њега, наравно, јер се као коров увлаче туђице и „домаће” неразумљиве речи, али и на нашу језичку политику уопште. Оно што се у језику пропусти данас, тешко се може касније надокнадити.

■ Зашто се квари језик?

● Сваки језик треба да је нормиран, да се зна шта у стандардни језик иде а шта не. То није случај са српскохрватским. Иначе, у срединама које воде рачуна о својој култури не може се замислити да се у ма којем облику може прокријумчарити нешто што језик квари. У нашем случају то значи, рецимо, да се *сјавачица* не може заменити *сјаваћицом*, а чињеница да се то, ипак, дешава знак је да смо ми језик испустили и да смо дозволили да се у њему појављује све више корова. А то су нам донели, углавном, и време које је погодовало снижењу свих критерија за оцењивање онога што се може и онога што се не може, и људи који су се у таквом времену наметнули као арбитри у решавању и оних питања у која се не разумеју.

■ Конкретно, шта недостаје српскохрватском језику?

● Говоримо о норми, а још немамо нормативну граматику и у том смислу ни нормативну фонологију, ни нормативну ортоепију, ни нормативну морфологију, ни нормативну синтаксу, ни нормативни лексикон... Српскохрватски језик нема ни историјску граматику и у том смислу ни историју стандардног израза, ни дијалектологију, ни етимолошки речник, ни дијалектолошке атласе. Значи, немамо све оно што један језик мора да има.

■ Које су последице заостајања у изучавању језика?

● Језик због тога много губи. Прво, тиме што неће бити описана сва шароликост српскохрватског дијалекатског пејзажа. Друго, што ће на тај начин нестати поуздана сведочанства о историји народа који живе на овим просторима. Ако се речи *ижва* и *крув* чују у источној Србији а *хижва* и *крух* у Хрватској, онда је то некакав знак врло старих заједничких корена. Ако се реч *жетвица* (млад сир) чује у Босни, на Пештери, на Карпа-

тима и у Украјини, онда је то, ипак, знак некаквих наших веза и са тим удаљеним географским подручјима. Ако се темељито не испита српскохрватски дијалекатски простор, сутра нећемо имати сведочанства ни о другим нашим везама са балканским народима. И, коначно, због тога што нема таквих података из српскохрватског језика, сада врло озбиљно запињу истраживања у славистичкој науци. Наше колеге из осталих словенских земаља увек питају „када ћете ви у Југославији почети систематски да се бавите истраживањима своје лексике, на пример“. Заостајање наших истраживања може имати и озбиљан међународни аспект. Бугарска пропагандна машина, на пример, своје санстефанске претензије често заснива управо на чињеници да је јужна Србија дијалекатски неистражена. И, због тога, Бугари данас границе своје језичке територије повлаче линијом од Зајечара преко Ртња до Сталаћа и одатле на запад до близу Дечана.

■ Треба ли да се инсистира на очувању дијалеката као специфичног језичког миља за поједина подручја?

● Дијалекти се не могу очувати и зато их не треба чувати. Најнапреднијим се сматрају оне државне и народне заједнице у којима је распадање дијалеката практично доведено до краја. Распадање дијалеката не може се зауставити. Оно, међутим, што је код нас забрињавајуће (а ја то називам катастрофом) то је да нећемо успети да побележимо, да опишемо те наше дијалекте пре него што се распадну. Ми, dakле, нећемо успети да побележимо ту лексику као сведочанство за историју... Други народи су у томе далеко одмакли од нас. Немци су још пре сто година направили атлас немачког језика, Французи су то урадили на почетку овог века. Польаци су између двају светских ратова почели да раде лингвистичке атласе, а после Другог рата завршили су и атлас за целу Польску и регионалне атласе. Румуни имају и општи атлас и регионалне атласе. Украјинци сада раде и општи и регионалне, Руси, Белоруси, Чеси, Словаци, такође... И Бугари раде. А ми још скупљамо грађу (већ двадесет година), можда ћемо то радити још коју деценију...

■ Зашто толико заостајемо за многим европским земљама? Да ли је посреди недостатак парса, стручњака или нешто треће?

● Сигурно је да новац има значајну улогу. Кад се зна да се код нас на науку издваја само 0,2 одсто националног дохотка, онда се може закључити да од тога не остаје доволно за језичка истраживања. Уз то, ми данас немамо лингвистички подмладак, а без тога нема напретка. У академијама наука и уметно-

сти има мало људи који би могли да воде пројекте. Војвођанска академија, на пример, нема ниједног, а црногорска позива у госте људе који раде у другим срединама. У Српској академији наука и уметности само један човек прима плату за бављење дијалектолошким истраживањима. И на филолошким (и филозофским) факултетима постоје институти који би требало да се овим баве, али њихови програми за финансирање стешњени су републичким, односно покрајинским границама; у тим пословима нема међусобне сарадње, тако да се пројекти понекад дуплирају, а расипа се и оно мало средстава и снага. Поред тога, закони о научном раду тако су уређени да дестимулишу сваки већи напор да се нешто озбиљније учини. Испада да се ми овде у Војводини можемо бавити само војвођанском, они у (ужој) Србији само србијанском проблематиком, и тако даље. Заборавља се на чињеницу да ни Сава ни Дунав у историји нису чинили озбиљну језичку границу, а не чине то ни данас.

■ Излаза из ћорсокака, ипак, мора да буде?

● Сувише смо дубоко загазили у деобе и сувише закаснили за нека важна фундаментална истраживања у језику да бисмо могли са сигурношћу предвиђати даље правце могућих истраживања и да бисмо све то могли ставити под чврсту контролу. У том смислу ја сам и разумео покушај Републичке конференције Социјалистичког савеза радног народа Србије да се оснује Савет за српскохрватски језик и нешто промени у досадашњем односу према језику. И то пре свега у фундаменталним истраживањима и кад је реч о нашем данашњем односу према језику. Наме, ја сам од Савета очекивао, помало наивно, да би он могао утицати да се за језичка испитивања нађу и стручњаци и новац. Све је, међутим, пало у воду због политичко-територијалних неспоразума.

■ Откуд толики проблеми?

● Уверен сам да су многе невоље настале због непоштовања Новосадског договора о језику. Као што је познато, у овом је граду 1954. године, после анкете, на састанку лингвиста и књижевника српскохрватског говорног подручја закључено је (не без извесног партијског утицаја) да је „народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један језик, па је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два главна средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изгвора, ијекавским и екавским“. При том је истакнута равноправност оба писма, латинице и ћирилице, и оба изгвора (екавског и ијекавског), а у називу јези-

ка нужно је у службеној употреби увек истаћи оба његова саставна дела. Потписници овог документа су се договорили да треба одлучно стати на пут постављању вештачких препрека природном и нормалном развитку српскохрватског књижевног језика и спречити штетну појаву самовољног „превођења” текстова и поштовати оригиналне текстове писаца.

■ Како препознати књижевни језик?

• Данас можемо говорити о књижевном језику у ширем смислу. Односно, можемо говорити о језику културе уопште, дакле о стандардном језику, и о језику књижевности као посебној реализацији тога стандардног језика. За разумевање стандардног језика нама данас као узор може послужити такозвана дијалекатска литература, без обзира на то колико она била врхунска, као што су, рецимо, *Балде Пећарице Керемиуха, Горски вијенац, Пећаријин венац...* Таква дела спадају у групу оних која су „обележена” дијалекатски, дакле и језички. Са друге стране, у језик културе спада и језик новина, радија, телевизије, позоришта и, разуме се, језик оне литературе, у ужем смислу, која се подудара с језиком који ми сматрамо нормираним... А што се тиче књига у којима се може наћи чист књижевни језик, то су дела Иве Андрића, Меше Селимовића, Милоша Црњанског...

■ Какве су биле последице Новосадског договора?

• Новосадски договор је, у ствари, само поновио оно што је наука о језику утврдила у прошлом столећу, да је народни језик Срба и Хрвата један језик. Али, полемички тонови, који су се могли чути и у току „новосадског договорања”, почели су да бивају све јачи, нарочито после појаве заједничког правописа 1960. године. Показало се тачним предвиђање књижевника Вељка Петровића да „прастаро искуство потврђује: свака средина, свака друштвена групација реагује веома бодро, штавише и подозриво и страсно, на све што с тиче језика, свога језика, пре свега”. У расправе, у којима се указивало да се можда прењаглило са Новосадским договором о „унификовашању” језика јер су изразите специфичности појединих подручја, убацили су се екстремни хрватски националисти. У Загребу је обелодањена Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика, коју је потписало деветнаест хрватских културних и научних институција. У њој се тврди да је форсирањем „државног”, односно српског књижевног језика, хрватски књижевни језик сведен на ниво локалног наречја. Затражено је, поред осталог, да хрватски народ свој језик назива својим именом.

Само неколико дана од појаве Декларације, група од четрдесетак српских књижевника иступила је с *Предлогом за размишљање*, у коме изражавају слагање с иницијативом из Хрватске, с тим да се Хрвати у Србији школују на свом матерњем језику, а Срби у Хрватској на свом.

Обе иницијативе осуђене су као националистичке, па је, да се тако што не би поновило, иницирана организована („државна”, такорећи) расправа о језику.

У Босни и Херцеговини се у разговорима о језику стало на становиште да Срби, Муслимани и Хрвати, који тамо живе, имају свој језик *од Јосифанка*, и он је у веома високом ступњу заједнички језик Срба, Хрвата, Муслимана и Црногораца у наше четири републике. Истакли су да народима Босне и Херцеговине не одговара поларизација језика на две варијанте, нити стварање трећег, „босанскохерцеговачког” језика. Зато је на симпозијуму о језичкој толеранцији, одржаном у Сарајеву 1970. године, закључено: „Званични језик је обавезно двојак – српскохрватски или хрватскосрпски (избор је потпуно слободан), оба писма (Ћирилица и латиница) су потпуно равноправна, а школска настава изводиће се на ијекавском изговору.

И у Хрватској су стали на становиште да је њихово језичко подручје специфично и да то треба да се, поред осталог, изрази посебним правописом, и у називу језика. Тако је 1972. године Сабор СР Хрватске предложио Уставној комисији да се у републички Устав унесе нова формулатија о језику: „У СР Хрватској у јавној је употреби хрватски књижевни језик – стандардни облик народног језика Хрвата и Срба у Хрватској, који се назива хрватски или српски језик”. То је и усвојено.

До одступања од Новосадског договора долазило је на целим српскохрватским језичком подручју и у погледу закључака да се текстови не „преводе”, и у погледу равноправности обају писама, и равноправности екавице и ијекавице.

■ Ипак, може ли се Новосадском договору приписати барем нека теоријска вредност?

● Занемари ли се на бар часак питање ко то у име српског народа може себи присвојити право (да ли и научници високог партијског угледа?) да се са неким са стране договора о језику сопственог народа, Новосадски договор је, у времену у коме је настао, био несумњив израз здравог односа према нашем језику у целини и због тога требало га је поштовати. Ако се сагласијмо с тим да је овај језик један, онда он мора имати једну норму.

То у сваком случају не мора значити да је он апсолутно јединствен у сваком детаљу, али то исто не значи и да на основу тих мање или више ситних разлика можемо имати разлога за његово цепкање на више језика. (Не види се, бар за сада, да ли ће такво цепкање довести до стварања посебних језика на нивоу *дијалеката* и да ли ће се њихов опстанак моћи упоредити с узлудним трудом да се очувају поједини дијалекти). Тешко је објаснити због чега се у појединим друштвено-политичким заједницама инсистира на језичким специфностима односних заједница. Ако идемо том логиком, само на територији Србије могли бисмо направити више језика, на врло уској територији Црне Горе такође, па у Хрватској... Италијански стандардни језик је један, немачки такође, мада су разлике између северне и јужне Италије, или северне и јужне Немачке, неупоредиво веће од наших. Данас се енглеским језиком говори на многим странама земљине кугле па, ипак, свуда се тај језик зове енглески, а не амерички или аустралијски или новозеландски. Постоје шпански и португалски, али не и бразилски и аргентински језик... Ако на овај начин гледамо све језике, онда наше прилике у том смислу нису уопште специфичне. Уколико упоређујемо српскохрватски са хрватским, са босанскохрватским стандардним језичким изразом и са стандардним језичким изразом у Црној Гори, онда можемо видети да у свим тим „језицима“ (или језичким изразима) има онолико разлика колико има разлика између писмености и неписмености у писаном изражавању. Ако ми не знамо свој језик и ако о свом језику не водимо довољно рачуна, па као учитељ језика истурамо специјалисте за муцање, онда то не треба узети као знак наших специфичности и на основу њих правити деобе.

Но, и поред свега тога, ми данас у свет излазимо само с једним језиком, српскохрватским. Али оно што се догађа код нас, већ је, на жалост, нашло одраза у иностранству. У Сиднеју су почели да предају српски и хрватски као два језика, исто као што ће се тамо, можда, предавати пољски и руски. То је један од оних скандала због којих ће и овде и тамо, сваком разложном и Србину и Хрвату првенети лице од стида.

■ Ипак, не могу се пренебрећи неке језичке специфности које изискују већу толеранцију?

● У Босни једнако живе и *хљеб* и *крух*. И не само у Босни...

Морамо поштовати разлике које међу нама постоје јер би сваки друкчији поступак значио наметање сопствених мера и соп-

ствених критерија у оцењивању онога што је дато само по себи и што се изменити не може... Али ако посматрамо подручје источне Херцеговине, Златибора и Пиве, три области које су у трима републикама, констатоваћемо да је говор у њима дијалекатски, језички тип, углавном исти. Ту се показује сва бесмисленост бројних отворених покушаја да се српскохрватски језик подели по данашњим републичким границама. Примера ради, за мене који сам рођен у Кучима неприхватљиво је не толерисати језик онога који је рођен у Пиперима, такође у Црној Гори; и обрнуто. Јер, нама је језик један.

■ Расправе о српскохрватском језику после Новосадског договора нису мимоишле ни Црну Гору...

● Тамо идеју о некаквој црногорској варијанти, субваријанти или о црногорском језику брани неколико људи који ни у културним ни у научним круговима ништа не значе, ваљда да би оправдали онај Његошев двостих: *Високо ћи свуд у нас / ћлаву диже празан клас*. Због тога је та идеја глатко одбијена и на саветовању у Марксистичком центру Централног комитета Савеза комуниста Црне Горе у пролеће 1981. године.

*Разговор с Јевремом Дамњановићем, објављен у: *Илустрована Политика* Београд, број 1268, 22. фебруар 1983, 32-33, с тим што су тамо испуштене две кратке опаске о партијском утицају на процес новосадског језичког договора.

Мислилац као непријатељ

Мислиоци су увек били помало чудна чељад, вероватно и због тога што некако иду и ван бразде и испред времена. И у томе је увек била њихова *лична грешка*, јер је често било извесније да ће своје „последње брдо” наћи у затвору или на ломачи него што ће им они испред којих су ишли о врат окачити ловоров венац. За оно прво – пратиоци су брзи, за ово друго – обично никад и не стигну. А и чему журба кад су они који не мисле увек задовољни и увек имају одговоре на сва питања на која мислиоци не могу одговорити.

Кад мислилац измакне онима који га прате или кад својим присуством почне да узнемирава сањиву, самодовољну и самозадовољну околину, он бива проглашен за непријатеља и за њега се укида ловостај. Образложење је врло једноставно: у његовим размишљањима нема „ни помена о радничкој класи”; он хоће да игра улогу „пробуђеног дела народа”, а заборавља да је радничку класу још одавно пробудио Светозар Марковић и да је у овом тренутку њој много потребнија успаванка него будилник. А и чему, коначно, све то његово „филозофирање” кад и онако не може измислити ништа што се већ не налази у искуству народа и радничке класе: због њега и постоји народна изрека да *ћејао који рано кукуриче заврши у лонцу!*

С мислиоцем човек увек зна на чему је: са њиме се можеш не сложити, али не можеш рећи да га не разумеш. С онима који **верују**, проблем је много сложенији: с њима ти једино остаје да их разумеш. То би се могло показати једним простим примером: зналац је утврдио да је оно што се код нас дешава у сferi привредних односа – „извртање марксизма наглавце”, да је то резултат „погађања олигархија из република” и да од свега тога „наша влада стално покушава да побегне, а о Скупштини да и не говоримо, она је сасвим бачена у запећак”. Тако, дакле, говори зналац и његови су ставови јасни и сваком лаику. Ономе који **верује**, међутим, такво је схватање најлакше оквалификовати као богохулно: мислилац „тај и тај” и *ранije је деловао* са сличних позиција и пошто никако не пристаје да се опамети – за њим треба расписати потерницу. На неугодна питања, навикили смо на то, најједноставније се одговара флоскулом и етикетом и теби остаје једино да све то *разумеши*. Нарочито кад ти се све лепо објасни: „Ми можемо, а то и чинимо, изражавати критичко незадовољство кризним стањем нашег друштва,

моралне и друштвене свести (није реч о кризи моралне и друштвене свести – ДП), улогом Савеза комуниста у тражењу излаза из постојеће кризе, за коју се може рећи да представља једно од до сада највећих искушења за наш револуционарни покрет. Да ли, међутим излаз из садашње кризе, који би био заснован на самоуправној стратегији остваривања националних и социјалних циљева, можемо наћи без ослонца на радничку класу и без авангардне улоге Савеза комуниста, некаквим директним обраћањем интелигенције народу?”

Ако си наиван, ти би и у вези с оваквим објашњењем могао поставити више питања, али будући да си се опаметио и све разумео – биће најбоље да скратиш и да израчунаш колико има речи у тексту који си прочитao и је ли тачно да је од њих свака тринеста – везник, свака осма – предлог, а свака четврта – у облику генитива. У сваком случају, таква је статистика мање опасна од оне која броји наше долларске дугове иностранству „по глави становника”, или колико младих људи лупа главу питањем како да се запосли, или нешто слично. Ја се, дакле, одлучујем за ону прву „статистику” – да не бих питао: имају ли они који мисле више отаџбина него они штo верују?

* Без обзира на ауторову опаску у пропратном писму да „нећу да ве-
рујем да ово нешто ваља, али допада ми се да будем помало наиван”, објав-
љено у: *Књижевна реч* Београд, година XII, број 209, 25. април 1983, 2.

Јагњован

Јављају новине да је песма осуђена на робију. И да су се песници узнемирили и почели да се „остављају беспослица” којима су се досад бавили у својим еснафским удружењима. Дошло им у главу: песма је постала опасан занат, данас. А сутра – песник ће постати командос и тако и сам отићи за песмом.

Новине јављају да је једна научна установа прославила први мали-велики јубилеј. И веле да је том приликом говорио њен политички шеф, поучио научнике шта да раде и како да мисле, очински поделио паццице и лево и десно, закључио да научна истина није ни лево ни десно него у средини и да њему никако није јасно како то научници не могу да схвате. Новине, међутим, нису јавиле шта је тада говорио научни шеф те установе и ми само можемо претпоставити да је отворио боцу шампањца. Не знамо још је ли се чуо пуцањ чепа и у оном зиндану у коме се песма привикава на робијање...

Јављају новине да смо, у последње две-три године, за 93% смањили средства за набавку страних научних публикација. И веле да ћemo бити најсрећнији кад укинемо и оних преосталих седам процената. Лажу новине. Као што лажу да смо купујући стране лиценце – окупирани и без војске...

Новине јављају да је реформа нашег школства мало прогала, такорећи – само убледела, али да су реформатори, хвала на питању, здрави и напредни и да им не фали ни памети ни ордена. Новине не лажу: ова(ква) нам школа не ваља, али не може бити говора о повратку на стару. Реформаторима се мора веровати: деци су старе школе давале знање – нове се за то не морају бринути; за стару школу програме је прописивало министарство за памет – за нову биће довољни један чиновник привредне коморе, један секретар месне заједнице и један саветник који никада и није радио у школи; стара школа имала је учитеље који су децу школовали за живот – овој новој биће дољно што ће их научити да буду мало подобни, мало достојни а мало послушни.

Јављају новине да се на језичком тржишту крчме заперци отргнути са српског језика и да они којима није ни било дато да схвате шта је језик а шта *заперак*, неконтролисано вршљају по језику и сакате га баш као да није био и њихових предака и њихов. Шта ће им уопште он, њима и није потребан сабеседник; они се сами са собом увек најлепше испричају.

Кад о свему томе размишљам, не знам зашто ми се намеће сећање на оног невољника који је под старе дане добио сина и, као и сваког једвачека, тетошио га, мазио и тепао му „јагње моје, јагње моје”, а после никако није могао да разуме како се то дододило да из његовог јагњета израсте ован.

То ми, морам признати, никад није било јасно. Као што ми ни сад није јасно. И као што ми није јасно – зашто сам се тог уопште сетио.

*Написано 7. маја 1983. године, под насловом *Може ли јаћње да израсне у овна*; приређивач не зна да ли је негде објављено, а тога се ни аутор не сећа.

Наручиоци

Професору Хамдији Поздерцу *Нека ошворена ћишћања*

Поштовани колега Поздерац,

Ове Вам редове пишем не као високом државном и партијском руководиоцу него као универзитетском професору и научнику, а на то су ме понукале неке Ваше мисли изречене 18. октобра на сједници Општинског комитета Савеза комуниста у Какњу. О томе је, два дана касније, извијестила београдска *Политика*, а будући да Ви на то нисте реаговали, претпостављам да је она то учинила коректно и да сте Ви оцијенили да Вас је њен новинар добро интерпретирао. Ако је већ тако, надам се да Вам неће бити тешко да у покојој појединостима прецизирујете своје судове, које ја, морам признати, нисам посве добро разумио.

1. Ви велите да „иза свих промашених инвестиција стоје научне анализе рађене по наруџби“ и да Ви таквим „анализама“ не вјерујете. То разумијем, али нешто друго ми није јасно: јесте ли Ви заиста увјерени у то да данас у нас могу да постоје „републичке/покрајинске науке“? Ја у то не могу да вјерујем, из простог разлога што ваљда ниједна *научна истиница* неће зависити од тога има ли или нема некакав званични друштвени и државно-правни оквир. По мојем суду, наиме, свака „нарученена наука“ лако се своди на трговину и мислим да Вам неће бити тешко да се сагласите с тим да се са „научницима-трговцима“ није одвише тешко „погодити“: њима само треба испред носа махнути великим новчаним износима и они ће Вам „научно елаборирати“ све оно што од њих будете тражили. Ви, даље, кажете да је „наука исполнитивана и стављена у службу парцијалних интереса“, али мислим да бисмо били много ближи истини ако бисмо такву *науку* оковали наводницима и запитали се: ко је за њен „расцват“ заслужнији – она сама или политика која ју је корумпирала?

Имате ли објашњење ове појаве ако разумијевања за њу, претпостављам, не бисте смјели имати?

2. Ваша парабола о хору у коме свако пјева и диригује како зна и умије врло је ефектна, али је мени и иза ње нешто остало нејасно: можемо ли ми са таквим хором излазити на велика свјетска такмичења без ризика да ће нас неко исмијати?

3. С тим су у вези и Ваше констатације да смо се „затворили у своје атаре”, у „своје бункере”, да бисмо се „лако ујединили на нивоу федерације кад бисмо се ујединили у бази”, да у усаглашавању интереса морамо имати „смисла да изражавамо и националну и класну компоненту”. Све то свакако јесу озбиљни проблеми и ријешити их није нимало једноставно, али мене у вези са њима узнемирије један детаљ: ја у њима не видим Ваш *стіав научника*. Ви наводите „неколико области у којима у потпуности не владамо ситуацијом”, у којима „не знамо права стања, па се логично не могу очекивати ни праве промене”; Ви велите да се „појављују тенденције богаћења и сиромашења, али у којој мјери је то присутно – нико не зна. То не анализирајмо у општинама, па не можемо знати ни на нивоу земље. Не анализирамо приватни сектор, не знамо у којој мери влада корупција, бавимо се ситносопственичким работама, решавајући свој материјални положај, положај своје деце, а неки и нечије деце”.

Кад бисте, колега Поздерац, овако говорили својим студентима, мислите ли да Вас они не би ништа питали?

* Другу Хамдији Поздерцу, универзитетском професору и „високом државном и партијском руководиоцу” у Босни и Херцеговини и Југославији, послато 27. октобра 1984. године; подразумева се да одговора није било.

Застиће

У Речнику српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ Београд, књига 6, 426-427) забележене су речи **засиће**, **засићид**, **засићида**. Прва је од тих речи средњег рода, друга мушки а трећа женског, све су означене као покрајинске, а свима је значење исто: „оно од чега се човек стиди, што изазива стид, што се сматра недоличним; срамота, брука”. Сви примери којима се то значење потврђује побележени су у различитим крајевима Црне Горе и отуда је њихова йокрајинска ознака. Помињем ове појединости због тога што ми се чини да би се из наведеног значења могло извести још једно: „онај због кога се људи стиде”. Разлика међу тим значењима била би прилично проста: у ономе које се наводи у Речнику застидеће се особа која је затечена у недоличној ситуацији, а у ономе које ја изводим – од стида ће да забриде образи ономе ко је имао несрећу да буде сведок недоличне ситуације.

Све то ја сам научио у Црној Гори и зато нека ми буде дозвољено да, опет отуда, поменем и један пример у коме ће се наћи оба значења речи **засиће**. Запамтио сам време кад се у Црној Гори кућа није затварала ни пред намерником, а камоли пред уваженим (тамо би се рекло – стидним) гостом. Да дочека овога другог, домаћин је био спреман да се ни због чега не постиди, а за онога првог имао је, између осталих, и овакву „формулу”: „Ајде, дијете, погледни оне овце”. И „дијете” је знало: док домаћин разговара с намерником, овце су наћене и – јагње је убрзо почело да се крчка у котлу. И сви би били задовољни: намерник због лепог дочека и мудре речи, а кућа због тога што на њој није остала **засићида** (или **засићид**, **засићиће**).

И стидни гост и намерник били су, при том, под посебном бригом и „највишом заштитом” куће и њенога домаћина и о њима се водила ненаметљива брига од часа кад ступе пред кућу па све „док не замакну преко бријега”, и водило се рачуна о томе да на њих ни комшијско пашче не залаје.

С оним другим значењем речи **засиће** срешћемо се ако „дијете” не схвати домаћинову поруку и пред намјерником „објасни” где се овце налазе и да „оно” неће да иде да их догони, а ако су коме баш потребне – нека сам иде по њих. Наиђе ли на такав дочек, мудар намерник одмах ће се „сетити да је нешто изузетно важно заборавио и да ће закаснити да то обави”. И од-

мах ће отићи – испраћен лавежом домаћинове пашчади. Таква је кућа остајала обележена као **засиће** и служила за **засиће**: због ње се стидело не само село него и племе, а на невољнога госта или намерника који је био те несреће да у њу наивно уђе и из ње постићено изиђе, више ни комшијско пашче није могло да залаје.

Тако је, памтим, било у Црној Гори – некад. А они који још дуже памте, или су нешто од тога памћења и записали, сведочиће да је тако било и у време које је иза нашег остало већ по-далеко и када **засиће** није могло да суди о **људскости**.

Данас – може.

Да је тако, показао нам је Радомир Уљаревић наводом у свом тексту *Денуцијани на делу*, да је неколико „најистакнутијих црногорских културних радника” означило одлуку Жирија за додељивање Његошеве награде Десанки Максимовић као културни промашај године. За такве „раднике”, као и за све друге који се диче оним од чега се озбиљни људи стиде, у Црној Гори и данас остаје реч – **засиће**. Невоља је само у томе што се не може рећи откуд застићу мандат за послове који се другде поверавају само часним и моралним људима. А несојско понашање према човеку пред којим су врата слободно и драговољно отворена некад је у Црној Гори ишло у ред најгорих моралних деликатса и ту је „ситницу”, рецимо, имао на уму Његошев Вук Мићуновић када је срдитом рицалу Осману, у спору око фишека који треба однети на поклон везиру, „меко” објаснио: „Да нијеси у кућу дошао / Знао бих ти одговорит дивно”.

Тако Његош. А **засића** – онако како једино умију.

*Објављено у: *Књижевна реч* Београд, година XIII број 250, 10. фебруара 1985, 2.

Једноумац

У речницима српског језика *једноумац* је означен као „једноуман, тврдоглав, задрт човек”, а *једноуман* је онај који се „круто, шаблонски држи једног одређеног мишљења, схватања, једне логике, тврдоглав, задрт”. У крају у коме сам научио прве речи свога језика, српског, синоним би му могао бити и *мозготњица*, то јест „човек с једном можданом вијугом”. Ако те речи, dakле, јесу синоними, онда је и *једноумносӣ* (тврдоглавост, задртост) њихових носилаца одређена генетски и за њихово понашање нема терапије: они су, једноставно, такви зато што у њиховој свести (и у њиховој можданој маси) *нема простира за другу мисао*. За такве се људе обично „тражи помиловање” као и за све оне које је Бог нагрдио: њих сажаљевају, уклањају им се с пута, дочекују их и испраћају с осмехом и лепом речју, да их не узнемире и не узбуркају њихову тескобну свест.

Такви су људи добродушни и о њиховим се поступцима не размишља. Они вам бану у кућу и вама се чини да вас је посетио лак гост, он је ту али га не примећујете и често не опазите кад оде. Памтим једнога: кад би му год неко дао неки комад одеће, он би га најпре, пред дародавцем, исцепао а затим са блаженим осмехом обукао оно што је остало – и отишао носећи са собом и своје бескрајно блаженство. Памтим и другога, Милуна: није се никад одвајао од своје секире и најсрећнији је бивао када би га неко замолио да му обали неки дуб или мурву чије стабло *ни два друга не могу оласати*. А појање његове секире увек је било праћено некаквом чудном мекоћом која је избијала и из његових покрета и из његових очију. Причао ми је, с истом таквом мекоћом, да га је једном, док је кресао лист, нешто пецнуло у прст. Прст, црн од дувана и испуџао као церова кора, а на њему велика кап крви. Мирно је отресао крв, посисао је оно што је остало на прсту и испљунуо га, а кад је следећи пут замахнуо косијером – пред његове ноге снизала се змија. Није, вели, научила да пуши дивљан од кога су његови прсти били поцрнели.

Једноумце су штитили и људи и природа. Они су безопасни ако се с њима на прави начин поступа и све док се у њихову тескобну свест не усади мисао коју не могу носити и која их може разорити.

Догоди ли се, на несрећу, ово друго, они постају раздражљиви и врло опасни, а ако се уз то дохвата и моћи – треба чекати само тренутак кад ће под њиховом секиром почети да лете главе као што су испод Милунове летеле треске. И чиниће то увек с истим жаром и страшћу и никад неће посумњати, јер у њиховој свести има места само за *идеју* или не и за *сумњу*; њима су „идеали” важнији од живота, нарочито туђег. Ако постану министри за образовање, једноумци ће направити школу с једном вијугом; ако постану писци, они ће моћи да пишу само беле књиге; ако постану језикословци, смислиће слово по коме ће сами себе, али и други њих, успети да препознају; ако им књижевници постану непослушни, они ће на њих послати чету својих војника; они ће се хвалити да су убили брата и пострељали све оне који им то нису били спремни пофтермати; они потежу пиштолј кад год се помену култура, памет, напредак или нека слична неподопштина; на свим раскрсницама, или у кривинама, они увек иду право; њима је је сувишно друго око, а не треба им ни друго уво, јер да им то треба – имали би и други нос; на њиховом челу усечена је само једна бора од превеликог напора да схвате зашто у азбуци има тако много слова кад је њима довољно и оно једно једино њихово; они читају само једну књигу и знају само једну песму... И тако даље.

Једноумцу не треба сабеседник. Он се сам са собом увек најлепше исприча, исто онако као и *јађњован*.

Човеку се не може догодити ништа што већ није садржано у народном искуству и у њему се налазе чврсти механизми одбране према обема врстама једноумаца о којима је овде било речи. Оне прве, рекосмо, народ је питомио широким осмехом и лепом речју, а пред другима се уклањао и чекао прилику да им заскочи. Невоље су почињале кад је на такву прилику требало чекати дugo и кад се маса излагала опасности да и сама постане једноумна.

*Објављено као „лексикографски запис” у: *Књижевна реч* Београд, година XIV, број 258, 10. јуна 1985, 6.

Аветиња

Авешиња је, веле речници српског језика, „будаласт човек, сметењак”. Ипак, то је прилично непрецизно одређење, јер *сметењак* не мора бити *аветиња*, а *будаласт* човек еуфемистичан је израз за означавање оних обележја којима се одређује *аветиња* особа. Разуме се да све то важи у оним *йровинцијама* српског језика из којих та реч потиче и због чега је означена као *йровинцијална*, то јест као *йровинцијализам*.

Аветиња је духовно оштећена особа. Њој глава служи да на њој носи нос и гриву. Аветиња увек иде за носом и увек до краја пута; ако јој се додги да не зна куда ће, она се окрене за носом и одмах се оријентише. Аветињи не смеш дати ни три овце да чува: изгубиће макар две или дотерати туђи буљук и тако си с њим увек на штети. Аветиња ништа не може сама урадити, али ако се води за узицу – може понети добар товар. И милије јој је кад иде уза страну, јер тада може да прди од задовољства, да се чује и у другом племену; ако крене низа страну – увек се боји да ће јој пући подрепница и да ће јој се товар сасути преко главе.

Аветиња се рађа и аветиња се постаје.

Кад се аветиња роди – она се зове *аветиња рођењем*. Она је недовршена, можеш је преварити бомбоном или локумом, она те увек пита куд си кренуо и што ћеш тамо; где год је оставиш ту ћеш је и наћи (сем ако не наиђе какво магаре и не крене је пред собом да му прави друштво); ако је питаши у који дан пада Велики петак, дубоко ће се замислити и одговорити како јој се чини да ће то бити у следећу среду; таква је аветиња безазлена све док је можеш контролисати. Ако ти се, међутим, отме и ако јој се загреје свест, треба рачунати с тим да су праве неvoље почеле и да је *аветиња рођењем* напредовала у *аветињу посшањем*.

Таква аветиња може постати чак и научник.

Ако је лингвиста, он је одмах најистакнутији специјалиста за блејање; он зна само за домаће језике и дели их на мушки и женске, на глатке и храпаве; по његовом разумевању, језик је његов лични изум и, отуд, он је најобдаренији, његово је блејање јединствено и недомашено а од њега је, може бити, лепше блејајо једино његов ћед; таква је аветиња аветна за много научних области одједном и за младог Његоша (онога који није

ни стигао да доживи старост), и за оне *бискујске кости*, и за цетињску православну цркву (ЦПЦ), и за цетињску акцентуацију, и за *јај* од прасловенског доба до Рготине, и за језик Петра I, и за завичајну дијалектологију, и за стилистику, и за многе остале бестилуке, укључујући и оне који некаквог јадног филозофа-псовача нагоне у обор за правописање и од њега стварају „ућемелићеља новога језика”.

Ако је књижевник, он је одмах најистакнутија локална литерарна величина; он се слика на телевизији, члан је жирија за избор локалних лепотица и локалних функционера, залаже се за локалну аутономију и увек има понеки зубац за сваку функцију; без њега се не може одржати ниједно саветовање о идејним кретањима у култури, он пише сценарија за велике феште и велике транспорте и способан је само за велике подухвате и велике промашаје; све што уради аветно је до највеће могуће мере, он је аветнији него што је то икад ико могао да замисли.

Ако је историчар, он је обавезно најквалификованији по-знатавалац онога што мисле његове газде и онога што се дододило сутра. Он обавезно зна да је његова *стубица* имала аутономију и под Турцима и под Аустријанцима и да нема никаквог разлога да јој се то и данас не призна, утолико пре што је он на аутономију толико навикао да без ње не би могао ни заспати. Аветни историчар мисли да је историја почела у оном часу кад се његов газда први пут попишао уз ону букву и, отресајући радбу, кренуо у поточину да тражи другу; за њега је сваки до-гађај историјски и сваки дан празник, посебно када га газда задужи да блеји у његово име.

Ако је економиста или правник, он ће се најжешће залагати за оно што му кажу да је „правилно у одређеном тренутку нашега друштвеног и економског развоја” и неће се никад писати зашто је то тако; он ће потписати сваку стручну експертизу која му буде наручена и никад неће трепнути, он ће шефу писати реферате и после, док шеф то буде ишчитавао на неком „важном” скупу, приљежно бележити сваку изговорену реч.

Ако је урбаниста, он ће предложити да се сруши „некаква црквина” из 12. или 13. века да би се на њеним темељима направила задружна штала; он ће наредити да се пруга изгради преко неког значајног античког археолошког налазишта или ће „дати подршку” локалном фудбалском клубу да на таквом локалитету направи игралиште; он ће тражити да се за велике паре преуреде кућа и магаза малога шефа, а неће пристати да

се одвоје мале паре за уређење оставштине великог песника; он ће лако одредити локацију на којој ће син његовог шефа испробати своје градитељске способности, а када се утврди да „дете” нема других квалитета осим оних које су му наметнуте рођењем – промашени објекат може се конзервирати за далеко неко поколење.

Ако је музичар, он ће оформити хор у коме ће свако певати и дириговати како зна и уме и одмах ће тражити да га представе на најважнијим музичким фестивалима.

Аветиња може бити друг. Њега је лако познати по томе што му је стражњица кројена за сваку фотељу. Најчешће, друг је занимање које се стиче у школама које не постоје и зато је друг несвршени студент, или недовршени ђак, или радник без препознатљиве квалификације. Друг Аветиња воли да каже да је јавни радник, од његовог сина сазнаћемо да му *шапа ради у јавној кући*, али тату не треба питати зашто највише ради тајно; он увек зна највише и види најдаље, он је увек био жесток борац против буржоазије и буржоаских манира и кад је дошао у прилику да зада завршни ударац омраженим непријатељима, он је то најпре учинио камионом (послао га је да буржоазију превезе до затвора), а одмах потом и лимузином (уселио се у вилу – да он даље ужива у ономе што класном непријатељу више неће бити потребно. Друг увек зна како се са непријатељем треба борити: само га треба ставити на списак, а он ће се већ сетити где је згрешио.

Друг Аветиња увек говори потоње истине, оне које су заштићене законом и уставом, и ако се додги да то некоме није јасно – јавни тужилац то ће свакоме лако објаснити, а судије који све отпрве схватају није нимало тешко наћи (нарочито откад се они бирају по фудбалским мерилима). Покаже ли се да има сувише оних који не схватају једноставне ствари, Друг Аветиња може одлучити да све такве незнавенике опаше жицом на некој ливади и да тако, по провереним узорима, обезбеди неповредивост своје истине.

Друг Аветиња за све има времена. Он је вечита чекалица. Док ти радиш, он чека; док ти планираш, он чека; његов се рад увек зове чекање – да се ти умориш, да погрешиш, да улетиш у замку. У прежању њега нико није надмашио, а ако се прежање отегне, може ти се десити да на тебе налети пијани возач тамо где возило никад није залутало и тада ће ономе који се буде интересовао како тече истрага и докле је стигла, бити пришапну-

то да заборави шта је питао – ако не жели да га прогута мрак. За оно што ради, друг подноси рачун само друговима, другови се међусобно даривају ордењем и повељама, врте се док их не ухвати вртоглавица, а онда се, да би предахнули и смирили главобољу од превелике бриге за напредак радничке класе и за њену судбину, „смењују на нову ивишу дужност”. Друг је најживље заинтересован за статус своје друштвено-политичке заједнице и увек зна откуд долази опасност за једину домају; он увек мисли на њу, он се увеше, да би остао будан, „јер непријатељ никад не спава”, покрива националним барјаком, он(а) диже ноге из националних разлога.

Памтим време кад је испод једне аветне оловке доста људи отишло на некакав пут са кога их се вратило мало. Касније се открило да је ту оловку држао Друг Јајара, кога су жене ухватиле *на делу* (то јест, на пологу) и пратњачама му бројиле ребра. Било је после – ником ништа; другови су се оградили од поступака Друга Јајаре и означили их као девијацију „на путу наше револуционарне изградње” а они који су се вратили с *оног* пута још дуго су пишали крв.

И тако даље.

Аветиње се нарочито бурно умножавају кад наступе аветна времена и кад се аветлук прогласи за највиши морални узор.

Аветиња је уносно занимање, а квалификације за њега стичу се и усавршавају на животним универзитетима, на вечерњим курсевима и у кафанама. Зато су аветиње најчешће несвршени студенти или недовршени ћаци, то јест радници без квалификације, и они се много чешће радују оним дипломама за које је потребна заслуга него онима за које је потребна памет.

Аветиње се споразумевају аветним језиком, пишу аветне књиге и надмеђу се у аветлуцима; они су створили аветну школу, сачинили за њу аветне програме, уредили у њој аветне односе и добили аветне резултате.

Аветиња и брав су браћа. И један и други иду за звоном.

*Објављено као „лексикографски запис” у: *Књижевна реч* Београд, година XIV, број 262, 10. септембра 1985, 3.

Помиримо пријатеље – непријатељи су смирени

Текст Споменке Хрибар, који су *Књижевне новине* објавиле у свом 693. броју (1. септембра 1985), представља један од оних интелектуалних и моралних изазова који буде наду. У спору око „националног помирења” њен је суд и јасан и мудар: „Ту се не ради ни о каквом помирењу са белогардизмом! Ради се о *нама!* Како да уз класну борбу и класну мржњу једном дођемо до бескласног друштва”. Овдје, дакле, није ријеч о мирујућем непријатељем него о неким чињеницама које није лијепо помињати. Изгледа да је једна од таквих и она да смо ми постријељали (на Кочевском рогу и другдје) своро све оне бјелогардејце које су нам, разоружане, вратили савезници у мају-јуну 1945. године – и учинили смо то по кратком поступку, без суђења. Та епизода из наших првих поратних дана показује да смо ми тада имали обичај да лако потежемо пиштоль и чинили то много чешће него што нам се данас чини да је било неопходно. А људи памте да су те наше „револверашке навике” остале и више година послије рата (рецимо – у вријеме „колективизације” и „обавезног откупна”).

Неке су наше истине, изгледа, много ружне, а ми никако да схватимо да су неистине од њих ипак ружније.

Да поменем овдје једну од тих ружних истине, по њеном општем значењу много мање важну од оне коју помиње Споменка Хрибар. У селу је до мјеста „прве питалице”, кад су Нијемци почели да одступају, дошао момак за кога су сви знали да је био лупеж и да се поред њега ни јаје на пологу није могло задржати. Испод његове оловке људи су одлазили најприје у ратне јединице, а послије у затворе и на Голи оток. И тако је то трајало све док га неке жене нису ухватиле на пологу и пратњачама му избројиле ребра. У свему томе, међутим, као најчуднија показаће се касније појединост да се многи од оних бораца које је он „мобилисао” нису никад вратили, нити се икад сазнalo где су изгинули, нити се икад нашао неко ко је био свједок њихове погибије. Од друга Јајаре и његових поступака другови су се после „оградили” и његове лупештине означили као једну „од озбиљних грешака” на путу револуционарне изградње. И појео вук магарца: друг Јајара је, веле побјегао преко границе и тамо му се изгубио сваки траг, многи су људи због његове оловке остали без главе (или је сачували тек толико да им не ваља), а на његово мјесто дошао је неко вјештији.

Тај је примјер случајан и нико не може знати је ли он типичан. Симптоматичан, међутим, може бити: у свом револуционарном походу партија се врло често ослањала на морално проблематичне особе и та је чињеница код честитих људи изазивала подозрење и отпор. Уз власт и на власти нашли су се тако људи који су често умјели једино несојски и сваки народни отпор према њима лично они су глатко проглашавали за отпор према партији и револуцији и све непослушнике најприје (у раној револуционарној фази – Пр.) по кратком поступку прислањали уза зид, а касније (у времену кад је револуционарна власт била учвршћена – Пр.) слали их на преваспитавање и друштвено користан рад. Због тога није ни чудно што се у народу није свугдје чврсто утемељила, рецимо, ни ријеч **ослобођење** и то свакако зато што је међу „локалним ослободиоцима“ било много више јајара и противу него што је здраво народско осјећање за морал и правду могло да поднесе. А да се таквих навика ни до данас нисмо ослободили и да нам се многи важни друштвени послови налазе не у рукама способних него подобних – не треба нам много доказа. Испражњена политичка фраза постала је завјеса иза које су привилеговани тајно могли све оно против чега су се залагали јавно – да харче и развлаче и материјална и културна добра народа, и то у име народа, и да свакога ко се дрзнуо да се са тим не сложи прогласе за народног непријатеља. Тако је настала класа такозваних рентијера револуције који су се одрекли Бога а постали колекционари икона, који нису чули за Симониду али су њеном наруквицом окитили сопствену жену, који се залажу за реформу школства или своју дјецу школују по свијету, који ће обезбиједити паре за велике транспорте, обровце и феније али не и за заштиту капиталних културно-историјских споменика.

Други примјер може бити знатно занимљивији. Ратни вијзор донио је у Србију изbjеглице из разних крајева Југославије, а међу њима није био мали број ни оних из Словеније. Познато је да су те изbjеглице код својих србијанских домаћина остале до kraja rata, али никад није речено која је то власт организовала њихов прихват и обезбиједила им егзистенцију. Народ памти: о тим су пословима бринули представници и државне и духовне власти и зато не може разумјети зашто су они често олако прислањани уза зид и завршавали као окупаторске службе и издајници, и то опет по пресуди нервозних револвераша. А народ увијек зна каква је чија кривица и чија заслуга и никад

неће зажалити за оним ко је метак заслужио, али никад неће разумјети онога који метак испали на невинога. Ако су ратна времена бесудна, она друга морала би се од њих разликовати.

Примјер трећи у најмању је руку нејасан. Ми смо одавно обиљежили сва велика бојишта и велика стратишта из потоњега рата, аoko Сремског фронта много смо се дugo договарали и сада се не може знати да ли је то зато што та епизода наше ратне историје није заслужила споменик или се ту ради о нечemu што треба заташкати и препустити забораву. У многим крајевима Србије, рецимо, људи не могу да схвате зашто се код њих почело масовније гинути тек када се фронт од њих далеко одмакао и зашто су најчешће гинули голобради младићи. То је било утолико теже схватити што је Србија имала друкчије искуство из претходног рата: она је послала у рат својих 1.300 каплара, а када се Солунски фронт смирио – оне који су преживјели послала је у Француску, да се тамо школују и да се припреме да ваљају народу кад се рат заврши. Сваки непристрасан човјек мора разумјети да су борци који су прошли кроз четврогодиње битке морали да предахну (током операција на Сремском фронту – Пр.), али ће мало ко моћи да схвати каква су им то замјена могли бити момчићи који су први пут видјели пушку када су се обрели на сремској голометини. Народ је научио да увијек разликује погибију војника од убиства дјетета: војника једном ожали, а за дјететом рану носи до гроба. А памти се кад је у једном селу (у Мрчајевцима) истога часа црни барјак зале-пршао на шеснаест кућа – и то све за дјецом.

Кад се о свему томе размишља, човјековом сјећању може се наметнути и онај дијалог двојице пијаних полицајаца: „Да ли ти кад узнемире сан они које си побио?” – „Не, јер ја сам пущао само у оне које си ти осудио”. За сваки метак који смо испалили ми имамо или кривца или покриће, али је занимљиво да се такво стање одржава већ више од четрдесет година. Људи који су послије рата осуђени на највише времененске казне и на губитак грађанских права у најдужем трајању које је закон предвиђао, за четири деценије морали су бити амнестиирани. Јасно је, dakле, да смо најопасније непријатеље давно посмиривали и сада нам остаје да се миримо са пријатељима. А то је, изгледа, мало теже, јер непријатељ хоће посао а пријатељ аутономију, непријатељ не разумије високу инфлацију а пријатељ води рачуна да му се неко не очеше о класни и национални интерес, непријатељ мисли како да врати дуг а пријатељ како да га ре-

финасира, непријатељ тврди да се они који краду (иконе, рецимо) зову лупежи а пријатељ мисли да су за то криви учитељи.

И тако даље.

Већ четири деценије ми живимо са непријатељима и од њих, а не примјећујемо да смо се са њима, у ствари, давно већ измирили. Нијемцима не помињемо стратишта која су нам оставили, помирили смо се и са свим сусједима који су нас у рату „задуживали”, заташкали смо контарреволуцију на Косову, задужили земљу и за пето кољено... И занимљиво је да нам се у све то непријатељи нису много мијешали нити смо од њих зазирали, а почињемо их се сјећати тек кад се покаже да нам пријатељи у понечему претјерују и кад треба њихове „доприносе” забаштуривати. Нама непријатељ најчешће служи као изговор, као оправдање нашег сопственог постојања; непријатељу треба узети право на домовину, иако он од ње има мање користи него она од пријатеља штете.

Ако морамо да живимо са дуговима, инфлацијом и свим оним што су нам пријатељи обезбиједили, можемо ли учинити да то буде са мање отрова и мржње и без терора идејних и духовних хигијеничара који увијек знају све оно што поштеном човјеку никад неће пасти на памет. Фумуовска логика (названа по Фуаду Мухићу, партијском функционеру и „интелектуалцу” муслиманске оријентације, из Сарајева – Пр.) таквих хигијеничара не води рачуна о томе да су неки непријатељи одавно већ посмиривани и да њихово узнемиравање може једино подгријавати мржњу. Ако смо заташкали толико пријатеља, паметно би понекад било заташкati и понеког непријатеља. И водити рачуна о томе да је издаја домовине луксуз који себи може да приушти само онај коме је домовина тамо где и чековна књижица.

*Послат уз пропратно писмо „с молбом да видите има ли га сmisла објавити” и напоменом да „ако смем признати, онога пасуса о сремској трагедији накнадно сам се поплашио, мада ћемо се и са тим морати једног дана суочавати”, овај текст, уз скраћење по ауторовој жељи (пасус који почиње реченицом „Примјер тирећи у најмању је руку нејасан”, као и две почетне реченице наредног пасуса), објављен у: *Књижевне новине* Београд, број 696 од 15. октобра 1985. б.

Аутор је овим својим текстом „зарадио” два месеца *тамнице куће необичне*, а Приређивачу се чини да цела ствар заслужује да, једнога дана, ако Бог да здравља, буде опричана као *струјаја случаја*.

Кључар

Пре неку ноћ, између 19. и 20. јула, вратио сам се кући касно. По навици, полако сам ставио кључ у браву и окренуо га. Једном. Кад сам покушао и други пут – није ишло. Притискам кваку – врата се не отварају. Узнемирен, покушавам да схватим коме сам дао кључ и ко је изнутра закључао горњу браву. Не могу се сетити, јер сви који би имали „право” да држе мој кључ далеко су и није им време за повратак. Звоним дugo, али унутра је тихо: мој ненадани гост, рачунам, има чврст сан. Обилазим око зграде, осматрам прозоре, питам се може ли се ући преко терасе, потребне су ми високе лестве. Бацам кључеве на ролетне иза којих, претпостављам, мој тајанствени гост спава чврстим сном, комшије се буде, нису никога видели, покушавају да телефоном узнемири спокојство „онога тамо унутра”, али ништа не помаже. Када смо већ помишљали да у помоћ позвемо полицију или ватрогасце, неко је донео високе лестве и решио проблем: ушао сам у стан, свој сопствени, као провалник, преко терасе. И тамо нисам затекао никог. Било је све онако како је и остало кад сам петнаестак сати раније изашао из стана. Неки ситан новац, кога ђаци, војници и просветни радници баш и немају премнога, тамо је где је и остављен, драгоцености и онако немам, а књиге никоме нису потребне.

Једино је горња брава закључана. Двапут. Тражим кључеве од ње. Тамо су где су и остављени још пре неку годину када је брава почела да се „онаша помало чудно”: ако се закључа споља – не може се откључати изнутра. И обрнуто. Зато сам кључеве и одложио и том се бравом даље користио само да се закључам изнутра, без кључа; кад уђем у стан, окренем точкиће бравице једном и миран сам, јер ако неко хоће да уђе – звонце му је под прстом и нека се јави. Кад излазим из стана, закључавам само доњу браву: једном – кад идем у самопослугу или у комшију на кафиџу, а два пута – кад идем на посао или на дуже избивање.

Све је, дакле, јасно: неко ми је улазио у стан, неко коме ја нисам ставио кључ у руке. Шта је тај мој кључар изнео из стана – не знам, је ли шта у стан унео и даровао ми – ни то не знам. Остаје ми једино да гатам и да контактам ко ли је то могао бити и шта је тражио. Провалник није био лупеж, јер би узео паре које су му биле под руком и пред оком; могао је узети касетофон, али, чини се, није био музикалан; могао је изнети мали телеви-

зор, али је, претпостављам, имао бољу „марку”; непознатог женског мириза није било, ако је нека незнанка имала намеру да узнемири моју „бољу половину”; могао је разбацати ствари по кући и направити неред, али је био врло пажљив и све оставио тако да се ни на основу чега се може посумњати у то да сам имао тајанствену посету. Једини знак свога присуства посетилац ми је оставил на бравама: у доњој брави ја сам кључ окренуо два пута а он једном; од горње браве, међутим, кључ већ годинама ја нисам узео у руке, а она је сада била закључана до краја.

Моја исследничка логика овде до краја запира. Да је посетилац хтео да сакрије своје присуство, он не би направио тако баналан пропуст и не би закључао ону браву коју ја годинама нисам закључавао и за коју ни кључ нисам носио са собом. Са друге стране, не могу мислiti да се сличне посете поверају шепртљама и незналицама и отуда закључујем да је мој мистериозни гост имао налог да остави јасан траг по коме ћу ја знати да ме је походио.

Некоме је, дакле, стало да ме узнемири. Ја треба да знам да ме контролишу, да проверавају ко ми писма и телевизијске шаљве, да прате сваки мој корак, да слушају и бележе сваку моју реч, да за мном иду као лака студен. Не знам само ко су они и шта ће им то, открити немају шта, не припадам ниједној организацији (осим Савезу синдиката), не радим о глави ни народу ни радничкој класи, последњих недеља често сам се загледао у небо да видим хоће ли се оно смишленим нашим жетеоцима и њиховим туристима, кошкам се понекад са својим комшијом око тога колико један степенишни отирач може довести до грешке у корацима. И све тако.

После ове епизоде ја схватам да сам за своје кључаре много занимљивији него што сам мислио, они ми придају важност о којој нисам ни сањао, они брину о мени и мом спокојству и зато ми се могу дрогодити само леђе ствари. И оно што они хоће.

И зато је моја кућа пред њима отворена и они ће у њој увек наћи оно што су оставили, а ја никад нећу сазнати јесу ли шта изнели. Усталом, да ли је то уопште важно ако се зна да ће ми се све објаснити кад томе дође време.

Горњу браву и даље закључавам само изнутра, али кључ за њу није више на старом месту; лакше ми је да њега носим него комшијске мердевине.

*Писано 22. јула 1986. године, као пријава Секретаријату унутрашњих послова против Н. Н. лица због „неовлашћеног” упада у стан.

Јасеновац

У последњем броју загребачког „*Ока*“ (Година XIV, број 386, 1-15. сијечња 1987) извесни Дамир Борковић потписао је текст *Акција Милутин*, у коме коментарише припрему драматизације *Књиге о Милутину* Данка Поповића. У томе чину Борковић види и „реафирмацију хиландарских архетипова“, и „будуће литургијске сеансе у Звездара *штештру*“, и „распродају националних химера, мотив којунктуран у постконтрареволуционарном и реваншистичком расположењу одређених слојева“. Борковић говори и о Милутиновој „драгачевској трубљи (која) асоцира на мотиве шубара с кокардама и реско шкрипање брушења кама“, о „изградњи Првог српског лакриматорија у коме би се сакупљале исплакане сузе мазохистичких делија, забринутих над удесом свог *народа који стапално губи у миру*“, о „жабокречини ратних шпекуланата, контрабандиста и свињских трговаца са њиховим династијама, кнежевима и хагиографијама“, о Милутиновом „кокетирању с фриволним нацистичкимrudиментима код читалаца (за које је Поповићева књига) нека врста *менталне хигијене*, миришљави, мраморни санитарни чвор за њихове секрете“.

Потписник ових редова прочитао је доста докумената о оним временима о којима, на свој начин, сведочи и *Књига о Милутину*. И наслушао се прича о Јасеновцу, Петровој гори, Глинској цркви, Вељуну, Јадовну и многим другим голубњачама усташког система безданих јама (више од триста, по Хрватској, Херцеговини и Босни), бројних бунара, кречана и других „хрватских приручних“ јама, као што су септичке, које су хрватско зло и хрватска мржња расејавали по Српској Земљи. Он се, међутим, не може сетити ниједног текста у коме би било толико отрова и једноумне мржње колико их је стало у две Борковићеве картице. Због тога овај Борковићев текст мора изазвати много више од мучнине. То је већ беззнаће, јер Борковић не дозвољава да зарђа ниједна од кама наслеђена од држача (искусних али) мање вештих него што би, судећи по вештини којом барата *штером од мржње*, и он сам био у стању.

Борковић и *Око* овим су текстом на чистину истерали и братство, и јединство, и заједништво, и све оно чиме је не тако давни Брозов режим амнистирао усташке ратне злочине и све оно што је и такозвани *масштоб* (масовни покрет, именован тако

да би се прикрила стварна неоусташка садржина хрватског националног покрета пре непуних двадесет година) покренуо на својим таласима.

Ипак, кад се о свему овоме трезвеније размисли, у ономе о чему нам говори Берковић могла би се уочити и нека ведрија димензија, посебно ако јој придружимо једно моје не тако давно искуство. Мени је, наиме, један агилни припадник маспока објашњавао да је у Независној Држави Хрватској направљена грешка када је усвојен програм за уништавање Срба, да је њих требало „дат асимилират” и да би Србима било најбоље да на то пристану и сада, јер ће им *они* (Хрвати), једнога дана, и иначе приредити *нови Јасеновац*. Иако је тај знаменити хрватски знанственик све то изговорио у поднапитом стању, од таквог објашњења мени се у кости увукла студен, али сам после на све то почeo да гледам са више ведрине: под Борковићевом руком више неће бити Срба ни за један осредњи Јасеновац.

А ни о доктору Првиславу Гризогону (1879-1969), „истакнутом далматинско-хрватском прваку”, ономе који је 8. фебруара 1942. године због усташких злочина над Србима написао протестно писмо надбискупу Алојзију Степинцу и, у страху за свој живот, избегао из Хрватске у Београд, да би се касније одрекао ауторства тог протеста, одавно се ништа није чуло.

*Послато 6. јануара 1987. године Уредништву *Ока*, Загреб, Трг жртава фашизма 11, с молбом „да га уврсти у свој лист” и напоменом да „Борковић много обећава”. Писмо није објављено, јер је и Уредништву *Ока* и Борковићу било добро познато до ког је степена стигла обнова усташког покрета у Хрватској.

Што се тиче Првислава Гризогона, *Хрватски биохрографски речник*, Загреб 2002, рећи ће о њему да је крајем 1941. и почетком 1942. године био у београдском затвору, „као претпостављени англофил и слободни зидар”. Те су појединости, кажу Гризогонови хрватски биографи, искоришћене „да би се кривотворило писмо које је он наводно у Земуну 8. II 1942. писао загребачком надбискупу А. Степинцу. Рачунало се да Гризогон никада неће демантити ауторство писма, јер ће заглавити у затвору. Иако је 1953. Гризогону у лондонском часопису *Time and Tide* (17. I) децидирано демантирао да га је он саставио и да је за било какве догађаје из времена НДХ оптуживао Степинца, писмо се након рата упорно злоупотребљавало у протухватској пропаганди”.

Демантовање хрватских политичара било је уобичајено, па се тако и Владко Мачек (1879-1964) одрекао заједничког прогласа којим су он и Анте Павелић успоставили НДХ (10. април 1941), а свог писма могао се одрећи и Гризогону; иако врло близак краљу Александру, он је после Радићевог убиства (1928) отпутовао у Загреб с поруком да се „више никада нећемо вратити у Београд”, што му није сметало да 1931. године прихвати место југословенског посланика у Прагу.

Старост

Старост је привилегија ретких који су, са годинама, све до-живели. На основу искуства које су стекли и година које су из њих истекле, они мисле да имају право да поуче, често да пре-суде, да кажу и што треба и што не знају. Старости увек треба учинити попуст и заштитити је од сваког напора који ће ставити на пробу њене истањене моћи.

Из старости свесне свога дела остаје мудрост; она зна да је ученила колико је могла и од оних који је настављају не тражи да се понашају по њеним мерилима; она хоће да је лака, до-чекује те и прати осмехом, озари те меком речју и неком чудном лепотом и кад је год сртнеш – и теби се учини да си и сам лакши и ведрији. А кад одлази, и то чини тихо и неприметно; угаси се као свећа кад догори и ти одједном постајеш свестан да је утрнула једна зрака која је увек била ту, око тебе, а сад се уместо ње у дах увлаче мук и чудна нека тескоба. Таква је ста-рост свесна да мора отрајати још мало и чека свој ред с миром, као јутарњу кафу или суседов поздрав преко ограде.

Мелемна и лакосена старост увек ће над туђом несрћем болно јекнути: „Ако ми, Стеване, није тебе најжалије, дабогда никад не мрла!” А кад види младо и лепо чељаде које плени својим понашањем, рећи ће пуним устима и чистога срца: „Бог му дао и од мога здравља”.

Старост се, на жалост, понекад лако може поткупити: обе-ћаш јој шарену лажу и она се окрене и против себе и против оних који знају више и виде даље. За оне који су измакли на-пријед профрфљаће: „Такве наказе није требало ни да се роде”. Или: „Српска академија наука и уметности није научна и уметничка установа, то је легло шовинизма, национализма, то је прљава банда мангупа”. Или: „Свако ко хоће да напредује у каријери... обавезан је... да нешто гукне, бекне, лане против со-цијалне литературе, да се баци каменом на безброј пута каме-новану Пепельгу, да јој се поспрдне и подсмехне, те да се тиме препоручи код надлежних као кадар перспективан, прилагод-љив и подобан... Режање против соцлитературе, па постепено против марксизма, револуције и њених плодова постало је љу-ће и гласније у новој фази модернизма, у фази његових хисте-ричних и шизофрених програма с урлицима”.

Та врста старости прилично је заборавна. Она не памти кад се за шта залагала и шта све значи то што она хоће сада.

Њој треба дати попуст за све што говори и за све што чини, јер она није крива што више не уме мислити и што је заборавила умрети. Уз њу лепо пристаје причица о оном остарелом срд-болном ратнику који је на положај стигао два дана по завршетку битке и затражио од командира да га распореди тамо где је најжешће, а овај му одговорио: „Хајде ти, старино, кући а ja ћу на то место бацити какву грану”.

Неки људи заслужују да умру на време, јер им дуг живот може донети и много прилика да се обрукају. И зашто баш морају сваку искористити; понеку од њих могли би препустити онима који друкчије никад нису ни умели.

Као, на пример, одрођеним *србима*, онима који ратују за самородност, новодржавље, новојезик, новокњижност, за прилику да се брукају пред прецима; њихове потомке не вреди по-мињати, пошто се лако може десити да буду рођени са геном „од бруке”.

*Објављено као „лексикографски запис” у: *Књижевна реч* Београд, број 292, 10. јануар 1987, 2.

Мера

Речници српског језика записали су да је „**мера**“ у правом смислу справа за мерење“. Мерити се може све, понекад врло прецизно, понекад отприлике, одока. Рецимо: одавде до оног камена има седам-осам метара. Или: одавде до тамо може се стићи за десетак минута. Људи се понекад толико извеште да и одока могу врло прецизно измерити све што им треба. Тако је, примера ради, Симеун Ђак за ракију коју је требало да „изградијера“ пресудио да има десет гради, а онда се приповрну и прецизирао: има десет и по.

Справе за мерење имају различите називе, али се сви они могу подвести под један општи – **мерач**. Рецимо: мерач притиска, мерач функције, мерач патриотизма... Може се мерити обим груди, струка и кукова, али је јединица мере за то сасвим релативна: за јагњад женскога рода важе једни параметри, а за команданте јагњећих бригада други (а ако се уз то онима првим догоди да израсту у овце а онима другим да остане – онда ту више не важе никаква мерила). Ако се мери притисак, онда се то може чинити и одоздо и одозго и ту неће бити добро ако се наруше неки стални односи: ако доле попусти – и горе може да цикне. Јединица за мерење моћи зове се потенциометар, а по томе моделу изводе се и оне друге јединице – функцијометар, патриометар (моја комшиница Зора предлаже и аутономиометар, али се мени тај термин не допада због двоструког зева наслеђеног још из аустроугарских времена). Из области горепоменуте моћи проистекло је и оцењивање у школи (од један до пет) и на факултету (од пет до десет); подразумева се да је на сваком испиту, као својеврсном виду (класне) борбе између испитаника и испитивача, „тачна мера“ на страни јачег, односно испитивача, због чега се школски мерачи и не баждаре.

Мере се, тако, и неки видови „мисаоног“ деловања, па су извесни „најистакнутији“ црногорски „надлокални јавни научници и радници“ успели да измисле и патентирају мераче за књижевност, историописање, духовност, лингвистику... Онај први, **књигомер**, пошто српске књиге препозна као „промашај године“ и обележи као недостојне мерења, поред визуелног утиска о дебљини посматране књиге, посебно вреднује податке о „надлокалним“ читаоцима и књижним празнинама: што мање читалаца и што више празнина, књига је вреднија. Други, **испо-**

риомер, широј јавности познат и као *косијер*, претвара српску историју у новолокалну, крешући при томе све по чему би се тако исконструисани локализми могли учинити препознатљивим и стварајући од њих *оригинале који ни на шта не личе*. Трећи, *црквица*, створен је, пошто су већ успели да о(бе)смисле сопствену оригиналност, то јест да *ни на шта не личе*, не би ли им се целокупна духовност објединила у каквојгод аутофекалности живе масе сужених обличја. Четврти, *лингвомер*, мери не само сужену језичку територију за коју је „откривен”, већ и сужену свест оних који неке мање или више сродне дијалекте по Црној Гори и Брдима претварају у „самосвојни језик”.

И тако даље.

Али зато, јединица за мерење статуса утврђује се по друкчијем обрасцу и она може да буде, на пример, тајни стан и јавна љубавница (а најбоље је ако тога има на више места – да се избегне опасност од монотоније). Јединица за мерење идејности још није сасвим прецизно одређена (о томе се још увек води јавна расправа, а куму ће *мера* бити одмерена по закону), али је сигурно да постоје *мера идејне кришике, мера ошомене, мера искључења*, а постоји и *програм мера и акција*. Мера идејне критике уме бити врло жестока, као оно кад је високи државни функционер укорио општинскога због тога што га је, у пијаном стању, зајасила певаљка. Ономе невољнику после није помогла ни одбрана да је то било у кафани, да је пијана била певаљка а он само нађефљен, да при томе он није био насамарен него господски оседлан, те да је он све то платио личним потписом а не друштвеним парама. Јасно је, дакле, да он уопште није био крив, али помоћи није било – њему је *одмерена* идејна критика. Слично се дододило и председнику оне новосадске општине што је организовао онај чувени новогодишњи квиз у коме је разделио стотинак станова (као кум на свадби – ситнину), па један запао и његовог сина. После су татицу озбиљно укорили: „Много ти је нескроман син; одмах хоће тројпособан стан, а за онај тррособни неће ни да чује”. Као свом човеку, они су другу председнику *одмерили идејну кришику*, а ономе момку који је све то обнародовао, *одмерили су од шаке до лакша*. Тако му и треба кад се венчава у цркви и кад није водио рачуна о томе да се венчава тамо где га не познају...

Како се разабира из једне информације недавно припремљене у једној партијској комисији за идејно-политички развој, идејна критика може се *измерити* са два месеца, а може и са

двадесет и два, при чему све то зависи од мухура којим је мера баждарена, као и од тога који је специјалиста тај мухур држао у рукама.

Мерити се може из два разлога: из потребе и из доколице. Ако се, рецимо, деси да татина кћи има научне амбиције, онда се то може узети и као мера памети; ако она, међутим, утврди да на пројекту њенога ментора „нема паре ни за канцеларијски материјал”, онда је то мера односа између ученика и учитеља; ако она, пак, обећа да ће те проблеме средити са својом свекрвом, онда се то може схватити као мера присности двеју различитих генерација. Све то лако је разумети, али се мени више допада мерење из доколице, ако ни због чега другог – а оно због оне причице о коњима и магарцу. Постројили се, казује та прича, коњи уз ивицу ливаде и притрчи им магарац: Шта ћете да радите? – Да се тркамо! – Штета, а ја мислио да се *меримо* – разочарано ће магарац.

Од дуга времена, дакле, чобани су свашта измислили. И *измерили*.

*У незнатно скраћеном облику објављено у: *Политика* Београд, 3. марта 1987, под насловом *Само мере неће обузданити инфлацију*.

Заборавље

Мало је још човеку преостало да затвори други миленијум своје новије историје. У том распону сместило се седамдесетак људских нараштаја. И много слабог људског памћења, јер човеку је лакше, и лагодније, да заборавља него да памти.

Заборављање је лек колико и изговор. Заборави се зубоболја чим болови умину; забораве се ратне страхоте и природне катализме; неки често заборављају и на којим су странама ратовали, заборављају своје злочине и туђа доброчинства, као и туђе заслуге и своје крвице. И све што се с човеком догађа у једном се тренутку исправи, поравна и – ишчезне. Отуд, време је најнепоткупљивије решето, јер су кроз њега потонуле и громаде, једнако лако као и песак.

Сретао сам људе који су заборављали ћедово име с истом лакоћом са којом и лањски снег или шта су дан раније ручали.

У мом *памћењу*, на пример, сачувано је *йлеменско предање* да сам ја у тринаестом нараштају потомак „познатог претка”; међем га међу наводнике зато што о њему, осим типизованог колективног памћења и неких посредних закључака, нема никаквих историјских сведочанстава. О његовом сину може се понешто пронаћи у старим архивама, а о оних осталих десетак не зна се данас *уГлавном* ништа осим њихових имена.

Неки други су у том смислу срећнији. Имали су мирнију, и стога, срећнију историју и могли су засновати и чвршћу традицију. Један аустријски кафеција има документе о томе да је његову кафана засновао његов далеки предак, негде на почетку 13. века. Његова је кафана, дакле, вршњакиња наше Студенице, а вредност једне и друге било би неукусно упоређивати. На другој страни, судбина кафане извесна је, јер ће њу наследити један од кафецијиних синова, али је зато судбина Студенице сасвим неизвесна, једнако као и судбина многих других српских духовних средишта; ово последње због тога што Срби кратког и слабог памћења (а такви се, на жалост, лако и брзо размножавају) увек имају много пречих послова него што је – неговање традиције.

Колико сутра – биће пет векова откако је „откривена” Америка и разорена једна јединствена стара цивилизација. И исто толико биће откако је штампана прва књига. Србима, који ни у једном ни у другом учествовали, као да не смета што

се њихова књига, њиховим писмом и језиком сложена, и данас черечи, као што је то чињено и вековима раније; листови те књиге пред нашим очима смештају се у некакво наводно само-својно биће оних који су се, опет пред нашим очима, одрекли својих народносних корена, који су преверили и који су издали своје претке. Они су заборавили на своје порекло, а они други, који су остали оно што су и били, заборавили су да се од својих отпадника заштите и своју духовност очувају неокрњену.

Колико јуче – прославили смо шест века од косовског збитија. Не знамо како смо тамо победили, али смо сачували памћење да је то био најстрашнији српски пораз и да су сви остали српски бојеви само његове последице – и на Куманову и на Брегалници, и на Колубари и на Кајмакчалану, на пример, једнако као и ови најновији на просторима Западног Српства.

Колико сутра – биће три века откако је у српском народу почело да делује организовано школство; не зна се да ли ће тај значајан цивилизацијски тренутак бити званично обележен, будући да се све то дешавало изван надлежности данашњих школских реформатора.

Колико јуче – сазнали смо да српска писменост броји већ осмо хиљадугодиће своје историје, а провереном српском непријатељу био је довољан један једини дан да разори и спали највећу српску књижницу и уништи четири милиона књига, књижницу у чијем су се једном делу чувала јединствена сведочанства о српском напору да остави белеге свога трајања. И поред тога, благодарећи својој навици да брзо заборављају претрпљена зла, Срби још нису успели да схвате поруку истог тог непријатеља да *народ коме се уништие стоменици – за два нарашића пре-
ститаје да постоји као народ*.

Понешто се зна о Сирмијуму (мада се званично прећуткује да је та реч изведена од речи *Србија*), о Гамзиграду, о Трајановом мосту и његовој табли, а није запамћено откад на овим просторима живи народ познат као *Срби*. Званична српска наука ћути о њиховим прецима, а не жели ни да учествује у расправама о њиховим старим именима; она се радије приказивања онима са стране који одскорашње становнике на старој Српској Земљи калеме на давне српске претке. Арбанаси не знају да ли да прихватају антисрпску понуду да буду Илири, или Трачани, или Дарданци, иако је у светској науци познато да су они пореклом испод Кавказа, а да су на своја садашња станишта дошли преко Синаја и Сицилије. Кучи и Хоти још се нису договорили о томе

која их је међа раздвојила, а заборавили су да су им стазе утирали Готи. Срби и Хрвати могли би да буду истога корена, али им то сада не смета да једни другима затиру гробове и станишта с истом онаквом ревношћу као Арнаути и муслимани и једни-ма и другима.

Не зна се где је била Троја (није тамо где ју је сместио Шлиман!), а нама се понекад чини да би најбоље било ако бисмо је пронашли у Габели, или на Медуну, или у Скадру, некадашњој столици свега Српства.

Не зна се колико је стара Гомолава и који су је дубоки разлози закопали тако дубоко.

Не зна се да ли је Лепенски Вир стар седам или десет хиљада година и да ли су трагови пећинских насеља поред Мораче много старији: сто двадесет или можда и свих сто педесет хиљада година. Као што се не зна зашто су остеолошки налази из Раса стари осам векова антрополошки истоветни с онима пронађеним по другим деловима Земље Србије а старим око осам миленија. Као што се не зна ни откуд антрополошка подударност Поморавца и њима мање или више непознатих острвљана са Суска.

Срби имају календар који је недавно заокружио годину седам хиљада и петстоту, али се не доセћају да археолошки налази потврђују да је баш тада био велики Потоп и да је почетак српског рачунања протеклог времена везано баш за Потоп.

Човек је научио да време мери светлосним годинама, а заборавио да му понекад до суседа и пријатеља, често и до брата, – као оном малом маштару до извора – не треба више од сата или минута.

Парна машина измишљена је, веле, пре једва двеста година, а дизел-мотор тек ако је навршио век свога постојања; пету деценију свога стравичног памћења добројавају Хирошима и Нагасаки, ни десет је година од чернобиљске апокалипсе, а човек заборавља да на његовој планети тиња још петсто таквих чернобиља (или много пута више).

До пре коју деценију било је у Дунаву више од седамсто врста риба, а данас их је једва десетак. Скадарско језеро жртвовано је за плочу алуминијума. Давно је почeo да се суши јавор (али то неће бити разлог што у Срба нестају гусле), а сада је почeo да се суши и бор; не зна се само да ли је то онај кога је посадио човек или и онај кога је дала природа. Из болесних шума нестају и птице, а међу нама све је мање оних који су чули

славуја. Пчеле су све угроженије и, веле упућени, ако се догоди да оне нестану, нестаће и око сто хиљада врста дрвећа.

Човек још није одгонетнуо тајне Кеопсове пирамиде, али се дохватио Месецца. Мада му још није јасно шта је оним првим изгубио а шта оним другим није постигао – на Земљи му је још тескобније и не види се много сигурних знакова да ће му на њој икада бити пространије и лепше. Сахара је све шире, а амазонска прашума све ужа; кисеоника је на човековој планети све мање, озонски омотач око ње све тањи, а човек, наводни Земљин власник, све се теже навикава на отрове којима га и нове и старе технологије модерне цивилизације свесрдно дарују.

„Атомски соко” залепршао је изнад Ваљевских планина, а људима ће вероватно заувек остати незнано ко му је тамо „изградио гнездо”. И да ли ће то брзих дана уопште имати некаквог значаја пред чињеницом да ниједно место за одлагање отрова никад неће бити довољно далеко од човековог прага.

Свака наводна победа човекова над природом увек се извртала у његов сигуран пораз. И, може бити, његови су морални порази само последица тих пораза од природе, будући да човек може неупоредиво мање него што хоће и, нарочито, што му је потребно. А његови видици никад нису надилазили његове стварне моћи.

Човек је своје сваковрсне тескобе покушавао решавати мржњом и ратовима, при томе не примећујући да су сви они завршавани без победника и да је сваки њихов исход једино водио у извесност људског пораза. А најкрупније кораке ка човековом безнађу начинили су, у нашем веку, неки његови предводници изводећи на кланицу на десетине милиона људи, све у име највиших народних интереса. После су некима пресудили „победници”, некима жртве, али се смишало таквих пресуда све више тањи и развејава пред свеопштим мраком и пустоши које су иза себе оставили.

Људе је најпре поделила природа, а потом су их поделиле и идеологије. Делитељи су при томе увек излазили као победници, а подељенима је остајало једино да буду жртве. Делитељи су проглашавали најразличитије диктатуре, међу њима и диктатуру сиротиње, али се никад нису сетили да прогласе диктатуру разума и памети. А и зашто би, кад је њима било довољно и то што имају силу и власт које ће им осигурати све оно што другима неће ни памет ни рад без рачунице. Они ће направити државу према својој мери, затворити најбоље филозофске шко-

ле, увести распрадају диплома, „крстити” школу именом локалног неписменог послушника, а универзитет именом полицијског батинаша...

А неће приметити да људе спајају и односе међу њима уравнавају једино гробови, иако се гроб памти кратко, често ни толико колико је потребно да на њему изникне трава. (Гробари су, истина, понекад бивали различити, али су жртве увек имале једно име.) Ако их не поравна време, гробови се лако могу поравнати и булдожерима и на њима ће после сасвим добро успевати и коров и пшеница (ако ову другу буде имао ко да посеје), при чему се нико неће оптерећивати тиме што је најлепша пшенична влат никла из гроба.

Људи су некад умирали *од смрти*, а понекад од куге или *кољаре*, данас од рата, рака и глади, а сутра ће – од последица разарања својих имунобиолошких способности. И тако је свака међа међу њима кратковека. И зато никакав фитиљ зла не треба очекивати као нешто што се никад није догодило, и то безброј пута и у најразличитијим варијантама, само је он заборавио шта му се догађало и заборавио је да из минулих догађаја извуче поуке. И од највећих светских историјских катализми човек није ништа сачувао у свом памћењу; маштаре само понекад заголица питање шта се то десило с Атлантидом, а они дубљих знања и ширих видика понекад ће покушати да у библијским легендама пронађу зрнца прастарих заборављених истине – као што неки данас почињу одбровавати *трубе анђeosке* које човеку претписује Откривење Јованово.

Неуки видовњак предвидео је многе тековине модерне цивилизације, предвидео је да ће се реке отровати и да ће цвеће изгубити мирис... И као место *човеково^г* спасења назначио – три крstate горе.

У судару између силе зла и немоћи разума, човек је увек подмиривао рачуне својом људскошћу. Је ли му остало данас што друго до да се пита где је то потрошио своју будућност и које су горосече одређене да му посеку оне – три крstate горе.

*Писано 1988. и послато неким новинама, не зна се којим, али није објављено. Текст је крајем априла 1993. године незнатно прилагођен ондашњем *шренутику* и послат *Књижевним новинама* и *Хришћанској мисли*, али, по прилици, све је остало без одјека; можда и због тога што је и сам аутор признао да не зна „из којих се разлога опет враћа” свом тексту, а може бити и зато што му се *не чини* сасвим деплазираним, такорећи неумесним.

Устав

У Речнику српскохрватскога књижевног језика, књига шеста, Нови Сад 1976, страна 596, реч **устав** објашњена је као „основни државни закон, највиши правно-политички докуменат једне државе, који одређује начела и облике државног и друштвеног уређења, прописује права и дужности грађана”. У истој књизи, на страни 662, реч **федерација** дефинише се као „савезна држава састављена од више народних република, кантона, држава или сл. којима је савезним уставом загарантована самоуправа и које према иностранству иступају као јединствена целина, док у унутрашњим пословима имају различите облике самосталности”. У другој књизи истог Речника, Нови Сад – Загреб 1967, страна 834, реч **конфедерација** одређена је као „савез, заједница више самосталних држава на коју се преносе поједине државне функције”. Да ова последња дефиниција не би оставила могућност за „различита тумачења”, навешћу и једну нешто прецизнију, коју даје Речник српскохрватског књижевног и народног језика књига X, Београд 1978, страна 164: **конфедерација** је „савез суверених држава који преузима неке функције заједничке државе, али у коме чланице, поред утврђених обавеза према савезу, задржавају своју самосталност”.

Ако су теоретичари права верификовали ове дефиниције, за њих се могу поставити и нека питања заснована на нашим уставним и државно-правним решењима:

1. Ако реч **покрајина** већ по свом основном лексичком садржају значи исто што и **провинција**, то јест „територијална јединица удаљена од главног државног средишта”, како се може друкчије разумети њен „државно-правни” статус него као „део једне шире и целовите државне територије”?

2. Ако је таквим покрајинама, то јест **провинцијама**, гарантовано право на аутономију у оквиру једне државе, како оне могу бити конститутивни елеменат федерализма у оквирима друге суверене савезне државе?

3. Ако се покрајине налазе у саставу републике која већ јесте чланица савезне државе, како оне могу имати **државна овлашћења** са свим оним што из њих проистиче (државно судство, државну одбрану, међудржавне уговоре)?

4. Ако покрајине **нису државе**, по каквој им је теоријској и правној основи дато право да могу имати „основни државни за-

кон”, то јест *устав*? По некаквој упрошћеној логици, наиме, аутономија једног дела државе може се изводити једино из *устава државе* којој односна територија припада – и то документом низега ранга (статутом, на пример). Све друго – или језички није јасно или правно није истинито.

Сва та питања, поред оних појединости које улазе у домен *домаће доколице*, имају и шире међународне аспекте, а основна правила цивилизованог понашања морају нам налагати да водимо рачуна о томе да се наше „домаће приче” што мање разликују од оних с којима излазимо пред цивилизовани свет. Ако се, наиме, у оквирима једне наше државе, то јест републике, налазе две посебне уставно дефинисане државе (ми их зовемо по-крајинама) и ако се решавање свих битних државно-правних проблема који међу њима искрсну може блокирати *већлом* било које од тих двеју покрајина, нико ко логички повезује просте чињенице неће моћи закључити ништа друго него да је та држава (то јест република) организована као савез држава, са свим правима које тај савез нуди својим чланицама. Занимљиво је, међутим, да све те наше „домаће приче” немају никакву прођу на међународној пијаци. Тамо, наиме, владају много чвршћи односи и принципи, тако да, како нас уверавају познаваоци међународног права, ни наше републике (а камоли наше „унутар-републичке републике”) *немају стапајус држава*. Међународно право зна само за Југославију, а теоретичари државе и права морали би се о овим питањима договорити, или међусобно или са политичарима, и то пре него што се изгласају и озваничне уставне промене које су у току.

Било би, при томе, добро да чешће завирују у доступне речнике, ако ни због чега другог – а оно због тога што је свака реч коју сам овде помињао старија од свих наших устава и ниједна од њих своје тумачење не мења тако лако као ми уставе.

А и због тога што ће нас свет увек боље разумевати ако се као и свет будемо понашали.

*Овај текст послат је београдској *Политици* 13. августа 1988. године с предлогом да га објави, „не би ли нам правници макар објаснили ко нам је направио овакве уставе”, али и с резервом да нам „неће од тога бити лакше”; можда и због ове резерве, текст није објављен.

Мада се показало да је такозвана међународна заједница, кад се упустила у разбијање (кон)федералне Југославије, прихватила логику југословенског уставног система, овај текст увршћује се овде да би се видело како су комунистички идеолози стварали правни основ за уништење југословенске државе и, преко ње, српског народа.

Интелигенти

За разумевање статуса интелектуалног слоја у нашим друштвеним кретањима током последњих неколико деценија најбоља је једна банална илустрација: руска реч *интелигенції*, са неутралним значењем *интелектуалац*, ушла је у српски језик са негативним предзнаком и изједначила се безмalo са псовком. Интелигентом је у нас означен сваки интелектуалац, или сваки слободнији дух уопште, који није пристајао на то да беспоговорно верује неким „новим учењима”, или је, може бити, имао некаквих резерви према „новим учитељима”.

За ону другу врсту интелектуалаца остао је, међутим, новотвор *йоштена интелигенција*, а њој су припадали – по неким мојим личним критеријима – интелектуалци прилично разнородних профила: или незаинтересовани (то јест безопасни), или наивни, или послушни, или они најопаснији – који су могли бити употребљени једино за нечасне послове. Тиме су исходи многих друштвених процеса постали потпуно предвидљиви: носиоци „нове науке”, удруженi с „поштеном интелигенцијом”, жестоко су почистили и ућуткали све оне чијој сили аргумента нису имали шта супротставити осим догме и аргумента сile да догму одбране.

Као последица спреге о којој говорим дошли су, између осталог, и размах медиокритетства, и поражено школство, и разорена наука, и уништена економија, и распад моралних вредности, и дезинтегрисана земља, и обеспућена омладина... И све то и све друго, као резултат неописиво поражене памети.

Страх од непознатог увек је код човека уске памети и кратких видика изазивао панику, па није чудно што смо у памћењу сачували бројне случајеве у којима су зло и и осино незнање тријумфовали над здравом логиком и елементарном памеђу. Записано је, рецимо, да је високи функционер, љут на непослушне и „неподобне” универзитетске наставнике, изјавио како ће они (читај: неуки политички свемоћници) *универзитет разориши изнуштра* тиме што ће снизити критерије за избор наставника и срушити све бране пред поплавом неспособних. И, по логици *што јијано Туре говорило*, они су то и учинили – и дозвели нас довде.

А једино се *овде*, код нас, и у назначеном распореду односа могло догодити да дрвосеча (или, прецизније, *примач* – према номенклатури занимања „нове школе”) постане специјалиста за

идеолошка питања, столар да преузме одговорност за реформу девизног система, доушник да распираје патриотизам, трговац факултетским дипломама да постане председник суда *части*, недовршени ћак да постане министар за образовање, а ловочувар да све то, и много шта друго, образложи, потпише и запечати за вечношт.

То је, заправо, очигледан резултат тријумфалне победе не знања над знањем... Али, човеку је мисао „досуђена”, као и кожа или дисање – на пример, и танка су и привремена сва средства којима се она може узапитити и онемогућити. Учили су нас, речимо, бескрајно дugo о братству и јединству, о заједништву, а када су се све те приче испразниле и исушиле и када се све поравнало – показало се да иза њих стоји повише онога што је ближе мржњи и геноциду. Стари „прроверени благајници истине” сада су ошамућени и нашли су се у ситуацији да им је лакше сачувати „шаку мува” него поново оковати мисао.

Дуго смо, дакле, били у заблуди, а од касно откривених истине једнака је радост као и од касног рађања („стари родитељи – готова сиротиња”). Сада нам је све јасно, пред нама нема више никаквих тајни, па ни оне да се више немамо чему надати осим безнађу. Док је цивилизовани свет крчио путеве према будућности, ми смо изабрали пречицу до беспућа.

Могло је и друкчије, разуме се, али је за то требало имати и друкчију памет. Уместо у будућност, ми смо улагали у обровце, феније и неуме, а кад нам је овде постало тесно – стигли смо до швајцарских банака, до „својих” предузећа по свету, до својих плацева по разним флоридама... И добили агрокомерце, велике транспорте, олимпијаде, универзијаде и друге *јаде*. Затварали смо школе а отварали универзитете, расцветавале су нам се академије и умножили академици а усушила нам се наука. Узели смо достојанство учитељу, песнику, мислиоцу, а универзитет хрстили именом: пропалог студента („Вељко Влаховић” у Титограду), ковачког радника („Ђуро Пуцар” у Тузли) или полицијског батинаша („Цемал Биједић” у Мостару). У таквим условима друкчије нам и није могло бити. И, зато, и за сужену памет треба имати разумевања: њој није остало ништа друго него да народ у срећнију будућност утерује пендреком и сузавцем.

*Објављено у: *Политика Експрес, Недељна ревија*, Београд, 4. децембар 1988, стр. 5, под уредничким насловом *Кад је сила у одбрани дозме*.

Лажи

Предсједништву СР Хрватске
Иво Лайин, предсједник

Друже Предсједниче,

На прослави 45. годишњице формирања 35. личке ударне дивизије (формиране 30. јануара 1944 – Пр.) Ви сте рекли, између осталог, да је све оно што се у Србији данас говори о положају Срба у Хрватској „смишљени сценариј агресије, тешких лажи и погубних провокација” и да Хрватска „није спремна на никакве нагодбе с политиком мржње, лажи и рушења”.

Као човеку са богатим политичким и животним искуством, јасно Вам је, надам се, да је у сваком спору и слаб аргумент много вреднији од јаке речи и да је и најнепријатнија истина боља и плодотворнија од најлепше лажи. Имајући на уму те појединости, нудим Вам нека питања, с молбом да у јавним и јасним одговорима на њих покажете и докажете *истинитост својих тврдњи* које смо на почетку поменули.

1. Имају ли Срби у Хрватској право на сопствене културне и научне институције какве у тој Републици, иначе, Устав гарантује свим народима и свим националним мањинама? Ако они таква права имају, ко је заслужан за укидање *Српске ријечи, Просвјете, Новог љетописа, Музеја Срба у Хрватској?* И да ли је сасвим логично да су Срби у Аустроугарској монархији имали скоро педесет својих јавних гласила, а у много последњих година, у Хрватској – ниједно?

Мислите ли, друже предсједниче, да је то лаж?

2. У Лици су (према НИН-у од 10. септембра 1989) *после рата* уништене православне цркве у Доњем Лапцу, Острвици, Подлапачи, Почитељу, Средњој Гори, Крбавици, Комићу, Дивоселу, Дољанима, Грачацу, Горњим Врховинама, Водотечу, Врепцу, Висућу, Брињу – и то је њихов најсажетији избор. У Славонско-пакрачкој епархији, која се пре рата налазила у реду најбогатијих у оквирима Српске православне цркве, за време рата и после њега срушено је преко седамдесет цркава и манастира, при чему је много њих било под заштитом државе. Је ли тачно да Хрватска ниједну од тих светиња није обновила? А колико је помогла да се њихово уништавање доврши?

Мислите ли, друже предсједниче, да су и то лажи?

3. После пробоја Сремског фронта, у торњевима катедrale у Ђакову налазила су се митраљеска гнезда, али се на њих ни метак није смео опалити. Питање је: да ли зато што се тамо налазио бискуп Ђаковачки др Антон Акшамовић, у то време носилац високог усташког одликовања за заслуге због учешћа и геноциду над Србима, одмах потом ратни злочинац, а на крају носилац Ордена братства и јединства првог реда? И је ли случајно што су се на његовом одру, између мноштва осталих, нашли и венци предсједника Сабора НР Хрватске др Владимира Бакарића и потпредсједника Извршног вијећа Сабора НР Хрватске Ивана Крајачића?

Хоће ли и то, друже предсједниче, бити лаж?

4. Приликом прославе коју смо на почетку поменули, Ви сте открили споменик „једанаесторици погинулих припадника 35. дивизије из Истре”. У вези са тим намеће се више недоумица: је ли та славна јединица на свом борбеном путу (расформирана је 2. априла 1945 – Пр.) изгубила само једнаест бораца, и то све из Истре? Ако јесте, је ли требало чекати 45 година да им се подигне споменик? Ако није – је ли свима осталим већ подигнут споменик и по којим критеријима Ви данас разврставате борце који су се у рату вальда борили за исте идеале и вальда заједно и гинули?

Спада ли и то, друже предсједниче, у агресију лажи?

На та и многа друга питања која је покренула кинеска прослава а довршила судска репресија у Хрватској очекују се, друже предсједниче, много разложнији и уверљивији одговори од крупних речи које сте понудили југословенској јавности. Надамо се да Вам је то јасно и да никаква вербална завеса не може дugo сакривати ружне животне чињенице с којима смо већ по-дugo суочени.

*Како се писмо бави прославом одржаном (око) 30. јануара 1989. године, биће да је оно написано, и послато, тек неки дан касније, почетком фебруара. Подразумева се да предсједник Латин није одговорио.

Диктатура

Управа Удружења књижевника Србије учинила ми је част позивом да учествујем у разговорима на тему *Демократска или ћартијска држава*. Ипак, морам вам одмах рећи да пред вас не излазим са много радости, понајвише због тога што нисам уверен у дубљи смисао нашега говорења, ни данас, а бојим се, ни уопште. Све што можемо рећи сада, наиме, речено је већ давно. И говорено је врло често и врло јасно. Ако смо, пак, принуђени да неке просте истине понављамо, онда то, по логици ствари, чинимо с надом да ће се макар нека од њих пробити кроз свеопште политичко глувило и донети више резултата од онога пред којим се оглувили ратник из једне недавне телевизијске драме нашао пошто је црквено звono подигао на звоник...

У тексту који нам је достављен као оквир за расправу назначене су главне карактеристике и *демократске* и *ћартијске* државе, али за расправу о тим проблемима моја су знања ограничена или на редак *чијапачки* податак или на нека дубља лична искуства. Ја сам, рецимо, одрастао и, углавном, остале у партијској држави и чешће се сретао само с онима чија искуства нису битно друкчија од мојих, због чега у мојим размишљањима не треба тражити неки озбиљнији теоријски став.

Партијска држава заснована је на *диктатури*, дакле – на страху и, отуд, она је уперена искључиво против човека. А диктатурâ, забележила је историја, има од сваке руке, при чему, опет, ја памтим једино диктатуру сиротиње (или: *диктатуру пролетеријата* – по правилима актуелне приземне политичке реторике), и оне која нема морала. По некаквим мојим мерилима, најопаснија је она која се, без памети и морала, дохвати хлеба и, узгред, и власти, и схвати да јој се отварају неоганичене могућности да учини све оно што умном и часном човеку никад не би могло пасти на памет. Из таквог распореда „снага и односа“ (или, како се то обично говори: „односа снага“) израсла је и диктатура *једноумља*, са циљем да, по линији најпримитивнијег идеолошког инжењеринга, докаже да се народ може усрећити на силу и да се, под терором свеопштег људског понижења, уравнавање памети најлакше постиже ако се ономе који у то не верује остави да бира између безнађа и безизлаза.

Партијску државу уобличују партијски државници и сви је програмирају за вечност. За то су им, разуме се, неопходни и

вечито важећи механизми владања, засновани на најпростијим и лако памтљивим обрасцима. Један је од њих онај о сталној и непрекинутој („перманентној“) револуцији, а из ње је, сасвим логично, проистекла и промоција професионалних револуционара и професионалних мислилаца-идеолога, иза којих је, по Макијавелијевом рецепту, израсла и једна посебна тековина: „потпуно ослобађање политике од морала“. Тако су се широко отворила врата пред сваком врстом самовоље, а иза њих и фронт против „непријатеља револуције“. Разуме се да се у тој борби на првом месту налази она против интелигенције, за коју неко каже да поседује „космополитски нерв“.. „Због универзалности својих знања и своје психологије, интелигенција остаје онај нерв који, без обзира на све... ампутације и чистке, продужује да повезује мислеће људе“ и да их уједињује на линији виших моралних начела, на моћи дубљих знања, на способности рационалног процењивања могућих последица неких поступака, и слично.

И тако, да би се припремио „чист експеримент“ за изградњу партијске државе, први је корак те државе да уништи управо тај „космополитски нерв“.

Партијска држава најтеже обезбеђује напредак, али зато увек има алиби за све промашаје „система“, она „исprobава“ све идеје и свака је од њих „генијална“. Када се покаже да је таква идеја само заблуда (а мало их је које то нису), онда за њу више нема новог имена. Потврде за то лакше је наћи него превидети, а ја бих овде поменуо, рецимо, ону о „свеопштој колективизацији“. Тим „изумом“ на препад је уништено српско село, разорено занатство, укинут сваки облик приватног власништва, ван закона стављена лична иницијатива... Све то било је праћено „колективизацијом памети“ која је довела до свеопштег људског пораза, јер се ум почeo одређивати по мери оних који га нису имали, али су имали моћ да га окују и онемогуће.

Знамо да партијским државницима „идеје“ никад нису недостајале, али су зато с резултатима увек имали проблема; из тог су разлога од својих поданика увек тражили да им се верује без остатка, а из такве поданичке вере уобличавала се нова религија која је, опет, дефинисала нову верон nauку. Негде се та верон nauка зове „кратка историја“, негде „кратки курс“, негде је то „програм“, негде „сабрана дела у сто томова“, негде „исто то, само мало друкчије“. Све што може изазвати сумњу у „одабрани пут“ проглашава се неразумевањем историјских токова

и законитости „нашег друштвеног и економског развоја”, а сви они који, макар и полугласно, примете да у томе има мање логике и здравог разума него произвољности и незнაња, одмах се морају изоловати као непријатељи радничке класе и радних људи и грађана.

Партијски државници за све су предвидели механизме понашања, све су нормирали, за све имају законе, уредбе, наредбе, упутства, правила, они ратификују све међународне споразуме, потписују све декларације и међународне конвенције, еда би пред светом имали алиби, а у својој кући могућност да све то што су потписали – не поштују. Партијска држава увек је у сукобу с народом и из сваког сукоба она увек излази као победник. Она се увек боји затишја, мука и безгласја, јер ако за влада мир, партијски државници остају без посла; партијски државници не воле тишину, боје се да се из ње не изроди каква завера или каква друга неподопштина која ће њихову улогу учинити бесмисленом или их, у горој варијанти, заскочити и позвати на одговорност за све што су раније чинили. Да би пореметили тишину која их притиска као опасност, они ће тражити било какав изговор да изазову буру, они ће забранити књигу, осудити песника на смрт, они ће вероисповест произвести у конститутивни елеменат нације, промовисаће нову нацију, све с једнаком лакоћом са којом се нације могу раздвајати и по неком другом мерилу, географском, на пример...

*Изговорено 6. марта 1989. године, на Трибини „Француска 7”, у Удружењу књижевника Србије.

Срам

Тема која нас је окупила на данашње разговоре врло је сложена и слојевита, толико чак да се чини како се она, с које јој се год стране пришло, не може промашити.

Ако сам у праву, изабраћу само неке назнаке којима јој се могу примаћи, а ако нисам – можемо се око тога спорити.

Мошевац представља добар образац злоупотребе моћи, то јест злоупотребе власти: неко је тамо поверовао, са добрым разлогима, уосталом, да може чинити све оно што се у правој држави не може ни замислити.

Мошевац је већ три хиљаде дана одлежао у затвору, и тамо се још увек налази, а кад ће отуд изаћи – не знамо.

У истом се затвору налазе још и Веччани, а мађедонска полиција, баш као и босанска, хвала на питању, здраво је и добро и ништа јој не фали.

А и Јовичин кук још увек је тамо где се и раније налазио, код Жуте греде.

Да би одбранила државу, полиција је недавно, у некој србијанској чаршији, убила человека: истражник је много боље знао карате него виталне тачке на људском телу.

Ових дана у Сомбору два полицијска инспектора оглашена су заслужним за смрт человека: нису успели да му докажу кривицу, али су успели да се он обеси.

У Панчеву су, чујемо такође, у истражне методе укључили и силовања: после им није било јасно зашто се њихова „грешница” обрела на психијатријској клиници...

Ако смо све то могли прочитати у нашим новинама, и ако су нам полицијски методи лепо описани у књизи о којој говоримо, можемо једноставно рећи: у вези са тим, више нас ништа не може изненадити!

Али, зато, мене би врло изненадило кад би се потврдила она „чаршијска причица” о договарању између полицајца и туђиоца о томе да ли да неком грешнику „наместе” пет или десет година *шамнице куће необичне*.

Или она о несрећном судији који није хтео да потпише неку пресуду све дотле док га нека два чудна типа нису подсетила да он „оно има два сина”.

Ако се моћ не може контролисати, она постаје опасна, посебно у рукама неуких и осионих усрећитеља народа и раднич-

ке класе. Таквима, на пример, никад није доста револуције и они сваку своју једноумну одлуку и замисао проглашавају новом револуционарном етапом на путу у лепшу и срећнију будућност, не примећујући да су они „несрећни” тамо већ давно кренули а многи већ и стигли.

Однедавна, ми смо почели да признајемо да је социјализам претрпео слом, али уз то увек морамо додати да се то односи једино на лењински концепт социјализма, а никако на онај *наши, домаћи, с људским лицом*. Но, ако велики проценат данашњег човечанства за неки други и друкчији социјализам, различит од лењинског, и не зна, њему (том проценту) је свеједно: народ и иначе зна да му је са социјализмом увек и једино стизао људски пораз.

А општељудски пораз обележје је, однекуд, најчешће тоталитарног система, то јест онога система у коме једноумац може све прописати и све ставити у две преграде најједноставније матрице: *правилно / неправилно*. Посебно је то трагично у оним случајевима када се по том обрасцу моделује људска памет и када се то чини с онаквом лакоћом какву нам је у наслеђе оставио још стари добри Прокrust. С једном ситном разликом: модерни идеолошки моделари брзо су се свикили на то да је „грешнике” много лакше скраћивати од главе него од ногу...

Ми смо се, током више послератних деценија, привикли да нам се као врхунска памет проглашава она с једном вијугом.

По нашем су схватању најбољи они реформатори школског система који су успели да науче само по једно слово, и то само из своје сопствене азбуке.

Нама је сасвим логично да нам школе носе имена оних који никада нису могли запамтити где се школа налази, али су сваку кафану могли намирисати на пушкомет; да нам универзитете крштавају или по раднику за кога нико не памти чиме се бавио, или по учитељу који ни као ђак није улазио у учионицу, или по несвршеном студенту (неком који је само „студирао на Београдском универзитету”), или по полицајцу који је „исправио” највише људских ребара.

А томе су нас врло често учили они учитељи револуције за које никад нисмо сазнали у каквим су то револуцијама учествовали и под којим су се заставама борили...

Ако се ипак догоди да људска памет неће у припремљене калупе, да се маса узнемири и наруши блажено спокојство свезнајућих учитеља револуције, онда они могу, док трепнеш, при-

премити и аушвице, и гулаге, и голе отоке, и на Трг Небеског Мира извести сасвим овоземаљске топове и после темпераментно уверавати народ да се ништа није дододило, да је народ само имао немиран сан и да је, у ствари, у грму нешто шушнуло...

У социјализму су на јавној сцени остали само глупост и незнање, а све остало отишло је у илегалност. Социјализам је препознатљив, на пример, и по томе што су његови најбољи писци или у затвору, или у изгнанству, или у фиокама, или под земљом, а у јавности су најгласнији они који су једино чланови „друштва писатељева”...

У тоталитарним системима, с једнаком лакоћом уништавају се и грешник-појединац, и грешник-етничка група, и грешник-народ... Такву судбину доживели су Јевреји, Јермени никако да пронађу домовину, још се не зна да ли ће за највећи српски град бити проглашен Јасеновац, а намера да се Србија потопи „пресељавањем” (или бацањем) Карпата у Дунав – „запела је на некој ситници”.

Хоће ли, само то, бити доволно да се каже како ће наше време остати упамћено – и записано – као *време срама* и да се, од све наде, човек може надати да ће га само стид надживети.

Јер, много је и премнога Мошеваца иза нас. А испред нас само незнавени.

*Изговорено на Филозофском факултету у Новом Саду, 23. јуна 1989. године, на представљању књиге Џевада Галијашевића, *Moшевац – што је било било је*.

Политика на мањинско-националној основи

Ја нисам од оних који одушевљено срљају у партију. Оно што се догађа и код нас и на Истоку Европе видим као ослобођење од једноумља, али се сада људима чини да ће башњихове партије довести до очишћења од јада и чемера. Нисам сигуран да је та политичка гимнастика безазлена. Досадашња искуства у социјализму ме упозоравају на опрез. Мени се не допада идеја о том Савезу (војвођанских Маџара – Пр.), јер се бојим мањинских националних партија. Људи који немају сопствене памети посежу за националном. Ако Мађари не желе у српску комунистичку партију, имају право, не бих ни ја. Али, зато могу у ону која се залаже за човека, тамо где је критеријум људски, не национални. Мислим да ти људи траже нешто за шта нисам сигуран да имају рационалне разлоге. Треба видети какав је положај наше (српске) мањине у оквиру Мађарске. Да ли наши сународници имају иста права? Искрено речено, осећам повремено да су Мађари равноправнији у Војводини од мене. У свом семинару на Филозофском факултету борим се са баналностима, а видим да моје колеге Мађари то не морају. Њихова библиотека основана је касније, а премашила је многе. У Институту за хунгаролошка истраживања раде као посебна држава, потпуно затворено. Тачно је да је пре неколико година деловала озбиљна група мађарских интелектуалаца која је тражила везе са југословенском културом, а сурово је уклоњена. Тачно је да су то обавили Нандор Мајор и многи други. Сада ако исти желе да потисну полтроне и слободније дишу, да уклоне ту шапу, ја ћу их подржати. Ипак, не разумем зашто траже савез са националним предзнаком, ако су већ једном схватили да је Југославија њихова перспектива. За давно начињену штету, ово сигурно није лек. Кад је реч о асимилацији, треба знати да се мањине, на жалост, том процесу не могу отети; ни Мађари у Војводини као што нису могли ни Срби у Мађарској. Најмање се може очекивати спас од партије. Такође сам сведок да су многи буњевачки и хрватски проблеми, на пример, последица мајоризације Мађара на том простору. То је судбина људи у таквим жрвњима. А перорезом се не иде на ајкуле!

*8 (осмица), Новости Београд, број 515, 8. фебруар 1990, 15, уз напомену да „један од мислећих људи Војводине, професор Филозофског факултета у Новом Саду, Драгољуб Петровић, кога је бивша политичка гарнитура »обележила« хапшењем због писане речи, има своје виђење (партијског) организовања на националној (мањинској) основи у вишенационалној заједници”.

Језиком у деобе

Законом се мора забранити превођење назива градова, села, улица и других географских појмова, што је, посебно на Косову и Метохији, постало уобичајено и има сасвим провидан циљ – да затре стари српски етнотопонимијски слој на тим просторима. Име је документ, споменик, који често може више да сведочи о прошлости народа него иједан други, и само народи који се лако одричу своје прошлости и своје историје могу пристајати да се такви споменици уништавају.

То значи да Урошевац, на пример, не може бити *Ferizaj*, нити Нови Сад *Ujvidék*, нити Србобран *Szenttamás*, нити Зрењанин *Nagybecskerek*, па ни Шумска улица *Endei utca*. У датим примерима и не ради се о преводу званичних назива, већ се у употребу враћају неки од назива који су коришћени током стране окупације појединих крајева а пре васпостављања српске државности на истим тим просторима и чија „преводна“ употреба поништава српске жртве у ослободилачкој борби за ту државност.

И управо то је био повод новосадском *Mađar* соу да напише серију полемичких текстова и изрази неслагање с овим захтевима (изреченим на седници Координационог одбора за језик и језичку политику Покрајинске конференције Социјалистичког савеза радног народа Војводине – Пр.). Његова коментаторка Ана Фридрих позива се на Устав СФРЈ којим је грађанима загарантована слобода употребе језика и писма, а затим пита: „Каква је то слобода када они (у овом случају Маџари – Пр.) не смеју да употребљавају топониме на свом језику?“

Шта је, међутим, суштина захтева истакнутих на седници Координационог одбора за језик и језичку политику? *Mađar* со брка приватну и службену употребу језика. Код куће се Нови Сад може називати како се хоће, али у географским картама и другим документима за службене потребе (укључујући и саобраћајне табле на улазу у насеље или на излазу из њега) не може стајати никакво друго име сем службеног. Може ли се, на пример, замислiti да у Маџарској Будимпешта има било какав други назив уз онај официјелни и интернационално регистрован – *Budapest*?

Повод за расправу о тој проблематици дао је иначе нацрт републичког Закона о службеној и јавној употреби српскохрватског језика и језика народности. Имали смо озбиљне разло-

ге за расправу, пошто се код нас уврежила пракса да се службена географска имена (а сад бих рекао и лична) преводе, иако се то нигде у свету не ради. Не може Суботица званично да буде Сабатка, нити Михајло – Михаљ, нити Јосип – Јозеф. Недопустиво је да човек, на пример, умре као Лазар, а на посмртној плакати се појави као Лацика. А све се то догађа.

Mađar со не жели да чује било за какве аргументе, у чему га подржавају и неки кругови из маџарске народности. Иде се дотле да се тражи отварање чистих мањинских школа, мада оне ни у једној држави не постоје у оквиру њеног званичног школског система. Такве школе може да организује само нека црквена заједница, али се њене дипломе нигде не признају.

Код нас је то мањинско затварање постало пракса па се до-годило да Универзитет у Приштини постане расадник шилтарских шовиниста, а да се годинама у широј јавности ништа о томе није знало, нити смело говорити. Зато се залажем да се уведе одређена контрола мањинских школа и да се при том утврди који ће се предмети предавати на њиховом језику а који на српскохрватском. У свету је незамисливо организовање образовних установа у којима ће се искључиво учити на језику националне мањине. Ми имамо, на пример, Српскохрватску гимназију у Будимпешти, али се настава у њој изводи на нашем језику само из српскохрватског, историје и географије. Сви остали предмети уче се на маџарском, што је и сасвим нормално, јер ће тамошњи Срби и Хрвати, кад заврше школовање, радићи у Маџарској а не у Југославији.

Код нас је сасвим обрнуто. Стваране су чисте мањинске школе у којима се српскохрватски језик *можао* да учи, из чега су произилазиле и произилазе невероватне тешкоће. Сматрам да у закон о језику треба да уђе одредба да српскохрватски не може бити искључен из наставе ни на једном нивоу школовања на језицима националних мањина, а још мање да он може бити факултативан. При томе имам на уму да се мора одредити списак наставних предмета из којих настава не може бити извођена на језику мањине. Да се досад тако радило ми не бисмо имали тако темељито националистички индоктринирану омладину у неким крајевима наше земље, нити таква мањинска гета с којима се, на жалост, чак и поносимо.

Демократски савез војвођанских Маџара предлаже да се у овој покрајини оснује девет маџарских гимназија, и то у тренутку када се у самој Маџарској отварају гимназије на енглеском,

француском, немачком и шпанском језику. Маџарска влада зна да је и знање језика услов за улазак у Европу. Демократски савез војвођанских Мађара није се сетио ни да предложи да бар једна од тих гимназија буде на неком светском језику. Њему се, чини се, више допада национални гето у Југославији него велики, мудри искорак у Европу.

Предводници националних мањина у Војводини све чешће се жале да им се деца не школују на матерњем језику, али при том не желе да виде зашто се то догађа. Инсистирањем на школама искључиво на матерњем језику они сами гоне децу да од таквих школа беже. Па, зар заиста неће да виде да је све то контрапродуктивно и да родитељи и деца боље знају шта треба да раде.

Такви захтеви за чисте мањинске школе имају смисла само ако се жели живот у гету, одвојено од осталих. Тако нешто, међутим, ником разумном не пада на ум.

*Објављено у: *Политика Експрес* Београд, 29. априла 1990, на 5. страни (прилог Предрага Мирковића у рубрици „Тема недеље”, под насловом *Језик служи деобама*), неколико дана после седнице Координационог одбора за језик и језичку политику Покрајинске конференције Социјалистичког савеза радног народа Војводине. Захтев поменут у првом пасусу овог текста, као и његово образложење, формулисао је Драгољуб Петровић, председник тог Одбора. Биће да све то није било по вољи „надлежним друговима”, тако да седнице тог Одбора више нису ни сазиване.

Био је то довољан разлог „неуспешном председнику” да каже како је он „одржао први и једини састанак Одбора за језик при Покрајинској конференцији Социјалистичког савеза Војводине. После тога распали су се и Одбор и Социјалистички савез”.

Стратегија

Све што се српском народу дешава сад, нити је случајно, нити од јуче; све се то Србима додило незнано колико пута и незнано у каквим облицима. И, због тога што је све то проистало из нечије стратегије, као што се то и данас дешава, сваком Србину морало би бити више логично него неочекивано...

Као на елементе такве стратегије треба гледати на све што се Србима дешавало и током последњих педесетак година.

У Хрватској, примера ради, посебном стратегијом сачувани су сви Павелићеви и Степинчеви кадрови у науци и култури; они су само променили одоре, понегде наредбодавце, а институције у којима су деловали остала су исте, с незнатно изменењеним називима. *Декларацију о положају и називу хрватског језика* написали су научници проверени у „научним“ и политичким збијањима у усташкој Независној Држави Хрватској, а потписали су је њихови пријатељи, ученици и непосредни настављачи, исти они који су нам 21. јуна ове године објавили да у Хрватској више нема Срба. У моје студентско доба незаобилазан уџбеник педагогије био је онај од Драгутина Патачија, „од раније“, вероватно само редигован према захтевима *нових спиритеа* и *њиховој* времена. *Хрватску енциклопедију* такође започету у већ поменутој Независној Држави Хрватској, и све њене „ратне енциклопедисте“, наткрилио је Мирослав Крлежа и, кад је дошло *њихово* време, од њих смо добили, у новом руху и у новим корицама, *Енциклопедију Југославије*.

Уз такво чување кадрова, са старом стратегијом и њеним новим носиоцима, у Хрватској је настављено са прогоном Срба, али је то чињено много мудрије и прорачунатије него у Павелићево време. Терет „откупа и обавеза“ после 1948. године тамо је „равномерно распоређен“ и на оне који су током рата више пута били спаљивани и на оне који су се спаљивањем бавили у виду „националног“ задатка, а кад је тамо и у неким деловима Босанске крајине због тога избила побуна, војска и полиција брзо су је угущили, а да се о томе донедавно није смело ни говорити. Када су се против таквог „третмана“ Срба гласнули најистакнутији српски политички прваци Душан Бркић, Раде Жигић и Станко Опачић, за њих је, по хитном поступку, обезбеђено отрежњивање од илузија на Голом отоку, а на њихово место засели су Душан Драгосавац, Милутин Балтић и њима подобни трговци људским достојанством Срба у Хрватској.

Та је стратегија иселила Србе с Косова и Метохије. Најпре су то, огњем и мачем, учинили Арнаути, а онда, 1945. године, пером и мухуром довршили нови тамничари српског народа; о томе сведочи Кардељево обећање Стаљину да ће Косово и Метохија бити предати Арбанији и да ће тако бити спаљена колевка и српске историје, и српске културе, и српске духовности, чиме ће бити разорени темељи српског постојања на овом изворном српском етничком простору.

Док су у Хрватској и другде „чувани кадрови”, као што се и данас, уз помоћ српских политичких послушника, чувају арнаутски кадрови на Косову и Метохији, Србија се у првом ослободилачком налету ослободила своје сумњичаве и критички расположене интелигенције, а после 1948. године, и свих својих непоузданых верника.

А ту скоро, сазнали смо како је тих година систематски пустошена привреда Србије и како је, *из виших стратешких разлога*, главнина њених индустријских капацитета пресељена у западне крајеве Југославије. Ти високи стратешки циљеви имали су у позадини нешто што нормални људски ум до данас није могао замислити. На најужем делу Ђердапа и данас се налазе бетонске платформе на којима је било смештено 4.000 тона тротила да би се, за случај совјетске инвазије на Југославију, „преградио” Дунав и Србија дефинитивно потопила. Не може се, јасно је, поверовати у то да су они који су припремили ту паклену идеју могли очекивати да ће „ново Панонско море” зауставити инвазора, али да ће велик део Србије бити потопљен, то је било извесно. А с оним њеним остатком, рачунали су, неће бити тешко изаћи на крај. Па се и пресељавање индустријских капацитета из Србије могло сматрати саставним делом високе стратегије да буде „спасен” бар велик њихов део.

Можда случајно, Србија није потопљена, али српски народ мора поставити питање: по чијем је налогу тај план припремљен и који је био његов „виши стратешки смисао”? Могло би бити да одговори на та питања нису нарочито компликовани, као ни многи други. Рецимо:

Који је био „виши стратешки смисао” *превентивних стрељања* у Црној Гори, чија је то замисао била, ко је био јамарица *тигерска* и какве све то тајне још крије Кечина јама на Гостиљу? И који то „виши стратешки циљеви” могу једно обично „превентивно” оцеубиство у Грахову превести на ниво античке трагедије?

Је ли се Сремски фронт заиста морао држати шест месеци или се и иза њега налазио неки „виши стратешки циљ”? И је ли чиста случајност то што је он пробијен у истом тренутку кад су се немачке јединице из Грчке извукле и дохватиле аустријске границе? И зашто се, после пробоја, на митраљеска гнезда на Ђаковачкој катедрали није смео ни метак опалити? Да ли само због тога што је иза митраљеза стајао др Антон Акшамовић, бискуп Ђаковачки, пре тога носилац високог ордена „за предану сурадњу” на покрштавању Срба у Славонији и за геноцид над њима, потом ратни злочинац, а од 1959. године носилац Ордена братства и јединства првог реда? И јесу ли сасвим случајно на његов одар положили венце председник хрватског Сабора др Владимир Бакарић и потпредседник хрватске владе Иван Крајачић? И све то у оно време кад су увеки биле затрте, или се и даље затирале, рушевине десетина и стотина српских цркава по Хрватској?

Или: зашто је мени, као *дођошу овдашњем* (новосадском) требало петнаест или двадесет година да сазнам да сам скоро свакодневно пролазио поред једне од неколико најстрашнијих српских гробница у новијој историји? И зашто су годинама, сваког 18. јануара, тамо редовно патролирали „народни милицајци” да би спречили неку ојађену или окамењену самохраницу да у Дунав, недајбоже, не баци цвет? О томе стратишту, као ни о оном на Тиси, није се смело говорити, а о страдању Радничког батаљона причало се као и о свакој легенди, мада би стратеги партизанског ратовања морали објаснити да ли је и та погибија била неопходна или је и она резултат нечије жеље да још једну ноћ преспава у удобном кревету, свеједно да ли са секретарицом или без ње?

На та питања, али и многа друга, историја нам засад нуди полуодговоре или четвртодговоре, о некима брља, о некима лаже, а о некима систематски ћuti. У ове потоње спада и питање зашто је до темеља срушен јасеновачки логор, ако су по Европи слична стратишта сачувана као споменици једног бе-зумља. Било би занимљиво знати докле ће се фарса са рушевњем моста на Неретви представљати као „генијална стратешка варка”? Или, колико је чињеница да су Независна Држава Хрватска и Арбанија биле немачки и талијански ратни савезници утицала на брисање ратних репарација које су те две земље, као независне државе-учеснице на страни поражених ратних савезника, морале платити Југославији, и да ли су оне

амнистиране од одговорности за почињене ратне злочине и ратна разарања?

Виши стратешки интереси налагали су да се у оквирима Србије формирају две аутономне покрајине које су уставом из 1974. године добиле уставно-правни статус република, при чemu је Војводина остала скраћена за Барању, а и другде су њене границе мењане према воли оних чији је главни „стратешки циљ“ био понижавање српског народа и комадање његовог етничког и историјског ткива. Тамничари српског народа за све своје поступке увек су имали изговор: све су то чинили Срби: они су Косово и Метохију обећали Арбанији још на петој земаљској конференцији у Загребу, они су сами пострељали српску интелигенцију, они су затирали трагове српских светиња не само по Косову и Метохији већ и по Хрватској, по Црној Гори, и другде, они су „смишљали“ методе свакоруког понижавања српског народа, они су протерали српски народ с Косова и Метохије, они су помогли да се из Босне и Херцеговине (од 1948. до 1981) исели око 460.000 Срба, да се шајкача у неким деловима Јужне Србије (данас зване Маједонија) не сме помињати, да се српска војничка гробља зат(и)ру и на Кајмакчалану, и на Зебрњаку, и на Купресу и, чини се, свугде другде осим на Зејтинлику (можда би и тамо, да то није у Грчкој)...

Питање је по чијем су то налогу они чинили, ко је вукао конце тог смишљено организованог терора над српским народом, ко је зауставио привредни успон Србије после 1960. године и ко је и по чијем мандату извео „сечу директора“ најуспешнијих србијанских предузећа и тако њену привреду бацио на колена, предавши је у руке наспособнима и онима који су били квалификовани једино за нечасне послове и лупештине. Увод у то била је „привредна реформа“ 1965, „бронски пленум“ ту је „стратегију“ заокружио, а уставни амандмани из 1971. и устав из 1974. године све су остало само доклапили и докрајчили.

Сва су зла Србији, то ваља признати, чинили Срби, али је то био онај сој Срба танкодушића и једноумача чији су најбољи представници били, рецимо, Петар Стамболић и Драга Марковић и њихови политички и полицијски сеизи, којима се увек било најлакше одрећи „патернализма“ над српским народом у другим крајевима Југославије, и то све у име „братства и јединства и заједништва“. И зато није нимало чудно што никога осим Срба није било у оном полицијском буљуку који је, наоружан, на Божић, упао у један велики манастир на српској

западној страни, прекинуо Божићну литургију и од владике затражио „објашњење” за које је свиње у цркви прострта слама.

Разарање српског националног идентитета и blaćeње његовог достојанства јесу спровели Срби, али ми се данас морамо запитати чија је то стратегија била и по чијем су то налогу они чинили. Ситне лупеже предводили су ситни комбинатори из чијих су редова касније израсли Тодо Куртовић, Бранко Микулић, Јосип Врховец, Веселин Ђурановић, Стеван Дороњски, са свим својим ћулафићима, пинокијима, тадијинима, неумима, агрокомерцима, медијапанима, фенијима, олимпијадама, универзијадама, вилама по разним флоридама... И свом другом људском бедом пред којом се српски народ нашао.

Суду историје још нико није умакао, па неће ни наши стратези и комбинатори. За сада, централа зла са београдског Ушћа преселила се на загребачки Каптол, а тамо, за Бискупским столом, већ се окупио централни комитет хрватских комуниста, очекујући нове налоге Свете Столице, познатије као Ватикан.

Треба само очекивати дан када ће нам отуд бити саопштено ко је мале комбинаторе досад предводио и довео нас довде. И да ли се на њиховом челу налазио Штаб или само Велики Комбинатор. У сваком случају, неће нас изненадити сазнање да је Лењин, большевички вођа октобарске револуције, онај који је милионску жртву у француској револуцији назвао ситницом у односу на оно што ће снаћи Русију кад большевици освоје власт, на првом конгресу комунистичке интернационале изјавио да се Балкан неће большевисати док се Србији не сломи кичма. Биће да је Броз баш то имао у виду кад је наређивао да се „његова” војска у Србији мора понашати као окупатор, и кад је у разговору с Матом Мештровићем, сином Ивана Мештровића, „обећао” да Срби за педесет година неће ни знати ко су, а за стот година неће ни постојати.

Можда се, у жељи да дочека и једно и друго, нарочито оно друго, распитивао код једног свог личног лекара „да ли је забиљежено да је неко живио вјечито”.

*Овај текст, с ауторовим насловом *Зло није случајно ни од јуче*,писан је 26. маја 1990. године; није забележено, ни упамћено, да ли је негде објављен или којим је поводом и где изговорен.

Раскршће

Србија се данас налази на једном од оних судбоносних историјских раскршћа на каквима се никад до сада није налазила. Окупирана споља, а подељена, обеспамећена и обеспуђена изнутра, она се мора најпре изборити за свој сопствени идентитет, окренути се својим историјским исходиштима и традицијама и подсетити не само све „демократске савезнике“ који су се против ње уротили, већ и себе, да није добро заборављати неке историјске поуке. Наиме, у смутним временима која јој предстоје, и да би могла одолети и али и врани, Србија не сме бити у завади са самом собом.

Србији се „сврнуло“ оног тренутка кад су њени усређитељи из дароване им а „заједничке“ државе заумили да је, преко Јадовна и Јасеновца, преко Неретве и сремске равнице, сврну у бољу будућност и да је преселе на *ћоле оштоко*.

Ваља се стално подсећати: зло није ни случајно ни од јуче. Путеви српског народа увек су водили поред јама и најчешће се у њима завршавали. И увек је тај народ био главни кривац и једини изговор за сваки „братски“ злочин над њим: и пред Ватиканом, и пред „цивилизираном“ Европом, и пред Кватерником и његовим кватерничким подражаваоцима и извршитељима, и у много последњих деценија пред Коминтерном. Та је институција зла и једноумља, преко своје југословенске експозитуре, иставила захтев да „версајску Југославију“ треба срушити и да је за то сваки савез добар (па и онај с усташама из тридесетих година) и свако „приручно“ средство, а нарочито оно „сто за једнога“.

Кренувши у „преуређење света“ под лозинком *што горе – што боље*, наши су „револуционари“ продужили да се на исти начин понашају и после освајања власти, тако да су своје навике сачували и до дана данашњег. А док су они били далеко од власти, по затворима или у „политичкој“ емиграцији, Југославија је имала један од најстабилнијих монетарних система у свету: по вредности, динар није био далеко од долара, а новине су, на пример, вределе пет милиона пута мање него данас. Та је Југославија врло брзо проглашена „трулом“, а данас она од једрине, здравља и среће – пуца по свим шавовима. Стара „трула“ Југославија проглашена је тамницом народа, а кад је тамница срушена, у њој је, по логици нове идеолошко-политичке алхемије, сачувано само њено српско крило.

Негде у време расцвата „братства и јединства” по мерилима масовног покрета у Хрватској (што је био брозовски еуфемизам за усташтво), стидљиво је саопштен податак да је тада у Србији живело једанаест хиљада носилаца „Споменице 1941”, а у Хрватској нешто преко хиљаду петсто; није речено колико је међу хрватским споменичарима тада било Срба из Кинеске крајине, Буковице, Кордуна, Баније, Лике..., али ваља претпоставити да их је било неупоредиво више него оних из Синске крајине, Горског котара и Загреба. Управо тада, у непосредној вези с овом статистиком, академик Далибор Брозовић, агилни и увек добро обавештени распиривач братства и јединства по назначеним мерилима, објаснио ми је да Хрвати нису ималиkad да учествују у револуцији, јер су били заузети „на својој страни” и да су се почели престројавати тек крајем 1941. и, нешто живахније, од почетка 1942. године, када су схватили да Хитлер у Русији неће проћи много боље од Наполеона. Још ми је објаснио да су Павелић и Степинац „погријешили” кад су потписивали покоље Срба, да би за хрватску ствар било много боље „да су их дали асимилират”, да су се они већ тада почели припремати за реализацију оних закључака свехрватског католичког конгреса из 1900, да до 2000. године све што буде живело у Хрватској буде хрватско, а све хрватско да буде католичко, те да је *масијок* страдао само због тога што је неки његов идеолог био превише нестрпљив да види резултате своје тридесетогодишње стратегије – и пре времена кукурикнуо.

И још ми је објаснио да Хрвати „умију чекати”, да ће њихов дан доћи и да ће Срби у Хрватској морати пристати на асимилацију, а ако се буду бунили – они ће им већ припремити нови Јасеновац.

Кроз елементе те хрватске неоусташке стратегије треба гледати и на све оно што се у Југославији догађало од оних давних ратних дана. Јер, како друкчије протумачити залагања хрватске комунистичке власти да сачува своје (то јест Павелићеве и Степинчеве) кадрове у науци и култури, тако што ће им променити само одоре, а тек понегде и наредбодавце. Док су у Хрватској, али и другде, „чувани стари кадрови”, као што се и данас, уз помоћ својих политичких послушника (нарочито из српских редова) чувају на Косову и Метохији, Србија се у првом „ослободилачком” налету „ослободила” своје сумњичаве интелигенције, а после 1948. године и свих својих непоузданних „верника”.

Поред тога, „виши стратешки интереси“ налагали су да се у оквирима Србије формирају две аутономне покрајине, које су нечијом вољом добиле уставно-правни статус државе. Истовремено, Војводина је скраћена за Барању, а и другде су њене границе повлачене по ћефовима оних чији је главни „стратешки циљ“ био понижавање српског народа и комадање његовог етничког и историјског ткива. Србији је, тако, узет сваки суверенитет, па и суверенитет језика; одавно већ Срби немају ни имена за свој језик, ни језика за своју будућност. Без тога, мрачно је и питање да ли Србија и Срби уопште имају икаквих изгледа за своју будућност.

Тамничари српског народа увек су за све те своје поступке имали изговор: све одлуке „у том смислу“ доносе Срби: они су Косово и Метохију обећали Арбанији, они су затирали трагове српских светиња и по Косову, по Метохији, по Хрватској, по Црној Гори, и по другим крајевима, они су сами „уклањали“ српске свештенослужитеље, а никога осим Срба није било у оној полицијској булументи која је на Божић, наоружана, упала у један храм на западној српској страни, прекинула Божићну литургију и од свештеника затражила објашњење о томе за које се свиње у цркви простире слама.

Срби су сами пострељали српску интелигенцију, они су смишљали све методе свакоруког понижавања српског народа, прогонили га с Косова и Метохије, учинили да се од 1948. до 1981. године из Босне и Херцеговине исели безмalo пола милиона Срба, досетили се да се шајкача у неким деловима северне Мађедоније (Јужне Србије, заправо) не сме помињати (но сити још мање), да се српска војничка гробља зат(и)ру и на Кајмакчалану, и на Зебрњаку, и на Купресу, и чини се, свагде другде... сем на Зејтинлику; а и тамо би, да се Зејтинлик није „случајно“ налазио у Грчкој.

Отворено и брутално у јужној, а лукаво и систематски у северној србијанској покрајини, припремљени су темељи за нове кrvавe игре у које би требало увући српски народ. На југу Србије, Шиптари су упрли у бугарски језички простор (Скопље је, чини се, поодавно њихов највећи град), а „периферни дијелови Хрватске, дакле, Барања, Сријем, Бачка и Банат... нашли су се изван окриља и скрби матичне земље“, при чему нова хрватско-маџарска „демократска алтернатива“ не рачуна да у Војводини има и Срба, и то знатно више него свих других заједно. Вероватно ће ти проблеми бити решени у оквирима не-

какве нове „хрватско-угарске нагодбе”, у којој ће посебна тачка бити посвећена статусу северне Бачке (од данашње државне границе до Великог бачког канала). Тај проблем је посебно занимљив због тога што, према „истраживањима” наших хунгаролога, у назначеном појасу нема других географских назива осим маџарских, нити других народа осим Маџара. Таква нас „наука” неодоливо подсећа на ону која је цветала на Косову и Метохији и за коју знамо какве нам је резултате донела: ни тамо нема других назива осим шиптарских, ни других народа осим Шиптара.

И рекох већ: на оваквом раскршћу Србија се у својој дугој повести још није налазила.

*Објављено у: *Политика Експрес* Београд, 3. јун 1990, 7, под насловом *Србији не потребају заваде*, и наднасловом *Србија и југословенско раскриће*; с професором Петровићем разговарали су Петко Копривица и Предраг Мирковић.

Унезверитет

Социјалистичка партија Србије (СПС), по прилици, има проблема с организовањем на Новосадском универзитету. Ка-ко извештава *Дневник* од 15. септембра 1990. године, та партија продужује да се понаша у складу са навикама оне чију је капу заменила, али је наишла на неочекиване тешкоће, и то тамо где се најмање очекивало: у закону!

Њен се лидер жали: „Закон о организовању странака на-лаже да се партије територијално организују... Ми поштујемо ове одредбе, али Универзитет јесте територија града, па смат-рамо да универзитетска партија треба да буде самостална сек-ција у граду Новом Саду”.

Ја сам са таквом аргументацијом сагласан: и Железничка транспортна организација Нови Сад чини део новосадске град-ске територије и они имају посебну Секцију за вучу возова; и Културно-уметничко друштво „Соња Маринковић“ налази се на територији истога града и сигурно има много добрих секци-ја. Остављам Другу Лидеру СПС да процењује моју аргумента-цију, а за оно што је он рекао ја имам само један коментар: ње-гова је партија у невољи – досад је закони нису обавезивали, а сад у њима мора да тражи рупе.

На статус те партије човек може гледати са жаљењем, али пред њеним основним циљевима мора застати са зебњом: пар-тија обећава „борбу за побољшање статуса Универзитета у сва-ком погледу”.

Људи који дugo памте присетиће се како се та партија, јед-нако као и њена претходница, **борила** за Универзитет, нарочи-то у последњих дводесетак година, и да га је управо она довела на најјадније гране од његовог оснивања. Она му је бирала рек-торе без угледа и достојанства, она је рушила критерије за из-бор наставника и „разараја универзитет изнутра”, она је десе-тине хиљада најспособнијих младих људи отерала у свет и на **њихова месића** довела своју једноумну децу, она је оверавала свачију памет и будно мотрила на то „да овчица која не занесе / своје руно у грм покрај пута”, она је била (и остала) највештији трговац дипломама и испитима на универзитету и једино су се у њено време испити полагали и у лабораторијама, и у кафа-нама, и у кабинетима, и у креветима, и једино се њени ректори и министри за образовање нису могли сетити да се због тога побуне и поднесу оставке. И тако даље, до апсурда.

Партија која је, дакле, за све то заслужна и чији су *што* главни резултати скоро полуековне *борбе*, морала би одложити оружје и за своје онемоћале ветеране затражити борачке пензије а за *свој* научни подмладак преквалификацију или га одвести у неку своју другу *бољу будућност*. Она, напросто, треба да оде и да „борбу за побољшање статуса Универзитета у сваком погледу” остави Универзитету и да о њему више не брине. Универзитет је, хвала на питању, већ одрастао па нека се и сам мало помучи.

Ако та(ква) партија, међутим, ипак одлучи да се и даље *својски* бори за Универзитет, предлажем и осталим странкама које припадају Универзитетској месној заједници да дођу на њену инаугуралну седницу и да је подрже „како царски вальа и требује”.

*Објављено у: *Дневник* Нови Сад, 18. септембра 1990, 2, под насловом *Универзитет са једно(партијско)м вијузом*.

Извижд

Српски народе,

У тренутку кад је опет, и по ко зна који пут, против српског имена завојшила мржња, ми данас говоримо о ономе о чему би у свакој срећној земљи, пре сваке слабе речи, свака влада проговорила силом државних разлога и аргументима уставних овлашћења.

Срби су народ, давно је то речено, који је увек био највичнији оном занату који су срећни народи одавно заборавили – занату умирања. Док су срећни гледали како да живе, Срби су мислили о томе како ће умирати. И само су у овом веку умирали четири пута: у два балканска и у два светска рата.

И док су прва три страшна одлива српске крви завршена за шест година, овај последњи траје ево већ педесет, без изгледа да се ускоро заврши. А почeo је од крвавог Ђурђевдана у Вељуну 1941. године, преко безбројних безданих јама по Херцеговини, Далмацији, Лици, Кордуну, преко страшног Илиндана у Глинини, преко крвавих Божића на српским просторима, преко Краљева, Крагујевца, Новог Сада, Шајкашке, преко Јасеновца као најстрашније престонице која је икад једном народу у свету саграђена...

...да би се то наставило у ономе за шта су нас уверавали да се зове **слобода**, преко стратишта која су нам тако несебично даривали *ослободиоци*, преко сељачких радних задруга, преко Голог отока, преко Косова и Метохије, преко старог српског престоног града Раса који се сада, и сами то можемо посведочити, налази под зеленом трансверзалом и под рибњацима...

...преко српских бежанија масовнијих од оне чију триста годишњицу ове године тако ружно обележавамо...

...и страшнију од ње зато што се ради о бежанијама од братства и јединства, о бежанијама од слободе...

Као да неко хоће да нас увери да и то може бити, да на свetu постоји народ који бежи од слободе и од добра.

Кад је османлијска сила посрнула под зидинама Беча, далеке 1683. године, и кад је постало извесно да српски граничар више није неопходан као „предзиђе хришћанства”, Ватикан и католичка Европа дефинитивно су у своје „програме” уписали да Србе треба поклати.

И тај је „свети задатак” пао у део Хрватима, као већ у Тридесетогодишњем рату провереним „вitezовима зла и безумља” и за које се од тада везује једна од најстрашнијих реченица

која је о једном народу остала записана: „Сачувај ме, Боже, куге, глади и Хрвата”.

Требало је да прође два и по века да се, први пут у хрватској историји, под највишом заштитом Хитлера и Мусолинија, успостави Независна Држава Хрватска, да би се видело како је њена авангарда у усташком обличју савладала све лекције из мржње према српском народу и српском имену. Удружени с армијом коминтерновских противника и злочинаца, на челу с највећим крвником српског народа, они су иза себе, како то рече велики песник, оставили само остатке *закланог народа*.

А сада су, ево, кренули и против тог остатка, и то „демокрацијом специјалаца”, „демокрацијом пендрека и сузавца”, борних кола и тенкова, по старом сценарију и са старим учитељима, управо онако како је то, пре петнаестак година, један од данашњих жестоких бранилаца „Хрватске на Дрини”, у пијанству – а како би друкчије, објаснило својим другарима: кад они дођу на власт, прво ће побити Југославене, а Србима ће, ако не буду послушни, приредити нови Јасеновац.

Биће да је наш научни бојовник помешао ред потеза: „Југославени” су им, чини се, још живи, или још немају њихове потпуне спискове, а што се тиче новог Јасеновца – они су кренули управо од краја који му је најближи, они су почели да *бацају* српску децу и само треба чекати дан када ће почети да их *дочекују* на бајонете као што су им то и учитељи чинили.

Српски народ до сада је утемељио две Југославије и у њима конституисао више држава и нација које сад све хоће да су „суверене” и све оне то хоће на рачун српског народа и српских територија. Престоница Независне Државе Хрватске држала се само дан краће од престонице Великог Рајха и зато је вероватно заслужила орден града хероја, и Хрватска је, ваљда као награду, узела српску Барању, делове српског Срема и Истру, и њој су (да не помињемо Маџарску, Бугарску и Арбанију) оправштени сви ратни злочини над српским народом, а Југославија је чак наследила и њене ратне кредите и дугове.

У таквим условима, српски народ био је принуђен да заборави на себе.

Њему је у „слободи” припремано потапање и буквално физичко уништење; сведочанство таквог наума јесу бетонске платформе у Ђердану на којима је лежало 4.000 тона тротила, и које се још налазе тамо где су изграђене 1948. године.

Србија је потапана и економски, нешто пресељавањем индустријских постројења сачуваних после ратних разарања, а не-

што усмеравањем ратних репарација управо у Хрватску – да би се ваљда дојучерашња савезница наци-фашистичке коалиције наградила због незапамћених злочина над српским народом.

Србија је потапана и културно, даљим разарањем остатака њених културноисторијских споменика и њених светиња; сетимо се само судбине фрушкогорских манастира и непроцењивог културног и историјског блага које је у њима уништено.

Србија је потапана и духовно и морално, причом о народу-грешнику који је пред својим убицама остао крив само зато што није уништен без остатка.

Сада кад Југославије више нема и кад су се силе зла са свих страна устремиле на српски народ, а српско државно руководство највише брине како да демократски фалсификује изборе и задржи власт, остатак закланог народа мораће, највероватније, да сам преузме бригу о својој будућности и да се, као и увек у својој историји, сам одупре безумљу и да брани своје достојанство и свој национални интегритет.

Српски народ увек је био несавладив када је био сам и кад није имао илузије о својим „пријатељима и савезницима”. Тај народ никад у својој историји није капитулирао, Јединствен је за то пример голгота српске војске преко Арбаније, до Крфа (крајем 1915. и почетком 1916), и једини пример у светској историји кад је влада једне државе одступила са својом војском само да не би потписала капитулацију. Капитулацију су српском народу потписивали једино његови злотори у последњем рату, а до данас, или – дај, Боже – до јуче, притврђивали њени изроди.

Српски народе, ти си данас опет сам и пред силама мрака моћи ћеш издржати једино ако се помириш са својом браћом с којом те је идеологија разбратали, и ако стресеш са себе све оно што те је до безнађа савијало и натерало да целом додирнеш само дно понижења.

Ти се мораш усправити и прегазити све међе које су те од браће одвојиле; не дозволи више никад да те међе неко подигне.

А ако *другде* не проговоре памет и разум, остаће да се каже оно што је у Српској Спарти био највећи узор: Срећне ти ране које те очекују!

*Изговорено 6. октобра 1990. године у Новом Саду, на протестном митингу опозиционих странака одржаном испред Спортског центра „Војводина“. Према Професоровој забелешци, крај овог говора био је *извикдан*(?!), те отуд и наслов.

Конфедерација

■ Заседање Скупштине Југославије показало је сву дубину подела у нашој земљи. Како коментаришете предлог Председништва СФРЈ да се Југославија организује као савезна држава, не би ли се нашао нови облик државног уређења који би омогућио даљи заједнички живот?

● Колико знам, Југославији никад нису недостајале одреднице савезне државе, при чему су оне почеле да се уобличују већ у *onoj* Југославији, а у *ovoј* – уобличиле су се дефинитивно. Ако смо запамтили већ *један* стравичан грађански рат на почецима (кон)федералне Југославије (у време њених „ненародних режима”), и ако су нас ти процеси (у време „братства и јединства”) довели на праг *другога*, не видим никаквог смисла ни у овом покушају Председништва да истрајава на ономе што је народу увек остављало могућност да бира хоће ли отићи у катастрофу или у безнађе.

Због тога, по моме схватању, бесмислен је и унапред осуђен на неуспех сваки покушај да се једна несрћина и неуспешна федерација преведе у још неуспешнију и несрћнију конфедерацију. Ми смо се, по прилици, специјализовали у томе да на живом човеку испробавамо све оно што се у цивилизованим свету, много обазривије, испробава на пацову или мајмуну, а наше државно Председништво, чини се, тога још није свесно или те чињенице свесно забаштурује. Југославије је, наиме, конфедерално уређена већ више од педесет година, и то у време када су у свету све озбиљне конфедерације прерасле у федералне државе. Питање се зато мора поставити са нешто друкчијим смислом: докле ће се југословенски народи мрцварити у таквој (кон)федерацији и зашто Југославију не прекројити по неким нормалнијим шавовима.

■ Ваше речи не пружају много разлога за оптимизам у погледу заједничке будућности југословенских народа. Ко за то треба, по Вашем мишљењу, да сноси највећу одговорност?

● За сва зла која су Југославију задесила за последњих шест или седам деценија нема много смисла постављати питања о историјској одговорности. Главни заслужници за све садашње југословенске безизлазе нису више међу живима а почела је, слава Богу, да умире и идеологија у чије је име земља за све то време разарања и због које ми сада можемо бити само беспомоћни сведоци њене дефинитивне агоније. То што нам се сада догађа, подсетимо се, још давно је предвидео Антун Корошец, католички свештеник, у краљевским југословенским владама

неколико пута министар, до Великог рата више заинтересован за тријалистичко уређење Аустроугарске него за некакву државу Јужних Словена, изјавом да су западни католички „Југославени“ од Срба добили златног коња а вратиће им испужену разгу, а Едвард Кардель је 1957. године потврдио ставом да је Југославија само једна од међустаница за хрватски и словеначки пут према Европи и за њихов одлазак са Балкана. Броз и Кардель са дружином, дакле, знали су шта хоће и своје намере нису много ни скривали; а ми, ми сада можемо, колико нам је воља, причати да се са тим не слажемо, нама је остало једино да беремо плодове њихове разарачке стратегије. И да коначно сви схватимо: Хрватска и Словенија неће да остану у Југославији и приморавати их на то значило би слепо срљати у нове међународне сударе и нова крвопролића.

За рационално решење тога проблема пропуштено је до сад доста могућности и неупоредиво бољих прилика (сетимо се само намере краља Александра да „ампутира“ Хрватску и Словенију); затварати очи пред оним што нам се сада догађа, био би знак одсуства елементарне памети.

■ Да ли ће вишепартијски систем, чије се успостављање ускоро очекује у свим републикама, помоћи да се ипак помиримо или да бар уредимо сношљиваје међусобне односе?

● Кад се говори о вишепартијском систему, не може се испустити из вида једна елементарна чињеница: вишепартизам може функционисати и давати плодотворне резултате у мирним временима, а Југославија се, хтели ми то признати или не, већ десет година налази у ратном стању и није ми јасно коме то још треба доказивати. Наиме, контарреволуција на Косову и Метохији букнула је 1981. године, фундаменталистички фитиль у југозападној Србији запаљен је одавна, од летос српски народ у Хрватској живи под терором Туђманових редарственика, Мађедонија тражи делове данашње јужне Србије, маџарска мањина у Војводини хоће аутономију „по тиролском моделу“, а председник југословенске владе организује „државне непријатеље по позиву“. Једном речју: земља срља у катастрофу, а ми треба да се надамо спасу од вишепартијског система!? Ако се такве прилике не могу назвати ратним, онда ја, као ражаловани резервни официр, морам признати да не знам како се оне могу лепше одредити. Мени се несумњивим чини нешто друго: не знам шта још треба да се догоди да Србија престане да се заљаже за Југославију, федералну, конфедералну или какву дружију, и да разабере да је последњи тренутак да се једном зало-

жи за себе и свој народ. Хрватима и Словенцима, дакле, треба пожелети срећан пут у Европу, али се пре тога са њима треба договорити о неким ситницама: да Србији надокнаде вредност свих оних фабрика које су после рата пресељене на њихове просторе, да Хрватска као чланица нацифашистичке коалиције у Другом светском рату потпише капитулацију и Србији исплати ратне репарације, да се прецизно одреде нове границе, да се предвиди време за размену становништва које не би желело да настави да живи на територији „туђе државе” (*օղակնի*), да се направи деобни биланс девизних дугова, и још понешто. У сваком случају, у пртљаг Хрватима не сме се ставити Јасеновац, јер је демократској Европи довољно и старо сећање на Хрвате из Тридесетогодишњег рата; јасеновачка епизода у „тисућљетњој повијести хрватске уљудбе” била би за европску демократску осетљивост ипак мало прејака.

■ Џ шта даље?

- Одговор на то питање једноставан је: Хрватска ће отићи у Европу и тамо, ослобођена српског комплекса, живети срећно и задовољно, а Србија ће, без хрватског терета, остати тамо где је и била кроз сву своју историју и биће јој много лакше да у свет иде сама и без илузија о некој трећој Југославији. Србија је, ако ћемо право, досадашње две Југославије платила двама најстрашнијим одливима своје крви и то би јој морала бити поука да убудуће сваку „југословенску жишку” угаси на време, да се не разгори и не претвори у нову трагичну српску илузију.

■ Мислите ли да би све то могло проћи без новог грађанског рата?

- На то питање одговора немам, мада бих желео да он буде потврдан. Уосталом, на то се може гледати и мало друкчије: у последњих шест или седам деценија рат између Срба и Хрвата никад није ни престајао и било би разумно да се између њихових држава потпише мировни уговор и да се тако угаси последње европско ратно жариште. А осим свега, зашто у српско-хрватским односима једном не би могла проговорити и памет? Ако су потрошени сви разлози за постојање Југославије, ваљда је још негде сачувано зрнце памети које ће нас избавити од нових крвопролића.

*Са Ружицом Жекић разговарано у анкети „Југославија данас и сутра” за новосадски *Дневник*; тамо је 24. октобра 1990. године и објављено, под насловом *Постоји, ваљда, зрнце памети*.

Универзитет према обличју државотворца

С пролећа 1991. године на Универзитету у Новом Саду започет је поступак за избор ректора. Кандидациона комисија потврдила је тада четворицу кандидата: др Стевана Васиљева с Економског факултета у Суботици, др Ратка Гатала са Факултета техничких наука, др Драгослава Херцега са Природно-математичког факултета и др Драгољуба Петровића са Филозофског факултета. Свим кандидатима постављена су иста питања: шта мисле о статусу Универзитета; шта је Универзитет био или јесте, а шта би морао бити; шта мисле о сопственој кандидатури.

За новосадске *Vesti* први је на ова питања одговарао професор др Петровић, можда због тога што Филозофски факултет, иако настарији на Универзитету, никад пре тога није дао ректора; његови одговори објављени су као целовит текст, без иједног коментара новинарке М. Јуришић – Комненовић која је с њим разговарала, али са три уредничка међунардна слава, овде дата масним словима на почетку трију пасуса.

Разарање Универзитета. Говорити о Универзитету значи говорити о судбини памети, а говорити о Универзитету у нашим приликама значи говорити о проблемима друштва и државе. Држава коју је група противника и мангупа основала и одредила јој судбину на неком свом шумском заседању и није могла имати судбину извеснију од ове коју има.

Ако су државу утемељили и годинама је водили они који су све своје „универзитетете” завршили у затворима, коцкарницама или на „трибинама”, далеко од очију јавности, јасно је да ни Универзитет, као једна од најважнијих њених установа, није могао да буде различит од такве државе. Нови државотворци направили су Универзитет према свом обличју – с једном вијугом, а разарање Универзитета започето је одмах после рата, када су најпаметнији људи по кратком поступку проглашавани за издајнике и прислањани уза зид и када су противу лансирали флоскулу о „поштеној интелигенцији”, што је требало да значи *послушна интелигенција*, и када је за ону другу врсту интелектуалаца пресемантанизована руска реч „интелигент”.

Разарање Универзитета настављено је шездесетих година увођењем степенасте наставе, чиме је Универзитет сведен на ниво забавишта. Ово разарање настављено је седамдесетих година када су се, после јуна 1968, размахнули „подобни” медио-критети које је силовито предводио Степе Шувар са својим духовним легионарима.

Протерана памет. С Универзитета је тада дефинитивно протерана памет, понекад у затворе, чешће на спискове завода

за запошљавање, а најчешће преко границе. Тако се догодило да ми сада у иостранству имамо, не зна се тачно колико, али процењује се макар 50.000 најспособнијих и најпродуктивнијих људи које смо тамо пртерали, а пртерали смо их да би неспособнима било пространо.

То је било разарање „изнутра”, како је једном бившем ректору неки високи партијски једноумник „објаснио” стратегију којом је ваљало разорити Универзитет.

Када се развежу критеријуми за вредновање памети, тада о судбини науке одлучују „и калфе и коњушари” и неупотребљиви министри за образовање и тада се за ректоре бирају људи који никад нису знали шта је наука и чија је једина квалификација за ту функцију био приклучак на „важном” месту и „разумевање” за „генијалност” свих одлука које се на тако „важном” месту доносе.

Отуда и приче о „компетентном” универзитету (коју је неко, не знам кад, лансирао) ја разумем као знак дефинитивног пораза и памети, и морала, и Универзитета. Наиме, Универзитет мора по себи, по својој функцији и друштвеној мисији бити компетентан.

Флоскула о „компетентном” Универзитету знак је наше друштвене и националне катастрофе, а данас мењати нешто у тим односима нити је једноставно нити паметно и тога се мора бити свестран. Све дотле док немамо државу нисам сигуран ни да нам треба Универзитет. Морамо да се боримо за сопствени физички опстанак, па тек ако то преживимо можемо размишљати о томе како да уређујемо и школство и науку и на шта да опирнемо свој духовни идентитет.

„Кандидатуру доживљавам као фарсу”. У таквим приликама своју кандидатуру за ректора доживљавам као фарсу. Ја сам, на жалост, био сведок и друкчијих односа од ових у којима сада живимо. Запамтио сам времена када су на Универзитету још важили неки нормални критерији, када се знато чија се реч мора слушати, са чијом се може полемисати, а чија се не мора ни чути.

Ја сам предложен за високу част у тренутку када је многе угледне људе с овог Универзитета, пре свега са Филозофског факултета, та част неопозиво заобишла. С овог Факултета никад није могао бити ректор Младен Лесковац, ни Ђорђе Сп. Радојичић, ни професор Бранислав Букуров, ни професор Мирко

Стојаковић, а ни професор Павле Ивић, при чему четворица првих нису ни међу живима, а овај последњи протеран је у пензију у 51. години живота. Сви су они угледу овог Универзитета и Југославије допринели неупоредиво више него сви њени високи функционери и остали представници заједно.

У том светлу ја своју тренутну позицију гледам као Кашњиш у Млецима. Када та част није припадала „бољијема и вишијема” зашто и мени да припадне?

Кад о овоме размишљам ја сам помало и сујеверан. Прошле године ја сам одржао први и једини састанак Одбора за језик при Покрајинској конференцији Социјалистичког савеза Војводине После тога распали су се и Одбор и Социјалистички савез. Недавно сам био предложен за Председништво Југославије и сад очекујем да се то Председништво распадне. Ако ми се догоди несрета да будем изабран за ректора, бојим се да бих могао бити и последњи ректор тог Универзитета.

*Објављено у: *Весићи* Нови Сад, 25. априла 1991, на 7. страни, с наднасловом „Представљамо вам кандидате за ректора Универзитета”. Подразумева се да професор Петровић није изабран, за што му је понајмање крива закључна реченица у овој изјави.

Буњевци

■ Професоре Петровићу, у *Речнику бачких Буњеваца*, књизи која је пред нама, Ви сте потписани као сарадник и редактор?

● *Речник бачких Буњеваца* плод је скоро двадесетогодишњег напора Марка Пеића и Грге Бачлије, обојице из Суботице, двојице ентузијаста и заљубљеника у свој локални говорни израз. За његово уобличавање било је потребно више од десет година нашега заједничког рада, и то од оног тренутка када су се они укључили у пројекат Матице српске насловљен као *Дијалекатски речник Војводине*.

■ Речник се појавио у тренутку озбиљних међустраницких и међународних спорења о угрожености Хрвата у Србији, о њиховој асимилацији, обесправљености и слично. Како се у светлу тих спознаја може гледати на појаву ове књиге?

● Најпре, иако то с овом књигом не мора бити у непосредној вези, добро је знати да нема речи о било каквој асимилацији Хрвата у Србији и, према томе, ни о њиховој обесправљености. Зарад лакшег разумевања националног и језичког положаја хrvatског живља у Србији, ваља подсетити да у хrvатској Енциклопедији Југославије стоји да је Хрвата у Војводини било 1953 – 128.054, 1961 – 145.341, а 1981. године 109.203. Одступања у датим цифрама нису превелика, а резултат су друштвених и економских кретања у Југославији – понајвише појединачних и породичних премештања због посла. Да је заиста тако, казује и податак да су у раду Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена из Баната, Бачке и Барање, одржане 25. новембра 1918, када је донесена одлука о присаједињењу тих области Краљевини Србији, учествовала свега два Хрвата, као представници највише две хиљаде (2.000) својих суграђана настањених у тим крајевима. Ове последње цифре добијене су тако што је изборним редом за Скупштину било предвиђено да на сваких хиљаду душа буде изабран по један посланик. За Србе, број душа исказала су парохијска званија, а за Буњевце и Шокце Буњевачко-српски народни одбор у Суботици; знало се да је број Хрвата био толико мали да њихово име није ни ушло у назив Скупштине, а поменути извештај Буњевачко-српског народног одбора издвојио је из укупне масе католичких Словена мање од две хиљаде Хрвата, као „осталих Словена”, на основу чега су им и припадала два посланичка места. Сви остали словенски католици из Баната, Бачке и Бара-

ње тада су се изјаснили као Буњевци, или Шокци, или Срби. Због тога што су, у међувремену, хрватски верски и политички челници из Загреба почели да католике из Војводине убеђују у припадност хрватству и да их као такве „књиже”, суботички Буњевац Марко Јурић, 1927. године, говорећи у Народној скупштини Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, изјавио је да је „истина да се код нас врши насиљно похрваћивање Буњеваца и Шокаца од стране хрватских сепаратиста, и то од дана ослобођења, кад су били изаслани из Загреба. Још онда је донео неки хрватски лист да живи у Суботици 80.000 Хрвата који под маџарским режимом нису могли да говоре... хрватским језиком. Још онда је то, господо, код нас Буњеваца непријатан утисак учинило и то што се ми никда нисмо осећали Хрватима него Буњевцима”.

Што се тиче самог *Речника*, ангажујући се у том изузетно сложеном и надасве значајном послу, ја нисам водио рачуна о његовим политичким аспектима; мени су били довољни научни и културни разлоги, једино они у које сам се понешто разумевао. И трудио сам се, у складу са својим знањима и схватањима, да они буду што коректнији и што мање оштећени. За природу спорења које помињете, ја немам много разумевања. У поплавама свакоруких лудости у којима се данас давимо, чудно је да нико не види да је код нас угрожен *човек* и да за њега нema наде. Радећи тај посао, дакле, ја сам рачунао на то да ће наше лудости једном морати стићи до kraja и да ће се некад и *пред човеком отворити људске ћерсјекишице*. А тада ће све наше књиге бити читане на прави начин и све што смо ми чинили – биће непристрасно и објективно просуђивано. Превише сам рационалан да бих могао очекивати да ћу *шакво чишћање* доживети, али нека ми при том буде дозвољена и мала мера нескромности: уверен сам да ће на временском решету књига о којој говоримо проћи много боље од оних критичара који у њој траже оно чиме се она није ни бавила.

■ Један је од приговора да књига није (и)јекавизирана и да није штампана хрватским књижевним језиком?

• Чуо сам за ту врсту приговора и морам рећи да они нису до мене допрли ни од озбиљних зналаца ни од озбиљних људи. За *екавски* израз књиге „*криви су*”, пре свега аутори, пошто су у почетном њеном корпусу (који је садржавао око 2.000 речи), сва значења била дата екавски и ја нисам имао потребе да у томе било шта мењам. Ја сам књигу могао ијекавизовати, али ми се то није чинило рационалним из најмање два разлога: пр-

ви је изискивао знатан додатни технички напор, а други је много практичнији – у слободној комуникацији с не-икавцима Буњевци говоре једино екавски. О „кроатизирању” књиге нисам ни размишљао, из више разлога. А наводити их овде не знам колико би имало смисла.

■ Бисте ли, ипак понешто и о тим разлозима рекли?

• Ако већ хоћете да и о томе разговарамо, најважнији је разлог прилично баналан: ја не знам шта је то *хрватски књижевни језик*. Хрвати су некад, може бити, и имали свој језик, не баш књижевни јер књижевности нису ни имали, али је и то било прилично давно, док се Хрватска налазила на својим исконским чакавским просторима. О томе је знао надахнуто говорити истакнути хрватски лингвиста покојни Мате Храсте који је, дочекујући стране слависте на Корнатима, имао обичај да каже да се они налазе „на територију старе Хрватске” а да је „оно тамо Хрватска од јуче”. Данас су, чини се, сви они Хрвати који су то знали – такође покојни. Постоји данас у Хрвата једна велика књига у којој су темељито осветљени сви „путови хрватског књижевног језика”, али је занимљиво да они воде само до последњих деценија прошлог века, то јест до појаве „хрватских вуковаца”. Та је књига за историју хрватске културе свакако врло значајна, али она може да сведочи само о томе како се хрватски језик удавио у некој историјској мртваци, али не и о томе каква је била његова судбина у последњих стотинак година. После појаве првог тома Даничићевог *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika*, „хрватски вуковци” Броз, Маретић и Ивековић приредили су правопис, граматику и речник – и то све на основу корпуса који су нашли у делу Вука Карадића. Другим речима, „хрватски вукови” данас хоће да тај језик буде једино хрватски, тако да га у устав под тим именом и уписују и хоће да у њихове „истине” поверије сав свет. При томе, они имају само једну ситну невољу: никако из тога језика не могу да уклоне Вукове бркове. У том смислу, dakle, ијекавизовање буњевачког речника било би апсурдно колико и покушај да и Вуку и свим старим Буњевцима данас бријемо бркове...

■ Значи ли то да су Хрвати народ без језика?

• Прецизније би било рећи да су они народ који се сада, као оруђем своје културе, служи туђим књижевним језиком, српским, али је наша сваколика српско-хрватска несрећа у томе што се они са том чињеницом не умеју помирити као са нечим што у свету није нимало ненормално. Аустријанци нормално живе с немачким језиком, много земаља у свету не живи

под комплексом енглеског језика, шпанским и португалским језиком не говори се само у Шпанији односно Португалији него и другде по свету, у свету је много више муслиманских држава него „арапских језика”, а Швајцарци сасвим добро живе и без „швајцарског језика”. Само се Хрвати, барем за сада, не могу помирити с тим да им се у устима налази туђи језик. Проблем „хрватског језика” компликује се, уз то, и чињеницом да се на просторима данашње Хрватске налазе чак три оштро супротстављена дијалекатска комплекса: чакавски (за који смо рекли да је исконски хрватски), штокавски – који је несумњиво српски, и кајкавски, који је много ближи *кајкавском словеначком* залеђу него чакавштини. Због свега тога није чудно што је међу неким хрватским лингвистима завладала паника када је њихов словеначки колега др Јакоб Риглер почeo да неke општекајкавске језичке појаве са словеначке језичке територије „продужујe” и на терен хрватске кајкавштине и да тако поново подупире, односно оживљује стару Миклошичеву теzu да хрватску кајкавштину треба посматрати као деo словеначке језичке територије. И, разуме се, било је лако схватити задовољство неких од тих лингвиста када су чули да је др Риглер умро не довршивши своја истраживања. Јер да је поживео, не зна се какве би још проблеме покренуо. Исходиште хрватских језичких комплекса, dakле, лако је разумети: они су уз своју језичку основицу узели и две туђе – *штокавштину*, која је срpska, и *кајкавштину*, која је словеначка, и сада хоће да *свој језик изграде на туђим темељима*.

■ А да се нису одрекли чакавштине?

● Вероватно би Хрвати тада имали мање споран књижевнојезички идентитет, али би им историјска судбина била битно друкчија; не би се Хрватство могло на Србе ширити једноставним њиховим покатоличавањем, нити би се Срби лако одлучивали на улазак у католичанство једне сасвим различите језичке народносне групе, макар им она била у непосредном суседству. Овако, с разлогом треба претпоставити да је Ватикан „наговорио” малобројније Хрвате да се „распрострањенијим” Србима приближе преко штокавштине; био би то најлакши пут ка католичењу српског живља и његовом похрваћивању, пошто је хрватски улог у таквој „трговини” био неупоредиво мањи од добитка с којим је рачунала Света Столица.

Овако, Хрвате је ујединио Вук (испод чијих бркова сад не могу да се извуку), а језичку судбину запечатили су им „вуковци”, за које сад веле да су *свиње*. А под таквим комплексима

заиста није лако живети. Да се чакавштине и нису одрекли, над њима би остала макар голема штокавска сенка, јер су и чакавштина и штокавштина прошле кроз исти (или врло близак) историјскојезички развој, док је кајкавштина, у сваком погледу, представљала *нешићо друго*. Познаваоцима српске језичке историје и структуре српских дијалеката то није непознато, али ускоро ваља очекивати да се у спорове о српско-хрватским језичким односима укључе и антропологија. А они, на пример, тврде да истом антрополошком типу припадају Поморавље и Сусак и да су контрасти између сусачког и кајкавског типа много изразитији од оних између кајкавца и Чеха и Словака. Језички идентитет Срба и Хрвата ипак неће бити споран, пошто су они, тако се чини, и антрополошки идентични!

Тако испада да међу тим двама народима постоји само једна разлика, она која је настала из накнадно ишчашене памети. На неком важном историјском раскршћу, наиме, Хрвати су загубили свој национални идентитет па су касније почели да га траже тамо где га никад нису ни имали – међу Србима и Словенцима. При томе, из верских разлога, Хрвати са Словенцима нису никад имали озбиљних неспоразума, али су то многоструко „накнадили” у односу према Србима, и то погромима и геноцидом. У свему томе, међутим, треба бити и правичан: и идеолози и извршиоци злочина над Србима били су *не Хрвата и нећо бивши Срби*, они који би да забораве *шта су били*, и који имају неодољиву потребу да *докажу да су сада нешићо друго*. Па тако, у Кијеву, код Книна, Хрвати се католичком Богу и сада моле у православној цркви, а њихови ћедови почивају „на хрватској земљи” испод плоча исписаних ћирилицом; Анту Старчевића родила је Српкиња, Павелићи и Артуковићи Хрвати су од јуче, Лубурићи су из Пиве, Шиме Ђодан рођен је као Симо...

Не знам да ли за такву болест постоје хећими, али сам уверен да подухвати слични буњевачком речнику неће погодовати њеном ширењу.

*У „дописничкој“ обради Предрага Мирковића, објављено 14. јула 1991. године у: *Политика Експрес* Београд, у рубрици „Култура“, под насловом *Хрвачки језик узећи је од Срба*, али без пасуса о хрватској бројности у време кад је у Новом Саду, 25. новембра 1918. године, држана Велика народна скупштина Срба, Буњеваца и осталих Словена Баната, Бачке и Барање; како је то оценио сам Мирковић, „да се не упуштамо у преbroјавање“.

Ко да отвори очи

Има тренутака, и у животу човека и у животу народа, када је говорење бесмисленије од ћутања, када глас умире без одјека и наде да ће се вратити и када и мисао одзывања глувилом. Мислим да је и наш тренутак такав: умни људи одавно су рекли све што је требало рећи, све су дијагнозе одавно постављене и више није важно што се у складу с њима нисмо понашали.

Довде су нас довели људи с мало мозга и без имало морала, људи сужене свести и проширеног желуца, али од тога сазнања ни зналцу ни незнавеном нема олакшања, јер и једном и другом налози судбине имају исти потпис.

Надати се нечему у таквој ситуацији луксуз је који себи може приуштити само човек који не зна где живи и шта се са њим дешава, па се понаша као неко *ко није одавде*.

Они који су понешто научили о историји и од историје упозоравају на то да су наше садашње духовне и моралне прилике врло сличне онима пред Други рат – кад се међу интелектуалцима нашло много оних који су с уживањем савили врат да се на њега спусти туђи јарем. Између овога и онога времена, међутим, разлике су прилично оштрe: и тада су Срби били издељени на *ове и оне* Србе, на *наше и њихове* Србе, али их је **било**, и како се год поделили – свуда их је било више него других. Сад су се проредили, у многим српским крајевима више их је под земљом него на земљи, а многи од ових других не могу се договорити око тога да ли би им било боље да им је престоница у Бечу или у Пешти. Србе су поделиле и власт и опозиција, при чему се чини да то и није било тешко, јер су Срби лако дељива количина, или маса, и на најмањи додир са стране – везе међу њима пуцају у свим правцима. Србе је лако позвати и на славу и на погибију, најљући су кад бране своју међу, а најлакше их је ошамутити ако им се испред носа мало махне влашћу. Срби гину у Крајинама, Херцеговину су изгубили јер не знају како да се договоре о томе коме ће припасти кнежевски трон, да ли неком малом вуку или још мањем вуч(уров)ићу, а не примеђују да су и једни и други крштени према оном косовском, а не према оном тршићком претку, макар и побочном. А за то време усташе су им опет напуниле оне јаме у Шурманцима и Пребиловцима које су прошлог лета биле испражњене, а спалили Житомислиће, узели Столац, стигли до врата билећких, требинских и невесинских.

Заслуге за све српске несреће у последњих пола века тешко ће се моћи поделити, а за оно што се догађа последњих неколико година – неће се моћи поделити никако, јер су за њих једнако заслужни и власт и опозиција. Опозициони прваци хоће *демократским шерором* да преузму власт и да доврше оно што су њихови идеолошки очеви намислили пре седамдесетак година и систематски спроводили, и спроводе, до данашњег дана. И као за последње средство у јуришу на освајање власти, они су се ухватили за студенте и истурили их у прву борбену линiju, као њихови учитељи оне на Сремском фронту. Зaborавили су, међутим, једну ситницу: њихов је подухват закаснио најмање две године, јер је *главног кривца* за све наше садашње несреће требало онда зауставити, поставити барикаде око Ужица, Ниша, Новог Сада и свугде где је дошао да побада оне јарболе на којима су се могле вијорити све заставе осим оних правих. И, већ оног тренутка када се земља почела распадати, морали су се договорити са самима собом шта им је чинити. И морали су знати како да тој земљи помогну да се распада по природним шавовима и са што мање крви.

Заслепљени амбицијом да у Скупштини освоје 126 посланичких места, они су више енергије утрошили блатећи своје дојучерашње учитеље и оптужујући их за исте оне поступке с којима су и сами улазили у политичке окршаје него што су нудили рецепте за српску обнову, за народно освешћење и за буђење српског народа из вишедеценијске комунистичке наркозе. Уз такву опозицију, комунисти су једном *демократски* освојили власт, још је једном *демократски* притврдили, осратомили једну лепу корачницу прогласивши је за химну, погазили још једном српску националну традицију. И све то захваљујући опозиционом покличу „Србији за спас – не дајмо им глас”. Сад постаје јасно на шта тај спас личи: 35-40 процената српске младежи ефикасније је послати на стратиште него на изборе. То више одговара налогодавцима и финансијерима споља, јер Србија без омладине више није Србија, она ће постати *фолксвагенов ойтайад* под диригентском палицом или старих комуниста или комунистичких конвертита – свеједно. И све по провереном рецепту: кад се уништи младост једног народа, обезбеђена је дуговечност већ освојене власти.

Данас само незнавеници могу тврдити да је неко погрешио јуче и да су нам од јуче и све крвице. Срби су сами пристали на то што им се сада дешава, последњи пут и дефинитивно пре ко-

ју годину кад су им на чело државе дошли они за које се знало да су ту само зато да Србији задају последњи ударац: председник владе, министар иностраних послова и министар војске. Тада је већ било јасно да ће из Југославије отићи Словенија, да се ни Хрватска неће дugo задржати, да је у Босни припремљен терен за формирање прве исламске државе у Европи. И знало се да ће „они други“ Срби опет запловити без глава и низ Дунав, и низ Саву, и низ Дрину, али се исто тако знало да ће им се тада придружити и они којима се то није десило ни 1914. ни 1941. године и да ће таква пловидба бити много страшнија него иједна пре ње. Стари комунисти припремили су нам „братство“ у крви, а ови нови само крв.

Механизам по коме се распадала југословенска држава за сваког нормалног човека био је апсолутно предвидљив: војска се морала распадати по истим шавовима по којима и 1941. године, с тим што је она за ову прилику систематски била припремана од истога тренутка, и то путем индоктринације и негативне селекције: само неспособни официри, и то по националном кључу, стизали су до генералских чинова, а до најодговорнијих положаја у војничкој хијерархији само они који су боловали од мањка морала и вишке послушности и зато није чудно што је једна моћна армија (како су нас уверавали) осрамоћена и у Словенији, и у Хрватској, и у Босни, и што се издаја у њој тако темељито расцветала. Када је пре две године, рецимо, опозиционим првацима сугерисано да се мало „одмакну“ од линије Карлобаг – Карловац – Вировитица и да предложе успостављање граница по линији мало комплекснијих етничких територија, са разменом становништва које не жели да живи у туђој држави, они су рекли да то чине из тактичких разлога, да ће у преговорима пристати на померање граница на разумније линије, а да ће *о оним шамо Србима* размишљати тек кад освоје власт. До чега су стигли, видели смо најизразитије на примеру Херцеговине. Опозиционим првацима давно је речено да је тамо границу требало поставити на Неретви и једино преговарати о подели Мостара, иако је у њему током *онога* рата остало много више српских гробова него што је у њему после рата било Хрвата и муслимана. Данас би Срби, ваља се надати, били задовољни ако им остане и Невесиње.

Срби су пре коју годину доведени до амбиса, а што су се у њега и отисли – једнаке заслуге имају и власт и опозиција: она прва зато што није имала ни памети ни морала, а она друга за-

то што је школована „на истим универзитетима”, при чему је и једној и другој било много више стало до власти него до спасавања народа. Садашња српска власт утврдила се комунистичким марифетлуцима, а опозиција се на те марифетлуке насанкала и распродала кредитилитет који је пред народом стекла у почетку вишестраначког политичког живота. Опозициони вођи намножили су се до неподношљивости, а да им је било стало до народне судбине колико до освајања власти – било би их мање и бирали би се по строжим критеријима и више водили рачуна о томе да народу служе него да њиме владају.

Удруженi с такозваним *независним* интелектуалцима, *независним* новинарима, *самосналним* удружењима и сличним *несрпским* савезницима, опозициони прваци једино умеју да се компромитују, при чему се као посебан морални феномен међу њима показује онај по коме се у недемократској Србији политички имиџ и свака каријера најбоље могу стицати блаћењем те исте Србије и ружењем српског народа. Због тога, таква је опозиција осуђена на пораз и на најдемократским изборима, јер бирачи немају за кога гласати и поверење ће опет пружити онима који „знају”, то јест онима који су заслуге стекли чупајући бркове најугледнијим српским домаћинима, који су се прославили јашући попове, рушећи српске костурнице и српске храмове, пљачкајући манастирске ризнице и палећи манастирске библиотеке с непроцењивим националним културним и историјским благом, онима који су стрељали своје очеве и то касније сводили на ниво античких трагедија, који су слали браћу на голе отоце и доушништво проглашавали највишим моралним узором.

Таквога се моралног баласта Србија још дugo неће отрести, јер народу нема ко да отвори очи, да га повуче из безнађа, ослободи страха наталоженог под вишедеценијским идеолошким терором и да му помогне да се усправи. Разуме се, власт то неће, а опозиција хоће власт.

И једни и други – над мртвим народом.

У таквим се приликама о судбини науке не може размишљати, јер се она не може одвајати од судбине народа. После Првога рата науци је требало десетак година да се опре на ноге, после Другог требало јој је нешто мање, а сад нам ваља чекати да се заврши рат, да видимо хоће ли ико од нас остати, да победници и ратни профитери поравнају рачуне и поделе ордење а народ залечи ране. Тек тада моћи ћемо се враћати науци, са-

бирали се и процењивати шта нам је од ње остало и шта од ње и с њом даље можемо чинити.

Ваља нам, dakле, чекати, а скептичан сам пред оним што можемо дочекати, јер за нашу досадашњу науку много је важнија била подобност него памет. Због тога, треба очекивати да ће се многе научне „величине”, сврстане у ред такозваних *независних интелектуалаца*, уситнити у временима која долазе.

*Писано 30. јуна 1992, на тему *Наше друштво, његова будућност, наука и умешност у њему*, а објављено у: *Јединство* Приштина, у додатку *Панорама*, у рубрици *Савременици говоре*, број 29 од 1-2. августа исте године. Текст је био насловљен као *Борба за власност над мртвим народом*, али га је приређивач др Живојин Николић преименовао; овде је тај његов наслов задржан. Намера тог приређивача била је да се, „када се ова рубрика заврши, приступи... припреми књиге чији је сада радни наслов *Озбиљна времена: Савременици говоре*”, али се не зна шта је с тиме било до послетка.

Опозиција

За разумевање данашњих српских несрећа довољнима ми се чине неколике назнаке:

1. Овај ће век у српској историји остати забележен (ако не-ко превиши и то запише) као век најстрашнијих страдања и, од тога можда још страшније, као век пропуштених шанси.

О првоме нећу говорити, а када је реч о пропуштеним шансама, две ми се чине најтрагичнијим: она из 1918. и она из 1988. године.

Оне прве брзо је краљ Александар постао свестан, али се његова намера да ампутира Хрватску и Словенију оклизнула на латинском лукавству: ни Хрвати ни Словенци тада за самосталност нису били спремни и сасвим су добро знали да своје снове о независности могу досађати само уз наивне Србе а никако уз Италијане, Аустријанце или Маџаре.

Своју наивност Срби су почели плаћати петнаестак година касније, најпре безданим јамама и Јасеновцем, нешто касније Сремским фронтом, Голим отоком, исељавањем из Хрватске и Босне, ширттарском агресијом на Косову и Метохији и свеколиким разарањем свога националног и духовног бића.

Другу шансу пропустила је актуелна власт не само једномним истрајавањем на ономе што нас је довде и довело, већ и везивањем за једну поодавно мртву идеологију. Комунисти су се „преобразили” у социјалисте, макар и „шведског типа”, а нису ни приметили да су остали они исти; многи међу њима чак нису умели ни капе да промене. Они су се прогласили носиоцима и чуварима српског националног интереса и увели нас у рат. Могло се то учинити само уз штедру помоћ опозиције, која није прозрела суштину комунистичких марифетлука (јер је и сам свршавала исту школу), и која је „успела” да буде уплетена у игре из којих се нико није неокаљан могао извучи. Опозиција је наивно поверила да може у првом налету преузети власт (истакнути опозициони првак еуфорично је, пред децембарске изборе 1990. године, изјавио: „Наш је циљ – 126 посланичких места!”), а како се то завршило, сви добро знамо: опозиција је комунистима демократски „оверила” легитимитет и омогућила им да славодобитно разгласе још једну велику победу над српским народом. Тиме се, рачунам, двострука српска несрећа увезала у један чвор а, већ рекох, друкчије није ни мог-

ло бити: главнина опозиционих првака изишла је из „комунистичког шињела” и такви се прваци за власт нису умели борити друкчије него како су у комунистичкој школи научили. Најбоља потврда за то јесте крик оног опозиционог првака који је, после изборног дебакла, изјавио да не признаје народ коме се страх од комунизма још не може избити из костију!

2. Опозиција је пропустила шансу да тако названи *Видовдански сабор* организује пре три или, најкасније, пре две године и да му, *шада*, придружи *лешошићи* студентски штрајк. Опозиција је своје најважније кораке предузимала или у погрешно време или, као свој први „9. март”, у раскораку с памећу. Уместо да вуче праве и промишљене потезе, и иначе издељена у седамдесетак странака (од којих су многе имале чланова једва и за главни одбор, а неке само за председника), опозиција се бавила нападима на владајућу странку или се трошила у напорима да јој се додвори, не водећи рачуна о томе да су многе од тих „активности” биле усмерене на ружење свог народа. Захваљујући, dakле, својој комунистичкој власти и неорганизованој и размрвљеној опозицији, Срби су пропустили да се на време усправе. Овако, они су се већ отисли у амбис и сад им остаје да чекају и виде хоће ли ко и како преживети: у Славонији само под земљом има Срба, у западним деловима Лике и у хрватским градовима има само мртвих и лојалних Срба, оне јаме по Херцеговини које су прошле године испражњене поново су заравњене убацивањем нових жртава, низ Дрину и Саву опет плове мртви сватови...

Заслуге за то мораће поделити и власт и опозиција. Власт – зато што је од свих могућности које су јој нудили „великодушни” моћници изабрала ону најтрагичнију, а опозиција зато што, ако већ неспособна власт то није умела, своја знања и енергију није уложила макар у питање: како то да се геноцид над српским народом у овом веку дешава већ трећи пут, увек по истом обрасцу, увек на истом простору, увек истом камом, увек истим маљем?

Уколико неспособна и незнавена власт на та питања не буде умела одговорити, и ако јој та и таква „неумешност” буде њен изговор пред историјом, опозиција таквог изговора неће имати, ако ни због чега другог а оно због тога што у њеним редовима има људи са знањем и памећу. Она би, рецимо, много више задужила српски народ тумачећи у иностранству природу садашњих ратних страдања у Босни него што то чини тврдећи да

се у Србији на власти налази „комуно-фашизам”. Заиста, за српски народ може се рећи да има власт са пола мозга и на то треба гледати као на његову несрећу, елементарну непогоду, такорећи, али му неће бити много лакше ако ни с опозицијом није много срећније руке. Ако наша власт, на пример, пристаје на „тумачење” да се у Хрватској и Босни ради о *ѣрађанском рату*, опозиција би морала знати да то није истина и да се тамо бије *верски рат*, с истим обележјима које су имали и онај из 1941. и онај из 1914. године. Грађански рат имаћемо, наиме, у оном тренутку кад Пети пук и Видрак почну размењивати снајперске а Бранковина и Чучуге артиљеријске пројектиле, кад се потуку Чачак и Ужице, Шумадија и Поморавље. Срби су до сад имали онај грађански рат у који су га увели комунисти, али у њему нису учествовали ни Хрвати ни мусимани: они су се против Срба борили за Хрватску или за ислам, и 1914. и 1941. године, а сада и за самосталну Хрватску и за прву исламску државу у Европи.

Да је то тако, макар што се Хрватске тиче, објаснио ми је пре петнаестак година хрватски академик Далибор Брозовић. По његовом тумачењу, Хрвати су 1941. кренули у борбу за Независну Државу Хрватску, почели да се „престројавају” тек кад су схватили да Хитлер у Русији неће проћи боље од Наполеона, а од 1945. године припремали су се за оно што су покушали *масовним покрејлом* и за ово што имамо данас. Није тада рекао да је тај масовни покрет био заснован на усташкој идеологији, али Хрвате тај маспоковски неуспех, јер је неко „прерано кукурикнуо”, није много онеспокојио; они су знали да ће „**њихов** дан” доћи, а кад преузму власт, „**они** ће прво дат постријељат Југославене, а затим ће рјешават српски проблем”, при чему ће им, „ако не буду послушни – приредит нови Јасеновац”.

Ја сад не знам да ли у Хрватској још има „Југославена” или су сви пострељани, али какав је тамо статус Срба – свима нам је познато; ако наша власт не уме са тим упознati свет, морала би то учинити опозиција. Да макар она сачува пред историјом свој образ и да јој, једном, нико не може приговорити да се бори за власт над мртвим народом.

3. Српска је несрећа у томе што се на све што нам се десило пре педесет година и даље гледа као на „ослобођење”, али се нико не пита, чак ни опозиција, о каквом је то ослобођењу реч, мада је сасвим извесно да су Срби тада ослобођени од своје младости (најтрагичније на Сремском фронту), од својих ин-

дустријских капацитета (пресељењем у Словенију, Хрватску и Босну), од своје памети (уништене у револуционарном налету крајем 1944. године, а после систематски прогађане или у ћутије или у иностранство). Једном речју, Србија је тада ослобођена од брига за своју будућност, а за опозицију у Србији, како рекох, то као да и није тема за расправу.

Ако тога није свесна власт, а није свесна ни опозиција, то би бар морало бити познато српској непартијској интелигенцији. И она би морала учинити нешто пре него што се оствари једно старо пророчанство да ће се Срби, једнога дана, сви моћи сместити под једну шљиву, можда на Ади Циганлији...

*Изговорено уочи Велике Госпојине 1992. године, на трибини коју је у Ваљеву организовала тамошња Српска православна црквена општина.

Игре око Његоша

Оно што се са научним скупом поводом Његошеве годишњице догодило на Цетињу само је за необавештене и наивне могло представљати изненађење. За друге – не, јер то траје и дugo се забашуривало: и прича о аутофекалној цркви, и о некаквом одбору који хоће такву цркву, и о двама бадњацима пред Цетињским манастиром, заташкавани су напади на Митрополита, и на Патријарха Васељенског, а власт се узнемирила тек кад јој је нападнут председник...

На Цетињу одавно нема више ни Његоша ни уз њега Ловћена. А ни Црногораца који би их умели походити и са њима се, какав је адет био, људски поразговорити. Није ни чудо, јер су последњи међу њима изгинули пред Скадром, на Брегалници и на Мојковцу, оно што је од њих претекло неки су нови учитељи дочекали на Голом отоку, а ове који су данас најгласнији нису рађале Црногорке нити им се знају очеви. (Стари Црногорци, они који су излињали, знали су бар по петнаестак својих предака, а ови данашњи немају се на кога позвати).

Они само продужују тамо где су стали они њихови нови учитељи који су, пре дводесетак година, по темељу Ловћен разградили и Његоша посчитали.

Црна Гора и Цетиње постојали су док су уједно имали и Његошу и Ловћен. Сад више немају о чему да брину, јер су учинили све што је од њих тражено: смирили су и Ловћен и Његоша.

И стекли другу престоницу.

Све што се сада догађа, Србима се много пута догодило, а вала ми и овде поменути импресивну паралелу. Када се, пре стотинак година, српски Дубровник по верским шавовима одвојио од свог залеђа и „отишао у Хрватску”, „повео” је са собом и Ивана Гундулића, српског песника који је о Хрватима знао колико и о Ескимима. Помињем ту појединост због тога што се већ сада, у Словенији – рецимо, о Његошу говори као о хрватском писцу па је јасно да иза тога стоје ови „нови Црногорци” који су се тако свесрдно заложили да својој новој престоници изруче и Ловћен и Његоша. А да би се то постигло, требало им је дати нове мере, скратити их и уситнити – да се не би много разликовали од оних којима се предају у надлежност.

Све је то савршено усклађено с оним што се догађа(ло) у Маћедонији. Када је тамо проглашена наводна црквена само-

сталност, у Црној Гори донесена је одлука о рушењу Ловћена. Маћедонску цркву признао је до сада само Ватикан, а Црна Гора је, рекосмо, легализовала некакав одбор чији је задатак да и Цетиње, и Ловћен, и Његоша принесе на дар на исту адресу.

Дода ли се томе и податак да у Бугарској сад постоје чак два патријарха (један кога је регуларно, канонски, изабрала тамошња Црква и други кога је наметнула држава) и да тамо католицизам почине да се шири врло снажно, будућност пра-вославља на Балкану појављује се у врло невеселим контурама: српско-грчки православни блок ломи се преко Маћедоније, давно је већ пукао преко Арбаније, а пред нашим очима, ево, пуца преко Црне Горе и Бугарске. Католицизам ће на тај начин широко избити на Црно море, а с обзиром на то да му у Румунији не треба очекивати јачи отпор, – брзо ће он избити и на Дњестар, а одатле му није далеко ни Дњепар...

Присетимо ли се у овом тренутку онога каноника који је почетком 14. века, са свога пута преко Балкана забележио да Србију и Грчку треба уништити, постају нам јаснији и неки актуелни догађаји: своје глобалне стратешке планове Ватикан пројектује на десетине, на стотине година и не одлаже их док се не реализују.

Голема је српска несреща у томе што је Ватикан, током многих стотина година, успео да се прошири далеко према истоку, али не и да одмакне православље са линије која је негде допирала до тридесетак километара од Загреба. (Срби су, не Хрвати, били предзиђе Хришћанства пред турским налетима; данашњи Градишћански Хрвати остаци су оних неколико стотина хиљада својих предака који су се, пре неколика века, пред Турцима измакли из Баније, Кордуна и Мале Влашке, односно Славоније). У два последња рата та је граница прилично наче-та уништавањем српског народа какво се може замислiti и срести једино у верским ратовима, али се она још увек држи. Хоће ли још дugo, тешко је рећи, јер је комунистичка власт током свога педесетогодишњег разорног деловања у Српству, Ватикану отворила путеве тамо где су се мање очекивали – преко Маћедоније и Бугарске – с изгледом да у неком будућем налету стегне и удави Србију, а Грчку баци у море. Тешко је предвиђати шта ће за све те будуће догађаје значити потези нашега Великог Комбинатора којим је, на верској основи, – што је јединствен пример у свету – у Југославији исфабрико-vana још једна нација, муслиманска, али ваља очекивати да ће

лукаве чекалице и томе доскочити. Судбина католичко-исламског савеза против Срба у Босни добра је назнака онога што се тамо може догодити: када се са Балкана уклоне Србе, ислам ће у другој фази отуда бити лако одуван. Догађаји су, међутим, показали да, због милитантности и католицизма и ислама (који, и један и други, и нису превасходно верске организације, већ политичке и војне), такви савези могу бити склапани за једнократну употребу. То се потврдило и у Босни, где је савез функционисао само дотле док се границе према Србима нису смириле, а кад су „савезници” остали сами са собом – било је само питање тренутка кад ће се окренути једни против других. При томе, могло се догодити да свет остане прикраћен за једну велику историјску правду: да су Срби потписали Венс-Овенов план и прихватили њихове мапе, они би пред светом остали једини кривци за југословенску трагедију, јер исти тај свет не би имао прилику да види како се „јадни” Хрвати и муслимани међусобно сатириру тамо где немају Србе као изговор.

То што се сада догађа са Његошем темељ је неке будуће велике српске несреће. Њега хоће да пориме, да га науче да пише латиницом, да му узму и образ и памћење, да га упишу у своје странке и да га као мечку водају по својим панађурима. Због свега тога, „највише што Срби у овом тренутку могу учинити могло би се свести на признање пред далеким неким поколњем да су пред силом уступили и дозволили да им се оскрнави једна од највећих националних светиња. И да пред потомством клекну – да оно исправља трагичне заблуде својих предака. Ако нам потомство не опрости, значиће да опроштај нисмо ни заслужили”.

*Објављено у: *Хришћанска мисао* Београд, број 6-8/1993, страна 36, под насловом *Докле иđре око Његоша?*, и наднасловом *Овде и сада : Ход иđо мукама.*

Безглав

Током многих последњих деценија судбину су нам одређивали људи сужене свести или необичних и чудних способности.

За њих у српском језику дуго није било имена, вероватно зато што им је место у народном искуству било врло особено. Ако би се, наиме, и најавили, народ би их добро сакривао, или у кући или у селу, и највише звање кога би се могли дохватити било је чобанство, па и то једино где других чобана није било и куд туђа стада не допиру. Они су и у највећим смутама били заштићени и није се могло догодити да се на њих заборави, јер се није знало докле њихове силе могу досегнути, а народ никад није био толико радознао да то проверава.

Народу се сврнуло кад су се они отели. А кад су показали шта све могу, за њих је из народног искуства креснуло и име: **људи без главе**. Тако у првом тренутку, а онда је неком пало на памет да то баш и нису неки **људи**, те је сваког појединца из те врсте допало *исто само мало друкчије* и у нешто краћем облику: **безглав**.

Било како било, *они без главе* могу све оно што другима неће ни у сну пасти на памет; они ће и рећи све и учинити свашта, и због тога нити ће трепнути нити ће им се узнемирити оно што се код других зове савест.

Они ће се уплести у најстрашније злочине и о томе касније говорити као о нечemu што их се не тиче. „Социјалистичка партија Србије ће се залагати да Шешељево учешће и лични до-принос у формирању паравојних формација на подручју Републике Српске Крајине и Републике Српске и злочини које су починили над цивилним становништвом и хрватским и муслиманским и српским, као и криминал у коме су Шешељ и његови сарадници учествовали, установи и изложи суду јавности“. Док је, dakле, савезник био послушан и није таласао, све је било у најбољем реду, али чим је он постао непослушан, то јест неподобан, за њега ће се уиграти „резервна истина“: он јесте противу и криминалац, али се с нама не може мерити!

Међународна јавност упорно је тврдила да су у Босни и Хрватској деловале паравојне формације, а југословенске власти то су увек негирале. Сада, кад их више нико није питао, оне признају да су у организовању таквих јединица учествовале не примећујући да пред том истом светском јавношћу потписују

бланко признање о својој умешаности (посредној или непосредној, свеједно) у ратне злочине.

Тако могу само они без главе, односно безглави.

Као и онај генерал, рецимо, под чијом је командом војска изгубила све битке и осрамотила се као никад српска војска у својој историји, а он одмах после тога написао књигу и објаснио како њему, у ствари, нису дозволили да се размахне; њега су, каже, спречили да учини све што је наумио и да је он могао још темељитије избрукати и себе и војску којом је командовао.

Две ствари које помињем довољна су основа да Србија (или ова савремена Југославија, како се коме више допада) на сваком суду буде осуђена као главни кривац за избијање рата и потом обавезана на плаћање ратне одштете свима онима који је затраже.

И то све захваљујући онима без главе и њиховом проливеном језику.

Власт без главе тежа је од природне катастрофе. Природа не прави спискове за ликвидацију.

*Написано 2. октобра 1993. године, као „лексикографска белешка”; није објављено.

Поштење

Корени данашњих српских несрећа бројни су, дуговеки и, сви одреда, дубоко трагични. И сви усмерени на то да се разбије, уситни и уништи српско духовно, културно и национално биће. И занимљиво је, при томе, да су нам судбину одређивале увек исте силе, почевши од великог црквеног раскола с половине 11. века.

Онај ватикански каноник записао је, путујући тридесетих година 14. века по Балкану (по Хелму, заправо, јер тада термин *Балканско ћолуосићрво* није био ни познат) да Србију и Грчку и њихово православно хришћанство треба уништити.

Пет векова касније иста је рука, антиправославна, убила Пушкина и Љермонтова, а стотинак година касније и Јесењина и Мајаковског.

Католичанство је за то време „прејахало“ преко Карпата, уз Балтик стигло до врата Петрограда и низ Јадран до Бара, али се није успело одмаћи од Карловца...

Србима је увек онемогућавано уједињавање. Током 19. века, рецимо, за време устанака у Херцеговини, то нису дозвољавали велики европски моћници, а прилику да то учине после Првог светског рата пропустили су сами Срби: краљу Александру била је мала Српска Земља и посегнуо је за Југославијом. Кад је схватио да је погрешио, покушао је да „ампутира“ Хрватску и Словенију, али се више ништа није могло учинити: вирус који ће разорити Русију пренет је у Србију и обе довео на руб уништења; совјетска империја се једноставно распала, а и сами видимо до чега нас је довела несрећна југословенска државна творевина.

Заблуде свог суверена Србија је у Првом светском рату платила бољом половином својих мушких глава и саму себе препоручила за други велики одлив своје крви – од ратничких изазова који су левичарски партизани упутили немачкој војној сили да за једну немачку главу узму сто српских, преко Козаре, Јасеновца и Бездана, Сремског фронта, Батине и Кочевског рога, до Голог отока.

Преживели Срби, после тога, подељени су у три врсте: на *послушне* Србе, на *ошамућене* Србе и на *ћрогнане* Србе.

Они први, део српског Срема (и само име казује да је то *Србија!*) и српску Барању дали су својим крвицима, са Змија-

ња, из околине Слуња, из других српских крајева, иселили на десетине хиљада Срба (да их тамо, *за Јосле*, буде мање!), српски Озрен поделили су на пет или шест општина (да би у свакој од њих Срби били у мањини), забранили употребу речи *Србијанац* и *србијански* а дали им Српску фудбалску лигу, измислили црногорску нацију, одрекли се Срба из Мађедоније, Србе с Косова и Метохије препустили шиптарском терору, исламизам прогласили националним обележјем...

И све то са циљем да се српско име, не само између Дрине и Беле Крајине, затре што брже и што темељитије.

Колико је та послушничка наркоза деловала дубоко, широко и ефикасно, показало се са разбуктавањем садашњег рата у крајевима западно од Дрине: многи навијачи „српсколигашких“ клубова (фудбалских и других) били су шокирани сазнањем да Срба има и ван Шумадије и Поморавља; чак и високошколски образовани људи, међу њима и они који су се бавили информисањем јавности (и за које се говорило да су *универзалне незнанице*), признавали су тада да је њихово национално знање било заустављено на уверењу да Срби живе у Србији, Хрвати у Хрватској, Словенци у Словенији, Црногорци у Црној Гори...

На такво уобличавање српске народне свести, осим леви-чарске идеологије и њене полицијске батине, утицао је и један својеврстан друштвени слој југословенске оријентације, формиран по посебним мерилима и зван *поштена интелигенција*.

Она друга интелектуална врста, и неорганизована и изван круга *поштена интелигенције*, систематски потискивана и онемогућавана, служила је једино као резерват за одстрел *класних и других непријатеља*.

Поштена интелигенција остала је „поштена“ до краја, и тако се понаша и у догађајима чији смо данас непосредни сведоци или учесници; она се није укључивала (или је то чинила с муком и у последњи час) у припремање српског отпора несумњивим и лако препознатљивим несрећама, она је увек била *за мир и цивилно друштво*, за „братство и јединство“, такорећи.

Она друга интелигенција, малобројна и једва чујна, и даље је препуштена себи самој; невична самоорганизовању, она сама мора да припрема „своје конгресе“, она покушава да глувим и слепим политичарима каже шта у страшним временима у којима живимо треба чинити... Она је знала шта нам се српском народу припрема, она је на време упозоравала на несреће које ће нас задесити, предвиђала је редослед и прецизну географију

догађаја – али све то није се чуло. На једној страни, најважнији и најјачи медији (телевизијске станице и најтиражније дневне новине) били су им недоступни, а на другој, иако су *надлежне службе* пратиле и све оно што се објављивало по *малим новинама*, таква упозорења није имао ко да чује.

На југословенском политичком вашару интелигенција је дуго, превише дуго, била најјевтинија роба.

Онај њен део који је у таквом општем сивилу успео спасити макар и делић свог моралног и интелектуалног достојанства, дочекао је најтежи тренутак да дође до речи...

Питам се хоће ли та реч и сад имати одјека.

*Припремљено као предложак за разговор у новосадском Радију, у емисији „Ни мање ни више”, 20. априла 1994. године, од 10,15 до 12,00 сати. Због изненадне болести, професор Петровић морао је одустати, тако да је проф. др Алекса Буха, философ по вокацији, тада министар спољних послова Републике Српске, у емисији наступио сам.

Ђилас

Југославија је пропала с разлогом, вели Ђилас цитирајући Хегела. А Ђилас је још живахан и има га свудзе: и у новинама, и на радијским таласима, и по телевизијама.

Има га у Истамбулу, а нема га у Јасеновцу. Он и друг Владо бранили су Јасеновац до последњега часа (и до последњег заточеног Србина), а нарочито од Николе Демоње. И одбрањали су га. После је то Николи *објашњено* у потиљак, а Јасеновца није било и тамо се ништа није ни дешавало; шта је то милион покланих Срба, кад их је *тамо* остало још толико.

Има га у Хамбургу, а нема га на Косову и у Метохији. Шта је то 250.000 покланих и пртераних Срба, кад је из Арбаније, брат-брату, увезено 300.000 Шиптара да их замени.

Има га у Лондону сваки час, а у Колашину је последњи пут био кад је са Другом Савом постављао камен-темељац *насјем* *зробљу*.

Има га свудзе, али не и код Кечине јаме, где је последњи пут био са друговима Мошом и Блажом; ни код оне јаме поред Фоче, где је последњи пут био са неким другим другом Блажом.

Нема га ни на местима од „историјског значаја“ где је у октобру и новембру оне *славне* *ослобађао* Београд од интелектуалаца и честитих домаћина;

Нема га ни у Херцеговини, јер тамо више нема не само *ливјевих скрећања*, већ ни било каквих других, пошто се све исправило и окренуло тамо куд је сам одредио – право у демократију, или без Срба.

Неће Ђилас на места великих злочина, а хоће на места великих победа. На Неретву, рецимо, и у Загреб, где је с Немцима тако лепо пазарио, а на Сутјесци рачун подмири(ва)о најбољим српским главама.

Има га у Будимпешти, а нема га у Срему, Вуковару и Белом Манастиру; он тамо нема шта да тражи, он је то дао Хрватима да их награди за Јасеновац и зато сад нема ни Вуковара. Да га је оставил Србима, као што су то они одлучили новембра 1918. године, сад бисмо имали Вуковар и не бисмо имали рат.

Био је Ђилас за демократску конфедерацију до краја. Конфедерацији смо видели крај, а Ђиласу никако да га видимо. Њега треба амнистирати од одговорности за оно због чега су му судили Броз и брозовићи и после тога узети му реч. Да нам не позива у помоћ Хегела и да нам не прича како је он још 1990.

године знао да ће Срби пропасти и да код нас Други светски рат још није довршен.

Све је то Ђилас знао много деценија раније, јер најбоље зна како је све ово припремао. Он је једини живи разлог српске пропасти; сви други којима је служио или који су му помогали да обави оно што је наумио, већ су се напричали и умукнули.

Могао би и он.

*Послато 31. јула 1994. године београдској *Политици*, али није објављено.

Чојство

Чојство је бреме које је најтеже уприти, али и најлакше под њим посрнути. Под тим бременом нема ни попуста ни орпоста, а што је теже и под њим човек усправнији и чвршћи – извесније је да ће га изнijети и отурити тек кад му буде уписан последњи починак.

Јасно је, због тога, што у српском језику за такве људе нема много других имена. А и што ће им друга кад им је довољно и оно само; претешко је и под тим једним.

Онима другим – имена је увек мало, вероватно зато што су се погубили па заборавили како да се сазивају и окупљају. Од свега људског језика они најбоље разумеју звиждук. А на њега ће нагамити: *ѣрдило, имбрейш, накаље, прѣгуљеник, суварика, ѣразнов, йусник, урјак, заваљеник, буложина, жуђел, балеѓоња, жуїталь, незнавеник, ћиздо, уклейтва...* Њихова је бирана својта: *ѣринња, вега, живина, вељеѓрбица, лузалица, цеџельјало*, а предводници су им: *йоган, йожмиреј, ցврн, չимироїш, мазлун, իи-ձոկլек, չовнобаъ, милеш, несој, յойшрежњак, обирак, лажац* (нарочито *лажац յо дамару*).

Људима се никад не може ништа ни додати ни одузети. Онима се другим ништа не може одузети, а што би им се год додало – на њима се неће приметити.

Оне прве могу родити само људи, оне друге – *свашишто* што на две ноге чепље.

Око оних првих пријатељи се сами окупљају. Да се разговоре, да се саслушају, да провере и избрuse своју мисао. Они ће се туђој радости радовати више него својој и са срца ће пропевати: *Боѣш му дао и од моѣа здравља. Или болно јаукнути: Ако ми տебե, Сѣлеване, није најжалите – дабогда никад не мрла!* Око оних других буљукају се и свраћају друȝови уз два сведока. Да надебљају, рондају, роминџају, ждрвњају, да од ситне дркалице начине елендек, да виде ко ће их тутукнути на какву мушаверу или да провере оно што су тога дана научили: како да онога до себе испреже и да му шклапну макар *ћесу дуванску*.

Људи животом стичу звање, они су господа и у добру и у неволи. Онима другим за звање су довољне интерне квалификације. Међу људима је правило да сваки од њих зна понешто, а међу онима другим да свако зна све, а најбоље оно што честити никад нису могли ни научити ни разумети.

Људима се зна све о прецима до деветог колена (оно важније и до деветнаестога), а онима другим не зна се најчешће ни ко је отац (па им се и мајка брзо заборави). Људима се зна свака жилица: и куд се пружа и докле је стигла. Онима другим не зна се ни откуд су стигли ни што су тамо чинили, али им се одмах по чери познаје да од чојства нису много препатили.

Људима се деца рађају у кући и тамо расту и стасавају, пред будним оком родитеља, попа, учитеља, кума и пријатеља, и све их једнако поштују. Онима другим она се придају, а нико то не примећује док не ћрину низ йљацу и док не почну за људима да ћафкају и да им се залеђу на пете. И нико им никад није видео ни родитеља, ни попа, ни учитеља, ни кума, ни пријатеља – више но да се не ваља. А они ће се, свугде где стигну, пуних уста похвалити да учитеља никад нису ни имали.

Људи свако признање носе лако и неприметно и нико их није никад окупио наједно нити их је могао пребројити. Они их други носе као чактар и утолико су силнији и важнији уколико их је о врату више и што се даље чују.

Људска је кућа увек отворена и њена врата немају кључ: кад потоње чељаде из ње изађе, притвориће врата да не уђе пашче и не направи штету, онима другим врата још нико није видео, а камоли им преко прага прекрочио.

Људима је реч и име и белег, са њом су стигли најдаље и највише; дало им се да њом на најљућу људску муку привију мелем и да, као Милован Јаничин Вујошевић, „свакога на мејдан добију”. Они други грабе се за реч, раскубају је као прасад масну трању, а кад је отму, не знају што ће с њом и чуде се што их је од ње снашло: док су се око ње отимали и колједавили, мислили су да без ње неће никад претећи, а после схватају да то није њихова реч, ова је много тежа и под њом се сваки пресукао и прегулио као под продртом стељом од самара.

Људима се све могло узети, али прст образа никад: испред њега увек је ишла глава. Они други имали су за то и јаче мере: подланицу, ромачу, растегљај, а испред њих увек је ишла стражњица. А и чему им образ кад се на њега не може сести.

Људи су се распознавали по брковима и пред њима свака се окука исправљала. Они други на такву привилегију нису могли рачунати нити се под њима појављивати тамо где људи стижу. А и што би им кад им над коритом могу само сметати.

На људске окупе долази се као на свечаности духа и мудrosti и онима другим тамо приступа нема ни на пушкомет.

Ако се неко од њих и нађе у близини, у пролазу, највиша ће му награда бити ако га примете и мршну: имаће сведоке да је тамо био и да је његово присуство запажено. А ако му се још и име помене – биће му то орден који свега века неће скинути.

Кад се један од оних првих упокоји, ожалиће га и родбина, и пријатељи, и кумови, и они који су за њега само чули преко људи од речи; за њим ће лелекнuti и из душе и из срца: *Леле, људски сине и људска узданице!* За оним другим лелекнүће се само кад се то не може избећи: *Леле, друже својих другова, зашто ти не паде нам (на ум – Пр.) данашњи дан!*?

Кад одљућеност (д)отежа безлијека, реч постаје облик отпора, а најопасније је кад се наслугти иза подсмеха. Не зна се која је, али пада на очи и пече: балегама је најлепше кад су окружени брабоњцима. Сvezана памет једино разуме просту реч и на њу најжешће реагује, за њом шаље потере и пред њом разапиње замке.

Људима се сврнуло кад су се они други размножили и отели и кад су својом бројношћу и сировом силом успели да *пресипале надгласају* и *прегласају*, по демократском правилу да *девети идиота може надгласати осморицу нобеловаца*; људска је тада потонула, а њинска почела да се пита.

*Објављено у: *Овде*, Титоград/Подгорица, Год. XXV, бр. 311-312, новембар – децембар 1994, страна 10, под насловом *Најчешће људско бреме*.

Ка тминама историје

Не знам је ли некад српски народ био у безнадежнијој ситуацији од ове у којој се данас налази, али да је био у морално проблематичнијој – верујем да историја неће потврдити.

Из Првог светског рата, најпре именованог као Велики, Србија је изашла без боље половине својих мушких глава. Оно што је преживело, и што се за двадесетак следећих година успешно подотавити, у другом су светском сукобу довршили фашизам, нацизам, усташтво и комунизам – и то по свему српском простору: у Јасеновцу и Јадовну, на Неретви и Сутјесци, на Дрини, на Сремском фронту, на Кочевском рогу, на Батини...

Ово што нам се сада догађа само је логичан епилог свега онога што се Србима догодило у овом веку, а посебно откад су српску судбину у своје руке преузели најталентованији Брозови шегрти: они који су занат учили припремајући темеље „пасјим гробљима”, а своје успехе прослављали као полицијски батањаши на голим отоцима и доушници са сваког ћошкa, а касније своја знања проверавали, и исказивали, на министарским, амбасадорским и сличним местима; они који су српски народ ослобађали од његових најумнијих људи и најбољих домаћина; они који су исправили сва црногорска и херцеговачка *лијева скрећања* претворивши најдубље јаме у највећа српска саборишта.

Они који су више од педесет година српском народу узимали и памет и памћење, они који су томе народу узели образ и у њему убили душу – могли су једино онако како су (их) научили: довели су светски олош да им на Дрини контролише односе међу браћом и пристали на то да им он сутра дође и на Саву и на Дунав, и на Мораву и на Морачу; данас им је он пред вратима Прохора Пчињског, а сутра ће га довести и до Манастире и до Раванице, до Врачара и Острога – слава му и милост, до Лелића и Цетињског манастира (*Опакад није једно са Његошем / Ловћену се име не Ђомиње*, – више но да га никад није ни било).

Три страшна одлива крви у овом веку (од којих су за последња два најзаслужнији српски комунисти, а за сва три њихови моћни светски наредбодавци) довели су нас до тога да српско име продужују дезертери, „мирноваџи”, ратни профитери, удруженi левичари, шверцери и социјалисти (отакако су „кане

промијенили") са својим опозиционим партнерима који су у међувремену „схватили" да „мир нема алтернативу". И чиниће то вероватно удржани с онима који су српског војника шест пута нагонили да гине за Осек, и шест пута га из Осека враћали, враћали га из Карловца, из Задра, из Бихаћа, зауставили га пред Гораждем, Сребреницом, Тузлом, натерали га да напусти Мостар, Дубровник, Игман, Ђелашницу...

Право да одлучују о српској будућности себи су приграбили Срби „по позиву", Срби-такодушићи, Срби-једноум(ни)ци, Срби с извињењем, бивши Срби, Срби-„патриоти" којима је отаџбина тамо где и чековна књижица, а огњиште тамо где Велики Учитељ нареди. Они исти, дакле, који су Србе пре коју годину „јединили" на Косову, а пре коју недељу опет их оставили усташком ножу у Јасеновцу. И то по истом моделу који је тако прецизно разрадио и у аманет им оставио „највећи син наших народа и народности".

Док их је било и док су их предводили најчеститији и најумнији, Срба је било свуда где су се људи окупљали и где **онима другим** није било места. И било их је од Скадра до Сент-Андреје и од Арада до Беле Крајине. Откад су се они „други Срби" дохватили моћи и почели проповедати да се Српство „брани на Теразијама" – резултати њихове „далекосежне револуционаре стратегије" пред нама се појављују у најоголоњенијем облику: проређени и истањени вальда до мере која одговара „зацртаној политици", Срби су толико појевтинили да ће лако пристати на то да им се „заједничка држава" нађе, како на овом истом месту пре десет година резигнирали рече један уман човек, „на Ади Циганлији".

Кад тако говорим, имам на уму све оно што се са српским народом догађа(ло) у последњих неколико година „с обе стране Дрине". Они тамо држе се већ четири године и да је било памети и среће, као што није ни једнога ни другога, они су одавно могли бити на своме и слободни. Ови овамо одржали би се оно-лико колико би требало главним заслужницима за све што нам се дешава да изнесу пете и да се измакну до своје друге отаџбине. Причали су ми људи у једном качерском селу да је, кад су с јесени 1912. године црквена звона поз(и)вала Србе под оружје за ослобођење Отаџбине, на збориште из једне куће излазило по осам момака, али су знали: иза њих била је Србија а испред њих велике српске војсковође: Радомир Путник, Степа Степановић, Петар Бојовић, Живојин Мишић, Павле Јуришић

Штурм и многи други бриљантни и часни официри. Сад својим оком бројим и душом болујем податак: толико пушака тамо би се данас тешко сабрало и из двадесет домаова и вероватно ни од једне од њих не би било велике користи, јер највећи део оних који би их понели не може заборавити какви су их официри последњи пут водили на Вуковар нити може разумети зашто су тамо толико бесмислено гинули њихови другови и комшије. Као што никад нису разумели ни приче својих дедова и очева о томе како је, крајем 1944. године, „револуционарна правда неких нових Срба“ иза себе успела оставити више гробова него иједан окупатор који је остао упамћен у народној причи о великим српским несрећама.

Ти момци, уза све то, имају и једну додатну људску муку: многи од њих потпуно су заборавили кад су последњи пут били трезни. А разумеће се и зашто. Кад одлуче да се вежу за село и остану на земљи, они пристају на то да се неће оженити (девојке ће се пре удати за просјака у граду него за богатог и вредног момка на селу), да ће им држава у бесцење откупљивати плодове големе муке и да ће на њих гледати као на неисцрпан извор за подмиривање свих својих потреба и за задовољавање својих хирова,

Срби су, без изгледа на опоравак, дотучени разарањем села и затирањем својих најзначајнијих биолошких, духовних и моралних потенцијала. Њима су комунисти узели Отаџбину и уместо ње подарили им „државу грађана“; уместо великих српских војвода, чија је ратна легенда ушла у све светске уџбенике војне тактике, та је држава пред српског војника потурила генерале специјализоване највише за издају и лупештине и научене на то да више воде рачуна о ономе шта мисли „другарица Јулка“ него о српском националном интересу; та је дружина у време својих најсрамнијих пораза војну вештину дигла „на ниво науке“ оснивањем војног универзитета, а у време најстрашнијег расцвата криминала под овим небом и полицијску академију – да би се последњи „југословенски уставотворац“ могао похвалити да најталентованијим младим Србима предаје „науку о послушности“.

Људи са тако (с)кројеном памећу на посебној су цени на актуелном комунистичком пазаришту, а један од њих послат је у Западну Славонију са задатком да усташама дарује Пакрац и Јасеновац, две највеће српске светиње које су им тамо биле преостале, и да узгред дотуче и онај остатак обезглављених и

унесрећених Срба. И за то што се тамо додило сада су криви сви други, а само је он једини „прав”, јер је на свим важним ко- мандним пунктовима имао официре-шверцере и пијанице на челу са „чувеним мајстором Пајом”... Једнога таквог памтим и из времена када су ме, пре десетак година, припремали за иде- олошку репаратуру. И то по једној реченици: „Докле ће Партија тим писцима дозвољавати да пишу шта хоће?” И по томе што му се није могло одредити докле му допиру обрве, а одакле почиње коса.

Људи такве савести и таквих интелектуалних капацитета и данас планирају српску будућност.

Они опет хоће Југославију – без Срба у усташкој Хрватској, без Срба (или с њима као беззначајном мањином) у „мултикултуралној” исламистичкој Босни, без Срба на Косову и Метохији, без Срба у Мађедонији, без српске Црне Горе која се запутила да ли према Медитерану да ли према Хрватској и Ватикану, без Војводине Српске која стреми хабзбуршкој Средњој Европи.

Они опет хоће „братство и јединство” са српским крвницима, са Србима без корена и наде, обеспућенима и посчитанима – право према тминама историје.

На томе их путу може зауставити, и с њега га вратити, само онај део освешћених и обожених Срба који су пре коју годину опет нашли пут својих великих предака и узора, онај део пра- вих и непоколебаних заточника српскога имена и српске наци- оналне части – који нам је још преостао на оној страни Дрине воде, данас ни по чему *“илемениће међе.”*

*Изговорено 23. маја 1995. године на једној трибини у Удружењу књижевника Србије, Београд, Француска 7.

Глупост

Тек човек отвори новине, пред њега искочи Вук: „На политичкој пијаци сурово пострадале, ојађене и осрамоћене Србије, и даље се најбоље продају свакојаке глупости и национални кич. Кочопере се непоражени узрочници нашег пораза. Уместо лека и отрежњења, народу се нуде отрови и обмане”.

У другој прилици, он ће исто тако речито наставити: „Неопростиво дugo и трагично по садашњи и још многе будуће напуштаје удварао се (председник Србије) нашој националној хистерији, антипамети и корову, удварао се нашем фашизму и нацизму, плиткоумцима и букачима, апостолима мржње и лудила, односно баш оној истој фаланги која га сада проглашава највећим издајником нације”.

Његова је слабост јака реч: Мир испод којега се у Дејтону потписао председник Србије „није ни праведан ни неправедан. Он је саткан од крви и суза, од илузија и обмана, од злочина и чемера, од лоповљука националних превараната, од идеолошког и мафијашког патриотизма, од стида и рана које неће дugo са зацеле..., од глупости и зла и у другима и у нама”.

Тако данас говори првак политичке странке за коју он сам вели да је опозициона. А пре но што је дошао до овакве данашње памети, он је написао *Нож* и, колико му је „умјетничка снага пера допуштала”, покушао да укаже на то „да свако прећуткивање злочина не значи ништа друго до саучествовање у злочину и наводњавање њиве из које поново могу да букну младиће зла и да се злочин понови”, да је обавеза живих „да са костурница и касапница стално смичу и плијеве рђу лажи и људског заборава”, јер је то „једини начин одбране од опасности да се повампири прошлост и плитка памет ножа који живи у нашем колективном памћењу”.

Тада је он још покушавао да буде књижевник, а кад му се учинило да ће се гласније чути – упустио се у политику. И у њој до највишег дometа стигао кад је рекао да на Српској Земљи нико не покуша дићи зелену заставу ако неће да остане и без руке и без заставе. А узгред је почeo и да пророкује: „Дође ли до слома Југославије и до тога да границе држава које ће да настану на њеним развалинама постављамо сабљама, српска војска ће, нека у то нико не сумња, своју дужност да обави часно и верујем прилично брзо”. Ошамућен, под слаповима своје ре-

торике, и не водећи рачуна о ономе што прича, он, напрото, као да заборавља да је српске војске **било** док су испред ње ступале велике српске војводе и часни официри, а иза њих стајала Србија, и да ова војска којом су командовали Кадијевић, Шпегель, Панић и слични, уз врховну команду у којој су били Стипе Месић, Бора Јовић, Богић Богићевић и слични, није друкчије ни могла ратовати. Ови нови команданти само су обавили оно што им је Велики Вођа оставио у аманет. Да је тако, и да друкчије није ни могло бити, они су нас брзо уверили. У нормалном свету, наиме, озбиљни команданти и политичари, они, дакле, који су „стварали историју”, ако би *после много година* и написали мемоаре или објавили своје дневничке записи – многе би своје глупости и промашаје покушали макар да прећуте. Ови су наши, међутим, рекли **све и одмах**, и признали да ништа нису знали о ономе о чему су одлучивали и колику је несрећу имао народ кад су му се, у најтрагичније време његове историје, нашли на челу људи који су у стању да се толико хвалишу оним поступцима због којих би се свако нормалан морао постидети: и како се војевање против сопственог народа може представити као највиши морални узор, и како се најстрашнији морални слом једног народа може славити као „велика победа снага мира”, и како је капитулација, губитак огромних националних територија и затирање непроцењивих споменика културе управо оно што је народ хтео кад је уведен у страдање, и како је „државни интерес налагао” да народ буде поражен и да му се узме право на наду. И како се реч песника да ће у таквим приликама „кренути радије са својим народом него са његовим непријатељима” може свести „на химну злочину и срамоти”.

Само таква духовна конституција могла је „измозгати” и ову мисао: „Србија европских промена и мишљења, Србија младости и памети, Србија домаћина, Србија изумитеља и грађитеља, Србија која једино може исцелити Србију, уклештена је данас између два пројекта пропasti: црвеног, комунистичког, који доноси дugo и болно умирање, и црног, нацистичког, које гарантује много бржу смрт”. Управо тако, а одмах затим: „Србија у Европи и Европа у Србији! – то је трећи пут, на коме истрајавамо и због кога смо антемисани и од црвених и црних”. А пијана реторика сустиче нас и следећим „мисаоним” конструкцијама: „Истога дана кад је кренуо у Дејтон на полагање заклетве миру, Председник је у Београду потписао закон по коме су десетине хиљада младића из Србије, који нису хтели да

буду добровољци у рату, па су побегли из земље, лишени и права да наследе имовину својих родитеља! Код куће су, дакле, прогласили правно мртвом децу Србије због злочина одбијања рата, а у Дејтону се заклињали да је Србија, од почетка, била за мир и да у рату није учествовала”.

Са Србијом без младости и памети, без домаћина, изумитеља и градитеља, са Србијом уклештеном између два пропасна пројекта – Вук хоће Србију у Европи и Европу у Србији, не схватајући да то последње већ **има** и да је то већ по себи дољно да Срби оно прво никад и не дочекају. Србије је било у Европи и у свету и док се свака реч пажљиво одмеравала, а мисао клесала до савршенства. И када су о лоповљуцима националних превараната и о идеолошком и мафијашком „патриотизму” могли да говоре једино људи чистих руку и светла образа, али не и они о којима се никад није ни знало чиме се баве и којима се никад није могло предвидети понашање.

Глупост је зајахала Србију кад су **шакви** дошли до речи, судбину српског народа преузели у своје руке и преко њега запутили јахаче апокалипсе. Та је глупост слична лудилу: у стању је све да заборави осим да се налази на власти или да живи с неугаслом жељом да је се дохвати. Таква врста амнезије захватаила је и Вука који је више година витлао по Србији, секао руке са зеленим заставама, онога марта ископао два гроба на Теразијама и доцније десетине хиљада других по свој Српској Земљи, а онда се, одједном, из чиста мира, преобразио у миротворца и почeo да вида ране потомцима и настављачима дела хоџе Мухарема из Автовца, који је, „док су Срби маљевима, крампама и сјекирама обарани у провалију дубоку више од тридесет метара”, на литици изнад Корићке јаме „стајао као бор, и пјевао: *Нек је свећа рука и шијело / Свако ѡ оно ѡ право ѡа Турчина / Који ломи са шешијем маљем / Влашка ребра и влашке лобање / Нек нестапање с овог дуњалука / Пасје вјере и Баур милета...*”

Ако се Вук преобразио у јагње, ако није добро прочитао *Нож* и ако га је толико безнадежно стисла амнезија, било би му лепо да зађути. И да унесрећеном и осрамоћеном народу не соли ране својом пијаном реториком.

*У нешто скраћеном облику, под насловом *Је ли само луоси зајахала Србију*, објављено у: НИН Београд, 15. децембра 1995, 5.

Јефтиност

Расправа о списима Воја Никчевића о наводном црногорском језику мора се свести на говорење о државном, националном, културном, моралном, биолошком и сваком другом страдању српског народа у 20. вијеку. Два страшна одлива крви, од којих су оним првим (у ослободилачким ратовима 1912-1918) Срби платили бољом половином својих мушких глава, а оним другим („револуцијом” 1941-1945) дефинитивно поробљени и уништени, само су били предигра овоме што нам се сада догађа. Од 1945. године наовамо, Срби су спали на то да њихово име продужују интернационалисти (у међувремену „унапређени” у *мондијалистиче*), комунисти, мировњаци, Срби-танкодушићи, Срби-сакараћи, Срби-јаловаћи, Срби с извиђењем, једном ријечу – најјефтинији Срби. Или, нешто разумљивије: онај сој који се међу Србима није убрајао у људе више но магарад у стоку.

Такви су Срби измислили власт без памети, организовали државу без памети, утемељили науку без памети и обеспаметили и оно мало народа што је још могло бити нормално и што се могло поврнути себи.

Таквој власти памет није потребна. Њој је довољно „дубоко ув(j)ерење” које јој преноси (или, по садашњем: *интелигентира*) Вођа (Führer, Leader, Duce, Вожд, Caudillo). Носиоци такве власти нису у стању да кажу ниједну сувислу реченицу а да га у њој не помену. Тиме се осигуравају од урока и препоручују за неку будућу вишу функцију, јер Вођа мора запазити њихову безграницну оданост. Но, ако се Вођи омакне па јавно призна да је окружен неспособним сарадницима, они ће се сви блажено осмјехнути и одмах рећи да се то односи на неке друге, али никако на њих.

Ако је Вођа бравар, за гувернера Народне банке именоваће столара, за министра за науку конобара, а кројача за министра спољних послова. А кад на тим функцијама потврде све своје вредности, конобар ће постати ректор универзитета, кројач ће бити постављен за управника народне библиотеке, а обожица ће бити изаслати да у некој пријатељској и блиској земљи промовишту књигу Вођине жене у којој ће она објаснити да су код нас „против Турака устали Срби, против партизана четници, а против нациста комунисти” и да су иза свега овог што нам се догађа „обично стајале изопачене личности – мушкарци

сумњивог ендокринолошког састава, потомци алкохоличара, лакши психијатријски болесници, неостварени писци, мали и велики осветници..."

Они који памте дуже и селективно, сјетиће се да је прије двадесетак година ондашњи министар француске полиције, не-тактичном изјавом да између фашиста и комуниста и нема неке разлике, ујео комунисте за срце и дигао их на ноге. Те су ријечи, као најстрашније светогрђе, експлодирале у сваком кутку комунистичких рајева на нашој планети и изазвале незапамћену констернацију, или згражање, међу свим комунистичким вјерницима. Данас ми се чини да тај полицајац заиста није знао шта је рекао, јер фашисти су, са становишта своје „више расе”, кренули да униште Словене, Јевреје и Цигане, и за неких шест или сеам година успјели да побију неупоредиво мање *других* народа него што је комунистима за шест или седам деценија успјело да побију *својих*.

С истом лакоћом с којом премјештају своје послушнике, Вође прекрајају државне границе, премјештају народе, стварају нове нације, вјере и језике. Вожд је по периферији своје империје разбацио тридесет милиона Руса, потпуно иселио Татаре са Кrima, Русима узео Црно море и предао га Украјинцима; комунисти су у договору са фашистима глатко преуредили етничку слику Балкана, произвели много нових нација и језика; у Хрватској су, примера ради, нове власти много темељитије испуниле заклетву свом Великом Учитељу него што је он у својим најсмелијим замислима могао очекивати; тамо више нема Срба и сад нам ваља чекати како ће се завршити њихов пројекат о свим Србима у једној држави...

Нови фашисти убијеђују своје нове комунистичке истомишљенике да „Њемачка не води антисрпску политику”. Вјероватно због тога, по истом обрасцу, и једни и други продужују онамо где су стали њихови претходници. „Њемачка је чврсто убијећена да међународна заједница не смије да националне и етничке заједнице остави саме”. Фашисти не знају за етничке мањине у својим земљама; њих нема ни у Њемачкој, ни у Америци; у највишем „државно-правном акту Корзике” не може опстати формулатија да су „Корзиканци дио француског народа”, јер је француски народ *недјељив*. Има, дакле, „етничких мањина” само у оним државама које треба раздробити и покорити, уколико саме нису расположене да пристану на сопствено уништење.

Са њима су потпуно сагласни и комунисти, који сматрају да је „најпречи српски задатак поштовање резолуција Савета безбедности Уједињених нација”, уз пристајање на све што моћни траже, јер „не могу ратовати против целог света”; комунисти најбоље знају како је „убијањем Сарајева вођство Срба са Пала настојало да убије Босну и Херцеговину” и докаже да тамо „није могућ заједнички живот сва три народа”.

Међу комунистима често су најжешћи они женскога рода. Њих има двије врсте: једне су оне које нису опрале ниједне пелене, а оне друге ни сопствено рубље.

Оне прве веле: „Сандук под мишку добровољца из Шапца ставила је Црква која проповеда »Православље или смрт« и вода Патријарха по Крајини, да кади пораз, смрт и несрећу. Од Глине, Пакраца, Јасеновца, Книна и Требиња, где год је био и држао литургију, народ је настрадао”. И додаје да би она свога мужа послала у Гацко да се бори на страни оних које уписује у своје најоданије савезнике. Њу ће једна смрт „заболети до цигерице и неповратно одузети и наду и мир и сан”, а дотле је спокојно преспавала хиљаде много страшнијих смрти које је могла видети или о њима нешто прочитати. (Мене су, рецимо, много више потресале приче оних који су у шпоретима налазили печену децу, или дете приковано за шљиву, или жене-бильке којих су препуне психијатријске клинике...)

Оне друге, од бриге за комунизам никад нису стигле да сазнају шта им деца раде, у коју школу иду, до кога су разреда до спела, али знају да кажу: „Свака част Светоме Сави, али садашњој младој генерацији потребни су неки други свеци”. Оне су паметније од својих мужева, њих ће изабрати у академију наука, оне ће за своје дневне потребе основати сопствену политичку партију, а увече (или у неко доба ноћи) доћи ће кући и с мужем ући у коалицију...

Садашња власт посебно је љута на Цркву: „Српска православна црква се упетљала у политику и ту се показала као политички дилетант. У томе предњачи митрополит Амфилохије Радовић” и не може се (власт) „начудити што се тако понаша човјек на трону Светога Петра Цетињског. Умјесто да мири, људе је посвађао, а вјернике је одбио од цркве”. Та је власт безнадежно заборавна и никако да се сјети у којој је јарузи на падинама Букуље мотикама затукла и као неку стрвину закопала једног од Митрополитових недалеких претходника на истом том трону Светога Петра Цетињског. И никако да каже коли-

ко су „мантијаша” (како елегантно називају духовне пастире српског народа) побили они а колико фашисти, колико су цркава порушили фашисти а они поравнали са земљом, колико су манастирских ризница опљачкали једни а колико други, колико су манастирских библиотека попалили једни а колико други. И колико су ордена за такве заслуге подијелили.

А када су смјењивали своје непосредне претходнике, нови су комунисти од њих тражили „само да оду”. Вјероватно да би показали на шта су **сами** спремни.

До тада, њихова једина спрема, једнако као и спрема њихових претходника, била је да открије у каквом су кругу дјеловали „мантијаши”. Јер, све што је у историји српске културе створено, почев од првог српског „мантијаша” Светога Саве, и што је Србе уписало у највише регистре свјетских културних и цивилизацијских достигнућа до почетка комунистичке ере, обиљежили су или „мантијаши” сами или њихови велики поштоваoci и заштитиници. И захваљујући њима, фашисти су имали шта да нам уништавају.

Комунисти нису створили ништа, а уништили су све чега су се дотакли.

Нова власт посебно је усавршила *вештину разарања изнудира*. Њени учитељи, на почетку, том виду деловања нису посвећивали особиту пажњу, пошто им је била довољна сила којом су распологали; њихова „револуционарна” правда стигла је у првом налету најистакнутије представнике српске памети и најзначајније српске националне институције. Касније су схватили да се све то може чинити и „вјештије и демократскије”: поставити свештеника за министра полиције, изабрати патријарха „из својих редова”, искочити кроз прозор покојег владику, смењивати успјешне привреднике, законским мјерама и „привредним реформама” сапињати и онемогућавати развој домаће привреде, створити школу по мјери сопствене памети и изнутра разорити универзитет. Из такве је памети исцијеђена и књига поменута на самом почетку ове приче, а она на најбољи начин показује до које мјере наука може појефтинити и колико у њој има јефтиних аутора, јефтиних рецензената, јефтиних издавача.

И јефтиних читалаца, то јест: јефтиног народа.

Чини се да је толика јефтиноћа свемоћна, тако да се у најсмутнијим временима могло десити да српски шверцерски род прехранује муслиманску војску – љутог противника сопственог

народа и његових оружаних припадника – на многим босанским и херцеговачким бојиштима; нарочито су се у томе послу истакли обезбеђујући снабдијевање Дудаковићевог 5. корпуса. Више пута предлагао је Фикрет Абдић српским командантима Радовану Караџићу и Милану Мартићу да онемогуће „своје” шверцере макар на мјесец дана и Дудаковићев корпус морао би се распасти, али помоћи није било.

Када се један од таквих трговаца, иначе седамдесетогодишњак, после десетодневног mrцварења у изbjегличкој колони, лијечке опоравио, дошао је на линију фронта у Западном Срему и запитао: „Ђе се вођ'ка тргује с Рватима?”

И помало слично с тим, мада у сфери „чисте политike”: вође „српских странака” у Хрватској међу првима су честитали Фрањи Туђману на „професионално изведенуји акцији освајања” Српске Крајине и демократском клању српске нејачи, уз додатну напомену да је „интерес српског народа да Хрватска буде стабилна и демократска држава и да Срби у њој нађу своје просперитетно мјесто и буду саставни дио те стабилности”.

У трци за мјесто најјефтинијих Срба сва су средства, дакле, дозвољена, а народ се са својим вођима у томе не може такмичити. Њега већ педесет година предводе они који су у свemu без премца.

*Изговорено на годишњем скупу Црногорског сабора српске слоге, Београд, 17. фебруара 1996. године.

Стид

Књига др Војислава Никчевића *Црногорски језик, генеза, штитологија, развој, структурне одлике, функције*, о којој је овде ријеч, један је од најнеобичнијих лингвистичких догађаја за који је потписник ових редова икад чуо: појавила се из штампе 1993. године, а нико је још није видео у књижарским излозима, као да се, у најмању руку, стиди да изиђе у јавност са свим оним што међу својим корицама скрива. А кад је неко успије отети и кад види шта у њој пише, разумјеће и зашто се скрива и да то чини с разлогом.

У књизи, наиме, има свега осим лингвистике и памети, па тако њен аутор открива: „црногорски језик” припада „скупини ностратичкијех језика и то би била њихова најшира и најдаља прошлост” (страна 343), мада он може бити и четвороструко старији и имати и свих 60.000 година (47); црногорска књижевност има више почетака, тако да јој се то први пут десило „на саркофагу у цркви св. Трипуну у Котору послије 809. године” а други пут у неком каснијем вијеку, а оба су јој почетка (тако-рећи црногорска) на латинском и грчком језику (211).

Црногорци су се доселили из Полабља и везе са том облашћу „искazuју се у томе што црногорски (и)јекавски комплекс у полапскоме (и)јекавском језичком ареалу налази најпотпунији и најадекватнији прототип” (89), иако „оба језика Лужичкијех Срба не показују никаквијех специфичних (ваљда: специфичнијех – ДП) језичкијех сличности са језиком Црногораца (252-253), али то не може бити друкчије, јер Траутманов и Шкриванићев материјал из средњега вијека „недвосмислено и на конкретнијем примјерима доказује да је прасловенски језик... још прије него се одвојио од индоевропског... поседовао диференције у икавскоме, екавскоме, (и)јекавскоме и другијем изговорима (101). Те се везе, уосталом, потврђују и тиме што њемачки облици са вокалом ä (ae) „могуће представљају секундарне облике настале напореднијем језичкијем развојем својих парњака са самогласником a”, што чини „ваљану аналогију, један од битних аргументата за могућност постојања исто таквог самогласника (ae) и у црногорскоме језику, ће и није било старога полугласаса” (посä, бäчäвä, шäроња, бäљуша и слично – 100).

До најзначајнијег открића, међутим, аутор је дошао у Бабићевом *Школском лексикону* за економске школе и оно му је

омогућило да, „полазећи од структуралистичкијех поставки и у пракси примијењених исто таквијех поступака”, формулише „основно правило о артикулацији самогласника у њиховоме систему: вокали који се налазе у истоме или граничном (суседноме) реду врло се блиско и слично творе” (349).

А та артикулациона близост, закључиће аутор, „пресудно утиче на то да се они од прапочетка њихова настанка и развоја па све до нашега времена неравномјерно међусобно замјењују, претварају један у други и напоредо опстоје у облику ланца”, што све доводи до тога да се „непрекидно и континуирано, на подлози опозиција као магистралнога дијалектичког јединства противречности одвија еволуциони динамизам још од индоевропскога прајезика преко (пра)словенског до савременога црногорскога језика у облику нераскидиве синтезе, сталне смјене »старога« и »новога«” (175).

Све се то потврђује примјерима из савременога црногорског језика *клишл ӯвичи, ӯрића* или *ӯрађе, ӯрадеву, ӯраїрађе, ӯвашиће*, и слично, који непобитно доказују да се тај језик разликује од српскога, у коме те ријечи гласе: *куйио ӯвеће, ӯрећа, ӯредиво, ӯрећредаши, авешаши*, и слично. И тако је било од праискона, „*непрекидно и конишширано*”, а тако је и у наше вријеме.

Никчевић је, осим тога, *оашкиро* да су латиницу у Црну Гору донијели Римљани 167. године прије нове ере, а да глагољице и хирилице тамо није било све док их нису донијели „Рашани послије 1183. године нове ере”, али то Црногорцима није сметало да *одмах наћиши* и неке споменике стаословенске писмености из X-XI вијека (на примјер, *Маријинско јеванђеље* и *Клочев ӯла-ӯљаш*) и све оно што припада српској писмености и култури (*Мирослављево јевађеље*, *Вуканово/”Сићеваново” јеванђеље*, *Иловичка крмчија*, *Гришковићев ајосијол*, *Михановићев ајосијол*), па су чак и њихови писари „писали и рашке повеље”.

Но, највеће дometе у овој књизи Никчевић је достигао *ӯрећисујући шексисове других аушора* или, тачније, *ӯреводећи* их са српског језика на „црногорски”. Наводим овдје списак оних аутора за које сам утврдио Никчевићеве *ӯреводилачке домеште и синосабносии*: Стј. Бабић, А. Белић, Р. Бошковић, Д. Брозовић, П. Влаховић, П. Ђорђић, М. Ивић, П. Ивић, Стј. Ившић, Фр. Конт, Б. Малмберг, Ј. Мартиновић, П. Мијовић, Х. Мите-ран, А. Младемовић, Ф. Польанец, Р. Симеон, П. Скок, Ј. Хам, П. Шимуновић, Д. Шкиљан.

А колико сам успио утврдити, он је само од ових аутора *шокрао* или по неколико редака, или по неколико пасуса, или по неколико страница – и то је постигао на 136 страница своје књиге, а „најуспешнији” је био на странама 156-175, на којима је „превео” макар *двеје шрећине шексија*. Ако је моја „статистика” тачна, од укупно 923 реда, он је „превео” 628! На странама 160-166 *није прейисао* само 65 редова (од 298), на странама 167-170 и 174 *нема ниједног свог рејка*, на страни 173 „оригиналан” је у свега *шест редака*, а на странама 171-172 већ се уморио и преписао **само** по трећину текста. Колико је Никчевић преписивао од својих рецензената, истомишљеника и других недужних аутора нисам провјеравао, али ако кажем да сам у „лову” на његове плагијате **само у неколико случајева** остајао са „празном мрежом”, претпостављам да он ни тамо није био много мање успјешан.

И, на крају, када се саберу сви назначени лингвистички авет-луци и ауторски подвизи, ваља рећи да је Матица црногорска, као најзначајнија покровитељка Никчевићева, овом књигом успјела да осрамоти и науку и црногорско име много темељије него што је то икад икome пошло за руком.

Биће да је због тога Никчевићева књига и позелењела **од стида**.

*Објављено у: *Полишика Ексірес* Београд, у рубрици *Трибина*, под насловом *Књиџа стида*, 21. маја 1996, 12.

Радовање

Запис о јевтиним Србима

Драги брате Радоване,

Пишем ти ове редове са жељом да се с тобом разговорим о неким питањима српске судбине, о питањима о којима ти знаш више од мене, али и о некима о којим, бојим се, ти још увек имаш илузија. Повод су ми, при томе, најновији захтеви југословенског државног врха да се повучеш са политичке сцене и да тако признаш да је твоје време прошло.

И одмах да кажем: ја мислим да су они у праву, мада се моји разлози у понечем ипак разликују од њихових. На пример: ти си своје дело завршио, а они још нису; ти си покушао да вратиш достојанство српском народу, а они хоће да српско име униште; ти си остао усамљен, а иза њих се сјатила сва светска мафија сабрана у такозваним уједињеним нацијама, под окриљем војне силе североатлантског пакта, заштићена ванправним смицијацима хашког трабуњала и других звукова демократских инструмената новога светског поретка; ти си хтео да Србе вратиш њиховим коренима, а њихов је циљ да те корене почупају и да Србе упишу у Хазаре.

А у таквом распореду снага ти више ниси у прилици да одлучујеш о својој судбини, и ниси то одавно, јер оног тренутка када си стао на чело српског покрета одбране ти си њу ставио у руке и својих савезника и својих крвника. Шта то значи – јасно је данас када ти више ниси „властан ни од своје главе“ и када ти са свих страна стижу и фермани и свилени гајтани. Твоја глава, и то треба да знаш, данас вреди онолико колико је у једном тренутку, али и у битно друкчијим околностима, вредела Карађорђева и зато о њој не мораš бринути; о њој брину кумови неке друкчије врсте од оних Карађорђевих, они који се неће оптерећивати потребом да поред неког новог *Радовањског луѓа*, или *Радовања*, свеједно, подижу Цркву Покажнице.

Ти си, dakле, пребринуо све бриге, стао у ред најзнатенијих Срба и једино ти остаје да чекаш и гледаш како ће се распадати оно што си ти покушао да изградиш.

А распадаће се по оним линијама које је неко предвидео онога тренутка кад је одлучено да се рат по Српској Земљи не заврши за месец дана или два (kad је српски војник шест пута улазио у Осек и шест пута враћан из њега, kad је улазио у Задар и Карловац и из њих такође враћан, kad се нечија војска

„играла пильака“ око Дубровника, Мостара, Травника, Бугојна, Купреса, Бихаћа), кад се рат отегао и, коначно, кад је „матица Србија“ зајахала Дрину и, по провереној комунистичкој рецептури, своју западну браћу излучила (заједничким) крвицима и тиме довршила посао чију је главнину већ био обавио „највећи син наших народа и народности“, уз безрезервну подршку Ватикана, Каптола, креатора новога светског поретка и преобраћених српских комуниста.

Они су, тако, успели да реше „српско питање“: трећину Срба су побили, трећину покатоличили, а остатак прогнали, те Срби сада више не морају бринути о својој будућности. Њима данас нису потребни ни Каракић ни оно што им је остало западно од Дрине, јер они којима би то ваљало – изгинули су, они који су им у томе помогли – опљачкали су што су могли и измакли се тамо где им је сигурно, а они који у све то још не верују – добили су још мало времена да схвате шта их очекује. Ако је српска свећа угашена у Крки, Крупи, Плашком, Пакрацу и толике се западне епархије придружиле Марчанској (која је у 16. веку обухватала све православне Србе под austriјском и уггарском влашћу а која је укинута средином 17. века), ако је највећа западна српска планина остала Мањача, онда у томе мора бити макар неке злосрећне симболике: Срби су се толико смањили да их више нико и не види, те и не заслужују више од *мањаче*; на њихово место дошли су, и разрасли се: комунисти, покретачи обнове, социјалисти, демократе, грађански савез(ници)и, независни интелектуалци, (треће)лигаци, либерали, круговали, коалициони, мировњаци, аутономаши, ратни профитери, шверцери, лупежи и други препродавци српске несреће, све, дакле, она људска сорта која Србима никад није недостајала и која је, с највећим усхићењем, увек умела славити и победу и пораз, и ослободиоца и окупатора, и витештво и издају.

Ти, Радоване, добро знаш ко је за тобом (или са ким си ти) кренуо пре шест или седам година, а сада вероватно добро видиш ко ти је од њих остао: остало је највише „вештих Срба“, то јест оних који су се најбоље умели чувати, оних који су најуспешније завршавали „комунистичке универзитетете“, оних који су до савршенства развили способност да се нађу на свакој „изборној“ листи и који су увек спремни да подвиђу реп пред оним који обећа више. Часни Срби, трећи пут у овом веку, темељито су се проредили, а намножили се јевтини Срби, они који су све своје „способности“ уложили у појевтињење српског имена;

они ће много вештије успети да и тебе уситне и појевтине, него што ће они први успети да те од тога одбране.

Један твој велики песнички сабрат рекао је да „они који ништа не знају – знају да нема Бога”, и ја ту мисао помињем овде да бих могао додати: најјевтији Срби данас најгласније суде о српским националним интересима, они најбоље знају како се као велика победа *снага мира* може славити то што Срба више нема на Петровој гори и на Динари, што их нема у Сарајеву, што их нема испод Ловћена и Дурмитора, што их нема у Метохији, на Косову и горњем Поморављу; они се „најавторитетнији” споре с најумнијим главама српског народа о судбени Косова и Метохије; они знају да је то „унутрашњи проблем Србије и Југославије”, а не узнемирава их таква „ситница” као што је тврђа Американаца да је Косово њихова „ексклузивна зона”; њих не узнемирава ни чињеница да је сва Српска Земља окупирана, пошто се једино тако може објаснити отварање „Америчког информативног центра” у Приштини, без сагласности српске Скупштине и српске Владе; уништавање српског националног бића они су у више последњих година оправдавали „неправедним санкцијама”, а никад им није могло допрети до свести да овом унесрећеном и пониженом народу није могло бити тежих санкција од оних које је добио бирајући власт какву има и подржавајући опозицију која му се „понудила као спасилац”. И у једном и у другом слоју, и у власти и у опозицији, на најважнијим местима најчешће су се налазили комунисти, бивши комунисти, разочарани комунисти, уверђени комунисти, расходовани комунисти, „непоправљиви Југословени” и слични, а најчвршћи ослонац били су им Срби-(суб)норци, ошамућени Срби, јевтини Срби, наивни Срби, Срби с извињењем, и слични. Српска судбина, дакле, није ни могла бити друкчија кад су о њој одлучивали они који једино знају „да нема Бога”, али не и оно што је и сваком неписменом чобанину увек било јасно: *чије овце шоћа и йланина*. А пошто су Срби своје овце сјавили на Теразије, није ништа чудно што по старим српским планинама туђе овце сада предводе туђи угичи...

Пројектанти српске националне трагедије посвршаваће следећих неколико година оно што су наумили, уз несебичну помоћ јевтиних Срба, а сада им на том путу, чини се, не стоји ништа; оно мало тврдих и часних Срба што је око тебе остало брзо ће бити смекшано или ће без глава запливати низ Дрину, а јевтини Срби биће срећни да с неким новим туђманом оду у

Еуроју или буду осуњећени и, уз Алахову помоћ, крену онамо откуд је њихове претке пре два века испратио Карађорђе. Ти су изгледи Србима много извеснији од оних које им ових дана нуде „српски покретачи обнове” (да ће их за коју деценију бити двадесет милиона), пошто поменути пројектанти сада довршавају оно што њиховим претходницима, вековима уназад, није полазило за руком: да међе с православљем, за почетак, испод Загреба, помере на Дрину и да, у следећој фази, према замислима оног ватиканског каноника из прве половине 14. века, Србе и Грке „баце у море”. Све што се сада Србима догађа, назнака је онога што ће тек уследити: српска власт у своје велике заслуге уписује то што на просторима данашње Србије, захваљујући њеној „мудрој и мирољубивој” политици, није било рата, а не примећује да је Србија и без рата по темељу и непоправљиво опустошена, али је од свега тога тежа околност што се њеном разарању крај још не може ни сагледати ни наслутити. Светски моћници не мисле се у свом походу заустављати, а јевтини Срби свашта ће још потписати, не били тако притврдили своју „кооперативност”.

Твоја је, Радоване, трагична заблуда у томе што си се у до-гађајима којима си покушавао да управљаш – уздао у Србију, а ниси схватио да Србије одавно нема, а и док је постојала, она је за „западне” Србе била вечита илузија. И у прошлости, Србија је само покушавала да „игра улогу матице”, али је у свим пре-ломним тренуцима своју западну браћу остављала на цедилу и њихову будућност дефинитивно одредила онога часа кад је створена Југославија и кад су се почели припремати темељи Јасеновцу, Безданим Јамама, Сремском фронту, Кочевском рогу, Голом отоку и свему што нам се сада догађа. Србија, наиме, никад није била спремна за српско уједињење, а једину прилику кад је то могла учинити проиграо је њен монарх ујединивши Србе с њиховим доказаним крвицима. Двадесетак година касније, комунисти су ту његову заблуду продали Србима као „нову Југославију” и све што нам се сада догађа само је логична последица те трагичне српске заблуде, од чије се „југословенске наркозе” јевтини Срби, упорно тражећи пречицу до беспушта, никако не успевају отргнути.

Јевтини Срби најбоље знају зашто би „победа националистичке Српске демократске странке на... изборима значила нови рат, нова крвопролића, нове хиљаде жртава – значила би трагедију без kraja на овим просторима”, али неће да кажу

откуд им уверење да моћници који одређују српску судбину не-ће и њих изгазити, као што сада чине с онима који пред њима пузе или шене.

Јевтини Срби сада се диче тиме што су још 1992. године рекли да је „руководство на Палама фашистичко”, а заборавили су онога француског министра полиције који је, пре две или три деценије, изазвао згражање у сваком кутку комунистичког раја на нашој планети изјавом да нема суштинске разлике између фашизма и комунизма. (Присећам се сада те изјаве и мислим да тај полицајац заиста није знао шта прича: фашисти су уништавали туђе народе – Јевреје, Словене и Цигане, – а комунисти су највеће успехе постизали уништавајући сопствене народе; у томе су јевтини Срби били најуспешнији и без премца. Уосталом, њима је увек било важније место шефа полиције него министра културе...)

Некад су Срби за сеоског кмета бирали најугледнијег домаћина, јер су знали да ће онај који је на најбољи начин средио односе у својој кући, умети да исто тако уређује и односе у селу. Комунисти су у међувремену средили такве домаћине и увели нове обичаје: они који су успевали да најбрже униште своју дедовину, постали су најквалификованји за вођење бриге о држави; они који не знају у коју им школу деца иду и до кога су разреда стигла, најбоље знају којим путевима треба усмеравати омладину; они који у браку нису издржали ни медени месец најлакше се кандидују за предвођење народа према срећној будућности. Некад су Српкиње држале кућу, а сада им се чини да би успешније могле водити државу; некад су оне ишли иза мужа, а са иду испред партија и невладиних организација и тврде да у идућем веку неће имати оно што имају у овом...

Ти си се, Радоване, уздао у такву Србију и такве њене предводнике, тако да твоје уздање није ни могло имати друкчије исходе. Ти си заложио главу да српску трагедију зауставиш и добро видиш где је твој залог завршио. Јевтини Срби могли су ти опрости покушај да српски народ вратиш његовој традицији и извориштима његове духовности, могли су ти опрости увођење старих српских униформи и чинова у војсци (могли су се градити да их не примећују), али си их за срце ујео кад си кренуо да народ вратиш Цркви; они нису знали да су Црква и народ једно, а за живу Цркву, односно народ, нису стигли да чују; није им се свидело кад су видели како се око тебе окупљају српски архијереји и свештеници и како си у школе вратио

веронауку. Комунисти, наиме, најбоље „знају” да се „мантијаши” (како их „сликовито” зову) на њихов начин не умеју бавити политиком, али никако „не могу да се сете” колико су „мантијаша” сами побили и са којим мотивима. Они нису изградили ништа, а разорили су све чега су се дотакли, при чему су од свога „великог учитеља” најбоље научили лекцију о уништењу српских цркава и српских светиња, што се сматрало основом за разарање Српства и Православља у целини. И није случајно што су им у томе најоданији савезници и извршиоци били проборани Срби који се, и у наше дане, најгрлатије залажу „за праведан мир”, у коме би у сопственим домовима могли спокојно одгајати Шиптаре, Алахове борце и друге будуће Еуропејце (са већ готовим пасошем за сваку „демократску земљу” у свету), то јест оне који ће се свесрдно трудити да што пре забораве да су испали из најјевтинијих српских гађа. Или оне такође пробране Србе коју су, не много пре последњег српског пострадања, на Божић упали у манастир и прекинули архијерејску литургију да би се распитали „за које је свиње по поду прострата слама”.

Ти си покушао да се испречиш злу које је наврло на српски народ, али против зла у њему самом, српском народу, мало си могао учинити, јер јевтиним Србима историјске поуке никад нису много користиле; они су брзо заборављали све сем онога што им ваља стражњици; они већ не памте како се Карађорђева глава откотрљала до Стамбола, а брзо ће заборавити ако се и твоја откотрља до Хага. Имају они данас пречих брига и важнијих послова, треба им стићи до Кипра и другде, да виде како им се разрасте богатство стечено на српским сузама и српском крвљу. Од њих се више није ни могло очекивати.

А тебе нећу питати јеси ли могао учинити више и како су те „уракљили” да то не би учинио.

*Објављено у: *Хришћанска мисао* Београд 1996, број 5-8, 23-24, под насловом *Писмо Радовану, или запис о јевшиним Србима*.

Усташтво као антифашизам

Како нас обавештава београдски *Блиц* од 18. маја 2005. године (на 2. страни), Стипе Месић недавно је „прекинуо припреме за планирану посету Србији и Црној Гори након... прославе на Равној Гори у организацији Владе Србије”. Тај његов гест, вели, треба разумети као „упозорење Србији”, јер он „доследно заступа врло јасне и врло чврсте ставове према фашизму и свим појавама неофашизма.” Свemu томе он додаје да је „изре-као врло конкретне речи извиђења свим жртвама оних који су било када у историји, а посебно у време Другога светског рата, злоупотребили идеју хрватске државе као покриће за дискри-минисање, малтретирање и убијање.” И учинио је то тамо где је требало – на месту некадашњег усташког концентрационог логора Јасеновац и у израелском парламенту” и зато се не може „правити као да не види слављење ноторно колаборацио-нистичког покрета који се супротстављао искључиво онима који су се борили против окупатора”.

Уз те Месићеве „антифашистичке” самохвалне речи могле би се додати неколике занимљивије опаске.

Прво. Он припада оним политичким фигурама које се пре могу сматрати моралним креатурама него што могу послужити као морални узори: Месић је био последњи председник државе настале **на великој заблуди** (ако то већ није била нечија **мушна ћрквина**?) и када је њу успешно срушио – нашао се на челу оне, како је то формулисао Месићев сународник Виктор Новак (*Magnum crimen*, Загреб, 1948; Београд 1986, 1122 странице), која је настала **на великом злочину**.

Друго. Месић нас уверава да се извинио жртвама које су његови сународници поклали, али не каже да су његово извиђење у израелском парламенту могли чути **Јевреји**, а у Јасеновцу – једино његови сународници-кољачи, пошто **Срба, осим оних под земљом**, тамо више није било. А коме уопште може ишта значити Месићево извиђење ако се зна да је од два и по милиона Срба, колико их је у Хрватској било пре него што су на њих кренули Месићеви „борци против окупатора” (Вељко Ђурић, *Усташе и православље : Хрватска православна црква*. Београд, 1989, 64), тамо побијено стотине хиљада, покатолично стотине хиљада или отуд прогнано такође стотине хиљада. На који начин је то чињено, сведочи и писмо др Првомировића Гризогона надбискупу загребачком Алозију Степинцу

од 8. фебруара 1942. године из Земуна и његово „самохрватско” подсећање на то да су сличан „углед” њихови сународници почели стицати још у тридесетогодишњем рату (1618-1648) уписујући се у немачко памћење народном изреком „сачував ме, Боже, глади, куге и Хрвата”. Биће да се Гризогону убрзо „предомислио”, те се свога писма одрекао.

Доста података о величини тога злочина донео је и Вук Драшковић у својим *Молитвама и Ноју*, али се касније и он „предомислио” и почeo тврдити да није добро разумео догађаје о којима је писао. Он је, тако, у својој *Молитви првој* мало „редиговао” Гризогоново писмо, испуштајући управо реченицу коју помињемо, због чега га је, једном приликом, пред петнаестак лица (и пред писцем ових редакта), Даница „елегантно” укорила: „Јесам ли ти рекла, пичка ти материна, да ни једну реч не смеš испустити”!

Треће. Стипе Месић добио је у Москви, на прослави шездесете годишњице победе над фашизмом, орден за допринос своје државе у борби против те највеће пошасти модернога до-ба. И имао је за шта:

- Пошто су српским телесима зајазили Саву, Месићеви ратници преместили су се на руски фронт (да тамо помогну Хитлеровим трупама) и отуд с Русима стигли у Србију да зајазе и Мораву (да ли у Крушевцу она улица још носи име Стипиног стрица Марка Месића?);

- У време када су пећи у Хитлеровим концентрационим логорима све већ биле погашене, онај хрватски логор у коме се Месић „извињавао” покланим Србима био је још „активан”, све до на две недеље пре пада Берлина;

- Хрватска је била најоданији Хитлеров савезник у Европи, што показују подаци да је *Загреб ослобођен један дан пре Берлина* (и за то је, коначно, од Броза добио и орден „Града хероја”), да су Павелић и Степинац израсли у Месићеве борце против фашизма, те да је Хрватска за своје беспримерне злочине (уместо денацификације по немачком и јапанском узору) награђена Барањом, Западним Сремом, Истром и целим Дубровачким приморјем до Бококоторског залива; кад је Ђилас одређивао границу у Срему, он је Хрватима признао већину стечену покољима у Јасеновцу и другде до Јасеновца.

Четвртио. Бранећи интересе своје државе, *насталае на великому злочину*, Месић је потпуно изгубио смисао за реалност и сада сасвим озбиљно тврди оно што и његови усташки и кому-

нистички претходници – да је четнички покрет био колаборационистички, али неће да каже са ким је колаборирао. Зна се, наиме, како су Хрвати дочекали Немце у априлу 1941, зна се да је савез усташа и партизана био заснован на мржњи против Срба, као и да су се Немци увек користили том околношћу да задовоље сопствене стратешке интересе. Тако се догодило да партизани никад нису дозволили да се освоји Јасеновац и прекину усташки поколији Срба (за то је посебно био заслужан Владимир Бакарић), као што су се на Неретви договорили с Немцима да се не мешају у њихов обрачун са четницима – да би после тога Немци сагнали партизане на Сутјеску и тамо потукли оно што је од њих остало на Неретви. Стипе Месић, дакле, мисли да су четници криви за то што је неколико стотина хиљада Срба у Хрватској преживело усташки „антифашистичко-ослободилачки покрет”, покрет замишљен и створен искључиво за „ослобођење” од Срба, најпре у Хрватској.

А да ли је било случајно то што је у Хрватској најмање Срба страдало управо у њеној талијанској окупационој зони? И да су Срби тамо били најсигурнији и од усташког и од комунистичког ножа? Да има имало нормалног људског утемељења, Месић би и сам могао погодити куда ће се осуђеник на смрт у последњем часу окренути: да ли тамо где постоји трачак наде да ће преживети или тамо где су Павелићеве и Степинчеве каме једина извесност која га очекује. Месић се и не бави питањем да ли је икад утврђено колико су покоља над Србима спречили или прекинули окупатори, као што су то учинили, приме-ра ради, на Ђурђевдан 1941. у Вељуну, када је испред тамошње цркве поклано 512 (петсто дванаест) Срба, а педесетак спасено, само захваљујући случајности што је тада наишла окупаторска моторизована колона и прекинула правду судије Ласића?

Устаše и комунисти тиме се нису бавили а, очигледно ни „антифашиста” Месић.

Пећко. Нека га не буде. И ово је превише.

*Београдском *Блицу* послато као *писмо читача*; подразумева се да није објављено.

Српско језичко питање

За оно о чему овде желим говорити, неопходнима сматрам неке претходне назнаке.

Једна од њих тиче се неких банаљних чињеница нове српске језичке историје: Вук је модерни српски књижевни језик утемељио почетком прошлог вијека, а овом годином увршује се вијек и по од оног тренутка кад је постало извјесно да се, пред моделом који је понудио, више не могу испријечити никакве озбиљне лингвистичке преграде.

У ред таквих општепознатих чињеница спада и она која се тиче дијалекатске базе на којој је Вук засновао тај модел: у његово вријеме сва три штокавска нарјечја (и „јужно” – то јест *ијекавско*, и „источно” – то јест *екавско*, и „западно” – то јест *икавско*) једнако су сматрана *српскима*, а познато је које су околности одлучиле да се он опредијели за „јужно”.

Друга назнака тицала би се српске политичке историје чији су се токови чудно испреплели с оним историјскојезичким и одредили правац којим су Срби, заједно са својим језиком, стигли до онога што обиљежава њихову данашњу судбину. Наиме, ако нас историчари не обмањују, истих оних година када су пред вуковским језичким моделом почеле да падају и последње барилјере додогила се и једна крупна промјена на политичкој мапи Европе: Италија се ујединила, Аустрија је била принуђена да се повуче с Апенина, а европске силе њену су „кооперативност” наградиле упућујући је да на Балкану надокнади оно што је на Апенинума изгубила. То је, с једне стране, било вријеме Херцеговачког устанка и првог изразитог мијешања Аустрије у његове токове, а с друге – то је било вријеме када су Вук и Даничић, наивно вјерујући у романтичарску формулу да „један народ треба једну књижевност да има”, са групом „илираца” и Словенцем Францом Миклошичем потписали рачун без крчмаре, то јест бечки договор. Тада је било вријеме када су наилазила постјајали су јаснији и обриси европске „балканске стратегије” и трагичне размјере још трагичнијих многих српских заблуда. У бурним догађајима који су у то вријеме потресали Европу, велике силе, мање или више – лако, саглашавале су се да се сви народи могу уједињавати, али да се то *једино Србима* не може дозволити! И није им то дозвољено ни после устанака 1852-

-1862, ни после 1875-1878, и то је постало најочитије на Берлинском конгресу, када су признате двије српске кнежевине, али тако да остану раздвојене санџачким коридором (којим је Аустрија, која је у међувремену окупирала Босну, требало да стигне до Солуна). У исто вријеме, преко Ватикана и Загреба, захуктао се и процес „*кроатизације*” Срба-католика и тако се, рецимо, дододило да се на крају прошлог вијека и Дубровник почне „*интегрирати*” у хрватски национални корпус, иако су се у њему Хрвати тада могло бројити на прсте, и то једне руке! Тада се, на примјер, и Иван Гундулић, који је за Србе представљао спону са немањићком традицијом, триста година послије смрти почиње „*уписивати*” у Хрвате, иако је о „*својој новој нацији*” знао једва нешто више него о Ескимима (а о њима, вјероватно, у животу ни реч није чуо).

Док је Европа, dakле, цијепала Српство и све чинила да онемогући његово уједињење, треба рећи да су њој (Европи) у томе, често здушно, помагали и сами Срби: на истоку је вуковски ијекавски књижевнојезички израз замијењен екавским, а у Загребу је Даничић припремао велики *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* и тиме утирао пут „*хрватским вуковцима*” и каснијој етнојезичкој хомогенизацији Хрвата на вуковском језичком моделу или под новим, *хрватским*, именом.

Догађаји о којима говоримо добили су убрзо још једну димензију. Док су се Хрвати ширили на рачун српског етничког простора и под својим именом захватали и зоне у којима се за хрватско име никад није знало (и тако се, dakле, и они уједињавали), Срби су се, једино и безнадежно, *реѓионализовали*. Видјели смо да је то најприје с њима почела чинити Европа, али послије првог великог српског полома у овом вијеку (1912-1918) она то више није морала радити; то су много боље од ње умјели српски комунисти који су свој народ брзо увели и у други, још страшнији полом, а ових година дефинитивно завршили оно што су њихови „*велики вође и учитељи*” давно замислили.

У свјетлу таквих назнака, говорење о проблемима српског језика постаје, бојим се, и беспредметно и бесмислено. У вријеме кад је Вук томе језику постављао темеље – Срба је било од Солуна до Сентандреје, од Видина до Беле Крајине и од Ердеља (српске Шумаве) до Дубровника, а данас је највиша западна српска планина ова наша Мањача. Срба је све мање и у Шумадији, испод Ловћена тиће се неки нови Латиногорци... И у свему томе ја видим знаке из којих се најлакше чита и српска

будућност: кад се стегне омча на Брчком, и кад и овај дио Српске Земље нестане као и многи други, свијет то неће ни примијетити; домаћи комунисти представиће то као још једну велику „побједу снага мира” и свирати у дејтонски тикву славећи, у ствари, дефинитивни и морални и биолошки слом свога народа. У првом рату Србе је поломио империјализам, у другом су то заједнички учинили фашизам, нацизам и комунизам, а ових година њима се придржио мундијализам, директни наследник оног код нас помало заборављеног „интернационализма”; онај први полом Срби су платили бољом половином мушких глава, док су каснији истребљивачи Српства у томе били мање селективни, почев од Јадовна и Јасеновца, преко Голог отока, до недавних фашистичко-мундијалистичких злочина оличених у разарању вјечитих српских простора, и то бомбама пуњеним „осиромашеним ураном” али зато „обогаћеноим демократијом”, жвакама о „људским правима” и сличним анестетицима...

Давно је постало извјесно да су и империјализам, и фашизам, и комунизам, и мундијализам, само различита лица истога зла и чини се да то још није јасно једино Србима. Да јесте – они би бар покушали да се злу мудрије испријече, а својим свим поступцима они га једино подјарују: они ропски и понизно пристају на све што се од њих тражи, а своју „кооперативност” потврђују давањем и онога што се нико још није сјетио да им затражи. Као најјефтинији представници људске расе, српски комунисти успјели су да уситне и појефтине српски народ као цјелину, при чему су на српској националној пијаци, може бити, од њих јефтињији једино српски интелектуалци; као чланови различитих „кругова”, „форума” и сличних „центара”, они ће тражити да се бомбардује Београд, нудиће се као свједоци о свему што знају и не знају о ономе што су Срби учинили „тамо или овамо”, кандидовати се као носиоци изборних листа „грађанске” опције, они ће својим крвицима даровати 380.000 гласова – само да случајно један Србин не би дошао на чело једне карикатуралне државе кад већ њих таква част не може запasti; они ће као „мудар политички потез” поздравити подизање „кинеског зида” на Дрини; они неће да ратују за „дезертерска крајиш카 огњишта”; они ће се дубоко забринути за људска права Шиптара, а неће примијетити да Срба више нема од Проклетија до Копаоника и да преко вјечитих српских простора Шиптари већ почињу избијати на бугарску границу; они хоће аутономију Војводине с елементима државности и до изнемогlostи спориће

се о томе да ли главни град треба да им буде Беч или Будимпешта; они хоће да пориме (да покатоличе) Његоша, Љубишу и Марка Миљанова и да нас увјере у то да су они, остављајући јединствене записи о Српству, у ствари били ошамућени и да нису знали о чему причају или пишу.

Расцват такве „памети”, како рече пјесник, нас је и довоје „довде”, с изгледом да нас и даље води у потпуни морални и биолошки суноврат. Док српску будућност пројектују комунисти и расходовани комунисти прерушени у демократе, и док поред њих Срби не могу доћи до ријечи, простор за наду може бити само симболичан или, у најбољем случају, привремен. Ако се, наиме, може вјеровати старим статистикама, прије два вијека Срба је било колико и Енглеза, садашњи њихови односи знамо какви су, али су њихови изгледи чудно неједнаки: демографске прогнозе пророкују да ће у идућем вијеку ући шездесет два милиона Енглеза, а Срба таман толико да неће пренаселити ни Аду Циганлију. Размах српске „диобне лудости” огледа се и у структури наставних планова и програма, практично на свим нивоима школовања, при чему српски комунисти Србима у Босни (или Српској) неће лако опростити увођење вјеронауке у школе и враћање коријенима православне духовности и традиције. А можда их треба и разумјети: српски комунисти порушили су више православних цркава и побили више православних свештеника после 1943. године него усташе и сви њихови фашистички савезници и заштитници током рата заједно.

Због тога, српско „језичко питање” може бити посматрано тек као беззначајно пратећа појава у кругу трагичних међусрпских неспоразума и диоба. Ваља, међутим, рећи да су се Срби и у томе показали као ненадмаш(е)ни мајстори у „креирању апсурда”, не показујући при томе ни најмање жеље да се о неким основним проблемима макар површно обавијесте. Између осталог, рецимо, и о следећим појединостима:

1) Класични вуковски модел српскога књижевног језика, *целином своје структуре*, само је у почетних двадесетак година своје историје имао прозирну дијалекатску базу, и то ону тршићку, али не и дробњачку или источногерцеговачку (мислим, при том, на источну Херцеговину којој је донедавно припадао, на примјер, Никшић). Друге српске језичке области са тим су моделом биле понекад врло блиске (никад идентичне), али су се много чешће оштро разликовале, некад чак толико да се тај модел морао учи¹¹¹ као што се учи сваки страни језик.

2) У Тршићу данас ијекаваца више нема, али зато ни српски *стандардни језик* одавна више није оно што је био у Вуково вријеме: најновија истраживања показују да у свим доменима структуре тога језика „пробијају” појаве које надиру из неких других иновационих жаришта и које се с вуковском базом не могу довести ни у какву везу. У Вуково доба ијекавица је допирала до Караванца (Краљева), а данас је она „несигурна” и у Пријепољу; на западним српским просторима *ијекавица* се све изразитије остварује као *јекавица* и у њој се све више шири и проценат екавских ликова и нико не може тврдити да су ту процеси развојно нерегуларни. (Између осталог, за то о чему говорим, мноштво потврда налазим и у писаном језику својих најбољих студената; карактерише га велика мјера несигурности записа типа *сјено, врјеме, Бјељина*, али и *бијелина* уместо *бјелина, медвијед* уместо *медвјед*..

3) Када је у питању прозодијски систем наших ијекавских говора, треба рећи да се и он, у реализацији његових носилаца са којима се ја налазим у најчешћем професионалном контакту, понекад с муком може довести у везу с оним вуковским (и даничићевским), прије свега када се ради о скраћивању неких типова послеакценатских дужина (ријетки ће бити они студенти које нећу морати припитати да ли они изговарају *зăишиć* или *зăишишем*, *đиprăвđаньїм* или *đиprăвđанім* чак *đиprăвđанім*, *Македонија* или *Македоница* – мало ће бити оних који ће рећи *Македонија*.)

Појаве о којима говорим, dakле, све изразитије надиру у ијекавски израз српског језика и њима се теже одупријети него криминалцима из Трилатералне комисије и њиховим пионима који нам, и „споља и изнутра”, одређују судбину. Те су промјене одиста непримјетне, незаустављиве и, срећом, безопасне; њих ће запазити само специјалиста (и то најприје онај који је темељито „професионално деформисан”), а потврдиће их експериментални фонетичари, при чему се пред њима не може испријечити никаква, ни најбрзљивија, језичка политика; напросто, промјене се шире, захватавају све више категорија и кроз двије или три генерације, када сви носиоци језика постану свјесни њиховог домашаја – биће то знак да је процес завршен и да је одговарајући сегмент система преуређен. (Добар је примјер за то остао на снимцима језика Александра Белића, који је свега свог живота „бранио” вуковски акценатски систем, а у свом изговору није имао главнину вуковских неакцентованих дужина!

Сличнога би типа могло бити и сужавање ё > ё – пёт, вòдё, зòвём („*заīворено е*“) и ё > ё – вòдём, рôд („*заīворено о*“) – појава коју прије тридесетак година ја по Змијању нисам запазио).

Проблеми о којима говоримо имају два аспекта који су посебно занимљиви по томе што се према њима Срби односе, најпросто, ирационално. Први се тиче домашаја и правца развојних процеса у њиховом језику и о њима Срби не знају ништа, а и у ономе што „знају“ – најчешће не умију раздвојити *несигурна знања* од *несумњивих йредубјеђења*. Могу се Срби до самоуништења спорити око *екавског* и *ијекавског* стандарднојезичког израза, али у томе не би смјели превиђати неке просте историјске чињенице настале током једноиповјековног развоја тих израза и морали би водити рачуна о томе да се наш данашњи књижевни језик често драматично разликује од онога коме је Вук постављао темеље. Срби су, са друге стране, народ који би, с обзиром на дубину и ширину свог историјског памћења, морао имати мјесто у највишим свјетским цивилизацијским круговима и утолико је апсурднија чињеница да у свијести многих његових водећих интелектуалаца још нема мјеста сазнању да језик може имати, између осталих, и највишу националну интегративну функцију. Да су у стању то да схвате, они ваљда не би истрајавали на ономе што им се, из непосреднога сусједства и из свијета, упорно намеће као пројверено средство за даљу незаустављиву дезинтеграцију српског народа. При томе, њима не могу помоћи да се освијесте ни поуке које имају у свом најближем сусједству. Своје књижевнојезичко двојство, рецимо, Грци и Шиптари укинули су тек прије коју деценију, али за нас би у томе погледу много поучнија морала бити „хрватска паралела“. Наиме, Хрвати су до краја прошлог вијека имали више десетина имена за свој(е) језик(е), а национално су се интегрисали тек на *српском вуковском језичком моделу*, прије свега захваљујући дјеловању „хрватских вуковaca“. Истина, они то још нису сасвим „пребољели“ (и зато сада говоре да је Маретић „био свиња“), грудно се муче да са „свога“ језика скину Вукове бркове, али им не пада на памет да се тога језика одричу: они и даље његују и своју *књижевну чакавшићину*, и своју *књижевну кајкавшићину* и „своју“ *књижевну ишподкајкавшићину*, али када се ради о њиховом *стандардном језику* – они се доследно држе онога што су им *йтштурили хрватски вуковци*. У том смислу и неки њихови водећи лингвисти отворено признају сопствену националну стандарднојезичку искомплек-

сираност, али сви рационални разлози упућују их на то да историју не враћају на оно што са другим народима не би морали дијелити; на чакавштину, рецимо, јер би кајкавштину морали дијелити са Словенцима, као што штокавштину дијеле са Србима.

Срби су, чини се, боље од других научили комунистичку лекцију о „богатству у разликама” и никада се нису запитали како је могуће да таква „наука” није приањала за оне од којих су се разликовали. И нису у стању да такво питање поставе себи ни после свега што им се ових година догађало. И они ће се вјероватно и даље спорити око тога хоће ли им *ијекавски епитаф* бити љепши од *екавског*, али их ваља упозорити макар на то да ће им Велики Комбинатор(и) из Трилатералне комисије, уз помоћ домаће комунистичке „памети”, епитаф обезбиједити на арапском, шиптарском, енглеском или неком другом „пријатељском и демократском језику”.

Да ли, заиста, тако треба?

*Припремљено за расправу о проблемима српског језика, на Филозофском факултету у Бањој Луци, 26. мај 1997. године. Дванаест година касније, текст је објављен у: *Лепотицис Матици српске*, књига 483, свеска 1-2, Нови Сад 2009, 215-221.

Српска страна „прави штету”

На међународном научном скупу о „јаким” и „слабим” језицима у Европској унији, одржаном крајем марта 1997. године у Солуну, српски језик заступали су један англиста, један социолог и један комуниколог. Не знамо како су то чинили англиста и комуниколог, а о онome о чему је тамо говорио социолог (др Божидар Јакшић, из Института за философију и друштвену теорију Београдског универзитета) сазнајемо из београдског *Иншервјуа* (брой 407, 408), у коме су пренесени опсежни изводи из његовог реферата. Специјалистима за српски језик ти би изводи могли бити врло занимљиви, да иза њих не остаје непријатно подсећање на оно на шта су у много последњих деценија стално навикавани: да у њихово име говоре „власници специјалних знања” и да то чине тек незнатно изменјеном реториком. По томе, овај солунски скуп подсећа ме на један давнашњи наш, домаћи, на коме су о проблемима стандардизације српских географских термина одлучујућу реч имали два правника из Македоније, један официр из Словеније и један Шиптар „из географије”, а у тако одабрано друштво српски лингвисти могли су ући само случајно и без права на реч.

Када тако говорим, имам на уму неколико простих историјскојезичких чињеница о којима Јакшић, по свој прилици, није добро обавештен.

Прво, Хрвати су заједничко име заједничког језика напустили још 1969. године, а Срби су му „остали верни” до пре неколико година. Макар само отуда нејасно је какве је то „штете српска страна направила настојањем да стриктно одвоји српски од хрватског”, ако је извесно да Хрвати такав језик никад нису сматрали „својим” и што су Срби, после више од двадесет година, то коначно схватили и почели да се баве својим *йословима* остављајући Хрватима сав посао око скидања Вукових бркова са „свог” језика.

Друго, Јакшићева тврђња да је „један од родоначелника идеје о посебном црногорском језику у новијој историји хрватски комунистички вођа Владимир Бакарић” није озбиљно заоснована. Комунисти су ту су идеју уобличили између двају светских ратова, као елеменат своје „платформе” за борбу против „српског хегемонизма” и она се налазила у истом пакету с одлуком да се прогласи одвајање мађедонског језика и да се Косово и Метохија предају Шиптарима. Као на елементе исте стра-

тегије мора се гледати и на све оно што се касније дододило са „промоцијом муслиманске нације”, као и свега онога што се по-тот дешавало са Србима. Термин „црногорски језик” појавио се, дакле, неколико година пре Другог светског рата и ту су комунистичку идеју одмах прихватили и талијански фашистички окупатори. Тој идеји комунисти су се вратили у време расцвата „масовног покрета” у Хрватској и она је у оптицају била барем десетак година пре Бакарићевог „открића” да Црногорци говоре „црногорски” а муслимани „муслимански”.

Треће, претеча „босанског” језика кратко време био је „бошњачки”, или су се „Бошњаци” брзо досетили да им је онај први термин много прикладнији за остваривање даљих планова везаних за сву Босну – и без Срба и без Хрвата.

Четврто, верујем Јакшићевим изворима да је термин „босански језик” лансирао Бењамин Калај (1839-1903), Мађар, аустроугарски дипломата и министар финансија, зналац српског језика и писац једне *Историје Срба*, и да га је Ватрослав Јагић (1838-1923), хрватски филолог, прихватио „као згодан да *пријејчи распирту и на нужду у службеној употреби*”, или у свему томе тешко је заобићи макар једно „проширено” питање: коме је тамо сметао термин *српски језик*, да ли је ли такво кумство *случајно* потекло од једног високог аустријског државног чиновника, и да ли је *случајно* било што је такав термин оберучке прихватио један лингвиста коме је било много лакше да води рачуна о државним интересима Хабзбуршког царства него о научним чињеницама. У истом пакету са „босанским језиком” злоупотребљена је и још једна чињеница из *српске* националне културе: главнина старе писмености на просторима Босне (па и она католичка, фрањевачка) била је *хриллична*, али је, не би ли се таква истина забаштуила, то *српско писмо* прекрштено у *босанчицу*. То је утолико апсурдније ако се зна да из истог тог времена потиче писмо једног херцеговачког фратра кнезевској канцеларији Обреновића, у коме вели да су сви његови верници „прави Срби”. Велике силе тада нису дозволиле Србима да се уједине и они су *једини* народ у Европи коме то никад није било дозвољено, а чињеница да су Срби доминантан народ у Босни најбоље се могла прикрити установљењем новог, регионалног имена за српски језик. Уза све то, ваља подсетити и на подatak да су, после Ризорђимента, покрета за национално ослобођење и уједињење Италије, велике силе „упутиле” Аустрију да на Балкану накнади оно што је изгубила одласком из

Италије; све што се касније са Србима догађало, последица је такве стратегије Аустрије и великих сила, при чему *старе маје* аустријске сада преузимају Хрвати и „Бошњаци”; Хрвати сада хоће границу на Дрини, а стари „санџачки коридор” којим је Аустрија намеравала да стигне до Солуну, „Бошњаци” сада третирају као зелену *трансверзалу* којом би хтели да се повежу с Турском; и једни и други рачунају са тим да ће Србе с назначених простора или побити, или асимиловати, или проторати.

Пешо, истурајући Аустрију испред себе, велике силе премиље су српско страдалништво у Првом светском рату (из њега су Срби изишли без боље половине својих мушких глава), потом су њихов посао преузели комунисти и, мање селективно, заједно са фашистима и нацистима у Другом светском рату, продужили да „раде на томе” (у Јасеновцу, на Неретви, на Сутјесци, на Голом отоку), да би, коначно, тај посао био завршен у Дејтону, по диктату мондијалиста. И никад није утврђено колико су те комунистичке спрече однеле живота, пре свега српских, али сада је јасно макар нешто друго: Косово је некад била „српска колевка”, а сад се Срби осипају и са Копаоника; Црна Гора била је „Српска Спарта”, а сад се тамо тиће неки нови „латиногорци” пошто су комунисти погазили народну вољу и разбили оно што је 1918. године било уједињено; исто то, али у много драстичнијем облику, комунисти су урадили са Западним Сремом и Бањаљом, награђујући Хрвате за оно што су са Србима тамо починили од 1941. до 1945. године, и уместо да поштују стару границу Војводине – од Осека, поред Ђакова и иза Шамца – они су Хрвате довели до Бачке Паланке; зна се да је Ђиласу за такву одлуку послужило „актуелно стање” на терену, настало „пресељењем” Срба у Јасеновац и колонизовањем усташких кољача из Херцеговине на њихово место; никад се није сазнало које су друге српске области колонизоване на сличан начин (колико је Срба живело пре рата у босанској Поморавини, колико у западној Херцеговини), а остало је и тајна по чијем је налогу и у име којих „виших интереса” пре тридесет-четрдесет година исељено стотинак хиљада Срба са Змијања и из суседних зона.

Посебно је занимљиво на који су начин комунисти „бринули” о српским добровољцима и колонистима насељеним после Првог светског рата у Мађедонији и на Косову и Метохији. Наиме, непосредно по свршетку Другог светског рата, већ 3. августа 1945. године, Председништво Антифашистичког већа

народног ослобођења Југославије (Авној) донело је Закон о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересантима у Македонији и Косовско-метохијској области (*Службени лист ДФЈ* број 56 од 5. августа 1945). Полазећи од става да су предратни колонисти добили земљу „као награду за услуге ненародним режимима”, нови законодавац смислио је врло једноставну законску одредбу: корисници аграрне реформе извршене пре 6. априла 1941. године на територији Маћедоније, као и насељеници на Косово и Метохију, „губе право на земљу ако им је била додељена земља приватних власника, сматрајући таквим власником сваког земљорадника који је радио своју земљу, без обзира да ли је на њу имао или није имао тапију” или је на њој радио као чивчија (кмет, беземљаш) или стални закупац, а нарочито ако је односни власник, Маћедонац или Шиптар, био политички емигрант. У новоуспостављеним „ослободилачким” односима, то је значило да је сваки Шиптар или Маћедонац, једноставном изјавом да је одузета колонистичка земља (и добровољачка, дакле) до 1918. године била његова својина, без икаквих доказа и без било каквих правних сметњи постајао власник те земље.

Све се то, како видимо, своди на разарање српског етничког простора и на растакање српског биолошког бића; о томе што се од њих чинило, Срби се нису смели ни распитивати а камоли се против тога бунити. Од незгодних питања они су били одвикнути већ у првом „ослободилачком налету” у коме су комунисти побили најистакнутије српске интелектуалце и честите српске домаћине, али и све оне који су се на било који начин гласнули против „комунистичке идеје”; данас се барата податком да је таквих било око 200.000. Касније је постало логично што се нико није распитивао због чега се индустријски капацитети из Србије демонтирају и преносе у Босну, Хрватску и Словенију, као и зашто се српске пруге преносе у Арбанију. Срби су тек недавно сазнали да су тада још и добро прошли: у Ђердану се још налази она „платформа” на којој се налазило 4.000 тona експлозива припремљеног за програђивање Дунава и за потапање Србије, за случај да Југославију нападну земље Информбирао!

На таквим темељима, дакле, комунисти су утерали Србе у братство и јединство са њиховим кољачима из два светска рата и пажљиво припремили терен за оно што нам се ових година свима дешавало и што ће се Србима тек догађати. И чинили су

то врло систематично, увек пажљиво мотрећи на то да се енергично и одмах сузију знаци српског „национализма”. Помињем овај последњи детаљ због тога што комунисти ни данас никако да сјашу с тог и таквог национализма, пошто им је он потоњи изговор за све што су замислили а нису успели остварити. И њима се не треба чудити, јер из њихове ограничене свести премного би било очекивати сувислију мисао, али је много теже разумети озбиљне интелектуалце када се навезу на исту комунистичку реторику и када у њој покушавају наћи „теоријски” оквир и одговарајући „хеуристички и херменеутички инструментариј за разумевање трагике времена”. За то, свакако, прави сведоци не могу бити ни Крлежа ни Плетерски, као ни Енценсбергер ни Конрад, јер би о томе много веродостојније могао сведочити било који блиски сарадник „највећег сина наших народа и народности”; Кардељ, рецимо, својом изјавом да је Југославија само успутна станица за словеначки и хрватски пут у Европу, или Бакарић, признањем о томе „како су га отишли у партизане” и како је после, деценијама, опремао онај Кардељев „европски воз”, или онај српски полицајац – пијаним бунцањем о томе да не зна куд ће му душа, јер је својом руком побио више од двадесет хиљада Срба.

Због свега тога, тешко је поверовати у озбиљну заснованост Јакшићeve тврђње да је „још увек у југословенском случају недовољно одгонетнут међународни оквир распада, нарочито с обзиром на питање зашто је Југославија мање спремна од других земаља дочекала историјски слом комунистичких система двадесетог века”.

*Писано маја 1997. године; остао заборављен међу ауторовим папирима, текст се овде објављује први пут.

Писмо о науци и лопти

Господин **Драган Томић**
председник Скупштине Републике Србије

Господин **Живко Шокловачки**
председник Управног одбора Нафтне индустрије Србије

Госпођа **Борка Вучић**
директор Београдске банке

Пре десетак дана све су наше новине објавиле вест да је конзорцијум великих банака потписао договор са Кошаркашким савезом Југославије о финансирању учешћа државне репрезентације на Олимпијским играма у Сиднеју.

Данас, такође, новине објављују да су НИС (Нафтна индустрија Србије) и Београдска банка поклонили Новом Саду моћан кошаркашки клуб и тиме Новосађанима подарили могућност да гледају реномиране домаће и иностране кошаркашке клубове.

Те појединости, као и, неспорно широко позната, чињеница да наше моћне финансијске институције улажу велика средства у врхунски спорт, мотивишу ме да Вам се обратим с молбом да испитате могућност усмеравања дела тих средстава и на потпору наших младих научних талената и на обезбеђивање њихове извесније научне будућности.

Наука о српском језику, као еминентно национална дисциплина, нашла се током много последњих година на маргини интересовања нашега друштва и о томе сведоче, рецимо, и следеће појединости:

1. Катедра на чијем се челу тренутно налазим пре десетак година била је претплаћена на 53 најугледнија светска лингвистичка часописа, а данас у њену библиотеку долазе само 2 (и словом **два**);

2. Та је катедра 1965. године покренула часопис **Прилози проучавању језика** који је редовно излазио до пре десетак година, а у више последњих година он излази тек повремено (последња два броја штампана су захваљујући неким случајним аранжманима Филозофског факултета у Новом Саду са једном приватном штампаријом). У томе часопису своје прве на-

учне прилоге објављивали су многи угледни наши лингвисти, од којих су неки већ у пензији, а многи се пензији брзо примиочу. Њихови млади сарадници одавна таквих могућности не-мају јер њихови рукописи годинама леже у уредничким столо-вима: за бриљантну књигу нашег младог асистента надлежно министарство одобрило је за штампу 10.000 динара; за исто та-ко вредну књигу младог доцента није дат ни динар; два броја нашег часописа чекају на објављивање, као и последњи, седми, том *Оишшекаријашког дијалекшолошког аиласа*; у Инсти-туту за српски језик чека на објављивање више томова *Срп-ског дијалекшолошког зборника*, а у Издавачкој књижарници Зорана Стојановића – неколико књига из колекције *Целокућ-них дела Павла Ивића*.

3. Већ годинама ми не можемо ангажовати ниједног мла-дог сарадника и тако пропуштамо могућности да очувамо раз-војни континуитет српске лингвистичке науке, при чему поче-сто знамо да би многи од њих били бољи од својих учитеља.

4. По сили природних околности, многи наши угледни линг-висти полако силазе с научне позорнице и постају део српске језичке (неки и: националне) историје и за собом остављају празнину за коју не знамо када ће (и хоће ли уопште) бити по-пуњена.

Свестан своје одговорности пред будућношћу српске линг-вистичке науке, а немоћан да на било који начин утичем на то да она буде извеснија, обраћам се Вама с молбом да размот-рите могућност улагања дела својих представа и у онај сегмент српске научне будућности који би морао имати јасан и непо-мерив национални предзнак, тј. у припремање кадрова за бу-дућност српске лингвистичке науке.

*Петог јула 2000. године, професор Петровић, као шеф Катедре за српски језик и лингвистику на Филозофском факултету у Новом Саду, „с поштовањем“ је послao ово писмо на назначене адресе, а подразумева се, пошто наука није лопта, да одговора није било, о новчаној потпори да и не говоримо.

Српски језик и његови дијалекти

Морам одмах признати да на ове разговоре долазим с малом нелагодом, понајвише због тога што за њих нисмо добили никакве напомене о томе како би их требало усмерити и шта, као битан резултат, од њих треба очекивати. Због тога ће моје казивање бити можда мало криво усмерено и више ће се тицати спољне судбине српскога језика и његових дијалеката него саме суштине њихових односа. Неке мисли које овде излажем, у различитим приликама изговарао сам и раније (када су оне можда и имале некога смисла, као што данас немају никаквога осим дијагностичког), а овде их сабираам не бих ли их суочио са онима које би могле бити макар рационалније, ако већ не верујем да би могле бити оптимистичније. И зато мислим да би прикладнији назив овога саопштења могao бити *Српски језик и његови дијалекти и шта је од њих осипало*.

Проблеми пред којима се данас налази српски језик најчвршће су везани са судбином његових дијалеката, али и судбином српског етничког простора у целини, пре свега по томе што су током последњих десетак година били изложени најстрашнијој деструкцији у њиховој историји: српски етнички простор драстично је сужен, његова дијалекатска слика замрачена, а језик *расцепован* (или *расщеп* – ако се и тако може разумети парабола Мајаковског) и заведен на беспуђе.

Деструкција етничког простора огледа се у простим чињеницама: Срби су прогнани из Хрватске, великог дела западне Босне и са Косова и Метохије, а стотине хиљада избеглица из тих области данас је расуто по Србији, знатно их је мање у Црној Гори, док се број оних који су просути по свету (знајући колико бринемо и о себи и о сопственом национу) вероватно никад неће сазнати), а њихов ситан проценат који је остао на својим вековним огњиштима осуђен је да се тамо угаси и да са њим нестану и њихови дијалекти. На другој страни, могућности да се понешто макар забележи о карактеристикама тих дијалеката по сведочанствима њихових носилаца у данашњим стаништима, и да се та грађа спасе и за историју и за лингвистику, све се више ломе на немању ни материјалних ни кадровских могућности за такве подухвате. Оно што је досад на том плану учено, пре свега захваљујући неким ентузијастима из Бање Луке, Београда и Новог Сада које предводи Слободан Реметић, само је делић онога што би се још морало урадити.

У некој дубљој перспективи, те би се појединости могле означити као проблем српске дијалектологије и због тога мање су битне за судбину српскога стандардног језика; извесно је да се наш стандардни језик довољно јасно осамосталио у односу на дијалекте своје основице и његов даљи аутономан развој са судбином дијалеката не би се морао доводити ни у какву релевантну везу.

Српски стандардни језик може се, дакле, одвојити од судбине српских дијалеката, али не и од судбине српског народа. На то, између остalog, упућују и неке просте и језичке и историјске чињенице. На пример: пошто је Даничић поставио основе *Речника ЈАЗУ* назававши *вуковски језик „хрватским или српским“* и док су „хрватски вуковци“ постављали темеље *српскога језика* за све Хрвате, Старчевић и Франк увек су већ били поставили темеље за геноцид над српским народом: у Загребу је 1909. покренут велеиздајнички процес, то је убрзо настављено покољима у Мачви током 1914. и злочинима муслиманских милиција по Херцеговини током Првог светског рата (да оставимо по страни тадашње злочине Шиптара на Косову или Бугара по Србији), да би се све то закратко примирило за време Прве Југославије и невиђеном силином поново експлодирало у Другом светском рату и без прекида текло до наших дана. Учешће у Првом светском рату Србија је платила бОљом половином својих мушких глава, али никад није утврђено колико је српских глава уопште пало у Другом светском рату, а колико у ових неколико деценија од њега до данас. Такву статистику комунистичка власт свакако није могла приправити, јер би се показало да је од њене руке страдало, примера ради, много више свештеника и архијереја него од руке свих осталих српских непријатеља заједно, као и да су они затрли више споменика српске културе и духовности него сви ти непријатељи такође заједно.

Недавно је објављено да су Шиптари на Косову спалили више од два милиона књига и порушили много десетина српских цркава и манастира, али нема података о томе колико су српских цркава срушили и манастирских библиотека попалили сами српски комунисти док су се, „у име братства и јединства“, борили против сопственог народа. И у вези с тим, тек једна узгредна напомена: негде пред Други светски рат, Владимир Мошин посетио је Манастир Морачу и био фасциниран богатством његове књижнице упоређујући га са богатством Народ-

не библиотеке у Београду; комунисти су је после рата запалили, да би око ломаче могли заиграти „козарацко коло” и да би се тиме нашли на истом послу на коме и Хитлерови пилоти 6. априла 1941.

Као и у уређивању судбине српскога народа, комунисти су једнако успешни били и у уређивању статуса српског језика: од 1960. године пуне три деценије Срби су свој језик називали *српскохрватским*, док је Хрватима требало само неколико година да и формално напусте Новосадски договор и паралелни термин *хрватскосрпски језик* замене термином *хрватски*. Распад Југославије, уза све то, довоје је убрзо до осамостаљивања и Босне и Херцеговине и до конституисања *бошињачко^г/босанског језика*, а сад се већ налазимо и на прагу осамостаљивања „*црногорског језика*”. На тај начин, из српског језика издвојило се мноштво „језичких заперака” тако да се могло додогодити да се дејтонски папир потпише на српском, хрватском и босанском језику, а на другој страни – само на енглеском. У нормалном свету, наиме, још не знају шта би то могли бити „амерички”, „аустралијски” или „канадски” језик, као што ником тамо не пада на памет да се распитује за „аустријски језик”. На такву лингвистичку обеспамећеност претплатили су се једино комунистички моћници у источноХршћанским срединама, па су, по тој логици, из рускога језика издвојени *украјински* и *белоруски*, Стаљин је могао наредити да се из румунскога издвоји *молдавски*, а Брозу је било небитно да ли ће *македонски* бити осамостаљен у односу на српски или у односу на бугарски језик.

Посебно су у свему томе биле занимљиве комунистичке игре око „*црногорског језика*”. Захтев за његово издвајање из српског језика први пут је формулисан неколико година пре Другог светског рата („пошто је Комунистичка партија Југославије заузела правилан став о црногорском националном питању”), нешто касније та се идеја допала и талијанским окупаторима у Црној Гори, а поново је актуализована у време неусташког масовног покрета у Хрватској и, нарочито, после Бакарићеве „стручне пресуде” да „Црногорци говоре црногорски”. Термин „*босански језик*” знатно је старији; колико знам, њега је лансирао Бењамин Калај, а одмах га прихватио и Ватрослав Јагић као „најпогоднији да препријечи распру”.

Ти терминолошки екскурси, међутим, небитни су за оно што је остало од српског језика: из њега се истићило већ толико језика, да то Срби, био један више или мање, неће ни приме-

тити. Као што нису приметили да је деструкција српског језика најпре кренула преко деструкције ћирилице.

И о томе се овде могу поменути неке просте чињенице о којима међу Србима „није било лепо” говорити. Но, из исписа Лаза М. Костића (*Ћирилица и србијство*, Чикаго, 1963), видљиво је да је ћирилица, одмах после великог црквеног раскола (1054), проглашена за „ђаволски проналазак”, чиме је отворен пут за њен прогон увек када се нађе уз границу са католичанством. При томе, не треба посебно подсећати да су се и православље и ћирилица, до пре коју годину, ипак одржали и надомак Загреба и да су, нечијим удруженим напорима, они отуда померени далеко према истоку. Нетрпељивост према Србима као носиоцима православља и према њиховом језику и писму, како то показују и многи Костићеви наводи, тињала је вековима, али треба рећи да је она жешће импулсе добила од половине 19. века, посебно пошто је Аустрија истерана из Италије и упућена да тамошње губитке накнади на Балкану. Све дотле, наиме, као и више деценија касније, ћирилицом су се, ипак, служили и католици и муслимани, при чему је она у Босни била преименована у *босанчицу* само да би се „затурило” њено српско име и порекло; њоме су, напоменимо и то, написана бројна дела фрањевачке литературе, а међу муслиманима била је позната као „беговско писмо”.

Друга половина 19. века била је обележена бурним превирањима у односима трију најбројнијих конфесионалних група на терену нашега језика: Хрвати су преузели вуковски модел књижевног језика заснован на латиничком писму, а ускоро су им се приклучили и муслимани, преузимајући латиницу и, у највећој мери, остајући национално неопределjeni; на другој страни, због великог броја Срба–католика (посебно у Дубровнику и Котору, али и на неким другим странама), Србима се „догодила двоазбуочност”, а преко ње успостављене и основе за многе касније несреће.

Помињемо све те појединости да бисмо могли прецизирати: почеци деструкције српскога језика давнашњи су и познати, макар у најкрупнијим линијама, али сада бисмо могли додати да се највећи српски непријатељи одавно више не налазе међу туђинцима који су их деценијама уништавали. Туђинци су свој посао обавили и оно што је од Срба остало лако ће дотући они српски „предводници” који своје програме пишу и потписују латиницом и који ту важну чињеницу вазда с поносом ис-

тичу. О путевима којима је потискивана ћирилица и успављивања српска национална свест, Лазо М. Костић навео је доста података, али вероватно ни сам није могао претпоставити којом ће брзином тећи растакање Српства и затирање његових битних обележја, те да ће у томе последњу реч имати они Срби који су најпре заборавили ћирилицу. На све то указују и неки нови сигнали по којима се растакање српскога етничког простора може и даље наставити: помиње се аутономија Рашке, то јест „Санџака”, неки политички лидери хтели би Војводину да „прикључе” Европи (међу њима, истина, нема Срба), Власи у источној Србији сада су, веле, Румуни и има их 800.000, а основана је и некаква странка која ће се залагати за аутономну Шумадију. Све те појединости имају, на жалост, и дугу предисторију и нека посебна значења, а своде се на то да, у време када су се у Европи уједињавале све националне заједнице, *моћне свећиске силе једино Србима што никада нису дозволиле* и сваки њихов покушај да то учине, систематски су онемогућавале. Најзначајнији њихов савезник на тим пословима током нашега века била је Комунистичка интернационала са својим најразличитијим домаћим експозитурама које су припремиле терен за ово што се са Србима догађа(ло) последњих година, а што се у најдрастичнијем облику испољило током многонедељних систематских бомбардовања Србије и окупацијом Косова и Метохије. Међу појединостима које су у назначеним догађањима имале најдалекосежнији значај неке се посебно издвајају.

Током Другога светског рата, као чланице хитлеровске коалиције, Хрватска и Арбанија имале су најзначајнију улогу у затирању српскога народа (остале српске суседе чије су „заслуѓе” у тим пословима биле нешто мање овде нећемо помињати), али уместо да буду осуђене због својих беспримерних злочина и подвргнуте денацификацији – њих су нови комунистички господари амнистирали од сваке одговорности и наградили их пространим српским територијама: *Хрватима – западни Срем и Барању, а Шићарима – Косово и Метохију*. Непосредне заслуге за цепање Војводине Српске имао је Милован Ђилас који је Барању и Западни Срем даровао Хрватима, јер су они тамо „били у већини”. Ђилас се, при томе, није оптерећивао чињеницом да је та већина успостављена покољима сремских и барањских Срба у Јасеновцу и другде, с једне, и Павелићевом ратном колонизацијом њихових херцеговачких коњача по просторима са којих су претходно били истребљени Срби, с друге

стране. Тако су, дакле, Ђилас и комунисти завршили Павелићев пројекат и ту област Српске Земље претворили у „хрватско Подунавље”. На другој страни, иза нових комунистичких граница увек је остајало много српског етничког простора на ко- ме је српски народ остављан милости нових господара, што је увек означавало његово потпуно обесправљивање и денационализацију, како у Хрватској и Босни тако и у северној Македонији; никад није утврђено колико је Срба таквом политиком откинуто од свога народносног стабла и преведено у „нешто друго”, а о Српству у Црној Гори сада се већ може говорити само условно.

Србији су, уза све то, одмах после рата „додељене” две аутономне покрајине, које су касније практично добиле статус држава; на тај начин Србија је, формално-правно, била конфедерализована, с тим да у покрајинама она није имала никаквих надлежности, а без њихове сагласности сама није могла ништа урадити еда би сопствени државно-правни статус учинила сношљивијим. За све то време западне југословенске републике и Косово мирно су се и систематски припремале за догађаје који су почетком деведесетих довели до распада Југославије, њиховога осамостаљивања и разарања Србије и српскога етничког простора.

Задеструкцију српскога етничког простора, дакле, као и за општу судбину српскога народа и његовога језика и писма, незаобилазне су „заслуге” српских комуниста, нарочито оних из Брозовог времена, али и његових настављача јер су све своје снаге заложили за очување „комунистичке идеје”, а народ опустошили и гурнули на беспушће.

Разматрања Лаза М. Костића о механизимима помоћу којих се до тога дошло, из садашње перспективе могу изгледати као „лепша страна несреће”: тада је за Србе још било некакве наде, и на ћирилицу се, како он вели, заиста могло гледати као на српско *свешто писмо*, али данас је и то у великој мери релативизовано, да не кажемо да је – банализовано. Костић на више места, наиме, истиче да је ћирилица „била гоњена и забрањивана у свим крајевима где су Хрвати имали реч”, а данас смо сведоци једнога другога парадокса: у Србији се тек покоје новине штампају ћирилицом, приватне телевизијске станице значу једино да пишу латиницом, већина политичких странака и њихових првака диче се тиме да су заборавили ћирилицу... Додамо ли томе и подatak да се у светским библиотечким ката-

лозима као хрватско означава све оно што се у Србији и Црној Гори штампа латиницом, да се Хрвати последњих година почињу „досећати” да је ћирилица, у ствари, и њихово писмо, да је *Мирослављево јеванђеље* споменик њихове писмености и културе и да хрватски језички простор допира до Краљева (или до Мрчајеваца – не знам тачно), а да одговорним српским државним чиниоцима ништа од тога још не допира до свести, постаће јасније пред каквим су се безданом нашли и Срби и српски језик и ћирилица као његово „свето писмо”. (Истина, српска власт је пре више година донела и Закон о језику, али је и он брзо заборављен и на њега се гледа као и на лањски снег.)

Велим да то власти не допира до свести, мада бих можда био ближе истини ако бих био и експлицитнији: да она или не жели да се меша у свој посао или да сама стоји иза деструкције српскога народа и његовог језика. Основу за ту тврђњу налазим у многим чињеницама, од којих издвајам следеће:

1) У много последњих година српска језичка наука све се више изолује од света и за то овде наводим само податак да су пре двадесетак година у семинарску библиотеку Катедре на чијем се челу тренутно налазим, долазила педесет три нају-гледнија светска лингвистичка часописа, а ове године – два.

2) Многи фундаментални научни пројекти или су замрли или полако замирују: крајем ове године (или током следеће) очекујемо да се појави први једнотомни речник српскога стандардног језика после Вука (не рачунам ту несрећну епизоду с Московљевићевим речником) и по томе Србима припада најтужније место међу словенским народима (да се с онима срећније судбине и не упоређујемо); Срби немају ни вишетомни речник стандардног језика (Матичин шестотомник давно је морао бити препуштен лексикографској историји); последња књига великог речника САНУ објављена је пре четири године, претпоследња пре једанаест, а нико нам не може рећи када ће се појавити следећа; кренули су послови на етимолошком речнику српског језика, једва да се почело нешто чинити са његовим историјским речницима, не помишља се на ономастичке речнике, слободној иницијативи појединачних аутора препуштени су терминолошки речници, а образ српске дијалекатске лексикографије пред славистичком науком одавно већ спасавају аматери-ентузијасти...

3) Исту судбину доживљавају и међународни научни пројекти у које су српски лингвисти укључени: замрли су послови

на Европском лингвистичком атласу (АЛЕ); већ десет година наша комисија не може привести крају припрему преузетог тома *Ойшићесловенског лингвистичког атласа* (ОЛА); последњи том *Ойшићекарашког дијалектиолошког атласа* (ОКДА) пре пет година одобрен је за штампу и још се увек налази „у фази последње коректуре”; наши представници одавно су исключени и из других комисија Међународног комитета слависта (за стандардне језике, за историју језика, за међујезичке контакте). Таквим ставом државе према српском језику и према обавезама које је преузела понижени су и српски језик и српска лингвистика и сви посленици на поменутим пројектима. (Томе свему могла би се, узгред, додати и чињеница да су потпуно замрли и послови на *Дијалектиолошком атласу српског језика*, уз напомену да су Срби једини словенски народ, и један од врло ретких у Европи, који још нема такав атлас свог језика и неизвесно је када ће он, и да ли ће, уопште бити за-снован).

4) Публиковање резултата научнога рада један је од оних проблема на којима се српска лингвистика такође ломи током много последњих година. У Институту за српски језик сада чека на штампу шест томова *Српској дијалектиолошкој зборници* на којима ће се, у црном оквиру, годинама још појављивати име Павла Ивића као главног уредника. Давно је донет Закон о Матици српској и у њему речено да ће бити финансирана њена капитална издања, али већ годинама Матица за то не добија средства; она је принуђена да своје научне часописе, из средстава којих нема, штампа са великим закашњењима и у беззначајним тиражима не би ли, макар донекле, спасла углед који је стекла као најстарија српска културна и научна институција; да овде оставимо по страни чињеницу да она тиме брани и углед народа и државе којима припада; Часопис *Прилоги до проучавању језика*, намењен онима пред којима се налази лингвистичка будућност а чији најстарији сарадници већ одлазе или у пензију или из живота, у последњих десетак година излази врло нередовно, а за два последња броја не зна се хоће ли уопште бити штампани.

5) У српској лингвистици може се сањати о велиkim пројектима, али она неће имати будућности ако јој се не омогући да у њих укључи научни подмладак. А младима је пут у науку, већ годинама, практично затворен, пре свега зато што је њихово ангажовање увек запирало на немању материјалних могућ-

ности, што их је одводило на друге послове или их остављало на улици. Штета је, тако, увек бивала макар трострука: талентовани млади људи остајали су без шанси да се у науку укључе, старији су одлазили без наследника који су од њих могли бити бољи, а наука одвођена на беспуће и остављана без изгледа на брз опоравак.

И да овде прекратим, с неким признањима:

– Ја данас не знам шта је српски језик нити шта је од њега остало;

– Ја знам шта су српски дијалекти и који је био њихов давнашњи распоред, али не знам који је њихов данашњи разменштај нити шта је од њих остало;

– И знам да ни српски језик ни његови дијалекти не могу имати бољу судбину од судбине српског народа.

Макар дотле док мој министар за науку и технологију више брине о уређењу Каленића пијаце него о судбини науке.

*Изговорено 16. септембра 2000. године у *Вуковој задужбини* у Београду, а потом објављено у: *Књижевне новине* Београд, Год. LII, бр. 1019/1020, 1. и 15. октобра 2000, 1, 3.

Судбина српског језика и писма питање је српског националног опстанка

Српски језик доживео је током последњих деценија најдубље потресе у својој историји, а најтрагичнији били су они који су довели до издвајања много језичких заперака; ако оставимо по страни **македонски**, из њега се издвојио **хрватски**, у наше дане и „**босански/бошњачки**”, за самосталан статус одавна се кандидује и „**црногорски**”, а већ се чују гласови да би им требало пријужити и „**војвођански**”... Распад(ање) заједничке државе дове(л)о је, dakле, до деструкције српског језика али и до деструкције српског етничког простора и његовог драстичног смањивања, са сасвим реалним изгледима да ће се такви процеси и даље наставити. На то указују макар две појединости над којима би се одговорна српска држава морала замислити:

1) После прогона Срба из Хрватске, великог дела Босне, Херцеговине и Космета, сличан развој догађаја може се очекивати и у Црној Гори и у Војводини, а само је питање времена када ће се у Србији, у много оштријој форми, отворити и такви проблеми као што су „рашки”/, „санџачки”, „влашки” и „шопски”; (за онај први заинтересовани су Бошњаци, а за оне потоње, речимо, Хелсиншки одбор за људска права у Србији на челу са Соњом Бисерко).

2) Ако се зна да Бугари у своју језичку територију одавно укључују све призренско-тимочке дијалекте (*Јужна Морава* за њих је *Буѓарска Морава*), а да су Хрвати *свој* језички простор са Дрине (где им је, веле, била граница у време НДХ) у новије доба померили до Краљева и арбанашке границе, и тиме „при-својили” *све ијекавске ђоворе*, показује се да се, пред колонијалним претензијама својих суседа, српски етнички простор може свести на меру коју ће први, и најлакши, потрес лако макнути са географске и историјске мапе Балкана. (Први званични знак такве хрватске „језичке памети” стигао је, пре неколико месеци, у облику некакве судске одлуке да се не овери Статут Општине Двор на Уни, због тога што је написан *ијекавски* и *Ћирилицом*: шта ће тамошњим Србима *ијекавизам* кад је он „*хрватски*”!).

А за све то време, као претходница општих српских полома о којима говоримо, ишло је ширење „двоазбучности” и оно се, у наше дане, испољава у облику дефинитивног потопа *ћи-*

рилице. О томе сведоче све појединости које смо досад саопштавали (од 18,5 % ћириличних натписа у средишту Новог Сада до 8% ћириличних књига у универзитетској књижари *Stylos* у Новом Саду), али и такве као што су оне да се на многим телевизијским станицама ћирилица замењује латиницом, да се на новим полицијским возилима које набавља МУП Србије уместо ћириличне ознаке појавила латиница (а тако се сада систематски обележавају и она старија), да је *Бемус* (после више од 30 година) постао *Ветис*, да све новије новине и периодичне публикације (такве као што су, рецимо, *Национал* или *Српски књижевни гласник*) више не рачунају на своје српске читаоце) док је и у онима које се традиционално штампају ћирилицом – све више латинице или страних језика. Дода ли се свему томе и подatak да многе политичке партије своје програме исписују латиницом (лигаши, социјалдемократи, јоловци, реформисти, грађански савезници, унионисти и бројни други глобалисти који се диче чињеницом да међу својим члановима имају више фашиста и комуниста него Срба) и да се њихов фашистички поклич „Смрт ћирилици!“ (*Национал*, 8. фебруар 2002, 19) једино може разумети као „Смрт Србима!“, постаје извесно да иза пројекта о затирању ћирилице наступају силе чији је циљ да Србе макну с политичке мапе Балкана и да их одгурну према тминама историје.

Срби су се деценијама налазили у комунистичком ропству и још увек не могу схватити да се оно само у појединостима разликовало од оних под другим окупаторима. Крећући у походе против Срба, наиме, сви су поробљивачи најпре насртали на ћирилицу:

1) То су учинили аустроугарски окупатори када су њихове трупе 1915. године ушле у Београд;

2) То је исте године учинила и Земаљска влада за Босну и Херцеговину (*Гласник закона и наредбара за Босну и Херцеговину*, XLIX, 11. новембар 1915);

3) То су учиниле и усташке власти када је њихов министар унутрашњих послова др Андрија Артуковић, као један од првих законских аката, потписао „проведбену наредбу“ да се у новоуспостављеној држави „одмах обустави свака употреба ћирилице у јавном и приватном животу“ (*Народне новине*, Загреб, бр. 11, 25. travnja 1941);

4) Прокламујући „равноправност“ латинице и ћирилице (управо тим редом, како је и записано у закључцима Новосад-

ског договора 1954), комунистичка власт продужила је тамо где су се усташе зауставиле; чинећи то најпре тихом а касније и агресивном, административном присилом, она је отворила пут продору латинице и тако се нашла на истом послу на коме и сви поменути српски окупатори и прогонитељи; у томе је она била много успешнија од свих осталих окупатора заједно, јер је својим непрекинутим вишедеценијским деловањем припремила основе за потпуну деструкцију и српског етничког простора и српског језика.

И довела до тога да се српски језик данас жешће разара латиницом него што су то у прошлости чинило окупаторским мачевима или њиховим бомбама. На српски језик и ћирилицу, зnamо то предобро, отворено насрђу политичке партије које на српске бираче не рачунају, и „независни“ медији којима до српске публике није стало, и „невладине организације“ које Србе помињу једино у псовкама.

И вероватно им може бити да се тако понашају, будући да се сви финансирају из „независних“ и „невладиних“ извора (за које вероватно само они знају где се ти њихови *извори* налазе), али би се са њиховога отвореног антисрпског фронта морало повући макар Министарство просвете Републике Србије: оно с универзитетима не би смело комуницирати једино латиницом (све досадашње верзије Закона о универзитету из тога Министарства долазиле су латиницом), а свим *српским* школама (од предшколских установа до универзитета) и свим издавачима који штампају школске књиге на *српском* језику, морало би се ставити на знање, али као упозорење! да је *српско* писмо *ћирилица* (или да је то бар била све до српскога пада у комунистичко ропство). Уза све то, Министарство би из свих *српских* школа морало искључити све наставнике који *српској* деци забрањују да текстове на *српском* језику пишу *ћирилицом*.

Министарство би то морало учинити већ и због тога што се у међународним библиотечким каталогозима од 1994. године све оно што је игде у свету штампано „српском латиницом“ књижки као да је штампано „хрватским језиком“ и улази у хрватску културну баштину, а такво ће се „прекњижавање“ извести и „уназад“, све до 1892. године, то јест до дана кад је донесен *Хрватски правојис* Ивана Броза.

Скупштина Републике Србије донела је 1991. године Закон о употреби језика и писама, али ће бити да је то учинила с јединим циљем да га надлежни државни органи не би пошто-

вали. Тога закона она би се морала поново сетити и у детаљима неке његове одредбе прецизирати. И упозорити Владу и њена ресорна министарства на то да је њихова обавеза да више воде рачуна о томе како ће државу очувати него о томе како ће је разорити. А једно од тих упозорења морало би се тицати и чињенице да Србија ипак није никад била тако богата да себи може дозвољавати луксуз да **сопствена духовна достигнућа шаље у свет под хрватском етикетом**. То би надлежним српским државним органима, даље, наметнуло и обавезу да све издаваче који су заборавили да је српско писмо ћирилица упозоре на ту чињеницу и да њихове „хрватске латиничне производе” бар опрезују по стопама које иначе важе за стране књиге и за страну штампу.

И зашто би се Србија, уосталом, морала понашати мимо „европских манира” неодвисне Хрватске, у коју „српске новине” могу ући само ако су штампане латиницом, односно „хрватским језиком”?

За државу Србију без имена и идентитета, комунисти су своје ставове одавна усагласили са ставовима удружених српских непријатеља: она може рачунати на своју „европску будућност” само *под шућим обележјима*, односно *kad је више не буде*. Хоче ли нова српска „демократска” власт макар покушати да то спречи или ће још силовитије продужити тамо где су се њени претходници само зауставили еда би мало предахнули?

*Написано 19. фебруара 2002. године, као основа за разговор у једној комисији Одбора за стандардизацију српског језика.

Белосветски

У наслов овога текста испиших реч „мондијалисти”, а један мој млађани пријатељ, загрејан за фудбалски спорт, указује ми на словну грешку; није мондијал, вели, јер се светско првенство у фудбалу, о коме се ових дана стално говори, назива *мундијал*, па би, стога, реч у наслову морала гласити *мундијалисти*.

Без воље да се спорим, пошто се он поштапа на шпански а ја на француски, прелиставам *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука, и најзад, у књизи 1 А-Богољуб, Београд 1959, на 454. страни, наилазим на реч *белосветски*; иако личи на придев, она се, пише тамо, јавља у *именичкој служби* односно као именица, што је и најважније за мој одговор на питање *ко заштире српски народ*.

И раније сам говорио о томе како је припреман и изведен српски национални, духовни и културни полом, како је затиран српски биолошки потенцијал, од црногорских „пасјих гробаља” и херцеговачких јама, преко Јадовна, Јасеновца, Козаре и Неретве, до Сремског фронта, Кочевског рога и Голог отока.

Деценијама су нас уверавали да је то Србији донео фашизам.

И вероватно јесте – до јесени 1944. године. Од тада, српску судбину преузели су у своје руке неки *други* фашисти; они који су своје западне савезнике позвали да својом авијацијом, на Васкрс, са земљом сравне највеће српске градове. А потом и оне источне (савезнике) да својим трупама прогледе Србију и да нам као ослободиоци, представе и оне који су на Источни фронт отишли под кукастим крстом, а отуд се вратили под петокраком. И да отворе пут онима који су Србију, само за први месец дана своје власти, „ослободили” од око сто седамдесет хиљада њених најбољих домаћина и најумнијих глава, и који су, противе и пробисвети, као потоњи властодрши, Србију довели довде.

Србија је, dakле, последњи пут поробљена 1941. године и тога се ропства још није ослободила. Поменућу овде неке најистакнутије носиоце оних идеологија које јој не дозвољавају да се управи.

Не дозвољава јој то онај генерал који чува оставштину свога врховног команданта, и јединог учитеља, који вели да је на чело државе дошао „окорели националиста и заговорник брзе приватизације и пљачке друштвене имовине, што је био и његов претходник”, да „експанзија и агресивност Српске православне цркве не обећава ништа добро људима који се другачи-

је крсте”, да је „Боро и Рамиз” једина „формула за решавање косовске енигме”.

Не дозвољава јој то ни заступница Хелсиншког одбора за људска права у Србији, која вели да је на септембарским изборима 2000. године „победио нациста, а изгубио ратни злочинац”.

Не дозвољава јој то ни председница Фонда за хуманитарно право Шиптара, која у *Вашингтон посту* замера (такозваној) међународној заједници што се односи благонаклоно према Коштуници и занемарује питање „изручења оптужених за ратне злочине”, и која хоће „хитно и безусловно ослобађање свих албанских затвореника у Србији, али не и ослобађање и расветљавање судбине Срба несталих на Косову, јер би то само отежало шансе Срба за брзо ослобађање”.

Не дозвољава јој то ни онај бивши српски књижевник који се оглашава из неког западноевропског брлога и тврди да је српска интелектуална елита најзаслужнија за одржавање комунистичког режима у Србији, да је она ишла по фронтовима и хушкала на убијање сународника, да су песници читали песме међу злочинцима и бацали бомбе по Загребу и Сребреници, да се српска нација мора подвргнути самоанализи и да она нема будућности док се у Србији не изврши денацификација. Али ни онај његов колега који, из исто тако далеке рупе, умује о томе како се „бивша Југославија распала зато што је Милошевић, послуживши се српским национализмом, покушао да сачува централизам”, о томе како је „бенгладешки режим починио неопростиве злочине над Албанцима и зато га треба спречити да шире своју пропаганду и свој злокобни утицај на Косову”, а да је једини излаз из тога кошмара да „избегли Срби треба да се врате, да се извину суседима и да допринесу изградњи разорене земље, разумевању и помирењу”.

Не дозвољава јој то ни онај трећи књижевник који вели да је „одговорност интелектуалаца велика у стварању лажних митова као што је онај о »небеском народу«, развијању патријархалне ксенофобичне свести, патетичног, лажног родољубља, квазинаучних теорија о »најстаријем народу«; то је „многе националне интелектуалце увело у опасне воде ратне пропаганде и ксенофобије”, за шта се неће моћи избећи питање „појединачне или ни колективне одговорности”, а основни је услов српскога моралног (и, ваљда, сваког другог) прочишћења да „денацификација, деидеологизација и катарза морају доћи изнутра, проистећи из свести о величини и снази произведеног зла”.

Не дозвољава јој то ни онај новинар, по чијем мишљењу „нема шанси да се начини било какав духовни преокрет ако се претходно у Србији бар не започне процес катарзе, моралног »прочишћења« за све зло које је одавде потекло, за ратове на овим просторима које, и после Милошевића, свесно прећуткујемо, за сатанизовање и прогон других народа по националној, расној и верској припадности”. Као ни онај други новинар, из „хелсиншког легла”, који вели да се Србија „претворила у фашистичко-убилачку секту која је газила све што јој се нашло на путу”, коме смета Ћирилична *Политика* зато што негде муслимане није забележила као Муслимане, а *Глас јавности*, као „десничарске, профашистичке, пронационалистичке јако ружне новине”, чита „како би видео праву, природну страну Србију”. Или онај њихов жестоки истомишљеник који указивање на прогон Ћирилице и затирање српског имена своди на „типично фашистички консрукт”, а од све историје научио је једино „лекције” о Дубровнику, Вуковару и Сарајеву, али ниједну од оних које су им претходиле.

Не дозвољавају јој то ни они стари фашисти који су заборавили да су годинама врло успешно терорисали српски народ, а сада хоће да то и даље наставе истим манирима и истом или, понекад, само незнатно промењеном реториком. Међу њима врло су агилни они који своје фашистичке навике и не покушавају сакрити: они траже да Скупштина Војводине „формира анкетни одбор или комисију са задатком да утврди политичке оцене и ставове о октобарским догађајима 1988. и њиховом утицају на развој Војводине, Србије и Југославије до 5. октобра 2000. године”, али и да се „сва архивска грађа Савеза комуниста Војводине и Социјалистичког савеза радног народа Војводине, прикупљена до 1990. године, одузме од СПС-а” и поново стави на располагање онима који су је засновали; они тврде да се „аутономији супротстављају снаге талибанско-националистичке Србије”.

Други је носилац такве памети још жешћи: „Трагедија ове земље је што око нас балканске ограде и зидове дижу људи који су опредељени за великосрпски хегемонистички пројекат који, на жалост није мртав и што су нека иста лица и даље на сцени. Када та лица буду на робији, а не у академијама наука и слично, онда ће овој земљи кренути набоље”. Или: Демократска странка Србије је „малени кружок салонских фашиста и она никад не би изашла из илегале, у којој је оправдано била, да

Војислав Коштуница, лично, није изабран као кандидат ДСС-а тзв. Савезне Републике Југославије” и „да је од тог тренутка по-чело прикупљање кадровског отпада, пре свега најнеморалнијег дела СПС-а, ЈУЛ-а и радикала, који претрчавају у ДСС, и који су кренули да бране Србију од њених грађана”. Или: председник Коштуница је, одлагањем да испоручи Милошевића Хагу „овом народу из цепа украо милијарду долара”. Или: „Фашизацију земље (као »убеђени клерофашиста«) подстиче и охрабрује директно Војислав Коштуница”. Или: „Говорећи на прослави 11-годишњице Уније социјалиста Војводине (УСВ), председник Скупштине Војводине Ненад Чанак одбацио је тезу да је „аутономија Војводине комунистичка измишљотина којом се разбија Србија. – Ако је нешто била комунистичка измишљотина, то је да је Војводина била уопште у Србији, и ако шта имам да пребачим комунистима, то могу да им пребачим”. Он даље вели да има „разумевања за друштвени тренутак у коме је четничку Србију требало разблажити цивилизованим Војводином” и да је то довело до настанка „земље у којој данас живимо”, али да су „господа из Београда... овде, ипак, гости, и то привремено”.

У фашизам се добро разуме и функционерка такозваног Југословенског комитета правника: „Са Драгошем Калајићем немам шта да причам, не знам ни ко је он ни шта је он. Не бих желела да се сртнем са њим ни у градском превозу и сматрам својом демократском дужношћу да му кажем да је друштвена штеточина. Његови ставови су приземно фашистички, пристојност ми не налаже да кажем све што мислим о њему”.

Навели смо овде више оцена онога што се са Србима догађало током последњих десетак година и човек се не може отети утиску да се у менталном склопу оних који су их формулисали налази много мање нормалне памети него сужене свести и не-скривене жучи. На то указује, пре свега, чудна униформност њихове реторике: Срби су „националисти”, „фашисти”, „клерофашисти”, „клеро-шовинисти”, „фашистичко-убилачка секта”, „нацисти”, „профашистичке” су новине које се у Србији не праве по њиховој мери, а интелектуалици који нису сагласни са њиховим идејама одређују се као „наци-интелигенција”; таква се Србија мора „подврћи самоанализи” и „денацификовати” и за њу нема наде док се не извини свима који су током последњих деценија пролили највише српске крви и на њој засновали своју будућност и националну самосталност.

До свести носилаца такве памети не допиру, међутим, не-ке просте чињенице, а међу њима овде ћу издвојити само неке.

Они, најпре, оптужују Србе за фашизам са чисто фашистичких позиција. Одавно је, наиме, јасно да је фашизам своје највише домете постигао уништавајући туђе народе, а међу његовим жртвама високо место припало је Србима.

Они, даље, заборављају чињеницу да су темељито уништавање Срба после фашиста продужили комунисти – који су се специјализовали за уништавање сопствених народа. Од оних првих, Срби су се, можда, могли опоравити. Од ових других – то им се не може дододити.

Они, коначно, не воде рачуна о томе да се фашизам и комунизам данас појављују уједињени, под новим именом *мондијализам*, а његови протагонисти – фашисти и комунисти – под именом *мондијалистии*, на српском: *белосветски*.

Идеја глобализације света, према налазима озбиљних аналитичара (какви су, рецимо, Ноам Чомски, Ралф Еперсон, Олег Платонов, али и многи други), своди се на контролу становништва и на његово свођење тек на десет процената постојеће светске популације. Америка је затечену „индијанску“ цивилизацију уништила „хуманитарном помоћу“ која је у себи садржавала отровани алкохол и ћебад заражену великим богињама, а данас су ти поступци префињенији и обухватају, на пример, ширење сиде, наркоманију, затровану (и „генетски модификовану“) храну и лекове, а најновији изум светске фармацеутске индустрије своди се на производњу лекова за укидање менструалног циклуса код жена; пројектантима будућности света довољно је да на планети имају шестстоти или седамстоти милиона робова и у њиховим пројектима нема места ни за њихове језике. А најмање за оне који су историјски означени као непослушни – као што су Срби увек означавани.

„Одабрани Срби“, чије сам неке представнике овде цитирао, тој идеји служе свесрдно и они најпречи пут за затирање Српства виде у затирању Ћирилице.

Не знам да ли ми можемо нешто учинити да се њиховим наканама супротставимо, али бар не бисмо смели сакривати њихове циљеве.

*Без два уводна пасуса, а под насловом *Сви наши мондијалистии*, објављено у: *Ново време* Кикинда, 28. маја 2002, 4, у рубрици *Трибина*.

Црнозбор

У својим настојањима усмереним на сатирање источнохришћанских народа, Коминтерна је, као посебно ефикасно средство, „изумела” и разарање њихових језика. Тако су из рускога језика добијени украјински („малоруски”) и белоруски, из румунскога издвојен је молдавски, из српскога најпре хрватски, потом мађедонски, пре коју годину „бошњачки” (с изгледима да се он устали као „босански”), а у наше дане за статус новога српског језичког заперка кандидује се и „црногорски”. Југословенска филијала Коминтерне, уза све то, врло је успешно разарала српски језик уводећи у њега, као алтернативно писмо, „српску латиницу” и усмеравајући тако десетовековну српску културну традицију према тминама историје. То је учињено у *Закључцима Новосадског договора 1954. године* (њихова трећа тачка не оставља места никаквој недоумици: „оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су”) и треба рећи да од тада почиње незаустављив суноврат српскога језика и све што се сада догађа и с њим и с његовим носиоцима само је последица онога што им је наметнуто пре пет деценија.

Заједно с разарањем српскога језика ишло је и разарање српскога етничког простора и српскога националног корпуса. Некад су се Срби простирали од Солуна до Сентандреје, од Видина до Беле Крајине и од Дубровника до Ердеља (српски: Шумаве), а сада их је све мање и у Шумадији и Поморављу; некад су Хрвати своју (југо)источну границу доводили до Боке и Дрине, а сада је шире до иза Скадра и до Краљева („њихов” је, веле, сав штокавски и јекавски простор!); већ више од једног века Бугари својом језичком територијом сматрају сав српски простор источне и јужне Србије (обележен једним акцентом и редуцираним падежним системом).

Такав стратешки оквир за оно што се Србима и са Србима догађа данас и што ће им се догађати у скорој будућности приредили су, дакле, комунисти, а садашња епизода са „црногорским језиком” само притврђује уверење да креатори српске судбине још нису остварили све планове које су за сатирање Срба припремили. На то указује и „историја проблема” који нас тренутно интересује.

Питање „црногорскога језика” први пут је постављено неколико година пре Другога светског рата, тј. у време када су југословенски комунисти већ увеклико били покренули кампа-

њу за осамостаљивање македонског језика, а формулисао га је, колико зnam, Богић Новељић, сеоски учитељ из Црнаца код Подгорице. Ту су идеју касније прихватили талијански окупатори („*lingua montenegrina*“), да би се у време „хрватскога прољећа“ она поново актуелизовала и у више последњих година постала „заштитни знак“ Матице црногорске, дукљанске академије наука и умјетности и Независног друштва књижевника и њихових „националних“ гласила, а у наше дане стају иза те идеје и министар за образовање, многе „важне“ личности из науке и културе и, чини се, неке утицајне политичке партије. Тако је један апсурдни пројекат, који је деценијама „разрађивала“ групица лингвистичких незналица (тј. „специјалиста за аветну лингвистику“), дигнут на државни ниво и сада, напросто, треба чекати да се види како ће један екстремни приватни аветлук изгледати у светлу највишег националног обележја и да ли ће он под државном заштитом бити ишта мање аветан.

За такав суд о „пројектантима црногорског језика“, о њиховим општим „нормативистичким“ полазиштима и „лингвистичким квалификацијама“ за послове у које су се уплели досад су много пута навођени разлози, а за ову прилику могли би се навести само они најбаналнији.

Заговорници идеје о „црногорском језику“ позивају се, рецимо, на „неотуђиво право“ сваког народа да свој језик назива својим националним именом, али до њихове свести никако не допире чињеница да језик одавно није ни једино ни најважније обележје националног идентитета и да данас у свету има огроман број народа који говоре језицима других нација, а да при том њихов положај у светској породици народа ничим није угрожен. За то је добар пример Сједињених Америчких Држава, Канаде, Аустралије и Новог Зеланда у којима се говори енглески језик (а не амерички или канадски или аустралијски); у Латинској Америци говори се или шпански или португалски, а не постоје ни мексички ни бразилски ни аргентински језик; на светској националној мапи данас постоји много арапских држава и нација, али се зна само за један арапски језик, а још се нико није сетио да из њега издвоји, на пример, марокански или либијски; посебно је у том смислу занимљива Швајцарска у којој се говоре чак четири језика, али међу њима нема швајцарског, као што ни у Аустрији нема аустријског. Тако испада да је Аустрија „с туђим језиком“ некад могла под контролом држати пола Европе (као што Америка данас под контролом

држи цео свет, такође „с туђим језиком”), па постаје јасно да под комплексом „туђег језика” не могу живети само они народи који су се и језички одвојили од Руса и Срба и да им је изузетно важно да „у свет” оду под сопственом језичком етикетом и да тамо, под њом, буду поробљени.

Ако је, дакле, толиким народима неко „у уста турио туђи језик”, како је могуће да под тим комплексима не могу нормално живети једино Хрвати, Бошњаци и Црногорци? Или их, може бити, превише жуља Вукова штула и излуђује чинjenица да са својих „језика” не могу уклонити његове бркове?

Имајући у виду стручне квалификације злотуца „црногорског језика” и меру њиховога незнაња уложеног у послове које су обавили, јасно је да ни од „језика” који нуде као црногорски није могло испasti ништа више од језика-креатуре или језика-бастарда. За сваки стандардни језик, наиме, зна се дијалекатска основа на којој се изграђује, али то за „црногорски језик” не важи и његови креатори утврдили су да је он заснован на „свеукупним црногорским говорима”! Такво је полазиште већ по себи апсурдно и на најбољи начин показује меру бескрајног незнанја главног „утемељитеља” тога „језика” Војислава Никчевића и његовога рецензента др Радослава Ротковића; пре свега због тога што је данашњи црногорски дијалекатски простор изузетно диференциран, па сатеривање свих његових идиома у јединствену „књижевнојезичку торину” представља изум острашћених незналица које сужена идеолошка свест може одвести једино у обеспамећеност. Свим познаваоцима дијалекатског пејсажа данашње Црне Горе, наиме, познато је да се он карактерише бројним и структурално различитим говорним типовима (међу њима, рецимо, има говора са пет, шест или седам самогласника, при чему се они могу комбиновати са два, три или четири акцента), а Никчевић се вајка како „његов „језик“ нико не зна”, али не жељи ни да га „учи”! Њему, међутим, не пада на памет да се запита како се такав „језик” уопште може научити ако се не зна ни његова основна фонолошка структура, тј. ако се не зна има ли он, рецимо, седам вокала са четири акцента или пет вокала са два акцента (или некакву другу њихову комбинацију)? Такав Никчевићев „нормативистички став” ипак постаје разумљив ако се каже да данас о језику у Црној Гори од Никчевића више зна сваки просечни гимназијалац. Никчевић, рецимо, још није схватио која је разлика између придева и прилога (да се она „компликованија” овде и

не помињу), а искусни учитељи у поређењу са њим могу се показати као лингвистички енциклопедисти! Никчевићеви „нормативистички поступци” најбоље су представљени у његовој дводомној књизи *Црногорски језик* (I 1993, II 1997), али се у њима о структури тога „језика” не може наћи ни једна једина здрава научна чињеница. Он, истина, на више места преписује, тј. плахира („преводећи их на црногорски”) целе странице из расправа других лингвиста о српском (или хрватском) језику и закључује да је „тако у тијем језицима”, а да је у „црногорском” то све друкчије, али на шта се то „друкчије” своди – за читаоца увек остаје тајна. (О том Никчевићевом „друкчијем” писао сам у неколиким текстовима уврштеним касније у моју књигу *Школа немуштог језика*, Нови Сад 1996).

Због толике количине Никчевићевог незнაња и бунцања о „црногорском језику”, сама идеја о његовом увођењу у Устав Црне Горе биће најбољи пут да се и Црна Гора и њен највиши државно-правни акт компромитују и по темељу осрамоте. Ако се, међутим, истраје у настојању да се то ипак учини, укупно историјско искуство учи нас да за такву менталну девијацију лека нема, јер ако су данашњи Црногорци одлучили да се испишу из народа коме су припадали њихови очеви, непаметно би их било у томе спречавати; треба их пустити да иду куд су наумили, али би их ваљало макар упозорити на то да није извесно да ће се црногорска језичка авантура завршити онако како су је њени заговорници замислили. И то најмање из два разлога.

Први је сасвим практичан: засад се по „црногорском језику” распознају само ретке новине које уређују неки „књижевници” и „научници” чија репутација често не прелази ни на другу страну улице у којој станују, а главнина онога што се може чути на радију и телевизији или прочитати у другим новинама још увек може послужити као добар образац данашњега просечног српског језика.

Други је разлог, међутим, много сложенији и он је садржан у језику самом као инструменту комуникације и у том је погледу црногорска ситуација прилично сложена: уз српски језик, у Црној Гори већ постоје и његова два заперка која смо поменули („хрватски” у деловима Приморја и „бошњачки” у неколико других зона, више или мање пространих), али и јака арбанашка компонента која је једнако (не)расположена и према српском и према „црногорском” језику. Будући да се Црна Гора, као и цео Балкан, данас налази под будним оком оних који

су нас „учили демократији” током пролећа 1999 (као што сад „уче” и Ирак), у Уставу ће се морати наћи сви ти „језици” и тиме ће се створити прави уставни основи за спрдњу: од пет таквих језика – четири ће имати Вукове бркове, а онај „најважнији” међу њима (због којега о овоме свему и говоримо) биће посебно обележен и никчевићевском лингвистичком обеспамећеношћу. Чињеница је да ће уз Никчевића пристати и Чедо Вуковић (кome се оставља да се окрене око себе и види да ли је шта изгубио) изјавом да је „све што је сањао, маштао или бунцао било на црногорском језику и о Црној Гори, земљи изворници”, а Новака Килибарду (од кога је кожу чешће мењао само Јеврем Брковић), који каже да „црногорском језику” не може ништа додати, да и не помињемо.

Због свега тога, ваљало би се надати да ће се у Црној Гори, у вези с „њеним језиком”, острашћеном незнану супротставити макар мало елементарног разума.

*

Недуго пошто је овај текст први пут објављен, и пошто је све прошло без очекиваног „елементарног разума”, Црна Гора добила је „свој” језик. Да неко тај језик не би ни у примисли довео у везу са српским, као и због жеље да због новоуведеног назива *матерњи језик* не дискриминишу *оца* или, не буди применено: *оца очина*, постојала је и идеја да се уместо те синтагме употреби реч *црнозбор*. Овим новотвором избегла би се и нагађања да ли је *матерњи језик* обична замена за српски, пошто, претпоставља се, и Срби имају *матер*, тако да је прихваташе новосмишљеног израза остављено за касније. А то *касније* отегло би се све док се не види у којим би се приликама, можда и као реч-потајница (да се затуре сви трагови према српском језику), могао употребити израз *мрчозбор*.

*Под насловом *Обеспамећени језик у црногорском усавацу?*, објављено у: *Свешиће*, Лист Епархије будимљанско-никшићке за вјеронауку, хришћанску културу и живот Цркве, Беране, број 7 (тематски број, април 2003), 32-34. (Пренето и у: *Времекази: йрошолосиј – садашњосиј – будућносиј Васојевића*, VII, Андријевица, јул 2006 (вероватно грешка, уместо 2005).

Пасус који је дат као закључни у тексту, иза звездице (*), требало је да буде објављен у *Времеказима*, али се из техничких разлога са тим за-касило; и тај пасус и нови наслов текста први пут се објављују овде.

Незнавена лингвистика и њен „баста(нда)рдни црногорски производ”

■ Господине Петровићу, Ви већ неколико деценија полемишете са носиоцима идеје о тзв. „црногорском језику”. Кажите нешто о континуитету те идеје.

● То што се данас догађа у Црној Гори има континуитет од шездесет-седамдесет година, односно негде од времена које је претходило Другом светском рату кад су комунисти и њихови идеолози, у настојањима да разоре источно хришћанство, покренули жестоку кампању за издвајање мађедонског језика из српског. Они су тада први пут најавили и захтев за издвајање „црногорског језика”. То је било негде, ако добро памтим по-датак, 1937. (да ли коју годину раније – сад то није битно), кад је један сеоски учитељ из Црнаца код Подгорице (Богић Новелић) затражио осамостаљивање и „црногорског језика”. Ту су његову идеју, неколико година касније, прихватили италијански окупатори тражећи да се у Црној Гори уведе „*lingua montenegrina*”. Догодило се, међутим, да је та идеја двадесет година после рата била мало затурена у страну, али су је се њени заговорници сетили негде у оно време када је почела, после 1965. године, жестока акција за издвајање хрватског језика. Тих је година дефинитивно утемељено све ово што имамо сад и што, заправо, и значи последњу фазу апсурда у којој су се Црногорци нашли. Ови „нови Црногорци” (за које ја кажем да не знају ни ко су им очеви а не ко су им дедови) инсистирају на томе да се са Србима никад нису сретали ни на пушкомет, а камоли да су некад, недајбоже, били браћа. Та њихова идеја, даље, усмерена је на то да се покаже како су Црногорци вазда припадали западном цивилизацијском и културном кругу и да, заправо, никад никаквих веза нису имали са Србима и са онима који припадају ономе источном, православном, цивилизацијском континуитету.

■ Главни заговорник идеје о црногорском као посебном језику, као језику који је равноправан са српским језиком у смислу норме, јесте Војислав Никчевић. Ви се тим његовим идејама бавите још из времена када га нико озбиљно није узимао. Има ли уопште лингвистике у тим његовим радовима?

● Ту има онога што сам ја, у једном приказу његове прве књиге о „црногорском језику”, назвао лингвистичком обеспа- мећеношћу. У лингвистици је, заправо, а у стандардологији по-

себно, познато да је сваки језик који има традицију и озбиљно утемељење настајао на основама једнога дијалекта (или групе сродних говора), а Никчевић инсистира на томе да се у основи „црногорскога језика” налазе, то су његове речи, „свеукупни црногорски говори”. То је један од незамисливих апсурда иза којега може stati само „лингвиста” који о језику не зна ништа (а о стандардологији још мање), посебно због тога што Црна Гора данас има изразито диференциран дијалекатски простор. У Црној Гори, наиме, постоје говори који имају пет, шест или седам вокала, има говора који имају два акцента, који имају три, који имају четири акцента. По основи тих обележја Никчевић би морао да каже који је систем „црногорскога језика”, односно колико „црногорски језик” има вокала а колико акцената. Он то никад нигде није рекао и ја из те чињенице извлачим закључак да се све оно што се данас налази у црногорским дијалектима може сматрати „црногорским књижевним језиком”. Е, такав језик не може нико *на свијет* живи научити. Напросто, таквога језика нема нити га може бити. Ономе који тај „језик” хоће да учи, рецимо – једном странцу, неко мора рећи да „црногорски језик” има седам акцената и седам вокала, или да има четири акцента и шест вокала, али онда би тај морао знати које су карактеристике и правила распореда тих акцената и која су артикулациона обележја тих вокала. Не може се оно што се говори у Плаву прихватити као стандардно црногорско, нити оно што се говори у мојим Кучима или у Пиперима. Истина, могло би и то, али онда нека Никчевић каже да је баш *што* основа „црногорског језика”, а не његова Стубица или његови Пјешивци. Дакле, када о томе говоримо, он може да каже да Црна Гора има три консонанта *које нема ниђе више у свијет*, али зато не може рећи да гласа *ć* нема на много ширем простору, као ни то да у великом броју црногорских говора тога *ć* једноставно нема.

■ Али га зато има, рецимо, у јужној Србији у изобиљу.

● Јужна Србија јесте обележена том особеношћу. С друге стране, Никчевић каже да се „црногорски језик” карактерише постојањем гласова *ć* и *ž*. Јесте и то, али је то карактеристика и српских говора од Ибра до Беле Крајине: тамо такође имају *ć*, имају га понегде у западној Србији, велики део Босне и Херцеговине такође познаје тај глас. Није, дакле, специфичност „црногорскога језика” у томе што су се у њему нашли *ž* и *ć*, него је

много значајније рећи (ако се хоће ићи на неке „специфичности”, а Срби су такав народ да увек траже оно што их раздава, а не оно што би их могло спајати) да по тим особинама Црна Гора није затворена према говорима који нису црногорски. Али то би већ била два аспекта исте стварности, при чему је онај други по себи апсурдан јер оно што је у српском језику дијалекатски израз у књижевности – у „црногорском језику” биће књижевност у дијалекатском изразу. И тако ће Црногорци и ту бити на губитку и изложени подсмеху, јер као стандардни језик одређују ону реалност коју сав свет схвата као дијалекат.

■ Међутим, ова прича добија један други рукавац, господине Петровићу. Постоји тенденција у Црној Гори коју поткрепљује ресорно министарство просвете, односно његов први човјек министар Бацковић, о преименовању језика. Они кажу: јесте, то је, лингвистички гледано, исти језик, али зашто ми не бисмо својим црногорским именом звали језик ако то могу да раде Хрвати и Бошњаци.

● То је само још једна потврда црногорске обеспамећености. Догодило се да је, рецимо, Дејтонски споразум потписан на хрватском, бошњачком и српском језику, с једне стране, а на енглеском, с друге. Ми сви добро знамо да су тај дејтонски споразум натурили Американци, али они не говоре „америчким језиком”. У Канади се говори такође енглеским, у Аустралији и на Новом Зеланду исто тако; у Аустрији нема „аустријског језика” и тамо се говори немачки; у Швајцарској нема „швајцарског језика”, тамо се говоре четири језика (италијански, немачки, француски и реторомански); у арапском свету има мноштво нација, али нема „алжирског језика”, нема „мароканског”, нема „египатског”, све је то један, арапски, језик. Питање је наше лудости и америчке перфидне политике (боље је рећи западне – да не кажем само америчке) усмерене на то да се разбије српски језички, етнички и национални простор тиме што ће се од њега увек понешто откидати, па је тако откинут мајдански, откинут муслимански, тј. бошњачки, откинут хрватски. Као што је од Руса откинут украјински, белоруски...

■ Дакле, ако Вас добро разумијем, по рецепту Бењамина Калаја, који је говорио да се против Срба треба борити њиховом урођеном склоношћу ка сепаратизмима свих врста?

● То је то, своди се на то, јер занимљиво је да таквих рецепата за одвајање језика има само међу источнохришћанским народима. Тако је из румунскога Стјалина наредио издвајање молдавског и писао га ћирилицом, а сада су се, после пада Берлинског зида и пада Русије, Молдавци вратили латиници и румунском језику. Неће се догодити, разуме се, да се Црногорци

(нарочито ови који не знају ни шта су ни куд су кренули) врате својим исходиштима, а ја не видим има ли свему томе лека. Божим се да нема ако један физичар, који о језику не зна ништа и који о језику мисли једино кад се за њега угризе, дошао у ситуацију да одлучује о томе како ће одсечи „мало језика” и пренети га у „своје власништво” на исти начин на који може гаће одсечи до колена или их раздвојити по учкуру (и после тврдити да су то „црногорске гаће”). Но, свему томе мени су занимљивије две друге ствари. Једна се тиче онога што проповедају дукљанска академија и Матица црногорска и они лингвисти које сам ја сместио у аветну науку, али када на такву „науку” пристане, рецимо, један озбиљни књижевник какав је Чедо Вуковић, онда та ствар постаје много опаснија и много обесправљењија и она, заправо, потврђује старо народно искуство: понекад би за неке људе било добро да умру на време, јер што је човек старији – има све више могућности да се под старост осрамоти. Ја мислим да је Чедо Вуковић пристао у ту категорију. Друга појединост коју имам на уму тиче се идеје да се по стајим обрасцима тај језик „прекрсти”, преименује у „црногорскосрпски” или у „српскоцрногорски”...

■ Да, и та идеја је све присутнија.

● Та је идеја све присутнија, али она, заправо, опет показује мањак памети! Ако се не зна, како сам већ рекао, шта је то „црногорски језик”, онда би по томе могло у Црној Гори да се „направи” сад макар двадесет језика. Један од њих би могао бити, рецимо, „кучки језик”, или „зетски” (или „кучкопиперски” јер зетски се ипак оштрије разликује од кучког) или „паштровски” или многи други. А пристајати на такав назив, односно на нова „кумства”, можда би неко и могао, али мислим да Срби на то пристати не смеју. А ако Црногорци хоће на сваки начин да се одвоје, па нека им је срећан пут, нека се одвајају! Али би они у том случају морали наћи некога ко ће им тај језик уређивати са макар мало више памети, мало више знања од ових данашњих незналица. Хоће ли га наћи, ја то не знам, заиста не знам.

■ Осим те њихове жеље, за такав наум не постоји ни један други аргумент, то је очигледно. Академик Матија Бећковић, коментаришући њихов аргумент да они хоће да постоји црногорска нација и тачка, казао је негде да их, пошто им је то једини аргумент, морамо разумјети. Да ли би то могло да се каже и у случају језика?

● Матија је недавно, говорећи о овим стварима, рекао да то може, али да треба у фусноти рећи колико има Црногораца који говоре тим језиком. Ја мислим да нема ни једнога јединог

који би то могао по обрасцима које је прокламовао мој другар Војо Никчевић. Нема ниједнога Црногорца који би тај језик могао знати. Да будем нескроман, можда бих ја могао бити једини или бар онај који би све те његове „језике” знао најбоље. Јер ја сам се, коначно, више од четрдесет година бавио дијалектима, између осталих много и црногорским. И уз сву моју скромност, морам рећи да вальда нема ниједнога познаваоца тих говора који би са мном могао у том смислу упоређивати (или их више нема међу живима). Било је оних који су, може бити, знали и више и боље, али оно што ја после четрдесет година бављења дијалектологијом црногорском знам, то нико не може узети као образац црногорског језика и нико то научити не може. То је просто немогуће: Војо Никчевић би морао да нам каже шта је и која је основа „црногорског језика”, али он то не зна. Да зна, он би то можда рекао, али не зна.

■ Господине Петровићу, колико је ово што се догађа у Црној Гори последица језичке политike која се води у последњих 150 година? Само да Вас подсјетим: Вук српски језик дефинише тако што каже да њим говоре Срби закона грчкога, закона римскога и закона мухамеданскога и да је тај језик штокавски. Касније се одступило од тог Вуковог програма. Колико је, дакле, ово што се данас догађа са језиком у Црној Гори последица тог одступања?

• Последица је апсолутна, одступање од онога што је Вук говорио. Вук је давно написао књигу „Срби сви и свуда”, при чему је он имао на уму само штокавски, како сте реклери, тј. штокавце *западнога закона* и штокавце *закона мухамеданскога*. У његово време и много година после њега штокавци су (не сви, али они који су имали национално осећање) сматрани Србима. Рецимо, велики део штокавске популације (пре свега, оне по Босни) није имао националног осећаја уопште. И тако се, на пример, дододило да фра Иван Франо Јукић 1856. године, путујући углавном по средњој и северној Босни, формулише жал зато што код католика нема националног осећаја. Јер он вели: „Кад питаш православца – шта си ти?, он каже: »Србин, господине, а шта друго«, а кад питаш католика – шта си, он каже »католик, господине, а шта друго«”. Оне зоне штокавске, дакле – у оном Вуковом смислу, које су имале национални осећај, сматране су Србима. Тако се, даље, могло догодити (ја о томе имам један докуменат из 1869. године) да неки херцеговачки фратар (не знам већ да ли из Широкога Бријега?) напише дворској канцеларији Обреновића некакво велико писмо и да у њему каже: „Ми смо Херцеговци прави Срби”. Они су, дакле,

тада били Срби, као што је Дубровник био српски град до 1893. године, односно до прославе тристагодишњице смрти српског песника Ивана Гундулића. Тада је у Дубровнику, по верској линији, почело раздвајање на православце (који су остали Срби) и на оне који су као католици „отишли” у Хрвате. На тај начин, дакле, Дубровник је отишао у Хрватску, мада су сви Дубровчани до тада били Срби (а многи од њих остали су то и даље, с тим што се мора рећи да их је сваким даном све мање). Ових дана штампан је *Речник дубровачког говора* (не знам да ли вам је мој колега Реметић показао ту књигу), а занимљива је његова „предисторија”. Тај речник радио је један стари Дубровчанин који је живео у Загребу и тамо за њега припремао грађу, а после његове смрти посао је наставила његова сестра која је радила у Нишу. Радећи тај огромни посао, они су рекли: „Ми смо ово урадили и ако је Српска академија наука и уметности заинтересована да то штампа – нека га штампа, а ако није заинтересована – нека га спали”. Тим чином, дакле, ти стари Дубровчани показали су своје српско национално осећање, на жалост, међу последњима. Да ли има кога који још тако мисли у Дубровнику и међу људима пореклом из Дубровника, то ми данас не можемо знати, али је извесно да је уклањање Срба католика посао који је завршен. Нема, дакле, више Срба католика, а може бити међу Пољацима и петсто хиљада православних, али међу десет хиљада Дубровчана не може се наћи десет католика који сад у Дубровнику смеју рећи да су Срби.

■ Ваљда се, господине Петровићу, неће то догодити и Црној Гори.

• Нисам сигуран ни у то, јер ако Црногорци истрају на томе да су вазда припадали западном културном и цивилизационском кругу, онда се може у некој следећој фази и то догодити. Ја сам давно, може бити мало неприкладно или сликовито је, „објаснио” како се праве Црногорци: док су се Црногорке и Херцеговке (оне из старе Херцеговине) *јакале* са Црногорцима и Херцеговцима, оне су рађале Србе, а откад су почеле да то раде „са сваком другом вјером,” Црногорци су заборавили и ко су и шта су. Са друге стране, ми својој деци већ педесет и више година тепамо „јагње моје, јагње моје”, а онда се изненадујемо кад видимо да то наше јагње израсте у овна. По истоме обрасцу, ако некоме ти тепаш „Црногорче моје, Црногорче моје” – из њега *богоми* израсте Црногорац! Ја сад знам многе младе Црногорце којима ни на пушкомет не смеш приговорити, не смеш их питати како то: мајка Српкиња, отац Србин –

а они Црногорци!? Може и то. Као последица свега овога о чему сам говорио.

■ Како Ви као Куч, племеник Марка Миљанова, као Црногорац те духовне српске утемељености, живите са бојазни коју сте сада исказали?

● Како?! Прво, ја сам стар човек, ја сам о овим темама говорио, чини ми се, кад је имало смисла говорити, а сад могу заправо да схватим да сам све битке изгубио па ако изгубим и ову, то за мене неће бити ништа ново: ја сам се навикао на изгубљене битке! Ја се, дакле, као човек који покушава да у свему буде макар мало рационалан, тиме све мање оптерећујем, тако да у овим расправама више не учествујем (сем кад ме неко позове да му кажем шта о томе мислим, као што сте то учинили Ви данас). Али ја се више не трудим, као што сам то радио тридесет година, да упозоравам на нашу, и српску и црногорску, обеспамећеност.

*Објављено у: Рајо Војиновић, *Српски љишем и зборим : Разговори о језику Црногораца*, Подгорица/Нова Пазова, 2003, 55-64 (интервју).

Језик од једног слова и наука од једне вијуге

Пред нама се данас налази часопис у коме је Црна Гора проговорила језиком који су некад у њој сви разумевали.

Језиком, дакле, који је почeo да бива нешто друго када су неки нови Црногорци почели заборављати ко су им били очеви и кренули за неким новим вођама и новим узорима.

Онима који пред људима нису имали право ни бркове да носе, а у људском разговору могли су једино да, из прикрајка, слушају, а и то само ако их нико не види кад се примакну.

И који су дошли до речи тек кад су они први изгинули под Скадром, на Брегалници и на Мојковцу, а оно што је од њих остало завршило по црногорским и херцеговачким јамама или било дотучено по голим отоцима.

И нашли се у ситуацији да кажу све што раније нису могли. И ураде све што раније нису смели.

А кад су они дошли до речи, показало се да су били способни једино за оно што часним људима не би ни у сну могло доћи на ум.

Први пут они су се огласили неколико година пре другог великог светског страдања када је Богић Новельић, до тада сасвим непознат и беззначајан сеоски учитељ из пиперског сеоцета Црнаца код Подгорице, по налогу домаће Коминтернине експозитуре, „образложио” захтев за осамостаљивање „црногорског језика” и пружио основу талијanskим окупаторима да се са њима, само коју годину касније, сагласе и да у Црној Гори буде уведена „lingua montenegrina”. Та је епизода, показало се, трајала кратко, али сасвим дововољно да би зло семе пустило клијуци у наше дане стигло до тога да нова држава почне да га негује свим силама своје сужене свести.

И стигла дотле да иза ње стану све „важне црногорске националне институције” (такве као што су дукљанска академија наука и умјетности, Матица црногорска, Друштво независних књижевника, црногорски ПЕН центар, Министарство просвете), али и многи појединци који су се под старост „национално освестили” и почели да се присећају да су, у ствари, вазда „маштали и бунцали” на „црногорском језику” и да за неки други никад нису ни знали. Тако су се они, сви заједно, уписали у ученике Богића Новельића и његовог наследника Вojислава Никчевића и, опет сви заједно, стали под барјак онога који, као ди-

ректор и главни и одговорни уредник *Црногорскога књижевног листа*, за себе може рећи да представља „стожер црногорске књижевности”. Већ та појединост, сама по себи, најбоље сведочи о интелектуалној, духовној, моралној и свакој другој неутемељености те „црногорске књижевне стожине”, али и о нечemu много битнијем: пред старим Црногорцима управо такви људи не би могли носити бркове нити људским разговорима присуствовати, а камоли у њима учествовати.

Данас могу, но то је проблем Чеда Вуковића и Новака Килибарде кад пристају да се упишу у перјанике Јеврема Брковића. И кад заборављају једну просту чињеницу: кад би се почем Његош опет спустио на Орлов крш и око њега се окупили сви „црногорски књижевници” на челу са својом „стожином”, Он са њима не би имао о чему разговарати и највиша част коју би им могао указати свела би се на то да их као перјанике разашље да му по свету окупљају перјанице српске књижевности. (Да ће се то десити, они се не морају бојати, а ни памет ни образ не сметају им да срљају куд су наумили.)

За далекосежне „стратешке науме” њима је, веле, потребан посебан језик, а своје захтеве темеље на „природном праву” да сваки народ свој језик може називати својим именом. Од њих се, при том, одбија свака паралела са светом коме, веле, и они хоће да припадају, али у коме, где чуда, има много народа без сопственог имена за сопствени језик: Аустрија је некад контролисала пола Европе под немачким језиком; Америка данас поробљава свет под енглеским језиком; у Латинској Америци данас се говори шпански и португалски, а нема ни „мексичког” ни „бразилског” језика; у Швајцарској се данас говоре четири језика, али ниједан од њих није „швајцарски”; на светској националној мапи данас постоји мноштво арапских нација, али само један арапски језик итд. Тако испада да је цепање језика специфичност која је позната само међу источнохришћанским народима, па су из руског издвојени украјински и белоруски (из румунског Стаљин је издвојио молдавски, но он се недавно вратио свом изворишту), али се највише заперака ипак истићило из српског, са сасвим реалним изгледима да ће се из њега испилити и још покоји, при чему су, ако се остваре антисрпска настојања Соње Бисерко и њеног Хелсиншког одбора за људска права, први кандидати за то „војвођански” и „шопски”, док би се „влашки” у источној Србији прикључио румунском. По таквој логици, дакле, Дејтонски споразум потписан је на „хрват-

ском”, „бошњачком” и српском језику, с једне стране, а са друге само на енглеском (али не и на „америчком” или „аустралијском”, рецимо).

Све појединости које овде наводимо показују да је дугорочна стратегија кројача светске судбине усмерена на разарање источног хришћанства и треба рећи да је у томе пресудну улогу одиграла Комунистичка интернационала, при чему су њену југословенску експозитуру предводили хрватски и словеначки комунисти, а српскима (и, ако хоћемо, црногорским) била додељена само улога специјалиста за прљаве послове. И они су српски народ довели довде, односно до тога да Срба више нема у Хрватској, да се у Босни држе на танкој омчи код Брчког, да Његоша, као „геноцидног писца”, од Новака Килибарде брани Туђо Филиповић, да су прогнани с Косова, да Хрвати своју језичку и националну границу померају од Боке и Дрине до Скадра и Краљева, да Бугари својом националном и језичком територијом сматрају свак појас источне и јужне Србије (искључујући онај део Косова који су већ притисли Американци), да...

У пословима разарања српскога националног корпуса знатан удео имали су и многи „нови Црногорци”, нарочито они који су своју „националну самосвојност” утемељили на *тасјим гробљима* и са којих наступају њихови садашњи ученици и настављачи тврдећи да су они вазда припадали западном цивилизацијском кругу и да са Србима никад нису бивали ни у суседству, а камоли да су им, недајбоже, некад и припадали. Зато сада хоће да су се њихови давнашњи преци доселили однекуд са простора данашње источне Немачке (и да су, ваљда, већ тамо били дукљани), а неће да припадају прелазном појасу између источно- и западнојужнословенске језичке заједнице иако им највећи део особености језика указује више на старе везе са Мађедонијом него са Немачком. Као што их велики део ономастичког система чвршће везује за средњовековне балканске сточаре него за средњовековне немачке ритере (откуд најред Црне Горе, рецимо, Катунска нахија?). Мора се, с друге стране, ипак признати да језички простор данашње Црне Горе спада у најдубље диференциране области српског језика, па није јасно зашто ти нови Црногорци не одабраше за основу свога језика неки говор који би најмање могао бити српски него хоће онај који их са Србима повезује много чвршће него са Пољацима. Војислав Никчевић, који хоће да је „црногорски Вук Караџић”, то још није схватио и зато може, мимо свега нормалног

света, да потпише „нормативистички став” да се у основи „његовога језика” налазе „свеукупни црногорски говори”, а да не примети да се по тој логици у Црној Гори данас може успоставити макар двадесетак „језика” који би се сви оштрије разликовали од српског него што је то случај са оним који хоће да представе као „црногорски”. Тај њихов „језик” држи се на једном слову и зато Никчевићеви ученици у Јевремовим новинама узвикују „Живјело слово ћ (ć)!”, али тако не кликћу и за (ž) и (s) јер им се оно прво може везати за незгодну народску формулу уз глагол *изес(ти)*, а онога другог имају само у Мрковићима и барском суседству и тамо им је дошло из јужне Србије и западне Мађедоније. С друге стране, њихове западне језичке особине не повезују их ни са Конавлима, а камоли са западном Европом којој су, ето, вазда припадали. А друкчије није ни могло бити: језик који се „држи” на једном слову могла је утемељити само лингвистичка памет са једном вијугом.

Но, куда се год окретали и колико се год трудили да то не буде према Србији, њима ће ипак бити суђено да, место Јевремових, још дуго сучу – Вукове бркове.

Препустићемо их, међутим, њима самима и оставити их да се крчкају у чорби коју су сами закували.

Уз назнаку да, ако буде по ономе што су „нови” Црногорци припремили, Црна Гора постаће, сигурно је, најмања европска држава са, неспорно, највише језика: имаће „хрватски” у Боки, „боњњачки” на разним странама, шиптарски уз арбанашку границу, српски на највећем делу своје територије и „црногорски”, тамо ће стигну Вово, Чедо и Новак да заливају Јевремову стожину. И да чекају да им она проћета!

Осим што је по темељу апсурдна, „новоцрногорска језичка авантура” може испasti и прескупа, али то је већ проблем њихов и њихових „учитеља демократије”.

Не знам, међутим, хоће ли од тога Србима и српском језику бити ишта лакше, али у овом тренутку бар можемо имати разлог за задовољство што пред собом имамо *Свевиће* из кога је проговорио разуман и нормалан део Црне Горе.

*Објављено у: *Свевиће*, Лист Епархије будимљанско-никшићке за вјеронауку, хришћанску културу и живот Цркве, Беране, број 8, 7-8 (наднаслов: Промоција „Свевића” у Матици српској – Нови Сад, 13. јуна 2003. године; пренето и у: *Списци Одбора за стандардизацију српског језика*, VI, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2003, 277-278).

Куд иде српско школство

Све реформе школског система у нас, током последњих деценија, изводили су, махом, људи малих способности и великих амбиција, уз свесрдну поддршку једнопартијског залеђа и једноумне памети.

Ови потоњи разликују се од својих претходника само тиме што су свом једноумљу променили партијски предзнак; о томе најбоље сведочи документ под насловом *Посебне основе школског програма за први разред основног образовања и васпитања*. Судим тако на основу мноштва појединости које у њему налазим, а за ову прилику из њих издавам само оне које ми се чине најпроблематичнијим.

1) Школа је замишљена као *изгарија* у којој се деца, од најранијег узраста, припремају на то да им се ни живот од школе неће разликовати. Она се претвара у место (да не употребимо адекватнију реч) у коме се ученику мора обезбедити „*извор задовољства*“ (21) и у том циљу настава се „прилагођава индивидуалним могућностима, *потребама и интересовањима*“ ученика (14), при чему су „*игровне* активности и *игра* као контекст изражавања... посебно значајне за остваривање *исхода у одређеним областима школског програма, везано за природу одређене науке*“ (14). Школа, уз то, треба да обезбеди „*партинерски однос*“ између наставника и ученика, „вођење акција од стране ученика и предвиђање њиховог исхода, тј. *постављање хијопозза*“, као и „објашњавање и континуирано бележење запажања на себи својствен начин у експерименталну свеску“ (96). Образовање у таквој школи „треба да буде *усмерено на процесе и исходе учења*“, да буде „засновано на стандардима“, „на *интересованом наставном програму*“, „на партципативним, кооперативним, активним и иструменталним методама наставе и учења“, а за квалитет тако постављеног образовања „одговорност не сносе само *наставници и школе*“, већ и „родитељи и локална заједница“ (9).

2) Тада документ показује да његови аутори можда знају енглески језик, али је сигурно да су нека друга своја „знања“ пласирали на врло проблематичан начин. Наиме, у поглављу под насловом *Полазишћа и поступци израде програма и интересантне теме у првом разреду и њихово повезивање* (13-20) налази се широка и *ајсурдна* прича о томе **како је програм прав**-

љен, са тежиштем на оним **знањима** (или „знањима“) којима је учител морао раније овладати јер без њих не би могао ни ући у учоницу; при томе та „нова педагошко-психолошка памет“ његова знања ни по чему неће проширити, а својом несувислошћу могла би га само обесхрабрти. У томе документу, међутим, нема ни прецизног наставног плана ни прецизних назнака о његовом опсегу. На листи предмета у првом разреду наводе се **основни** (српски језик – 18%, српски језик – 9%, математика – 18%), **обавезни** (свети око нас – 9%, уметноста – 13%, физичко и здравствено васпитање – 14%) и **изборни** предмети (има их 10, а свака је школа обавезна да од њих одабере четири, међу којима морају бити *наука о вери* и *грађанско васпитање*, а од оних осталих ученик и родитељ опет бирају по један – укупно, дакле, 9%). Школе могу, по сопственом нахођењу, уводити и више других изборних предмета, јер деца у првом разреду могу имати 18 часова (у септембру), 20 (у октобру) или 22 (у осталим месецима); увођењем и других изборних предмета тај број може померати и до 25 часова недељно. Број часова, уз то, изражен је процентима, па ако је јасно да 18% (за српски језик и математику, рецимо) представља 4 часа недељно, нејасно је колико је часова одређено за здравствено и физичко васпитање са 14%, а колико за уметности са 13%. (Логику по којој је за први предмет одређено „више од 3“ часа, а за други „мање од 3“ није нимало лако разумети).

3) Списак изборних предмета, у најмању руку, може понекад бити чудан. Ако се, рецимо, „образовање за животну средину“ тамо нашло по сили међународних конвенција (93), ако је „математичка радионица“ „српскија“ реч од неких које су досад биле уобичајене, биће макар нејасно постојање предмета *Рука у шесту – отварање светла* или *Животне вештине*. (Када је о оном првом „предмету“ реч, моје је искуство да деца „откривају свет“ стављајући руке и у разне друге материје, а у „специјалисте за неке животне вештине“ могу спадати и цепароши, шибицари, преваранти и сличан сој људи. Реч *вештина* мене, и иначе, подсећа на једну моју комшиницу која је имала обичај да свог синчића пошаље у самоуслугу „да украде шампун – да мамица опере косу“.) „Растезање“ недељног броја часова може се постићи и увођењем неких других „важних изборних предмета“ (рецимо: *Упознај град*, или *Покажи шта знај*, или *Ко може даље да њуне*), чији је циљ да се деца *разоноде*, а не да *науче*.

4) Овај програм „сачинила је Комисија за први разред у проширеном саставу”, али је занимљиво да у њој, међу четрдесетак имена, нема ниједног озбиљног специјалисте за српски језик; уместо њих, у Комисију је „учлањено” много преписивача (и „преводилаца”) с енглеског језика који о српском језику не знају ништа. Иако се нимало не разумем у енглески језик, наводим овде само покоју потврду „преводилачке памети” наших аутора:

а) од именице *ићра* у српском језику не изводи се пријед, али наши преводиоци „пронашли” су *ићровне активности* (према *playing activities* – 14);

б) у реченици „повратна информација је ефикасна када је добро увремењена” не зна се, најпре, где су наши аутори пронашли глагол *увременити* – ако то није енг. *well timed*, а и *їоворатна* (информација) остаје у горњем контексту сасвим нејасна ако се не повеже с енг. *feed-back* (19);

в) наши преводиоци „сковали” су и именцу *сарадњивосћ* (према *cooperability* – 13);

г) уместо „*саопштавање осећања*” добили смо „комуникацију осећања” (према енг. *communicating feelings / emotions* – 107);

д) место узвика *ух!* (или *ух-ух!*), за означавање изненађења и енергичног прекора, преводиоци су нас „обогатили” енг. узвиком *бу!* (*boo!* – 90).

И тако даље.

Познаваоци енглеског језика пронаћи ће у овом документу много више сличних „бисера”, а ја наводим само ове, да бих могао додати: и без те педагошко-психолошке бламаже, он је довољно неписмен да би сваком иоле писменом читаоцу поцрвенеле уши – ако већ његовим ауторима (и њиховом министру) није поцрвенео образ.

5) Из програма су пажљиво поуклањане све појединости које би могле подсећати на српску националну традицију, а сâм српски језик сведен је на само четири часа недељно. Ја морам признати да не знам какав је положај матерњих језика и култура у другим државама демократске Европе, али ме неки познаоци тамошњих прилика уверавају да се национални образовни системи не могу замислити без доминантног места националлог језика, националне историје, националне географије и националне културе у целини. (Накнадно сам обавештен да је на почетном нивоу школовања у Француској, рецимо, националном језику посвећено 12 часова недељно, у Немачкој 9). Креатори

овога програма намерни су, чини се, да по темељу затуку све што има српски национални предзнак, па и српско име уопште. (Једини предмет у коме би се о томе понешто могло наћи одређен је у списку **изборних** као *Народна традиција*, али је и он замишљен прилично чудно: због „убраног одумирања многих важних елемената традијске културе”, тај је предмет „усмерен на **ревитализацију** традиције”, „с посебним акцентом на локалну народну традицију, чиме се у мултинационалној и мултиконфесионалној средини, каква претеже у Србији, чувају права и особености мањина и њихов идентитет”. И у оквиру тога предмета, дакле, тежиште се не налази на особеностима српске традиције него на близи за очување идентитета мањинских заједница!)

Могле би се овде, у светlostи изложених чињеница, поменути и неке општије појединости.

У нормалним земљама, таквима које воде рачуна о националној култури и националним интересима, школски системи реформишу се с мером и обазриво (Словенци се за такве послове припремају и по десетак година), а никад се безглаво не удара на њихове темеље. Наши министри за разарање памети верују да за својих мандата ништа нису учинили ако макар не покушају да разоре и школски систем. То најбоље показује и ово што су сада са њим учинили, будући да у њиховим реформаторским полазиштима има свега осим памети. Можда се то може и разумети ако се каже да су некад реформе кретале из комитетских предсобља, а сада нам долазе из Билдербершког клуба са Сорошевим печатом и под руком његових емисара, који су дошли са налогом да, уз све што се Србима догађало током последњих 10-15 година, дефинитивно *идиотизују* и српски школски систем „ускладе” с некаквим „белоњским мустра-ма” намењеним поробљеним народима, али не и њиховим поробљивачима. Присећам се, у вези с тим, поруке истакнутог немачког професора архитектуре, да они по Белоњској декларацији могу школовати само гастарбајтерску децу, али да ће њихови, немачки, студенти бити школовани у складу с највишим стандардима немачке градитељске традиције.

За Србе то не може важити и зато се они морају понашати у складу са оним што им прописује белоњска *Magna carta*, по којој се сада из студијских програма на универзитетима редукују садржаји из многих битних националних дисциплина њиховим свођењем на симболичан број семестара.

Основе документа који се налази пред нама, покупљене су, по прилици, с некаквог, америчког или енглеског, „стручног” педагошко-психолошког сметлишта и то се види, између осталог, и по томе што његови преписивачи-аутори најбоље знају да слушају своје налогодавце, можда знају енглески, о школи и школском систему њихова су знања свакоруко проблематична, а о српском језику неспорно не знају ништа.

Ако је то, dakле, **модерна** школа, могли бисмо рећи да је **идиошска**.

Ако Србима треба **таква** школа, могли бисмо рећи да је **имају**.

*Објављено у: *Књижевни лист* Београд, Год. III, бр. 19, 1. март 2004, 1. и 4.

О „Сумраку српске ћирилице”

■ Поштовани господине Професоре,

Питања која ћу Вам поставити проистекла су из одличних наслова и суштине појединачних текстова објављених у Вашој књизи *Сумрак српске ћирилице...* Мојој главној уредници понудила сам овај разговор као тему, рекавши да ће то бити интервју о политичкој и историјској судбини српског народа испричан кроз лингвистичку и научну причу.

У књизи сте обухватили многа разматрања о српској ћирилици изречена у времену које се у историји дефинише као „модерно доба”. Како тај пут наше ћирилице, у најкраћем, можете описати?

● Одговор на то питање могао би бити прилично упрошћен: до половине прошлог века знало се да је српско писмо ћирилица, а од тада је почело њено потискивање; за оно што се дешавало у времену које полако остаје за нама, може се назначити неколико посебних појединости. После потписивања Новосадског договора (1954), када су латиница и ћирилица „проглашene” равноправним, почело је систематско потискивање ћирилице, најпре у војсци (где је латиница установљена као једино писмо), потом у администрацији (из Бугојна су у Србију стизале једино латиничке писаће машине), а затим и у свим другим доменима употребе писма. С тим у вези, ваља рећи да су се идеолошки хигијеничари врло педантно трудали да у корену затку сваки глас протеста против таквога стања, увек га представљајући као „израз српског национализма”. После толико децензија терорисања српскога језика постало је, чини се, сасвим нормално то што су Срби заборавили и који им је језик и које им је писмо и што сада као папагаји понављају „комунистичку науку” о равноправности двају српских писама.

■ Од кога и зашто штитити ћирилицу?

● Ђирилицу би требало заштитити, али и то само под условом да је Србима стало до очувања сопственог националног идентитета. Судећи, међутим, по томе који је однос Срба и према свом писму и према својој културној традицији, ја се бојим да је мом народу, одавно већ, убијен инстинкт за самоодржавање и да због тога он без отпора пристаје на све што му припремају и домаћи и страни кројачи његове судbine. Да је друкчије, ваљда би се нашао макар неко да упозори Србе на значај двеју простих чињеница. Једна је од њих давнашња и суштинска и досад много пута потврђена: кад год су Срби напуштали своју ћирилицу, они су напуштали и своју нацију и „одлазили у нешто друго”. Друга је новија и формална: у међународним библиотечким регистрима, које прописује УНЕСКО, од 1994. године *не*

йосићоји српска латиница и све што се њоме штампа од тада се означава као да је штампано **хрватским језиком** и уписује као допринос хрватској култури, с тим што ће се на исти начин „прекњижити” и све оно што је „српском латиницом” штампано пре 1994, све до 1892. године, то јест до појаве **Хрватског превода** Ивана Броза. О тим појединостима, на жалост, не воде рачуна ни Срби сами ни њихова држава и зато би ћирилицу требало заштитити и од једних и од других; бојим се да су поодавно прошла времена у којима се нешто још могло учинити.

■ Многи и даље упорно траже двоазбучност српског језика, али неки језички стручњаци (међу којима сте и Ви) и део јавности то доживљава као потискивање ћирилице. Зашто се тражи двоазбучност и шта би њено прихватање значило за судбину српског језика и ћирилице?

● Прича о српској двоазбучности представљена је међу Србима као јединствена привилегија, као „два ока у глави”, али се нико од њих није сетио да се запита по којим су то критеријима „оштећени” они народи који су са тога становишта остали „једнооки”. Много ћемо, међутим, бити ближе истини ако на двоазбучност будемо гледали само као на развојну међуфазу којом се једно писмо замењује другим, будући да се **двоазбучност** не може сматрати **природним** стањем **једнога** језичког система и да се такав несклад, **природно**, уклања или одбијањем секундарнога писма или његовим превладавањем и потпуним потискивањем онога примарног. Србима се догодило ово друго и они су се за неколико деценија потпуно одрекли своје многовековне традиције и одгурнули је према тминама Историје. Како то изгледа конкретно, показују прилике у Новом Саду, где се пре пет година ћирилица још „држала” на **дадесетак** процената, а пре неколико месеци показало се да је пала на тек **два** процента. За пет година, дакле, ћирилица је у Новом Саду несталла и зато се сада на приче о „равноправности писама” може гледати као на звоњаву глувима. Уосталом, да је двоазбучност „привилегија”, не би она нас запала већ би се ње давно сетили они који добро знају како се привилегије могу присвајати и који досад никад нису ниједну пропустили.

■ Ко је све, протеклих деценија, војевао против ћирилице и како се догодило да „српски народ све то заборави”, како пишете у књизи?

● Можда би прикладније било питање: *ко није* војевао против ћирилице. Кад је год неко насртао на Србе, на удару се прва увек налазила ћирилица. Тако је било током Првог светског рата, кад је она забрањена свуда где је окупатор стигао, а први декрет усташке власти из априла 1941. године био је онај

о забрани ћирилице и у јавној и у приватној употреби. Нови комунистички господари ћирилицу су почели да потискују проглашавајући њену „равноправност” са латиницом, али су увек имали „разумевања” за оне који су сматрали да ћирилицу треба прогнati где се год то може (а могло се свуда где су то они затражили). Да је ћирилица најмаркантнији српски национални симбол, најбоље су знали сви српски окупатори, почев од оних малочас поменутих па до данашњих комуниста/мондијалиста, али ошамућеним Србима то никако да допре до свести. (Биће да се разлог свему томе налази у чињеници да је онима који би им то могли објаснити „узета реч” на неком од страштишта на којима је Србима припремана „боља будућност”.)

■ На судбину српског језика и писма, очигледно је, Ви гледате као на питање српског националног опстанка. Где су те судбинске карике између језика, писма и Срба данас?

● Ја признајем да на то не умем гледати друкчије: ако се Србима удара на ћирилицу као најпрепознатљивији културни и национални симбол и ако су они у стању да затирање тога симбола прихвате без икаквога отпора, онда ће то бити само знак да они не знају ни шта се с њима догађа ни шта су с њима научили они који су се истурили да о њиховој судбини одлучују.

■ У тексту „Српски између великих и малих језика” говорите о издавању низа „језичких заперака” из српског језика, а потом и о реалном смањивању српског етничког простора. Како видите исход ових процеса, посматрано лингвистички, историјски, национално...?

● О тим проблемима ја говорим одавно и њих сам разматрао у многим приликама, не само у овој књизи. *Цејање језика* постало је средство којим се обезбеђује *цејање народа* и треба рећи да је то „изум” који је дао најплодоносније резултате међу источнохришћанским народима: из рускога издвојили су се украјински и белоруски, из румунског издвојио се молдавски, а у том погледу посебну је „родност” показао српски: из њега су се изројили „хрватски”, „бошњачки”, „црногорски”, неки мисле да би им се могао приклучити и „војвођански”, озбиљно се поставља питање статуса „(јужно)србијанског језика”, а лингвисти ће се понекад поспорити око питања да ли се мађедонски издвојио из српскога или из бугарског. Цепање језикâ, логично је, увек доводи до смањивања етничког простора и то се најбоље види кад се упореди данашњи српски простор с оним од пре једног или два века. Некад је, наиме, Срба било од Видина до Беле крајине, од Солуна до Сент-Andreје и од Дубровника до Ердеља, а сад их више нема у Хрватској, у Босни се др-

же на танкој омчи код Брчког, у Црној Гори одоше у дукљане, с Косова и Метохије испратио их је »милосрдни анђео«, нешто је Срба остало у Румунији, у Мађарској су сведени на симболичан број... Тако, дакле, данас изгледа српски етнички простор, али се прибојавам да ће се он и даље крунити и сужавати. Одавно, наиме, Бугари својим језичким простором сматрају сав појас источне и јужне Србије; раније је „њихов“ био и јужни појас Косова и Метохије, али откад су тамо стигли Американци, Бугари су се око тога „мало предомислили“; с друге стране, пак, Хрвати су своју „НДХ-границу“ са Дрине „проширили“ на сав штокавски ијекавски простор и „стигли“ до арбанашке границе, Студенице, Мрчајеваца и Тршића. Тако, дакле, испада да засад нико нема претензија једино према Шумадији, али ни то не мора бити нарочито утешно, будући да се Срби и тамо темељито проређују...

■ Записали сте на једном месту да су „Срби »народ најстарији«, али и народ-понастављач и зато вероватно неће никад схватити шта им се догађају током последња два века њихове историје – као што не схватију ни што им се сада догађа...“ Које догађаје имате у виду, и да ли су питања језика и писма била увезана у та историјска чворишта српског народа?

● Срби, на жалост, никада нису умели да из својих пораза извуку неке отрежијуће поуке. Када је Вук покренуо процесе реформе српскога језика и „демократизације српске културе“, неколико деценија морао је да слама отпоре на које је у Србији наилазио и код духовних и код световних власти, а кад је постало извесно да ће ти отпори попустити и кад су његове идеје прихваћене, Вуку су се 1850. приклучили и Хрвати, „једногласице“ пристајући уз одредбу Бечког договора „да је најправије и најбоље примити“ вуковско „јужно нарјечје, да буде књижевно“ и за Хрвате као и за Србе. Од тада се српски језик увек налазио на „првери“ између сопственога српског идентитета и хрватских комплекса изазваних чињеницом да су прихватили туђи језик и сталних настојања да ту чињеницу забашуре, то јест да са њега „уклоне Вукове бркове“. Пошто су, наиме, под крај 19. века у целини преузели српски вуковски језички модел, Хрвати су му дали сопствену етикету (што није било тешко), али су, током каснијих деценија, улагали огроман напор да му „утисну“ и сопствени идентитет (што се увек показивало као много теже). Тако је тај језик код Срба бивао српски или српскохрватски, код Хрвата хрватски или српски, хрватски, хрватскосрпски, али су Срби увек знали да је он, без обзира на то како се звао, вазда био српски, а Хрвати – да он није њихов. Ср-

би су, међутим, данак „братству” са Хрватима плаћали не само Јасеновцима и Голим отоцима већ и чињеницом да никад нису могли мирно уређивати свој језик и опремати га најважнијим стандардизационим инструментима, какви су граматике, речници, језички саветници и сл. Тако се, рецимо, додгудило да је велики вишетомни речник српскога језика први пут заснован поводом стогодишњице Вуковог рођења, али се његов први том појавио тек после више од седамдесет година – и то као *Речник српскохрватскога (књижевног и народног) језика* (1959); касније, кад је дошло до разлаза са Хрватима, САНУ као издавач није дозволила да се *Речнику* врати *српска етикета*.

■ Колико је данас за „нестање Ћирилице заједно са Србима” крив школски систем и уџбеници за српски језик и друге предмете? Куда иде српско школство и могу ли се зауставити „разарачи српског школства”, како називате неке актере из ове области?

● Специјалисти за експериментисање са школским системом, од чијег се реформаторског терора није могло преживљавати током последњих педесет година, успели су да, у свом последњем налету, дефинитивно идиотизују српску омладину и да је усмере на беспуће. Сви се они, при том, позивају на некакву Болоњску декларацију, а нико не зна да се она „састоји од укупно две странице фраза”, да у њој „не постоје упутства како да се повећа квалитет наставе и поправи ефикасност студирања”, а посебно је апсурдно схватање да „основне студије треба да трају три године” – што се »ишчитава« из њене одредбе да је „за добијање факултетске дипломе потребно минимум три године студирања” (*Политика*, 5. новембар 2005, стр. 6). Таква реформаторска памет, покупљена с некаквог европског просветно-педагошког ђубришта, разорила је српски школски систем из основа и мало је вероватно да ће се он икада успети опоравити. Разуме се да у тако реформисаном школству најмање места мора бити остављено за такозване „националне предмете”, то јест за језик и историју, па је за српски језик у првом разреду основне школе, рецимо, предвиђено четири часа недељно, а шта то значи, видећемо ако се упоредимо са Французима – који за исти узраст предвиђају дванаест часова, или Немцима – који предвиђају девет часова недељно. Не знам да ли пред терором таквога незнაња Срби могу очекивати ишта више од даљег затирања и свога писма и свога језика.

■ Најзад, може ли једно удружење грађана, као што је „Ћирилица” из Новог Сада, у чијем издању је и објављена књига која је непосредно инспирисала овај разговор, да помери и промени чињенице о којима смо причали?

● Удружење за заштиту ћирилице основано је са циљем да упозорава Србе и њихову државу на то да остају без свога писма и да им се после тога, сасвим логично, може лако догодити да остану и без језика. Удружење је организовало многе манифестије, „походе за ћирилицу”, различите трибине, стручне скупове и сл., али је за све то време једино успело да констатује да се, од његовог оснивања до данас, у јавној употреби са 18,5% ћирилица у Новом Саду „снизала” на само 2%. А да ли је могло и друкчије, тешко је рећи ако се зна да се, рецимо, на Филозофском факултету у Новом Саду ћирилица никад није налазила у службеној комуникацији, па се чак и на самој Катедри за српски језик и лингвистику много више књига објављује латиницом него ћирилицом. Тиме се те институције, што свесно што по инерцији, прикључују онима који се тако понашају у складу с већ утврђеним навикама: ако се држава одрекла српскога националног писма па и њени највиши функционери објављују латиницом и службене документе и ауторске списе, логично је што ће се Срби проредити и међу њеним чиновницима.

■ Закључујем из свега о чему говорите да Ви припадате кругу мало необичних лингвиста, оних којима нису страна и извесна антрополошка знања и који имају посебан поглед на неке мање или више познате историјске чињенице, па и на понешто од онога што би се могло означити као архетипска подсвест народа чији се језик изучава. Како из тог угла видите будућност српског народа и његовог језика?

● Из свега о чему смо досад говорили тешко је извести било какав оптимистичнији закључак. Србију предводе људи какви могу на површину избити само у злим временима, људи који не знају ништа а хоће да о свему пресуђују, људи који не могу уредити односе ни у својој кући а понашају се као да им је то највиша препорука да им се повери уређивање односа у држави... Такви су људи Србију предводили током последњих пет-шест деценија и, што би рекао непоновљиви Душко Радовић, „довели је довде”; могло би се чак и показати да је то било „херојско време” јер су тада Срби уништавани под једном заставом (која је могла бити и „српска”), а сад се уништавају под многима, али ниједна од њих више није српска. Уза све то, данас се, једнако као и раније, свака назнака било кога српског обележја одмах квалификује као (клеро)фашизам; у таквом „оценјивању” најревноснији су пропагатори и настављачи баш тих идеологија – комунисти и мондијалисти. Познато је, наиме, да је фашизам „задужио” човечанство уништавањем, углавном, туђих народа, комунизам је био много успешнији уништавајући сопствене, а

мондијализам је у томе неселективан и он је једнако успешан у уништавању и једних и других. Не знам којима од њих припада, посланичка већина у Скупштини Војводине која тражи да се забрани деловање неким покретима чији су амблеми исписани ћирилицом, али верујем да у тој посланичкој групацији има много више фашиста/комуниста/мондијалиста/демократа/трговаца/наркомана и сличних „специјалиста” него Срба. Као што, по природи ствари, таквих има и у свим другим областима које се одражавају на положај и судбину народа у целини.

Да се не бисмо удаљавали од онога о чему говоримо, могао бих поменути само покоји лингвистички неспоразум с памеђу. Рецимо: у последњих педесет година на катедрама за српски језик никад се, ни у најгрубљим линијама, нису могли уједначити наставни планови и програми зато што се увек инсистирало на томе да се „највиша памет” налази(ла) у „нашим” плановима, у „нашим” програмима и ако неко хоће да се „усклађује” – може то чинити само „према нама”. А како показују неке светске ранг-листе, „нас” нема ни међу 125 универзитета у Европи ни међу 500 у свету. Ако, дакле, нисмо у стању да се договоримо око минимума српскога националног програма у области језичких истраживања, ми можемо показати изузетну упорност у обезвређивању онога што раде „они”. Два детаља са тим у вези врло су индикативна. Први је онај који се тиче чињенице да је *неко*, из највиших српских научних и културних институција, у Скупштини Србије *минирао* закон по коме је било планирано издвајање средстава и за финансирање послова на изради *Дијалектишкошког атласа српског језика* као и српских дијалекатских и ономастичких речника. Други се, међутим, односи на дугогодишње спорове међу српским лингвистима о томе ко је међу њима „већи Србин”, а ко је отишао „у католике” и „издао српску лингвистику”. Та се подела, по невољи, пренела и у научне часописе и у научне пројекте, а од такве „памети” тешко се могу изузети и најозбиљнија научна остварења; при томе ја морам признати да никад нисам разумевао уверење да се историја може *поправити*, а камоли да се она може *попуштити*. Као народ са таквом политичком и научном елитом, али и са оним како се односи према својој прошлости – Срби немају шта очекивати од будућности.

*Разговор са Даницом Радовић (на Илиндан 2004), за београдску *Политику*; текст је ауторизован и послат госпођи Радовић, али се не зна да ли је објављен.

Аветлук безлијека

Да се језичке сабласти могу пробудити и у Црној Гори, први сам пут схватио прије четрдесет година, а да се лудило отело – постало је јасно коју годину касније, у вријеме расцвата „масовног покрета” у Хрватској; претходница данашње „дукљанске памети” у Црној Гори баш тада се врло предано приклучила хрватском неоусташком покрету.

А ја се са тим лудилом рвем и прегањам више од тридесет пет година и морам признати да сам се од свега уморио. Стoga, и позив за овај разговор прихватио сам с нелагодом; бојим се, заправо, да у приликама у којима смо се нашли, говорење губи било какав рационални смисао. Коначно, нормалан човјек никад не може нормално одговорити на свако питање које му авенија може поставити.

Због тога ћу о проблемима говорити тек у назнакама, без жеље да се било који аспект црногорског језичког аветлука посебно образлаже.

Све је извјесније да Црна Гора неће да буде оно што је вазда била и, чини се, да то више и не може бити: њу су правили и њен образ бранили неки други Црногорци, различити од ових данашњих, прављених по неким туђим мјерама и калупима.

Оних првих више нема: последњи су изгинули под Скадром, на Брегалници и Мојковцу, а оно што је тада претекло, завршило је по црногорским и херцеговачким јамама и голим отоцима...

Ново вријеме донијело је неке нове Црногорце и омогућило им да се размахну и да одређују моделе новога понашања и нове мјере и црногорскога образа и црногорске памети.

Они, најприје, неће да буду оно што су били њихови преци. Они хоће да имају друге очеве и да се мјере туђим мјерама и по туђим адетима.

Хоће да су Црногорци, а неће да су Херцеговци и Брђани, мада међу њима има много оних који памте кад је „Никшић био у Херцеговини” и кад су патроле краља Николе стигле до иза Бијелога Поља и Пљеваља побадајући кочиће по будућим државним границама.

Хоће да су „дукљани”, а о Дукљи и Дукљанима не знају ништа; неће да су Срби, а о њима су, ако су већ заборавили Њешаша, књаза Николу, Марка Мильјанова, Љубишу, понешто могли чути макар од својих ћедова.

Хоће да су с Балтика, а не примјећују колико их међу њима има влашка **имена** (*Лале, Балиса*), **презимена** (*Брковић, Бацковић, Бурзан, Дармановић, Дракулић, Дрљевић, Јаћличић, Кутјовић, Ракочевић, Раутиловић, Тайтар, Ђаласан, Љумовић, Касомовић, Лаковић*), **надимке** (*Пујо, Пуко, Бућо, Баћо*), колико је међу њима влашких имена мјеста из којих (или испод којих) су потекли (*Бајиће, Броћанац, Гарач, Казновица, Комани, Кочани, Кржања, Лигунар, Тујан, Турјак, Ђурилац, Фармаци, Царине*). Може, дакле, бити да су они дошли с Балтика, али се вјероватнијим чини да су то учинили чудном „пречицом”, преко Карпата и непосредног грчког суседства, јер се једино тако може објаснити откуд им толико влашких (и бугарских и грчких) имена и како то да их је међу њима најмање „балтичких”.

Они веле да збore „црногорскијем језиком” и да је њихово природно право да свој језик зову „својијем” именом (као што су то право, веле, присвојили Хрвати и муслимани, то јест Башњаци), али никако да се досјете да за таквим правом нису поsegнули, рецимо, Американци и да је њима сасвим довољан био и енглески да би под њим поробили сав свијет. Уосталом, постоје и нека права око којих ће се пограбити само људи сужене свијести, они који нису пречистили критерије о томе што се сматра нормалним, или, једноставније, аветиње: њима нико не може оспорити право да на сопствену трпезу изнесу, рецимо, навиљак сијена или лопату брабоњака – али се ни они, вальда, око таквога „права” ипак неће отимати.

Темељи „црногорскога језика” поодавно су означени као аветни; било је то подношљиво док је о њему аветао један специјалиста за лингвистичко бунцање, али кад се аветлук размахнуо и израстao до највишега државног разлога, постало је јасно да се он ни на томе неће зауставити.

На тај аветлук пристала је, најприје, група монтенегрина с цетињског пазаришта, она чију је „памет”, по прилици, главом подмирио Лука Вујовић и која се касније потврђivala једино на „научним” скуповима које је сама организовала и чије се публикације од стида нису смјеле појављивати у јавности. Та је група, иначе, дошла као претходница свега што нам се сада дешава; допливала је на ономе таласу који се с Капе ловћенске скинуо Његошеву црквицу и на њено мјесто поперио ону соцреалистичку задружну шталу.

На тај аветлук пристао је, потом, предсједник једне академије, али се њему није чудити: он још није успио да заврши ос-

новну школу, али је, како сам за себе потписује, израстао у „највишу стожину” црногорске књижевности: објавио је, вели, више од тридесет књига, али вјероватно ни он сам више не зна шта у њима пише. Његовој памети, због тога, не треба много приговарати кад каже да је Вук отео језик Црногорцима и да га сад они враћају. (Тако мисле и неки „школованији” дукљански академици, али се ни њихова памет не одмиче много од „Монитора”.)

У вези с том „отимачином” треба само прецизирати: Вук је свој *Српски речник* објавио 1818. године, а прије доласка у Црну Гору (1834) и све друге своје најважније књиге (укључујући и превод *Новоћа Завјета*, из 1847). И зато није јасно: како је Вук могао узети језик Црногорцима ако је извјесно да у вријеме стабилизације српскога језика о Црној Гори он није знао ништа. У првом издању *Речника*, рецимо, не помиње се ни Цетиње (постоји само Цетиња „ријека у Далмацији”, али „у Цетињу у сред горе Црне”; Подгорица је „варош у Ерцеговини”, Зета је „ријека у Ерцеговини”, Морача је „ријека и манастир у Ерцеговини”, Рисно је „град у Далмацији”, Ровца и Васојевићи су „племена и области у Херцеговини на граници с Црном Гором”; Бар, Бјелице, Бјелопавлићи, Бока, Братоножићи, Будва, Кучи, Паштровићи, Пераст, Пипери, Пјешивци, Спуж, Улцињ, Цуце, Шавник – у *Речнику* се не спомињу.

На такав је аветлук, даље, пристао и предсједник сената исте академије који је, до прије коју годину, био бољи Србин и боље говорио екавски од иједног Србина од Табановаца до Деске. Треба, ипак, рећи да је то било у вријеме док је у Црној Гори предводио српску странку, а по Србији скупљао књижевне награде; он сам најбоље зна како је преврнуо кожу (мада, по свему судећи, то и није било нарочито тешко ако се зна да су му комшије из Никшића и околине на неким изборима за предсједника Црне Горе дали 4.000 гласова, а у Бијелом Пољу, цијелих 15.000, будући да тамо о њему нису знали ништа више од онога што су од њега могли чути на телевизији или прочитати у новинама). Та два књижевника, уз то, почели су, у последње вријеме, да се „споре” и са Његошем и да га приучавају „дукљанској памети”, не схватајући да их он, да се почем поново спусти на Орлов крш и дошета до Бильарде, не би ни за перјанике узео; не би се они због тога љутили, пошто добро знају да су перјаници некад бирани по много строжим критеријима од оних по којима се данас бирају дукљански академици.

На аветлук су, коначно, пристали министар за образовање и, за њим, највиша црногорска извршна власт, чиме је он, аветлук, како рекосмо, израстао до највишега државног разлога и тако, дефинитивно, постао *аветлук безлијека*: аветна држава квалификована је једино за аветне потезе и од ње не треба очекивати ништа друго сем да ће се заложити да од такве њене памети и народ изавети.

Пред свакоруким поделама у Црној Гори запире елементарна памет и оно што ових дана можемо прочитати у новинама сасвим лијепо о томе свједочи: током 20. вијека Црна Гора претрпјела је своје најтрагичније ломове и од 94,8 одсто Срба и 5,2 одсто Арнаута 1909. године дошла до 1,92 одсто Срба 1948! (Није посебно утјешна околност да их сада има 32 одсто, када се зна да једино у Црној Гори једна мајка може родити три нације, а можда и коју више.) Лудило се разvezalo, а западни стратеги нашли су међу црногорским политичким, интелектуалним и моралним талогом најбоље савезнике за потпуно разарање и поробљавање Црне Горе, пре свега одбацивањем српског и православног фактора дубље у континентално залеђе Балкана и, како то пише Предраг Вукић и једном свом тексту у *Вечерњим новостима* од прије пет-шест дана, „претварањем целог Јадранског мора у католичко »Маре ностро«. Да би се то извршило, неопходно је геноцид над православним свештенством у Црној Гори, који су комунисти извршили у Другом светском рату, довести до краја, спровести изгон Митрополије црногорско-приморске и утемељити унијатску митрополију на Цетињу. То и јесте основни циљ дукљанске идеологије, коју је сасвим прихватио актуелни режим црногорски”.

Имају ли се на уму све изложене чињенице, јасно је да у Црној Гори за Србе и српско име нема будућности, а ово што се дододило с именом језика, српског, само је назнака нових (још не знамо колико далеких) српских изbjегличких колона и нових несрећа. И не знам ко би их могао заштитити, као што је јасно да ће потомци некадашњих сердара, војвода и барјактара морати да заштите хомосексуалце ако рачунају на улазак у Европу. Испада, тако, да ће ови „нови Црногорци“ у Европу ући преко „свијетле стражњице“.

Не знам хоће ли се неко (моћи) испријечити пред извјесношћу будућих српских несрећа, али ми се чини да није сувишно макар подсјетити на неке појединости и према њима ускладити понашање.

У последњих век и по своје историје Црна Гора постала је већа колонијална (и империјална) сила од било које европске земље: до 1918. године она је многоструко увећала своју територију припајајући сав приморски појас од Херцег-Новог до Бојане, зетску равницу, сва Брда, велике дјелове Херцеговине и Рашке области. Ако настави да се понаша како се понаша, могло би се десити да се све те анектиране области од ње отцијепе и придруже Вајсевићима који су прије неколико година донијели декларацију о одвајању од Црне Горе за случај да се она одвоји од Србије. (И то сад плаћају дреново јер их црногорска власт третира као грађане последњега реда: за муслимане из Берана власт ће подмирити трошкове операције у Сремској Каменици, али се тамошњим Србима то неће догодити.)

Одвајање од Црне Горе било би добро решење – али само под условом да се имају коме приклучити: знатан дио Црне Горе могао би „отићи” у Арбанију (која, и иначе, своју границу „шири” до Ријеке Црнојевића и Никшића); Херцеговини се не могу приклучити јер би отишли у туђу државу; од Србије их одваја зелена трансверзала коју је Аустрија давно трасирала као правац свога продирања према Солуну, а муслимани је касније обрнули, не би ли преко ње прорили у Европу.

Црна Гора свела би се тако на своје историјске мјере и о њој би најбоље могла да одлучује „дукљанска памет нових Црногорца”: они су већ промијенили и националну кожу и свој духовни идентитет и ништа им више не стоји на путу интеграција у оно што ће им омогућити да нико више за њих не чује и да се не запита што се то с њима догодило. Било би то, велим, најбоље решење, али од тога неће бити ништа прије неке нове велике српске погибије. Кројачи свјетске судбине, наиме, неће пропустити прилику да на некој будућој политичкој мапи Балкана сведу Србе на беззначајан чинилац а стварање овоголикога броја ситних марионетских државица (које су се досад издвојиле из Југославије) само је назнака даљега ситњења српскога етничког корпуса.

Ситњење о коме говоримо црногорска власт темељито је припремила. И треба самоочекати да „кресне жишака” и да у Црној Гори поново почну *комишска времена*.

Или нека нова „лијева скретања” – како се коме допада.

*Сабор, Никшић, на Ваведење 2004; објављено у: *Raspeће језика српскога*, Никшић 2005, број 2, 13-16.

Језички добошари

Црногорски предсједник Филип Вујановић предлаже да се језик којим говори назове „црногорско-српским”, еда би се задовољили и он и оних двадесет процената црногорских грађана који су заборавили ко су им били очеви. Мило Ђукановић, предсједник црногорске владе, и Јеврем Брковић, предсједник дукљанске академије наука, мисле да то може бити једино „црногорски”, а овај други, дукљански бесмртник, вели да се „не ради, то треба схватити, о новом језику, већ о имену језика”.

Ту је „важну нијансу”, међутим, најтеже разумјети јер није баш уобичајено да се „покрштава” ни оно што је много мање значајно од језика на коме је вјековима изграђиван идентитет једне људске заједнице и забиљежено њено свеукупно историјско памћење. Тако ће се, рецимо, у Црној Гори сматрати „тршеним” свако ко и помисли да промијени име своме говечету, а Филип, Мило и Јеврем најгласитији су Црногорци којима је пало на ум да прекрштавају не само своје шароње и балјуше него и своје (пра)ђедове и (пра)бабе и да их све заједно „уписују у дукљан(к)е” и крштавају их „по западном обреду”.

Данашњи црногорски главари почели су, ето, да се понашају као сеоски добошари: њима је неко написао шта треба да причају и они се од тога не умију одвојити. Њима су највиши узори постали Хрвати и муслимани који су своје „језике” извукли из српскога, а неће да се угледају, рецимо, на Американце, којима је *енглески* (дакле, *шуђи*) језик био довољан да поробе сав свијет; неће да се угледају на Мексиканце и Бразилце, који знају за *шпански* и *португалски*, а нису чули ни за „*мексички*” ни за „*бразилски*” језик; у арапском свету огроман је број арапских нација, а сви у њима знају за само један *арапски* језик; у Швајцарској се говори неколико језика, али ниједан од њих није „*швајцарски*”, као што у Аустрији још нема „*аустријско*” језика. Ти главари, дакле, хоће да Црну Гору уведу у свијет, али то не чине по „свјетским” критеријима већ по оној памети којој је на никшићком пазаришту „мјеру” одредио Војислав Никчевић потписујући крађе и фалсификате као највиши дomet црногорскога лингвистичког аветлuka.

И није нимало чудно што црногорски главари посрђу под толиком „памеђу”.

*Писано за подгорички *Дан*, 11. децембар 2004.

Нова црногорска похара Српства

Браћо Кучи и Братоножићи,

Куче и Братоножиће, по ко зна који пут у њиховој историји, на заједнички скуп сазвала је потреба да нађу излаз са беспућа на које их је довела садашња црногорска власт.

И да виде могу ли се одбранити од најтеже *похаре* која им је икад запријетила у њиховој историји.

Кучи и Братоножићи хоће још једном да подсјете, и себе и друге, на то што су били и да притврде да немају намјеру да се својега имена и своје прошлости одричу, нити да поправљају и дописују ни своју историју ни историју Црне Горе – како се црногорска власт залетјела да то учини.

И хоће да подсјете да се, док је било Црне Горе и Црногораца, вазда знало гдје је коме мјесто и да се оно, без најтежих људских испита, није могло лако мијењати.

Црну Гору стварали су и одржали они Црногорци који су знали „праведну цијену” и људској ријечи и људском образу. На пословима њенога растакања последња је ријеч припадала, међутим, онима који ту стару науку никад нијесу успјели разумјети и који за себе кажу да имају „нове, модерне афинитете”.

Стари Црногорци вазда су знали ко су им били ћедови и праћедови (многи су од њих знали и по петнаестак својих предака, а често сам сретао и оне који су их знали преко двадесет); ови данашњи не знају ни ко им је отац, па се са њим нијесу могли ни срести, али знају да је морао бити „дукљанин”.

Стари Црногорци знали су да свако застиће умире погледом; за ове данашње, застића су израсла до највиших моралних узора.

Стари су Црногорци сваки несојлук затуцали чим му се појаве прве назнаке; ови данашњи његују га и величају као највиши морални подвиг.

Стари су Црногорци сваки аветлук држали на оку и пазили да се не отме и не подивља; ови данашњи истичу га као највиши досег мудrosti.

Стари Црногорци изнад себе имали су Бога, испред себе попа, најугледнијег домаћина и учитеља, аoko себе браћу, кумове и пријатеље; ови данашњи изнад себе имају *архилујежа*, испред себе буљук политичких противу и аветних дукљанских академика, аoko себе тјелохранитеље, да припазе да им нешто људско не би, не дај боже, пријенуло!

Стари Црногорци братску и пријатељску нејач били су до потоњега даха; ови данашњи, ако већ не смију отворено (или како друкчије) напasti на оца, подичиће се тиме што ће на његово дијете напућкаташи пашчад.

Стари Црногорци поштовали су људски гроб као највећу светињу; овима новим такве су светиње „пасја гробља”.

Кад се некад Црногорцима дешавало да превјере, они су то чинили или из љуте невоље или из ината и никад се тиме нијесу дичили; ови данашњи превјеравају од зора и своју покорност пред туђом окупацијом представљају као највише „цивилизацијско достигнуће”, у увјерењу да је њихов знатан дио старији од своје нације, а и јучерања њихова дјеца старија од „своје цркве”.

И широко је овима данашњим да то чине кад су Ловћен скратили за главу, па их отуд више не гледају ни Свети Петар Цетињски ни владика Раде.

И било је лако је овима данашњим да погазе и образ Црне Горе кад су са сопственим давно распазарили и развили „способности” којих су се њихови преци стидјели.

И занимљиво је да су у таквим пословима најдаље стигли они данашњи „Црногорци” чији су сви преци до јуче умирали као Херцеговци, односно Срби који су најтемељитије преврнули националну чапру (Букановић, Вуковић, Кујовић, Килибарда), уз њих се нашао и покоји Брђанин (Брковић, Влаховић), а од Црногорца их је тек толико да им се име не заборави (Кријовакић). А и „црква” им је дошла однекуд преко некаквога рашчињеног попа херцеговачког...

И сви су они упрли да и својим прецима промијене идентитет и да и њих увјере у то да су вазда били дукљани и да са Србима никада нијесу долазили ни на пушкомет, а камоли да су, не дај боже, некад и сами били Срби.

Зато је Црној Гори неопходно да, по обрасцима које су утемељили фашисти, разрадили комунисти, а до савршенства довели мондијалисти, створи „новога човјека” и припреми га да прихвати испирање мозга на исти начин на који је мозак испран данашњим црногорским главарима и њиховим следбеницима (или предводницима, свеједно) из дукљанске академије наука и умјетности (на челу с њеним предсједником Јевремом Брковићем и сенатором Новаком Килибардом) и њихове главнине из Црногорске академије наука и умјетности (на челу с њеним општинским секретаром Мијатом Шуковићем).

Није поуздано утврђено кога су, на почетку првога великог свјетског полома 1914. године, енглеске новине цитирале када су објавиле да „Србе треба извести на Атлантик и тамо их потопити”, али је занимљиво да су то поновиле и у вријеме када су, прије петнаестак година, почињали ратови у Хрватској и Босни. Хрвати, муслимани и Шиптари прихватили су ту крилатицу као и 1941 (као и сви давно прије тога и једнако послије тога), а са босанским и косовским гаулајтерима продолжују да једнако затишу и оне остатке закланога народа који им је додијељен у надлежност.

Клајну, Штајнеру, Ешдауну и осталим српским крвницима из међународних криминалних организација, еуфемистички названих „међународна заједница”, придружује се последњих година и црногорска дукљанска власт; чини то у савезу са Шиптарима, муслиманима и Хрватима, онима који су се већ безброј пута доказали на пословима разарања српскога народа и његових трагова по Хрватској, Босни, Метохији и Косову.

Предвођена домаћим гаулајтером Милом Ђукановићем и његовим „дукљанским” послушницима, актуелна власт у Црној Гори узела је Србима сва права, почев од права на име језика, права на национални идентитет, културни развој, а својом контролом свих токова друштвеног живота, и право на живот сâm.

Таква је политика довела до тога да се у Црној Гори погасе све новине, часописи и културне институције у којима се макар с- од српског имена могло наслутити, а намеће се тврђња да тамо никад није било ни другога народа осим „дукљанскога”, ни другога језика осим „матерњега”, ни другога његовога писма осим латинице, ни већих „дукљанских” писаца (како то овјерава министар „дукљанске” памети Слободан Бацковић) од Авда Међедовића, Хусеина Башића, Есада Мекулија, Исмаила Кадареа и њихових ученика Бранка Бањевића, Јеврема Брковића и Сртена Перовића. Пред њиховом „величином” уситнили су се, ето, и Његош, и Марко Миљанов, и Стефан Митров Љубиша, и Михаило Лалић, и Матија Бећковић, и све оно што је досад у Црној Гори представљало највише врхове српске књижевности.

Све о чему говоримо има, на жалост, и неке много дубље аспекте и њих је лако разумјети када се посматрају из угла вјечитих српских непријатеља, али да ће црногорска власт бити тако предана и агилна у разарању сопственога народа – то је било мало теже разумјети. Треба, наиме, рећи да су основне

циљеве дукљанске идеологије давно формулисали западни специјалисти за геостратешке студије, а актуелну црногорску власт и морални и интелектуални талог који она контролише, ангажовали као специјалисте за *ирљаве послове*, у настојању да се Срби и православље одбаце према континенту и „да се Јадранско море претвори у католичко *mare nostro*”. А да би се то постигло, разрађени су и прецизни стратешки механизми: „неопходно је геноцид над православним свештенством у Црној Гори, који су комунисти извршили у другом светском рату, довести до краја, спровести изгон Митрополије црногорско-приморске и утемељити унијатску митрополију на Цетињу.”

Америци је требало **неколико вјекова** да од источне до западне своје обале истиријеби много милиона Индијанаца.

И да загосподари свијетом.

Црна Гора мисли да ће јој бити довољна **једна деценија** да са својих простора истиријеби Србе.

И да се, после тога, поносно кандидује за европско (и најтврдји) ропство.

Срби у Црној Гори схватили су шта им припрема дукљанска власт и немају намјеру да се са тим помире. Ако је Црна Гора спремна да се одрекне и свога имена и своје прошлости (и да као и своје шароње и балјуше покрштава и своје праћедове и прабабе и да их све заједно „уписује у дукљан(к)е”, мораће се суочити са чињеницом да ће се и Срби у њој одрећи такве Црне Горе.

Кучи и Братоножићи запамтили су многе похаре. И турске, и њемачке, и аустријске, и комунистичке; Кучи, посебно, и ону црногорску.

И све их преживјели.

Помоћи ће Бог и братска рука да преживе, и једни и други, и ову коју им „дукљани” најављују.

*Изговорено на Збору Кучи и Братоножића код манастире Дуге, 25. децембра 2004. године. Овде се текст први пут објављује у целости, а неки његови делови објављени су у: *Дан*, Подгорица, VI/2120, 26. децембра 2004, 7.

О језику материну

- Шта је то, у ствари, језик и како се он именује?
- Најпростије речено, језик је средство за споразумијевање међу људима и људским заједницама. Свјесно овде не помињем националне заједнице зато што је језик од њих старији, а ни за њихово одређење он не мора имати посебнога значаја. Узимимо баналан примјер: Јевреји су данас расути свуда по свијету и много их је који боље говоре неке друге језике него хебрејски (имају, дакле, „туђе материје језике”), а огроман је и број нација које немају „сопственог имена” за свој језик (мноштво је арапских нација, а само један арапски језик; на америчким континентима конституисане су многе нације, али ниједна од њих нема „америчког језика”; у Швајцарској се говори више језика, али међу њима нема „швајцарског”, као што ни у Аустрији још нема „аустријског”). Само *недовршени* народи болују од сазнања да им је неко подметнуо „туђи” језик, а на нашим просторима у ред таквих болесника стали су најприје Хрвати, па Бошњаци, па сад стају и Црногорци, а ко зна ко ће им се још придружити и колико ће још заперака избити око српскога вуковског језичког стабла.
- Често се данас оперише појмовима „матерњи језик” и „службени језик”. Која су стварна значења тих појмова?
- Та су два појма неспојива: први је од њих настао у социокултурним околностима каквих више нема (данас дјеца уче језик „на телевизији”, на улици и у кафићу и у томе више ни мајка ни породица немају никакву улогу); онај други измислили су људи који су се посвађали с памећу, те да би и они нешто важно рекли кад су већ дошли до ријечи. Језик се на један начин „употребљава” у породичној интими или уз кафицу или чашицу са пријатељима, а на други у јавним наступима када се не зна ко све изговорену или написану ријеч може чути или прочитати, или, не дај боже, злоупотријебити. У уређеним државама тај други тип обично се назива стандардним и он не може бити предмет никакве трговине: то је језик сваковрсне „службене” комуникације државе са својим грађанима и њених грађана међусобно и добро је познат начин на који се та комуникација остварује.
- Да ли је именовање језика „ствар друштвеног договора”, „нечијег личног осjećања” или је то ипак ствар „неке друге памети”?
- Проблем именовања језика појављује се само у историјски неутемељеним заједницама или у онима које настају када

се њиховим предводницима учини да би били срећнији да имају неке друге очеве. Американци покорише сав свијет користећи „туђ језиком”, а не сјетише се да га преименују по критеријима за које се залаже „памет дукљанских академика”. То, уосталом, није ни чудно: предсједник те академије још није завршио основну школу, предсједник њенога „сената” заборавио је да је, још не тако давно, боље говорио екавски од било којег Србијанца, а „кодификатор” њиховога „језика” још није научио која је разлика између пријдева и прилога (али је зато успио да израсте у највећег плагијатора, да не кажемо: научног лупежа, у свеукупном лингвистичком еснафу). Нормални народи таквих проблема никад немају, али је зато цијепање језика сасвим уобичајена појава међу источнохришћанским народима; тај „изум” најлакши је и најефикаснији начин за њихово свакоруко поробљавање и пустошење.

■ Како да протумачимо одлуку црногорског Министарства просвјете и науке, које је од ове године у школски систем увело предмет „Матерњи језик” (с одредницама: српски, црногорски, бошњачки, хрватски) уместо наставног предмета „Српски језик и књижевност”?

● То се може разумјети једино као знак министарске самовоље будући да се таквом одлуком игнорише воља доминантне већине грађана Црне Горе (према последњем попису, таквих је 60 процената) који о свом језику знају више и од таквога Министарства и од свих дукљанских академика заједно.

■ Могу ли се заговорници оваквог преименовања једнога наставног предмета заклањати иза тврђе да они ни на који начин не крше црногорски устав, иако у њему лијепо пише да је службени језик у Црној Гори „српски, ијекавског изговора”?

● Осиона власт може за светињу прогласити сваку недотупавност која јој падне на памет па ни то никога не треба да изненађује. Људи који не знају ништа имају алиби за сваки аветлук који учине, а немају ни памети да их усмјери ни образа да се постиде. У таквим околностима и један необавијештени (да не кажемо – незнавени) министар образовања (и неуке!) прогласиће неважећим оно што стотинама година никоме није падало на ум да доведе у сумњу и потписати наредбу да, на пример, сила гравитације не може важити тамо где одлучују он и његови партијски налогодавци.

■ Заговорници овог преименовања позивају се на то да се и у Србији, наводно, тај предмет такође именује као „матерњи и књижевност”. Каква је у том смислу пракса у школама у Србији?

● Мора се признати да је таквих настојања било и у Србији у вријеме док су њен школски систем разарали Гашо Кнеже-

вић и Сорошеви штићеници из Грађанског савеза Србије и других „невладиних“ организација. Тај покушај у Србији ипак није прошао, али се на њега (као и на ово што се сада догађа у Црној Гори и у њеном школству) може гледати као на настојање да се затре српски језик и да то послужи као темељ за затирање српског народа и његовог имена уопште. Уосталом, намешће се и питање: зар Црногорци у таквим својим настојањима нису имали бољих узора?

■ Ви сте својевремено оспоравали основе са којих се кренуло у издавање „црногорског језика“ из његовога српског корпуса. Можете ли се још једном осврнути на ту несрећну „памет“ и на њене носиоце?

● Ја сам ту језичку памет први пут процјењивао прије скоро четири деценије, много пута показ(ив)ао њену незаснованост и сад морам признати да више немам ни воље ни снаге да се тим проблемима и даље бавим. С менталним склопом заговорника таквих идеја, уза све то, десило се нешто што унапред онемогућује сваки рационалан разговор јер до њихове свијести не може допријети ништа од онога што се код нормалних људи прихвата као баналан аксиом. Поменуо сам на почетку три представника такве („дукљанске“) памети, али се мора признати да, такви какви су, они представљају парадигму *црногорскоја* моралног и интелектуалног слома: некад су такве своје сународнике стари Црногорци уђуткивали погледом (за случај да такав поглед није одмах схваћен – жене су га притврђивале љукачем), а данас су они, преузевши и власт и моћ, несојлук прогласили за највиши морални узор. Ако то Црногорци не виде и не схватају, значење тих појединости не мора им се (нити им се може) посебно ни објашњавати.

■ Заговорници „црногорског језика“ заснивају аргументацију о његовом идентитету на низу неких *дијалекатских јоштовања*. Колико је то оправдано?

● Кад се у такве послове улази без икаквих предзнања и кад се лингвистичко бунило представља као наука, разумљиво је да се ни резултати таквога „научног напора“ не могу битније удаљити од својих полазних основа. Зна се да се језик може засновати на сваком појединачном локалном говору (па отуда, рецимо, и на говору Бањана, Горњих Пјешиваца или Доњих Пипера), али да се у његовој основи могу наћи сви такви говори заједно – то може важити једино за „црногорски“ и више ни за један језик на свијету. Испада, дакле, да је тај „језик“ толико самосвојан да личи једино на своје „створитеље“, или, ако им се ова формулатија не допада, он је толико оригиналан да ни

на шта не личи. Његовим „створитељима” није битно то што се особености које „стандардизују” срећу и далеко преко граница њиховог „језика” и што тамо оне имају супстандардан, односно непрестижан статус и важно је само да њих нема у „тамо-њином” стандардном језику.

■ Колико је, по Вашем схватању, одржива теза заступника „црногорског језика” да ће у случају да им се не дозволи да тако именују језик којим говоре бити прекршена њихова људска, грађанска и национална права?

• За њихове фрустрације тешко је наћи хећиме и најбоље би било да се заложе за остваривање статуса мањинске заједнице и свега што из тога проистиче. Ако се, наиме, за српски језик на последњем попису изјаснило 60 процената Црногораца, а за „црногорски” тек око 20%, они би морали да се навикну на то да не тероришу ону огромну већину која „њихов језик” не зна и да траже школе у којима ће га учити „по својим програмима и по дукљанској памети”. И да причекају да помрку они које нису успјели да колонизују и који им, како мисле, не дозвољавају да се размахну и да трупачке ускоче у Европу.

*Интервју Живани Јањушевић, објављен у: *Дан Подгорица*, 28. септембра 2004, под насловом *Творац „црногорског“ је у линевисајчком бунулу*. Пренело и *Свешиће*, Лист Епархије будимљанско-никшићке за вјеронајку, хришћанску науку и живот Цркве, Беране, бр. 19, октобар 2004, 46-47.

Срби нестају заједно с ћирилицом

Последње деценије у српској историји остаће уписане као време дефинитивног српског слома. Сатирању Срба у Хрватској и Босни претходило је сатирање српског писма, а исти се процеси сада врло снажно назначују и у Црној Гори захтевима за осамостаљење „црногорског” језика и „његовог” латиничког писма. На то би се могло гледати макар као на назнаку тамошњег окупаторског односа према Србима и њиховом националном корпусу – да се исте такве тенденције не срећу и у Србији, и то у облику који се може сматрати практично доведеним до краја! О томе говоре неке просте чињенице:

1) пре пет година у најужем средишту Новог Сада било је 18,5% ћириличких натписа, у Београду 31,8%, у Кикинди, Зрењанину и Бачкој Паланци 12-15%, док је у Чачку стање тада било најповољније: ћирилице је тамо било пола процента више него у Београду;

2) тако је било пре пет година, а пре две године ти су односи, према приликама забележеним на једном новосадском булевару, били много неповољнији по ћирилици: она је тамо забележена 85 пута према 876 латиничких; тако је проценат њене употребе за само три године пао за 10 процената и нашао се на 8,84%, што је тада приближно одговарало односима између ћириличких и латиничких наслова у универзитетској књижари *Стилос* на Лиману; помињемо и ту паралелу зато што смо давно рекли да се на универзитету завршава потоп ћирилице;

3) а ових дана, крајем фебруара 2005, даље нестајање ћирилице може се представити следећим појединостима:

а) на деловима двеју улица, у ширем центру Новог Сада, на зградама и у излозима њихових установа и продавница, забележили смо 2.179 натписа латиницом и 111 ћирилицом, што се своди на 5,09 процената ћирилице;

б) од 158 такозваних билборда постављених на неким градским саобраћајницама, само је седам ћириличких (4,43%), али ваља рећи да три од њих представљају старе, заборављене предизборне плакате, којима су се неке политичке странке удварале својим српским бирачима;

в) сасвим су друкчији односи између латинице и ћирилице у оним доменима који се сматрају *мање приметним*, али зато неупоредиво чешће заступљеним у означавању „робе широке потрошње”. Тако смо, рецимо, у трима великим и богато снаб-

девеним продавницама забележили следеће појединости: латиницом је означен 1.448 производа разних пића, сокова и других напитака, а само 29 ћирилицом (што износи 2,00% ћирилице); на другим полицама (чоколада, бомбоне, брашно, кафа, уље, сирће, козметика, средства за хигијену) од 912 производа само је један означен и ћирилицом и латиницом; на полицама са млеком, сиром, мајонезом, сенфом и сл. од 251 производа ниједан није означен ћирилицом; од 275 разних врста хлеба, пецива и тестенина само су 3 производа означена ћирилицом (што се своди на 1,09% ћирилице); на полицама са цемовима, компотима, медом и сл. од 185 производа ниједан није означен ћирилицом; исти је случај и са 199 производа од рибе и месних прерадјевина у конзервама, као и са 116 производа разних супа, глазура за колаче и прашкова за пецива, а тако и са 190 врста чајева, сокова и разних препарата за исхрану беба; својих пет врста чајева „Витамин” из Хоргоша означио и латиницом и ћирилицом, а македонски произвођач својих девет врста чајева означио је македонском ћирилицом и „српском латиницом”. Кад се саберу све те цифре, испада да се ћирилица у томе домену своје употребе свела на 0,94% и због тога они „виши проценти” које смо нашли на новосадским улицама имају само релативну вредност; када се и они уклопе у јединствену слику – проценат ћирилице спустиће се на само 2,58%;

г) ти су односи касније упоређени са приликама у још једној сличној продавници и показало се да тамо ћирилице није, практично, било ни у траговима: на двема полицама са средствима за хигијену нађен је 481 артикал и сви су означенчи латиницом; на полицама са кексом и чоколадом сви су производи (укупно их је било 291) такође означенчи латиницом; на полици за кафу и чај од 88 артикала један је означен ћирилицом (произведен у Нишу), а један и латиницом и ћирилицом; после таких резултата, по случајном избору, овлаш је прегледано још неколико полица, али ни на једној од њих није пронађен ни један једини артикал означен ћирилицом.

Саберу ли се, међутим, и ове „контролне” цифре са онима претходним, показаће се да се односи између латинице и ћирилице своде на 6.698 : 152, односно на 2,27% ћирилице, што значи да се *српска* културна традиција у „Српској Атини” безнадежно гаси.

И тако, дакле, изгледа судбина српскога националног писма: пре пет година, ћирилице у Новом Саду *било је 18 ћроџе-*

шта, за следеће три године она је *преијоловљена*, а за следеће две спала је тек на нешто *изнад два ћроџенића*. Са нестајањем ћирилице (а да Срби тога нису ни свесни) нестаје и српски језик, а са њима, вазда је досад тако би(ва)ло, и његови носиоци сами. И то систематски у последњих пет-шест деценија (откад су о српској судбини почели да одлучују комунисти), а нарочито интензивно током последњих петнаестак година откад су светски криминалци и пртвуде, са својим пионима и служинчадима из домаћих „демократских”, „грађанских”, „реформских” и сличних партија и њихових савезника из такозваних „невладиних организација” забринутих за судбину демократије у Србији почели да непосредно одлучују о српској судбини. Могли бисмо, уза све то, рећи да „заслуге” за све што им се дешавало у великој мери припадају и Србима самим зато што су тако лако и наивно упадали у све замке које су им припремане и никад се нису могли окупити ни око минималних елемената сопственог (можда и непостојећег) националног програма. С друге стране, Срби неће ни покушати да се привикну на то да према логици својих непријатеља ускладе и сопствено понашање и да се замисле, рецимо, над чињеницом да су им непријатељи вазда најпре настали на ћирилицу, то јест на саме темеље културе, то јест на срж националног идентитета; урадили су тако Аустријанци после окупације Београда у Првом светском рату, наредбом да се посекидају сви ћирилични натписи, а први акт усташке власти после проглашења НДХ био је онај о заборани ћирилице. Поред тога, Срби још нису ни чули да су „нови” Хрвати давно „етнички очистили” све своје библиотеке од српских књига и српског имена, као ни то да су после преузимања власти на Косову и Метохији Шиптари спалили преко два милиона књига на „српскохрватском језику” и тако „помирили” и Србе и Хрвате, али и све друге носиоце тога језика. Треба у вези са свим тим ипак рећи да су у сличним подухватима комунисти били успешнији и од Аустријанаца, и од Хрвата и од Шиптара, и од свих других српских непријатеља будући да су своје науме остваривали преко администрације, преко латиничких писаћих машина које су једино могле стизати из Бугојна, па преко војске, преко телевизије, преко школе, преко систематског затирања српског историјског памћења...

Неке појединости у вези са статусом ћирилице и односом српске државе према њој (као и према српском језику уопште) такође могу бити занимљиве. Пре петнаестак година, рецимо,

у Скупштини Србије донесен је Закон о службеној употреби језика и писама, који је прописао приоритет ћирилице над латиницом, али то, чини се, није учињено да би се његове одредбе поштовале него да би се оне могле багателисати; једино се тако може разумети чињеница да је за време његовог „важења” почeo незаустављив потоп ћирилице. Тада је закон, наиме, изнео на површину и једну посебно занимљиву особину српске карактерологије: ону која се тиче небрижљивог односа према традицији и пријемчивост за „шарене лаже” као за највише националне вредности. Парадигматично је у том погледу схватање да „ћирилица није српско писмо већ да нам је она дошла из Бугарке и после Вукових измена постала најсавршеније писмо у Европи”, да „такозвани Национални савет за српски језик и правопис тражи да се књиге, часописи, новине и остало у будуће штампају искључиво ћирилицом” и да тиме „српски талибани шизофрено и непотребно бране једно лепо писмо (ћирилицу) и желе да забране друго веома корисно писмо (латиницу)”, што је недавно коришћено као доказ српске ограничености и шовинизма”, а уз све то „спутавањем латинице српски народ би се из чиста мира, непотребно гурао у изолацију, враћао у прошлост и сакатио за будућност због непромишљеног одрицања од најраспрострањенијег светског писма” итд. (Цитирал овде једно лаичко схватање, али се мора рећи да је оно парадигматично за целину српскога моралног склопа, пошто се у многим појединостима поклапа с оним што почесто потписују поједини истакнути лингвисти, посебно они који би више волели да се представе као „грађани света” а не као Срби.) Са таквом „памећу” и таквим размишљањем није се лако спорити, али на неке појединости ипак има смисла упозорити. Рецимо:

1) Ако нам је ћирилица „дошла од Бугара”, како се они не сetiше да је замене латиницом и како ће они (али и Мађарци, Руси, Украјинци с нашим Русинима и Белоруси) преживети без (кинеског као) „најраспрострањенијег светског писма”? И морају ли Срби бити једини народ на свету који ће се дичити двама писмима или ће по сили рационалности једно од њих ипак бити потиснуто?

2) Како су Срби успе(ва)ли да десет векова на ћирилици изграђују своју културу и писменост и по чему ће бити на добитку ако се одрекну *Мирослављевог јеванђеља* и почну да се диче нечим што се зове, рецимо, *Xari Poīper*? Одрицање од своје традиције значи одрицање и од имена и идентитета и о

тому најбоље сведочи судбина Срба по Босни и Хрватској: током више последњих векова (а у Хрватској посебно током последњих деценија) тамо је огроман број Срба или исламизован или покатоличен и тешко је данас више говорити о њима као о Србима. Преци Макса Лубурића, Ејупа Ганића или Хашима Тачија јесу били Срби, али је нерационално тврдити да се они нису „изметнули у нешто друго”; некад је, додајмо и то, и Црна Гора била „Српска Спарта”, али су њени најодговорнији политички представници, као и знатан део истакнутих „интелектуалаца”, у међувремену заборавили ко су им били очеви и њих више нико не може уверити да то нису били дукљани (или ма-кар „дукљански комунисти”).

3) У светлу таквих чињеница заиста може изгледати чудно што неки „српски талибани шизофрено” указују на те чињенице; њихова упозорења нису упућена онима који су спремни да преко првог потока „прескоче” у другу нацију или уопште „у нешто друго”, а они којих би се упозорења могла тицати превише су инерtnи да би се над њима могли замислити. Да се Срби тако нису осипали и да на друге начине нису систематски пређивани, вероватно би и њихова судбина у целини била друкчија. (Значи ли у вези са тим ишта појединост да је почетком 19. века Срба било око пет милиона, тј. колико и Енглеза, те да је у 21. век ових других ушло 64 милиона, а Срба тек два-три милиона више него у Карађорђево време.)

На све те појединости ми сада можемо гледати како нам се допадне, али ће се њихов прави смисао показ(ив)ати тек у временима која долазе, то јест кад се више ништа не буде могло поправити. А како „српске” власти убрзавају долазак таквих времена, показују и неки њихови потези.

1) Пре неку годину, мимо одредаба оног закона, Скупштина Војводине предлагала је да се у Војводини и на Косову и Метохији призна „равноправност ћирилице и латинице” иако је у Војводини ћирилица већ тада била пала на ситне проценте (а над Косовом и Метохијом Србија ионако није имала више власти него, примера ради, над Арбанијом).

2) Та је иста Скупштина у списак мањинских језика укључила хрватски, али тамо није било места за српски. И јасно је зашто: из те скупштине Срби су били прогнани заједно са својим писмом.

3) Некако у исто време и Скупштина општине Зрењанин утврдила је да на простору те административне заједнице ви-

ше нема Срба, а да оно што их је тамо можда још остало треба да се приклони латиници.

Сви су се они, тако, уклопили у проверене комунистичке калупе и повели за републичком владом која је, рецимо, извештај о првих сто дана своје нове демократске власти поднела латиницом, баш као да то чини пред хрватским Сабором, а не пред Скупштином Србије; и могло јој је бити – кад је нико, да ли зато што није знао, или умео, или смео, није подсетио на то да је онај закон прописао предност ћирилице.

Или су се повели за министром за мањинске заједнице, који је некакав докуменат о правима мањина објавио на петнаестак светских и домаћих језика, али не и на српском. (И њему се може, с тим што он има и оправдање: његови су преци, вероватно је, давно престали да буду Срби и њега на друкчије понашање не мора обавезивати чињеница да је министар у *српској влади* – како се она бар формално представљала.)

Или за министром српске просвете – који за онај закон не зна, али зато зна да се код Сороша и његових експозитура које у Србији предводе некакве Соња Лихт, Соња Бисерко, Наташа Кандић, др Тинде Ковач-Церовић, Оливера Ковачевић-Вучо и слични трговци српском судбином, треба потписивати латиницом. Најсвежији нам је о томе пример Соње Лихт која, не трепнувши, изјављује да је Сорош у Србију уложио „више од 130 милиона долара” и то из „чистог задовољства” – што без проблема може окупљати и јефтино плаћати тако „квалифиkovане” трговце српском судбином.

Или су се повели за управником Народне библиотеке у Београду који се тим писмом дописује с Одбором за стандардизацију српског језика; и њему може бити, јер је на то место дошао директно из Сорошевог предсобља или, боље речено, испод сукње Соње Лихт.

Или за бившом председницом српске Скупштине и једно време „вршилицом” дужности председника Србије – од које почиње нова, *лајшинична*, епоха у историји српскога парламентаризма. По томе су према *другарици* Мићић сви досадашњи председници српскога парламента били *госиода*.

Или за њиховим другом Лабусом који је на неким недавним изборима добио само гласове оних који су умели да читају његову латиницу; остао је записан податак да је једном за њега у Тутину, рецимо, гласало 95 посто муслимана, а у неким селима испод Рудника није добио ни један једини глас!

На исти начин, обратила се „поштованим суграђанима” и бивша „Градска влада Новог Сада” тражећи од њих „подршку и разумевање за велико спремање старог језгра града”: њен је апел потписан латиницом, што је вальда знак да Поморишчи и његова влада у томе послу нису рачунали на своје суграђане Србе. И свима њима може бити јер да су Срби – не би се нашли на таквим позицијама са којих се тако успешно могу борити против интереса народа у чије су се име изабрали.

А данас у Србији, осим таквих, других Срба на власти и при власти и нема, при чему се они једнако успешно регрутују и из Грађанскога савеза Србије, и из Југословенске левице, из Демократске странке, из Лиге социјалдемократа Војводине, из Реформске странке Војводине, из Демохришћанске странке, из Коалиције Војводина, из Социјалистичке партије, из Нове демократије, из свих оних странака које ћирилицу никад нису ни научиле (или су је врло успешно заборавиле), али и из оних које још ћирилицу чувају из маркетиншких (српски би се боље рекло: трговачких) разлога, а како показују они већ поменути „билборди”, најуспешнији су у томе у време избора.

Све њих повезује одсуство свести о неопходности да се сачува целовитост српскога националног корпуса, али и одсуство и најмањег степена лојалности према народу коме велики њихов део макар декларативно припада. А од оних који томе народу не припадају та се свест не може ни очекивати. Но, ако су се већ неким мистериозним каналима нашли у српској влади, од њих би се могла очекивати макар лојалност према онима у чије су се име тамо нашли – ако неће да копирају Стипу Месића и да једнога дана кажу: „Ми смо свој задатак обавили, Србије више нема”. (Ако се они за то и не спремају, мирне душе може се рећи да главнина њихових најистакнутијих представника нема ни озбиљнога професионалног, ни моралног, ни грађанског угледа и за њих се обично не зна ни откуд су дошли ни чиме су се „тамо” бавили.)

У том би смислу добри представници српске политичке сцене могли бити и неки бивши функционери републичке владе, за које се не зна ни откуд су се на власти нашли ни по којим су се критеријума изабрали будући да су се многи од њих чешће помињали по неким криминалним аферама него по успесима на пословима који су им били поверени. (Један је од њих пре осам-девет година од све имовине имао само пишталку, али се касније, однекуд, испоставило да полиција за његово обезбе-

ћење мора ангажовати троструко више људи и возила него за чување председника Владе или председника Републике; стога је разложно поставити питање у које се мутне послове уплео и како је изиграо своје компањоне који му сад у ваздух дижу ципове и вероватно се неће смирити док у једном од њих не дигну и њега.)

Ништа мање није незанимљив ни бивши председник војвођанског парламента, пре свега због тога што је, рецимо, сваки помен српског имена и Српске православне цркве или Српске академије наука и уметности увек сводио на национализам и (клеро)фашизам. Превиђајући, при томе, само једну прости чињеницу: своја политичка схватања, као и програм своје странке, он је и засновао и изградио на оним темељима који би се могли означити као *малигнија фаза фашизма – на комунистички*, то јест *фашистички, профилисану* политичку партију.

Од њих се мало разликују они који су у српску владу дошли из чикашког подземља („чикашки момци” – како их је представио Бранко Драгаш), односно из Међународног монетарног фонда, које нам је неко довео са циљем да разнесу и оно што њихови претходници нису успели. То су они који у бесцење продају странцима једине здраве српске индустријске капаците, какви су, рецимо, цементаре или шећеране. (Присетимо се случаја са шећераном из Црвенке: она је продата за три милиона долара иако је њена вредност процењена на 30 милиона и годишње доносила приход од 12,5 милиона долара; или „Карнекса” из Врбаса, чија је вредност процењена на 100 милиона долара, а он продат за само 14 милиона.) Они, уза све то, најављују да ће распродати све што у Србији иоле вреди и тако довршити посао њеног потпуног економског разарања и омогућити њено свакоруко поробљавање. То су људи за које се не зна ни где им је отаџбина, ни откуд су дошли, ни куд ће отићи, али је извесно да имају пасоша колико и чековних књижица и да им је оно што од тога имају у Србији – најбезвредније.

Такви су, ето, људи преузели у руке и судбину српскога народа и судбину његовог језика. И јасно је да се од њих већи до-приноси од ових пред којима смо се нашли не могу ни очекива-ти. За њих, стога, ништа не значи чињеница да су се из српског

језика досад издвојили (ако по страни оставимо македонски) „хрватски” и „бошњачки/босански”, сада се издава „прногорски”, озбиљно се помиње и „војвођански”, на истоку Србије гради се „влашки”, на њеном југоистоку „шопски”. И сви (сем, вальда, шопског) веле да је једино њихово писмо *лашиница*.

Тако се на свим странама круни српски етнички корпус: у Хрватској практично је већ угашен и угашен, у Босни се још држи на танкој омчи код Брчког, Црногорци веле да су они вазда били дукљани и да су Његош, Љубиша, Марко Миљанов и краљ Никола били неурачуњиви кад год су говорили о свом Српству, угасио се на Косову и Метохији, нема га у југозападној Србији, а видели смо како се гаси у Војводини. (У вези с приликама у Војводини, занимљив је и врло снажан анимозитет многих „старих Војвођана” према свему ономе што долази из других српских крајева: он се већ дugo испољава у локалним новинама и радио-станицама, а најизразитије на Радију 021, чији је последњи хит била анкета међу слушаоцима о увођењу ТВ претплате и одобравање онима који изјављују да ће претплату плаћати „да не би гледали србијанску телевизију”.

У Павелићево време Хрвати су, веле, допирали до Дрине, а Туђман и Месић проширили су их до арбанашке границе и Краљева, а дододило се да хрватски Сабор није оверио Статут Општине Двор на Уни зато што је био написан ијекавском верзијом српског језика и ћирилицом; а кажу да је сав ијекавски простор до иза Мрчајеваца – „њихов”!

У последњих стотинак година, једнако и данас као и на почетку своје санстефанске епохе, у своју језичку територију Бугари укључују сав простор јужне и источне Србије (рекло би се да су се, у међувремену, једино одрекли јужнога Косова, исто као и Срби „источног”, то јест Јужне Србије, јер знају, и једни и други, да није упутно залазити у америчке забране.

И тако: „сваком нешто” – Србима „не остале ништа”.

Осим нове „демократске” власти која, по провереној мондијалистичкој рецептури, продужује са распродажом српскога националног корпуса и свих његових многовековних духовних и културних достигнућа и вредности. Ствараних и овераваних једино ћирилицом.

И чини то много успешније и ефикасније од својих фашистичких и комунистичких претходника, „демократски” довршавајући са разарањем свега онога што су они пропустили да Србима, и са Србима, учине.

У највеће „комунистичке” доприносе српским поломима, да не помињемо оне у којима су они заслуге поделили са „фашистима”, спада прича о „српској двоазбучности”.

Да је двоазбучност привилегија, она Србе сигурно не би за-
пала, као што би се и комунизмом усрећивали срећнији, а не они
чије је уништење планирано. На то указује једна сасвим проста
чињеница. Некад је ћирилица била и дипломатско и беговско
писмо, а данас су је прекриле и хрватска латиница, и бошњач-
латиница, и црногорска латиница.

А ћирилице више нема ни у Шумадији.

Писмо је први и неприкосновени чувар језика и идентите-
та његових носилаца: по ћирилици се распознају руски, белору-
ски, украјински, бугарски, мађедонски (распознаје се и русин-
ски); мађарска латиница чува мађарски, а пољска пољски је-
зик, као што се по немачкој, француској или шпанској латини-
ци распознају одговарајући језици.

Српски језик нема се по чему распознати: из светских би-
блиотечких каталога УНЕСКО је прогнао „српску латиницу”,
српски комунисти прогнали су из њега ћирилицу, а српским
мондијалистима остало је једино да прогнају оно што је од ње
остало. Треба рећи да је прича о „српској латиници” већ дво-
струко обезвређена, али то до српске памети никако да допре.
Латиница је, наиме, била и **српско писмо**, али је то било у оно
време док је било и Срба-католика, али откај су они отишли у
Хрвате или у Бошњаке, логично је сматрати да су они са собом
однели и латиницу. Тако је прича о „српској латиници” обез-
вређена суштински. Она је, с друге стране, обезвређена и фор-
мално онога тренутка када је (1994) у библиотечким стан-
дардима УНЕСКО-а **латиница одређена као хрватско писмо**
и откај се све оно што је од те године игде штампано латиницом
књижи као да је штампано хрватским језиком (и, аутоматски,
припада хрватској култури), с тим што ће се тако „прекњи-
жити” и све оно што је „српском латиницом” штампано од тада
до закључно са 1892. годином, то јест до објављивања **Хрват-
кој правописа** Ивана Броза.

Али, истрајавати на схватању о томе да је латиница „српско
писмо” једнако је неразумно колико и тврђња да су Срби сви
они који говоре неким штокавским идиомом. Те су приче из не-
ког другог времена: латиница је могла бити српска док је било
Срба „римскога закона”, то јест док је Дубровник био српско
духовно средиште и представљао спону према српској нема-

њићкој традицији, или док су Рељковићеви Славонци „српски штили и српски писали”, али откад су њих Штросмајер и комунисти „дали интегрират” у хрватску културу, осим схватања да су они са собом тамо однели и латиницу – све би друго било подгревање бесмислених илузија. На истој равни налази се и старо Вуково схватање да су сви данашњи штокавци Срби („Срби сви и свуда”); оно је важило за време кад је формулисано и коју деценију касније, и то само за оне који су знали да су Срби без обзира на то јесу ли били православци или католици; и није важно за оне католике из неких делова средње Босне који су, по сведочењу фра Ивана Јукића, знали једино да су католици. Историјске чињенице јесу да су Срби-католици писали латиницом, као и то да су до пре једног века углавном сви штокавци били Срби, али за актуелне прилике то за Србе има значаја колико и факат да се они помињу и код Петра Хекторорвића, или да их је било од Видина до Беле Крајине и од Солуна до Сент-Андреје (а сад се проредили и у Шумадији); или да пространи амерички простори припадају неким старим цивилизацијама, а да се не каже да су њих уништили европски исељеници и, узгред, истребили десетине милиона тамошњих ста-роседелаца и да су њихови потомци своје разарачке навике врло успешно вековима примењивали свуда по свету, а недавно су стигли и до нашег Косова и Метохије – и учинили да оно постане шиптарско (и то, сви су изгледи, дефинитивно).

Хрвати знају како се штити и језик и национални интерес. Иако је јасно да је хрватски језик испао испод Вукове штуле, та ће чињеница имати само историјски значај уколико се Срби не опамете и не покушају да учине макар нешто да свој језик сачувају. Од пре годину-две у Хрватској се из Србије могу продавати једино оне новине које су штампане латиницом. А у Србији последњих година друкчијих новина практично и нема.

Тако у Хрватској. У Србији, међутим, може се и без језика и без икакве језичке политike.

У Америци је услов за добијање радне визе знање енглеског језика.

Немачке власти су, не тако давно, као услов за добијање немачког држављанства прописале неопходност знања немачког језика и познавања основа немачке културе. А нешто касније донеле су и пропис по коме се деца страних радника у први разред основне школе могу уписивати једино ако претходно положе тест знања немачког језика.

Могу ли се у нас слични „демократски потези” уопште и замислiti?

Суноврат српске ћирилице и српског језика уопште, чији смо сведоци свих ових година и деценија, кад памети нема да је подржи, могла би зауставити једино озбиљна српска држава. И то актима државне присиле.

Она би, на пример, све публикације које се у Србији штампају латиницом могла опорезовати на исти начин на који то чини са одговарајућим публикацијама на страним језицима, па они који не умеју читати *Полишку*, *Новосији*, *Глас јавности* или *НИН*, нека читају *Данас*, *Грађански лист*, *Курир* и *Време*, али нека то чине по оној цени коју плаћају за сваку француску, немачку или хрватску публикацију. Тада би могао бити свако на своме: читаоци би имали своје новине, а држава свој стални порески приход.

Будући да је та држава деценијама била ригидно комунистичка и да је у наше дане претворена у још ригиднију мондијалистичку (обе, по дефиницији, једнако антисрпске), она то свакако неће учинити. А није јасно која би се друга сила могла испречити и пред таквом државом и пред онима који су, заједно с њом и уз њену помоћ, наумили да и српску ћирилицу, и српски језик, и српски народ завитлају – према тминама Историје.

Срби су „народ најстарији” или и *народ-йонављач* и зато вероватно неће никад схватити шта им се догађало током последња два века њихове историје, као што не схватају ни оно што им се сада догађа. Они су током последње деценије увучени у ратове које су се други премали и из њих изишли свакоруко поражени, али и даље ништа не чине да би из својих пораза извукли макар неке разумне поуке.

Срби посебно не могу да схвате шта се са њима догодило при kraју Другог светског рата када је Броз позвао најпре савезничке авионе да бомбама разоре Србију, потом и Стаљинове трупе да је прегазе и тако отворе пут „његовим (Брозовим) ослободиоцима” да доврше оно што је од ње остало. Добро је, при том, познато да је тада Броз обећао да ће се према Србији понашати као према окупираој области и он се свога обећања држао до kraја живота; с истим жаром продолжили су да се тако понашају и „настављачи његовог дела”. Добро је познато, такође, да су се у саставу руске армије налазиле и усташке јединице које су у Русију отишли под кукастим крстом, а отуд се вратиле под петокраком и у Србији наставиле са злочинима

какве су већ чинили над Србима у Хрватској и Босни. (У Крушевцу се и сад налази улица усташког пуковника Марка Месића иза кога, су под Брозовом командом, 1944. уз Западну Мораву потекли потоци српске крви.)

Мање је, међутим, познато да је све то спадало у део заједничке усташке и комунистичке стратегије усмерене на разарање Југославије као „тамнице народа“ и уништавање Срба као њених „главних тамничара“.

А како је то чињено, најбоље сведочи судбина српског народа у НДХ. Хрвати су, наиме, почетак Другог светског рата дочекали као прилику за систематско уништавање Срба и, уз подршку комуниста, успели да Јасеновац „остане у функцији“ и у време када су сви Хитлерови концентрациони логори већ били погашени (као што је Загреб стекао славу по томе што је ослобођен само један дан пре Берлина – и вероватно зато добио орден Града хероја!). Уз то, све време после тога рата они су Србима припремали Нови Јасеновац, а кад су га дочекали – Срби су безглavo улетели у њихов пројекат и пред светом испали главни кривци за све злочине који су над њима почињени: и за Медачки цеп, и за Вуковар, и за Пакрачку пољану, и за „блесак“, и за „олују“. Као и за све оно што им се дододило и у Хрватској, и у Босни, и на Косову и Метохији. И што ће им се, и тамо и другде, и даље догађати, најпре у Прешевској долини, а онда у Војводини (ако се не покаже да то може бити истовремено). Треба, при том, рећи да су Срби с Косова претериани под терором који је трајао вековима, а у Војводини то им припремају настављачи Брозовог пројекта, у лицу наше нове „демократске“ власти скројене (да ли случајно?) управо по мери гаулајтера новога светског поретка.

Онога знаменитог 5. октобра пре неку годину Срби су преварени последњи пут и, бојим се, дефинитивно: власт од својих претходника, досовски комунисти преузели су на таласу народног очекивања да ће понуђени **национални** пројекат, на челу с председником једине демократске странке у чијем се називу налазила реч *Србија*, макар успорити српски национални слом. Сведоци смо, међутим, чињенице да пред терором Брозових пионира и њихових европских ментора такав пројекат није могао проћи: Мићуновићеви / Ђинђићеви / Тадићеви „демократи“, Батићеви „хришћански демократи“, Михајловићеви „нови демократи“, Чанкови „социјалдемократи“, Човићеви „алтернативни демократи“, Свилановићеви „грађански савез-

ници” (иако сви састављени по Његошевом рецепту *a у један кота да их свариши / не би им се чорбе смијешале*) заложили су све *своје снаге и шуђе љаре* да српски суноврат продуже и да Србима угасе и последњи трачак наде који им је пружио онај петооктобарски „преврат”.

Черчење српскога језика и затирање његовог писма само су последица такве политике, али и пречица за српско национално беспуђе; ту пречицу трасирала је „српска демократска власт” и то под надзором светских криминалаца неструпљивих да што пре виде резултате своје разарачке стратегије која је по Србији изручила хиљаде тона осиромашеног уранијума.

Тешко је рећи да ли ће се Срби од тога икад опоравити, али ако продуже да незаинтересовано прате како им се разарају темељи националног памћења и узимају језик и писмо на коме је то памћење засновано, од последица радијације (и до мађе ишчашене памети) по Србији ускоро неће умирати Срби него неки други народ.

*Објављено у: *Нова зора*, Билећа-Гацко, Пролеће, 5/2005, 139-152, под насловом „Ћирилица нестаје заједно са Србима”.

Не као прадеда

Ваше Височанство,

Ових дана, поводом 60. годишњице Вашега рођења, видели смо... да су... уз Вас биле све водеће личности „демократске Србије”, а да међу њима није било места *једино* за представнике Српске радикалне странке и Социјалистичке партије Србије.

У вези са тим узимам слободу да Вас упозорим на то да је Ваш прадеда имао неке друкчије обичаје по којима је међу Србима остао посебно упамћен и учинио да првих десетак година његовог краљевања... остану записане као златно доба српске демократије. Кад би проценио, наиме, да парламентарне свађе почињу добијати нежељене токове, он је имао обичај да страначке прваке позове, било на ручак, било на „чашницу разговора”, и да их упозори на то да се **он** у њихове спорове неће мешати, али ни да **они** не би смели никад сметнути с ума да је њихов највиши интерес – интерес Србије и српског народа.

Имају ли се на уму појединости које помињемо, Вашим саветницима могло би се приговорити да су Вас на то морали упозорити. И да нису смели дозволити да се из Вашега окружења искључе представници двеју политичких групација иза којих се налази више од две петине грађана Србије као њихових бирача. Такав однос према тим двема партијама има макар два аспекта који нису смели бити испуштени из вида:

1) Међу њиховим чланством има сигурно више монархистичких настројених грађана него међу онима чији су се представници око Вас нашли;

2) Међу њима има и оних који се нису одрекли своје комунистичке прошлости, али и око Вас било је много оних који су то учинили само формално и продужили да отворено делују против Срба и српских националних интереса.

Многи представници „демократске Србије” који су се око Вас нашли, остаће уписани једино као успешни трговци српском националном судбином и Ви бисте, Ваше Височанство, имали много више разлога да од њих зазирете него да њихово присуство сматрате знаком посебне пажње и признања. Као што су продали српски државни и национални суворенитет (по документу који је Вук Драшковић потписао са Схефером, рецимо), они ће сутра лако продати и све остало што се од њих затражи.

*Послато 28. јула 2005. године, али је остало без одговора.

Један поглед на српску карактерологију

Нисам сигуран да се добро разумем у најбитније аспекте националне карактерологије (за то се, ипак, треба сназити и у проблемима индивидуалне и колективне психологије), али могу говорити о некима општијим питањима, такорећи приземним, питањима која су вазда одређивала српску судбину а чине то и данас.

Међу тим питањима налази се и схватање, чак и у неким научним круговима врло расирено, да су Срби „народ најстарији”; ако је то тачно, природно је да они треба први и да нестану.

И многи су, и у Србији и у свету, уложили све снаге да се то Србима и дододи. И догађа им се, рецимо, од Карађорђевог времена до данас. Најбаналнији доказ за то налази се у чињеници да је Срба пре два века било једва нешто мање него данас а за то се време други народи умножавали *по десетак или више њуја*. И било је то у временима док су се Срби ширили од Видина до Беле крајине, од Шумаве (данас познате као Ердељ) до Дубровника и од Солуна до Сент Андреје. Данас их, међутим, више нема ни у Хрватској, у Босни се држе на танкој омчи код Брчког (а докле ће тамо остати – мали гаулајтери одлучиваће по налозима великих криминалаца–кројача светске судбине), нема их на Косову и Метохији, у Црној Гори одошле у дукљане, у Мађедонији свака улична противу пред законом има господскији третман од српског владике; у источној Србији пакују се да иду у Румуне (неће да буду Власи) или у Бугаре (неће да буду Шопови), а у Војводини, некада Српској, много је оних који мисле да ће им најсигурније бити под хабзбуршким скутом...

А све је више и гласова да ће Србима бити најпространије кад се ограде од свих других који се још одазивају на српско име и сами се рашире – по већ прилично испражњеној Шумадији...

Шта ће се са Србима догађати, вазда је било лако предвиђати и за то никад није било потребно имати ни посебна знања ни несвакидашње способности.

Већ можда само здраву и неоптерећену памет. Какву је, рецимо, имао мој стари пријатељ Неђо. Прогнан из околине Кладња, са богатог домаћинског имања од двадесет хектара, са пуним кућама, шталама, стајама и оборима, осуђен на то да у синовљевој викендици у Моштаници проведе последње године живота, на педесетак ари земље, с једном кравом, три козе и десетак кокошака, Неђо је, после једне посете великом ваша-

ру у Обреновицу, депримирано процедио: „Све ће ово Американци стући!” И, изненађеним слушаоцима, за свој исказ навео три разлога: „На путу сте, нећете у суру (у „бразду” – Пр.) и не подвијајте репове”.

Три године касније мој Неђо је умро, а непуне три после његове смрти „милосрдни анђео” оверио је његове речи.

И о темама о којима сада расправљамо Неђо је судио по резонима са којима се није лако спорити: „Ово би »српско« сјеме требало стурити, па однекле донијети друго и посијати”.

И ту налазимо основно упориште за оно што ми данас можемо одређивати као елементе српске карактерологије: Срби су народ који је одлучивање о својој судбини препустио својим отвореним непријатељима и не показује ни најмању жељу да се избори ни за минимум сопствених националних интереса.

Због таквога свог односа према ономе што се са њима до-гађа, Срби су и доведени до ивице биолошког опстанка. Само у 20. веку они су били увучени у пет ратова и у сваком остајали без својих најбољих мушких глава: у Првом светском рату изгубили су их 53%, за Други светски рат (као ни за овај који је иза нас остао пре десетак година) таква статистика никад није направљена, али се зна да су у скитању српских глава у њима комунисти били једнако успешни као и усташе, а много успешнији од свих страних окупатора заједно.

Тако се дододило да су у много последњих деценија српску расу продужавали богаљи, шверцери, ситни лопови и сличне противве. При томе су разлике између оних који су одлучивали о српској судбини у Првом рату биле битно друкчије од оних у Другом. Они први морали су послати у ровове својих 1300 каплара, али су оне који су од њих преживели са Солунског фронта послали у Француску, на школовање, да би Србији ваљали кад се рат заврши. Ови други, „бавећи се” Понором код Фоче, Сремским фронтом, Кочевским рогом и другим стратиштима, „укинули” су више десетина хиљада српских дечака и тиме одлучујуће допринели затирању српског биолошког потенцијала.

И све то у складу с Брозовом наредбом да се са Србијом мора поступати *као с окупираним облашћу*. И може се заиста рећи да је Србија тада последњи пут окупирана и да су све мањи изгледи да ће се она те окупације икад ослободити.

Од тада до данас, наиме, Србијом владају људи истога духовног и моралног склопа, људи мале памети, великих амбиција и неограниченih прохтева;

Људи без професије, који мисле да најбоље могу одлучивати о ономе о чему не знају ништа и који су уверени у то да је њихова неспособност да уређују односе у сопственим породицама, најбоља препорука за управљање државом;

Људи који су у стању да понизе и народ који предводе и државу коју представљају, да оду у Сребреницу а заобиђу Братунац, да Хрватима честитају на томе што су им Шпанци ухапсили онога генерала и да изруже свој народ зато што неће да им преда ону двојицу својих;

Људи који под притиском интернационалних пљачкаша (и који у томе налазе и свој интерес) у бесцење распрадају српске банкарске установе, српско природно благо и, заједно с њим, српску националну будућност;

Људи који растурање српских националних богатства правдају потребама наводне „транзиције” и приватизације, и који не помишљају да се то могло радити и друкчије (онако како је то учињено у Словенији, на пример), не би ли се у српском народу сачувала макар нека нада за будућност;

Људи који су прихватили налог да, према некаквим „болоњским мустрама”, идиотизују и српски школски систем и српску омладину и да је припреме за робље новога светског поретка;

Људи који затирање ћирилице као десетовековног српског писма правдају њеном „равноправношћу” с латиницом, довршавају оно на чему су српски непријатељи деценијама истрајавали, добро знајући да се такво чињење увек сводило на деструкцију некога важног српског обележја и на систематско затирање српске културне традиције;

Људи који су у стању да понизе и народну традицију и науку о њој, само да им неко не би приговорио на томе што у народној песми има места за ону двојицу „хашких бегунаца”, али не и за оне који предводе потеру за њима (на челу с оним министром који би се „у гусле” могао провући уз свог имењака из Косовског боја, али је вероватније да ће бити заборављен јер гусле „памте” само оне који завређују да буду запамћени);

Људи који су у временима сваковрсне беде и безнађа сопственог народа, каква га је задесила у последњих петнаестак година, стекли више него што је у српској историји за било кога запамћено; неки су и раније стицали велики иметак, али су га многи, при kraју живота, остављали као задужбину своме отаџству; ови данашњи почистише народу „и црно испод нокта” и ни у чему се не угледаше на некадашње српске добротворе;

Људи који су у стању да направе списак свих фашистичких организација, а да се у њему не нађу ни комунисти нити иједна од странака које су се из њих испилиле (такве као што су социјалисти, демократи, са свим њиховим „либерално-демократским фракцијама”, социјалдемократи, са свим њиховим „лигашима”)... Када о томе говоримо, морамо признати да ниједну од таких партија не можемо изузети из круга фашистичких јер се свака од њих идентификује с оним носиоцима „аутентичних демократских вредности” који су над Србијом, током скоро три месеца, демократски, празнили своје магазине са старим оружјем, а сада то исто чине и у Ираку. У истом друштву могле би се наћи и друге странке, али и многе такозване „невладине” организације које, све заједно, као и ове које смо поменули, своју делатност темеље на ружењу српског народа (такве као што су Хелсиншки одборници Соње Бисерко, или Фонд за хуманитарно право Шиптара Наташе Кандић, или некакав Југословенски комитет Биљане Ковачевић-Вучо за бригу о Беби Поповићу, или црногорски „крсташи” и слично), или независна новинарска удружења за која се обично не зна јесу ли независна од државе или од памети и истине; такво је једно недавно приредило трибину о клерикалацији српског друштва, али се никде није могла чути ни реч о надирању ислама на српске просторе, о оснивању исламског универзитета у Новом Пазару, о затирању српских светиња по Косову и Метохији, по Босни и Херцеговини и по Хрватској...

Пред таквим људима, али и с њима, са таквом државом али и у њој, пред Србима је мало наде да ће се – дохватити обале.

Али је много чудније што Срби сами као да не показују жељу да то и учине.

А без тога – тешко да им ико може помоћи.

*Текст припремљен као основа за разговор у Градској кући у Новом Саду, 14. децембра 2005. године, на трибини посвећеној неким аспектима српске карактерологије, а потом објављен у: *Трај Врбас*, Година II, св. 6/2006 (мај), 124-127.

Ко још признаје ћирилицу

Излазим данас пред вас са помешаним осећањима: додељено ми је признање за текстове од којих се, у нормалним земљама, ниједан не би могао ни замислити, а камоли да би могао бити написан.

Код нас може. Свакако зато што за Србе не важе никакви нормални критерији ниkad је у питању однос према традицији, ни према њеном вредновању, ни према свему другом што чини српски духовни или национални идентитет.

А и како би такви критерији важили – ако је извесно да Срби немају ни нормалну школу, ни нормалну државу. Нити изгледа за нормалну будућност.

Да имају, не би о њиховој судбини одлучивали они који су је задуживали једино разарањем њенога етничког простора, њенога биолошког потенцијала, њене културне традиције... И свега онога чиме су се Срби, вековима, уписивали на европску и светску културну и цивилизацијску мапу.

И све тако док о њиховој судбини нису почели да одлучују они који су их, како рече непоновљиви Душко Радовић, довели – довде. И то преко Јасеновца, Неретве, Сремскога фронта, Кочевског рога, Голог отока.

А по мери памети оних који су се углавном скрајнули, или из живота или из српскога видокруга, али су оставили своје демократске пелцере у облику неке Латинке Перовић, неке Соње Бисерко, неког Живорада Ковачевића, неке Наташе Кандић, неке Биљане Ковачевић-Вучо...

И који су једино могли изродити неког Борка Павићевића и његов роман о двојици браће, од којих један представља „светлост“ а други „таму“; „тамна је страна“, вели он, писана **ћирилицом**, као знак „његовога јавног противљења »српству« које издајником сматра сваког ко друкчије мисли“.

Пре коју годину слушали смо тврђње неких **демократаша-мондијалиста** да је ћирилица **примитивно** писмо и да наше заглађивање да се она сачува представља настојање да се „**у Европу уђе у обанцима**“.

Сада је, ето, ћирилица означена као „**шамна српана**“ **српске културне историје и традиције**. Питање је, међутим, хоће ли она представљати исту такву страну и хрватске културе макар до половине 18. века, откад се тамо тек почела ширити латиница.

Када се наше Удружење први пут састало, на данашњи дан пре пет година, на новосадским улицама било је ћирилицом исписано 18,5% јавних натписа, после три године тај проценат је спао на *осам* да би, пре неколико месеци, стигао до једва *два* процента.

Прича о *равнотравносћи латинице и ћирилице*, прокламована пре педесет и неку годину управо под кровом куће у којој се тренутно налазимо, довела је до тога да у Новом Саду више нема ћирилице, а чини се да су се и Срби у њему темељито проредили (и отишли, рецимо, у демократе и мондијалисте или неке њихове социјалдемократске или реформске сроднице). Или, с њима, у неке друге нације.

И тако „помогли” да Срби остану и без језика и без писма. И све то упркос чињеници да је УНЕСКО још 1994. године прописао, то јест *пресудио да не постоји српска латиница* и да се, у светским библиотечким каталогозима, све оно што је том латиницом штампано од 1892. до данас (а тако ће бити и надаље) књижи као да је штампано *хрватским језиком* и улази у корпус *хрватске културе*.

На питање хоће ли се наћи нека сила која ће се испречити пред даљим затирањем ћирилице, као једног од најважнијих српских националних симбола, од мене не треба очекивати одговор. Ако бих хтео да такав одговор ипак потражим, рекао бих да би то могла бити само држава, али нека друга и друкчија држава од ове коју сада имамо.

Нека држава, рецимо, на чијем би се челу нашло више Срба него мондијалиста.

Више оних којима би судбина народа била преча од броја банковних рачуна у Волстриту или на Кајманским острвима.

Више умних људи него трговаца.

Бојим се да су се такви међу Србима последњи пут могли срести давно.

Изумрли – као и свака ретка врста. Нису имали шансе пред „генетски модификованим демократама”.

Хвала вам што сте ме саслушали.

*Изговорено 15. фебруара 2006. године на Скупштини Друштва за заштиту ћирилице „Ћирилица”, у Матици српској у Новом Саду.

Језик и политика у Црној Гори

■ Ваше критичке написе о покушајима промовисања тзв. црногорског језика наша јавност је пратила од 1969. године. У тим раним текстовима износите и како је један од првих заступника ове идеје тада дисcretно промовисање самобитности црногорског језика прогласио за „ствар стратегије“. Како је актуелна црногорска власт увела „свој“ језик у званични саобраћај, може ли се рећи да је та „стратегија“ уродила плодом?

• Питање о посебном статусу „црногорског језика“ и о његовом издвајању из српскога постављено је неколико година пре Другога светског рата (учињено је то у складу с налозима Коминтерне да се припреми разарање Југославије „као тамнице народа“ и посебно Срба као њених „главних тамничара“). Тада је захтев, колико знам, први формулисао Богић Новељић, сеоски учитељ из Црнаца код Подгорице, касније су га прихватили талијански окупатори („lingua montenegrina“), али после њихове трогодишње епизоде нови црногорски господари прешли су ћутке преко Новељићеве идеје јер је, по свему судећи, нису озбиљно ни схватили будући да су и сами (једнако као и народ на чијем су се челу нашли) још имали непомућено српско национално осећање (тада су „једнако Срби“ били и „националисти“ и комунисти, тј. и четници и партизани).

Та идеја, међутим, тада није „умрла“ и ње су се, двадесетак година касније, сетили неки „нови Црногорци“, и то некако у време када су се почели разгоревати српско-хрватски језички спорови, посебно после појаве Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика (март 1967). Тада су, пристимо се, комунисти „пронашли и муслиманску нацију“, почело се говорити о „босанско-херцеговачком стандарднојезичком изразу“, о „неутрализацији варијаната“ у томе изразу (и за њега 1972. чак приређен и неки „Правопис“), а оним „новим Црногорцима“ то је била прилика за узбуну и за испостављање захтева за ново размештање националних печата по свему ономе што је Црна Гора унела у темеље српске књижевне и културне историје. Они су тада „одлучили“ да се, заједно са Хрватима, одрекну Новосадског договора, сетили се да је у грађу за шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (и Матице хрватске) ушло и петнаестак дела „црногорских писаца“ (Његоша, Љубише, Марка Миљанова, Михаила Лалића и других) и пред Уставним судом захтевали да се Матице српској и Српској књижевној задрузи забрани укључивање тих писаца у едицију *Српска књижевност у 100 књига*. У тим

споровима посебно су били агилни Бранко Бањевић, Милорад Стојовић, Радоје Радојевић, Радослав Ротковић, Сретен Перовић (у помоћ им је прискочио и Игор Мандић из Загреба), лингвистичка узданица био им је Војислав Никчевић, а све их је „повукао за перо” Слободан Берберски (ако нисам заборавио – публициста сомборски, својим текстом *Речник и црногорски љисци*, објављеним у титоградској *Побједи* 23. јануара 1969). Они су тада своје наступе у споровима између Удружења књижевника (које су сами водили) и Славистичког друштва (које је енергично оспоравало њихове ставове) представили као „ствар стратегије”, виспрени Павле Зорић на њихове захтеве гледао је као на *немоћ конјунктуре*, а Ваш сабеседник у њима је видeo *пРИМИТИВНИ расизам*.

После „смиривања хрватскога пролећа”, та се памет приимила и у Црној Гори, живнула пре десетак-петнаест година током ратних дешавања у Босни и Хрватској (она је увек тријумфовала над српским несрећама), а практично експлодирала кад је испред ње стала актуелна власт са свим средствима државне присиле, тј. државног терора. Тиме је поменута „стратегија” донела много богатије резултате но што су њени заговорници могли и очекивати.

■ Инсистирање на посебном црногорском језику дио је политичких дешавања у Црној Гори и не може се тумачити изван контекста наглашавања других специфичности, таквих као што су црногорска црква, црногорска нација и, коначно, црногорска држава... Како цијела замисао изгледа из социолингвистичке перспективе?

• Нисам сигуран да то о чему говоримо има икакву рационалну перспективу, а најмање ону која би се могла одредити као социолингвистичка. Да би се, наиме, о томе уопште могло говорити, морали бисмо, ако желимо да нам расправа од самих почетака не буде бесмислена, имати макар некакво чврсто пољазиште. У наметању „нових истине” о црногорском језику, црногорској књижевности, црногорској нацији, црногорској цркви и другим црногорским мукама с памећу најуспешнији су они мајстори који не знају ништа о ономе чиме се баве. Током скоро четрдесет година ја сам пратио црногорску језичку фарсу у оном облику који јој је давао Војислав Никчевић и покушавао да укажем на огромну количину незнаша с којом он хоће да се представи као „црногорски Вук Каракић”. Последњи пут, и најподробније, то сам учинио у *Гласнику Одјељења умјетносности ЦАНУ*, бр. 15 (1996) и овде ћу поменути само две апсурдне појединости (а друкчијих тамо и нема) из прве његове књиге *Цр-*

ноћорски језик, у којој се бави развојем тога језика „од артикулације говора до 1360. године”. У вези с тим треба рећи да само он зна (али, мангуп, неће и нама да каже!) где се налазе ти „црногорски артикулациони почеци”, као што неће да објасни ни какав је то историјскојезички међаш који се може везати за једну једину годину? У језичкој историји, наиме, зна се да се нека појава може први пут фиксирати у неком спису тачно утврђенога датума (Повеља бана Кулина, на пример, настала је 29. августа 1189, на Усеченије главе Јована Крститеља), али се језичка периодизација најчешће одређује вековима, тако што се историјскојезичке појаве могу везивати за чињенице политичке историје само условно и у најглобалнијем смислу (само Никчевић зна које значење за историју „црногорскога језика” има то што је „године 1360. Зета/Дукља раскинула вазалитет према Србији/Рашкој”). Помињем те појединости да бих могао прецизирати: Никчевић је написао двотомну књигу о историји „црногорскога језика”, и то на више од хиљаду страница, али све што се тамо може наћи о језичкој структури његовог „језика” он је преписао од српских аутора, обично с напоменом да је то „тако у томе језику” а да је то „у црногорскоме” друкчије, али неће да нам каже шта то »друкчије« тамо значи. У таквом маниру Никчевић преузима, односно „преводи”, односно плагира више десетина аутора и више десетина страница из њихових текстова и то ми је пружило основу да устврдим да је он за тридесет година тумарања у лингвистици најуспешније испекао једино плаџијаторски занат и да у томе нема премца међу онима који су се икада умешали у тај научни еснаф. Да бих то показао, поменућу само неколико појединости: на стр. 160-166 књиге о којој говоримо, Никчевић је од 298 редова преписао 233, на стр. 167-170 нема ниједног свог ретка, као ни на стр. 174, на стр. 173 „оригиналан” је у 5 редака, а на стр. 171-172 већ се уморио и преписао само по трећину текста. За такве научнике елегантан је назив плаџијатор, стари Црногорци рекли би да је лупеж, а „његовима” је то била препорука да га упишу у академику. (Да према Никчевићу не бисмо били неправедни, морамо рећи да он у напоменама испод текста увек прецизно наводи шта је од кога „преузео”, али никад није схватио да прилагођавање туђих текстова сопственој памети, без прецизних назнака о томе да се ради о туђим идејама, представља посебно огрешење о научни морал, а чињеница да се тако „присваја” много десетина туђих страница – може се разумети једино као настраност.)

■ Ако се већ зна ко је кандидат за Вука тог црногорског језика, ко је Копитар, односно, где су црногорски језикотворци пронашли идеолошки извор?

• На то питање ја немам одговора. Уосталом, да је уза себе имао неког „Копитара”, он би га вероватно поучио и нечemu што би се могло означити као поштовање неких основних научних чињеница и покушао да му макар укаже на то да се на крађама не може заснивати идентитет једнога народа и његовог језика и одређивати његово часно место међу суседима. А што се тиче идеолошких извора које помињете, они се могу везати и за старе династичке сукобе Петровића и Карађорђевића који су најоштрији облик добили убрзо после уједињења 1918. када су противници тога чина најпре организовали „Божићну побуну”, а после годинама наставили с комитским злочинима и над присталицама уједињења и над недужним народом уопште. Занимљиво је при томе нагласити да су се противници уједињења на почецима свога деловања залагали за очување континуитета државне самосталности те старе српске државе (тада је Црна Гора још имала статус „Српске Спарте”), а тек су се касније, под утицајем правашко-усташких учитеља, почеле ширити измишљотине о томе да су Срби „мјешавина Славена, Куцовлаха и Цинцара, док су Црногорци потомци Илира, дакле расно немајуничега заједничкога”. Уза све то, црногорски сепаратисти имали су, и тада као и данас, идејну и материјалну и сваку другу подршку проверених српских непријатеља и у свом деловању никад нису имали ни материјалних проблема ни моралних дилема: апанаже су им редовно намириване, а образ им је ионако у свим тим трговинама био најјефтинији. (Као што су у Другом светском рату црногорске усташе нашле заштиту код Павелића, тако су се њихови наследници у последњим ратним дешавањима нашли под заштитом Туђмана и отуд се вратили тек кад су се уверили да се и у Црној Гори образ може лако и јефтино продати.)

■ У основи приче о самобитности црногорског језика стоји мистерија дукљанске епохе. Говори се о дукљанској прошлости, о дукљанској традицији, о дукљанском поријеклу... О чему говоре кад помињу Дукљу?

• За расправу о тим проблемима ја Вам не могу бити озбиљан сабеседник, пре свега зато што ни сам не знам да ли „нови Црногорци” заиста озбиљно верују да су наследници Дукљана, односно илирских Доклеата, не знам да ли су Дукљу пре колонизовали Грци или Римљани, али знам да данас на територији Црне Горе има, мање или више танких, трагова и једних и

других и није ми јасно како се могло догодити да тамо израсте толико Срба, а да се све што је од Доклеата остало може збуњујати у дукљанску академију. Када говоре о својој дукљанској прошлости, модерни „црногорски дукљани”, у ствари, не знају шта би хтели да буду, а једино што знају то је да неће да буду Срби (или макар да што пре забораве да су Срби били њихови родитељи). Њима је, коначно, свеједно чији су потомци и чини им се да ће бити најзадовољнији кад се покаже да су свачији. Кад тако говорим, имам на уму чињеницу да су Ротковић и Никчевић, као њихове „научне узданице”, раније тврдили да су се Црногорци доселили с Балтика, али кад им се учинило да ће им бити лепше да буду „дукљани”, они су на то одмах пристали, али се нису одрекли ни свога „балтскога порекла” (и стигли дотле да се сада могу представљати као Дукљано-Балти, о чему, примера ради, Никчевић приповеда и у својој приступној академској „беседи”). Но, да се не бисмо бавили њиховим фантазмама, могли бисмо указати и на неке друге, и лакше доказиве, трагове црногорске етногенезе, оне који се одређују као – влашки. Навешћемо овде покоји топоним чије су паралеле са румунским очигледне и неспорне:

Беране (рум. Bereanu), *Бери* (Berî), *Биљурић* (Bulurea), *Бротанац* (Bruteanu, Brote[a]), *Гарач* (Garcea, Garciu), *Клойот* (Clopot), *Кокотић* (Cocota, гр. Kokota[s]), *Комани* (Coman[u] : cuman – турско-алтајско племе), *Комарница* (Comărniceanu), *Кохи* (Cotea, Coti, Cotianu, Coteanu, гр. Kotti[s]), *Кочани* (Cocean[u], Cocianu), *Краље* (Cralea), *Круче* (Crucean[u]), *Кути* (Cută, Cutean[u], гр. Kuta[s], Kuti[s]), *Лиžунар* (Linguranu : lingură ‘кашика’), *Лола* (Lol/e -ea < Lolian), *Маитешево* (Mateş), *Тупан* (Tupan), *Тушина* (Tuşinu), *Ћурилац*, *Ћурило* (Ciurilă), *Фармаџи* (Farmac, Farmache, Farmachi, гр. Farmaki[s]), *Царине* (Tarină, Tarină), *Цинџар* (Țințar, Țințareanu). Или нека презимена: *Бечановић* (Beseanu), *Брковић* (Bîrcu, Bîrca), *Бурзан*, *Бурзановић* (Burza, Bîrzan) *Влаховић*, *Дармановић* (Dârman, Dîrman, Darmănescu), *Дрљевић* (Dîrlă, Dîrle[a]), *Кујовић* (Cuiu, Cuijanu), *Кустиудија* (Custodie), *Љумовић* (Lumovici), *Ракочевић* (Racoceanu), *Рајловић* (Rah[u], Râhău, Raho, Rahotă), *Татиар* (Titir, Titiroσ), *Чаласан* (Chelasan), *Ћеранић* (Cheran[u]), *Чиргић* (Cergice).

Овим би се списковима могло додати и мноштво других, али и више стотина личних имена и надимака, што све актуелни („дукљански”) ономастички систем Црне Горе много изразитије повезује с одговарајућим румунским приликама него са

српско-бугарско-грчким. Из те чињенице могли би се извући и неки, може бити, неочекивани закључци о етногенези Црногорца који би се тешко могли ускладити с онима Кулишићевим: „балтски слој у Црној Гори” могао би се тражити и у неким другим зонама словенског света, с оним „дукљанским” тешко је успоставити сигурне везе, а најлакше је тамо утврдити врло изразиту „влашку компоненту”. Или, да прецизирајмо: они Црногорци који неће да буду потомци старих „Срба Зећана” или старих „Срба Херцеговаца” могу се вртети између Балта и дукљана, али се једино може показати да су они Власи, односно остаци старих средњовековних сточара-номада који су се територијализовали на својим зимским стаништима пошто су им, после турских освајања, прекинуте комуникације од Карпата до Пинда, Проклетија и Комова. (Поменули смо њихову тврђњу да су Срби „мјешавина Славена, Куцовлаха и Цинцара, док су Црногорци потомци Илира”, али дати примери потврђују да се „влашки слој” никде тако темељито не испољава као у Црној Гори; о томе најлепше сведочи назив *Кайунска нахија* па се, због тога, за *Кайуњане* пре може показати да су били влашки **чобани** него балтски *ришери*.)

Уосталом, и прича о Илирима као балканским староседеоцима мораће се, макар, преиспитати у светлу чињенице да се *од античких времена до средине XIX века илирско име везује за Србе* па су и неки „илирци” за Вука Каракића рекли да је „*classisissimus Iliris*”. Тако ће се показати да ће се оно што се распреда о наводном досељавању Словена на Балкан током VI-VII века (и чему је званична српска наука почела да робује после Берлинског конгреса 1878) морати сместити – у „архив научне фантастике”. А тамо ће се наћи у прича о илирском пореклу Арбанаса будући да нека истраживања показују да су они на садашње просторе дошли 1043. године из јужне Италије, тамо који век раније пресељени са Синаја, а на Синај стигли из прикасијске Албаније. Помињем те појединости и зато што су Шиптари, у потрази за својим наводним „илирским пореклом”, на свим својим археолошким ископинама наилазили једино на трагове Срба, па ће се, у светлу тих чињеница, морати преусмерити и поглед на румунска имена која смо горе поменули: нису Срби преузели та имена од Румуна, већ су Румуни, уистину, та имена наследили од својих предака из Дачке Србије. Али то су све теме за посебне и дубље расправе, а оне, сигурно је, неће бити мелем за „дукљанске бољке новоцрногорца”.

■ Све што се зна о црногорском језику може се свести на три слова (односно три гласа) и једну негацију (није српски). Теза да Црногорци имају право да свој језик именују по својој вољи новијег је датума и осллања се на свијест о људским правима која се недавно појавила у Црној Гори. Промотери тих теза позивају се на сличне процесе у другим државама насталим након распада СФРЈ, односно на језике настале распадом српско-хрватске језичке заједнице, ма шта се подразумијевало под тим појмом. Каква је актуелна ситуација у тим језицима, односно са каквим се проблемима суочавају они који се одричу српског језика?

● Имајући у виду стручне квалификације мајстора који одређују „мере за црногорски језик“ и меру њиховога незнაња уложеног у послове које су обавили, јасно је да ни од „језика“ који нуде као црногорски није могло испasti ништа више од онога што се пред нама сада налази као реалност „покривена“ том етикетом. За сваки стандардни језик, наиме, зна се дијалекатска основа на којој се изграђује, али то за „црногорски“ не важи и његови креатори утврдили су да је он заснован на „свеукупним црногорским говорима“! Такво полазиште већ је по себи апсурдно и на најбољи начин показује меру бескрајног незнашаја главних „утемељитеља“ тога „језика“, пре свега због тога што је данашњи црногорски дијалекатски простор изузетно диференциран па сатеривати све његове говоре у јединствену „књижевнојезичку торину“ могу само острашћене незналице које не виде ни куд ударају ни зашто то чине. Свим познаваоцима дијалекатског пејсажа Црне Горе, наиме, познато је да се он карактерише многим структурално различитим говорним типовима (међу њима, рецимо, има говора са пет, шест или седам самогласника, при чему се они могу комбиновати са два, три или четири акцента), а Никчевић се вајка како „његов језик нико не зна“, али не жели ни да га „учи“! Но, њему не пада на памет да се запита како се такав „језик“ уопште може научити ако се не зна ни његова основна фонолошка структура, тј. ако се не зна има ли он, рецимо, седам вокала са четири акцента или пет вокала са два акцента (или некакву другу њихову комбинацију)? Такав Никчевићев „нормативистички став“ ипак постаје разумљив ако се каже да данас о језику у Црној Гори од Никчевића више зна сваки просечни гимназијалац (Никчевић још није схватио ни која је разлика између придева и прилога – да се она „компликованија знања“ овде и не помињу), а искусни учитељи у поређењу са њим могу се показати као лингвистички енциклопедисти!

С обзиром на назначене појединости, данас би се у Црној Гори могло „наћи“ макар двадесетак „језика“ који би се сви

оштрије разликовали од српског него што је то случај са онима које данашњи „дукљани” хоће да представе као „црногорски”. Тај њихов „језик” држи се на једном слову и зато Никчевићеви ученици у Јевремовим новинама узвикују „Живјело слово ћ (ć)!”, али тако не кликћу и за (ž) и (s) јер им се оно прво може везати за незгодну народску формулу уз глагол ијес(ти), а онога другог имају само у Мрковићима и тамо им је дошло из јужне Србије и западне Мађедоније. С друге стране, њихове „западне” језичке особине не повезују их ни са Конавливима, а камоли са западном Европом којој су, како веле, вазда припадали. (Друкчије није ни могло бити: језик који се, како рејкосмо, „држи” на једном слову могла је утемељити само лингвистичка памет са једном вијугом.) Тако се „црногорски језик”, ни крив ни дужан, нашао распет између неконтролисане мржње и ишчашене памети и нико не зна ни које су његове битне особине ни са којим је српским дијалектима он најсроднији; једино је извесно да он, такав какав је, отвара могућност свакој неписменој црногорској баби да се с више разлога и памети кандидује за чланство у дукљанској академији од свих њених актуелних чланова (на челу са њеним председником и председником њенога сената заједно).

А што се тиче тезе да Црногорци имају право да свој језик именују по својој воли и да се то ослања на свест о људским правима, могло би се рећи да то није без основа, али би се исто тако могло поставити и питање зашто се тим правом још не користе Американци, Канађани или Аустралијанци, зашто се у Латинској Америци још не појавише ни „мексички” ни „бразилски” језик него осталоште шпански и португалски, зашто међу толико арапских држава још нема ни „либијског” ни „кувајтског” језика. Цепање језика не своди се, дакле, на људско право него на средство за разарање народâ и оно се показало као врло ефикасно међу источнохришћанским народима, па су се тако из руског издвојили украјински и белоруски, из румунскога молдавски (после распада СССР он се, ипак, „вратио” материци), а међу њима „најроднији” је српски: из њега су се досад „ис(ко)пилили” мађедонски, „хрватски”, „бошњачки”/”босански”, „црногорски”, с изгледима да им се пријдрже „војвођански”, „шопски” (не зна се хоће ли он бити и „јужносрбијански”), а и „влашки” се припрема да се прикључи румунском. Тако су се мале брозовске нацијице дохватиле „својих језика”, а њихове корумпиране политичке олигархије сопственим „умножавањем”

продужиће да их дробе и уситњавају. Могло би се рећи да су се црногорски „дукљани” угледали на сличне процесе у новим државама насталим после распада Југославије, али је занимљиво да се они нису „позвали” на неке много нормалније узоре. Озбиљни народи и њихови нормални представници, наиме, људским правима користе се и озбиљно и селективно, и никоме међу њима неће пасти на памет да се ситне регионалне језичке разлике могу „дићи на ниво новог језика”; привилегија је мале памети и сужене свести у томе што може све па и оно од чега би се нормални људи макар постидели. Иначе, о томе каква је актуелна ситуација у тим језицима ја нити шта знам нити ме шта у вези са њима интересује (осим ако се не појави каква књига или расправа посвећена неком проблему који ме може занимати, или какав драстичнији фалсификат, као што је онај најновији о „три стољећа хрватскога стандарднога језика” – с којега још нису скинути Вукови бркови).

■ Постоје ли научни и међународно признати стандарди којима би се прецизно могло утврдити шта је језик, а шта није? Црногорски медији повремено обавјештавају о признањима које добијају на неким научним скуповима од неких научних ауторитета за свој језик, неке иностране славистичке катедре, наводно, уводе тај језик као посебан предмет, а чује се да ће бити и лекторских позиција за црногорске лингвисте.

● Мислим да таквих стандарда нема јер се никад није могло утврдити ни колико језика има на свету, а камоли колико у њима дијалеката. Основни критеријум по коме би се ти односи разјаснили могао би се свести на лако сналажење у комуникацији, без помоћи преводиоца, тј. на оно што се, напрости, одређује као разумљивост једнога језичког кода. Да би се то потврдило, могли би се навести и неки банални и неки мање обични примери. За оне прве можемо узети енглески језик који је енглески свуда где се данас у свету говори, а никоме још није пало на памет да га назове „америчким”, „канадским” или „аустралијским”. За оне друге, кажу који то боље знају, леп је пример кинески: у њему постоји огроман број дијалеката који би, по критерију разумљивости, могли имати ранг језика, али сви Кинези (а има их нешто мало више него Црногораца) мисле да је њихов језик кинески.

У свему томе, дакле, постоје много рационалнији приступи језичким проблемима од оних којима се диче носиоци различитих српских језичких заперака, какви су Хрвати, Бошњаци и Црногорци. Ако за Хрвате кажемо да су српски језик преузели пре једног века (захваљујући деловању својих „вуковаца” Бро-

за, Маретића и Ивековића), да су „Бошњаци” српски за себе прекрстили пре десетак година, а да то Црногорци чине тек у наше дане, могло би се поставити питање памети по којој се језици могу мењати као чарапе, а да то ни на тренутак не изазове макар лаку нелагоду – ако већ неће донети тешку психичку трауму.

А приче о томе како црногорски медији обавештавају о признањима под којима посрђују носиоци нове црногорске лингвистичке памети имају исту вредност као и сама та памет. Са неких од тих скупова и до мене су допирала саопштења и ја сам међу њиховим подносиоцима ретко наилазио на имена лингвиста чијим се судовима може веровати у оном смислу у коме се то може разумети као признање. На другој страни, међу онима на које се они позивају, знам више таквих корумпираних типова којима је више стало до сопствене промоције и зараде него до научног имена и образа; они се врте на таквим скуповима било за рачун својих националних институција или влада било за рачун својих црногорских домаћина; они се обично у својим срединама представљају као квалификовани преводиоци са свих оних „језика” који су се испилили из српскога (а то је „тамо” за сада исплативо макар четвороструко, јер се преводи са четири језика или на четири језика). Са друге стране, неки од тих „делилаца признања” поменуће и „енглеске и кинеске паралеле” које смо и ми горе показали, али се неће досетити да би у њиховом светлу могли осмотрити и положај српских стандардојезичких заперака. У складу су са тим и наводи да би неке иностране језичке катедре могле увести „црногорски језик” у плавнове својих студија и јасно ми је која би то памет могла предложити, али бих волео да дочекам и видим лингвисту који би на то пристао, а да не поцрвени од стида. (Кад је о томе реч, имам неке увиде у понашања специјалиста за „нове српске језике” на некима од тих катедара и занимљиво је да у присуству српских лингвиста они врло често говоре у пола гласа јер није лако живети под оптерећењем да је неко, до јуче – практично, говорио неким другим језиком, а сада се мора навикавати на то да то више није тај језик него неки други... С друге стране, знам доста црногорских лингвиста који ту нову науку не резумеју, а онима који би хтели да се у њу укључе – никако не полази за руком да се упишу у лингвисте.)

■ И положај ћирилице у Црној Гори није перспективан. Позивајући се на своје дукљанске коријене, односно латинску традицију, званичници форсирају прогон ћирилице, као окупаторског писма. У том послу, пози-

вају се на цетињске Петровиће који су, како наводе, писали латиницом. О чему је ријеч?

• Реч је ту, напротив, о неспоразуму с памећу или о озбиљној менталној девијацији. С прогоном српског језика у Црној Гори везан је, разуме се, и прогон ћирилице и ми смо сада сведоци да је то, за врло кратко време, учињено врло темељито. И то не треба да буде изненађење ако се зна да је ћирилица, практично, на издисају и у Србији; њу овде прогони домаћа ишчашена памет и без „институционалне подршке државе” као у Црној Гори. Занимљиво је, међутим, да ни у томе послу „дукљани” не могу без мистификација и лажи од којих би здравим људима макар уши гореле од стида. Они могу бити у праву када говоре о латинској традицији у неким давнашњим вековима писмености на просторима данашње Црне Горе, али треба прецизирати да је то била писменост на латинском или талијанском језику, а на словенском или словинском, тј. српском језику писало се једино ћирилицом и свака друкчија прича своди се на произвољну конструкцију или, како би рекли стари Црногорци, на лажавину какву не би ниједан честит образ могао издржати. Познато је, наиме, свуда и свакоме, осим „дукљанима”, да је у Српској православној цркви једино писмо била ћирилица и ту није могло бити никаквих изузетака ни кад су у питању списи свих цетињских владика. (Било би занимљиво и да нам „дукљани” кажу које су Његошеве књиге у првом издању, али и много година касније, штампане латиницом?). Исто тако, сви списи Которског архива на српском језику писани су једино ћирилицом, све Пајтровске исправе писане су ћирилицом, за свој *Љетопис црковни* (завршен, иначе, крајем 17. века) Змајевић је из Ватикана добио рецензију да га штампа ћирилицом и латинским језиком, *Хрусовуљ цетињски*, познат и као *Цетињски љетопис*, писан је ћирилицом и само су дукљански мангупи, пре десетак година, тај чувени спис успели да „прекрсте” у такозване *Црногорске анале* и да га штампају латиницом. У вези са свим тим појединостима посебно је занимљиво указати и на једну чињеницу о којој „дукљани”, када причају о „латинској традицији” у Црној Гори, нису добро обавештени: до краја 17. века у списима на српском језику ни у православној ни у католичкој цркви није се знало за латиничко писмо; списи припремљени за католичку публику, осим ћирилицом, могли су бити писани (и/или штампани) и глагољицом и/или латинским језиком, али никад латиницом (то се писмо и код Хрвата, ина-

че, почело изразитије утемељивати тек од половине 18. века и зато је велики део старије фрањевачке литературе штампан ћирилицом). То су, дакле, чињенице, али чини се да дукљанске учевњаке њима не треба посебно оптерећивати јер се они, како рекосмо, много успешније баве измишљотинама и фалсификатима него трагањем за научном истином.

■ Да апсурд буде заокружен, самозвани црногорски лингвисти најтеже оптужују Вука Каракића за крађу језичког блага Црне Горе које је касније уграђено у саме темеље модерног српског језика. Не само да је Вук у своју врећу стрпао црногорску лексику, већ је и уништио писане споменике црногорског језика које је нашао у објектима Црногорске православне цркве, која је у почетку била католичка, а неке је и продао у Бечу?

● Црногорски лингвистички трговци (и не само они) управили су бреме које не могу понети: они хоће језик – а не знају ни који је ни како да га уреде, они хоће књижевност – а не умеју ни да је створе ни да јој обезбеде вредност, они хоће „свој“ културни идентитет – а не знају ни који је ни где да га траже. Без снаге да нешто ураде и памети која би их у томе водила, они су се одлучили да чине једино за шта им се способности не могу порећи – да крену у крађе. Они, при томе, заиста оптужују Вука за крађу језичког блага Црне Горе, али је занимљиво да они не могу да кажу која је то Црна Гора коју је Вук „покрао“ ако се зна да је он, кад је први пут дошао у Црну Гору, већ био практично завршио све главне послове на утемељењу модернога српског језика и он из Црне Горе није имао шта „украсти“. Наиме, када је припремао прво издање свога *Рјечника*, Вук о Црној Гори није знао ништа и тако се могло десити да се у њему не помене ни Цетиње, да се за Подгорицу каже да је „варош у Ерцеговини“, да је Морача „ријека и манастир у Ерцеговини“, да је Зета „ријека у Ерцеговини“, да је Рисно „град у Далмацији“, да су Ровца „област у Херцеговини на граници са Црном Гором“, а да и Васојевићи имају сличан положај. У Вуково време Црна Гора није допирала ни до Подгорице, Брда су јој прикључивана касније, на Херцеговину први пут се проширила после освајања Никшића (1876), а до иза Бијелога Поља и Пљеваља проширила се док је Србија крварила у балканским ратовима (а краљ Никола послao своје патроле да му „шире државу“ по Санџаку, односно по Рашкој области, и тамо се и данас може наћи покоје старо чељаде које је тада први пут чуло за Црну Гору). Са Црном Гором, дакле, Вук није имао никаквих рачуна нити је о њој ишта знао; он је српски језик утемељио на херцеговачким говорима; неке су херцеговачке зоне

сасвим недавно (да не кажемо – јуче) прикључене Црној Гори и само сужена дукљанска свест може тврдити да је Вук „Црногорцима узео језик”, да је Нови завјет превео на „црногорски језик” и да све што је чинио треба разумевати по мерилима које одређује „данашња дукљанска памет”. Занимљиво је, међутим, да се све о чему говоримо Србима већ догодило у време расцвата хрватске правашке науке која је тврдила да се Хрвати и њихов језик простиру „од Алпа до Македоније” и да на том простору нема ни Срба ни српског језика и „дукљанима” никако не полази за руком да своју науку ускладе ни са оним о чему сами причају, а још мање са оним о чему говоре њихови правашки учитељи. Ако они, наиме, упорно тврде да са Србима никад нису имали никаквих веза, како се може разумети њихов захтев да од Срба траже да им се „врати »влашки« или »цинцарски«” језик који није ни налик њиховом, то јест „дукљанском”, тј. „илирском”. Разуме се, њима нема смисла много причати о томе да је сва Херцеговина око које се сад отимају била српска, а и из њихове Црне Горе у Србију увек су стизали само Срби, и никад ниједан Црногорац, а још мање – дукљанин. Овима последњим, међутим, не вреди у вези са тиме помињати никакве чињенице нити им нудити доказе, јер они прате само сопствене идеје и за све друго и слепи су и глуви. Зато сам ја, у спору са једном „херцеговачком Црногорком” (која ме је, пре више година, жестоко орезилица као „црногорског непријатеља”) морао објашњавати да су за све што се у Црној Гори догодило последњих деценија заслужне Црногорке и Херцеговке. Јер, док су се оне „рвале” са Црногорцима и Херцеговцима, оне су рађале Србе (*Мићуновић и збори и твори / Српкиња да још рађала није / од Косова, а ни прије њећа*), а кад су то почеле да раде са комунистима и дукљанима – сврнуло се и Црној Гори и Црногорцима. (Занимљиво је томе додати и подatak да су данас, и иначе, „најгласнији” Црногорци управо стари Херцеговци, и то они који су најбрже заборавили своје порекло, а најбоље сачували и српски вуковски језик и његову вуковску (тршићку) акцентуацију: *Мило Ђукановић, Миодраг Вуковић, Миодраг Влаховић, Драган Кујовић, Мијаји Шуковић, Мираш Дедеић* – да поменемо само неке од њих.)

Спорити се о тим питањима са дукљанском памећу по темељу је бесmisлено, али тврђња њених носилаца да је Вук уништио „писане споменике црногорског језика које је нашао у објектима (непостојеће – ДП) Црногорске православне цркве,

која је у почетку била католичка”, сасвим је у складу с општим менталним склопом дукљанских учевњака: њима се никад не може догодити да склопе једну реченицу, а да се у њој не нађу макар две бесмислице (при чему их у овој пред нама није лако све ни избројити). У вези са њима могла би се поставити, рецимо, и једноставна питања о томе какве је то „споменике” Вук могао тамо уништити, да ли је то учинио сам или у дослуху са Владиком Радем, какви су то били „објекти Црногорске пра-вославне цркве”, је ли се Владика Раде налазио и на њеном челу (с обзиром на то да је, уза све друге владичанске части, био и „трона српскога егзарх”), кад је та црква била *католичка* и откад то више није (до ове распопа Мираша, за коју је недавно Филип Вујановић, као шеф црногорске државе, папи поднео молбу за покатоличење)? Таква се питања, ето, могу поставити, али одговори на њих тешко се могу очекивати (а посебно да они, при том, буду и смислени).

■ Ови подаци сервирају се дјеци у школама, као дио наставе *мајер-њег језика*, како се од прошле године званично назива школски предмет *српски језик и књижевносит*. Наводно, родитељи имају право да поред назива предмета сами упишу који матерњи језик, заправо, уче њихова дјеца, било да је то српски, црногорски, хрватски или бошњачки, како је објаснило министар образовања. Како да родитељи заштите своју дјецу од насиља над чињеницама?

● Пред чињеницама које помињете нормална способност человека да разуме оно што се око њега догађа мора бити макар поколебана, а он принуђен на то да са зебњом очекује све што му се даље може дешавати. У Црној Гори тиме се ствара основа за спровођење „идеолошког инжењеринга” усмереног на то да, по Хитлеровом обрасцу, обликује „новога человека”; при томе се у први ред бораца на таквоме „фронту” истурило Министарство за дукљанску памет (боље би му пристајао назив *министарство за Јероризам*), које је за себе већ обезбедило високо место на свакој листи на којој се одређује успешност у понижавању сопственог народа. То је Министарство, наиме, патентирало изум да наставник може предавати, на пример, хемију, али да ученик или његов родитељ имају право да кажу да то није хемија него ботаника или географија или да онај који је завршио енглески као матерњи језик има право да предаје француски иако за такав језик, може бити, никад није ни чуо. На тај начин, актуелна црногорска власт довела је своје грађане до онога степена понижења иза којега му је најлакше уградити ону карактеристику која се може означити као ропски ментал-

литет и тиме потврдила давнашњи запис доброг познаваоца тамошњих прилика да од Црногорца „нема већих јунака у боју ни већих кукавица пред строгом влашћу”. А што се тиче Ва-шега питања о томе како да родитељи заштите своју децу од насиља над чињеницама, ја морам признати да на њега не знам одговор. Бојим се да у свим тим околностима остаје мало наде за родитеље, а њихова ће деца, према Бацковићевом министарском инжењерингу, ионако отићи у дукљанске јаничаре; о томе најбоље сведоче цетињски графити „Србе на врбе”, или такви повици на спортским приредбама, или „новоцрногорске народне пљесме”, смиљане и углазбљене у хрватским и бошњачким антисрпским радионицама, а тек мало прилагођене монте-негринском (дукљанском) односу према сопственим народнос-ним коренима, српским: *Ко ће за мном, ја ћу ћрви / да ћијемо срп-ске крви; Од Тојоле, ћреко Црне Горе / све су врбе да вјешамо Србе; Црна Горо, мила маји / ноћас ћемо Србе клати*).

■ Црногорски званичници планирају да новим уставом (евентуално – самосталне) Црне Горе за службени језик прогласе црногорски, иако двије трећине њених становника као свој матерњи и даље доживљавају српски језик. Мали проблем што немају ни основна документа којима би подржали такву језичку пројекцију надомјестили су ширењем неистине о томе да су Петар II Петровић Његош, Марко Миљанов, Стефан Митров Љубиша и сви други до Матије Бећковића – писали црногорским језиком.

- Црногорским званичницима се жури и они већ сада, и без референдума и без Устава, на својој званичној адреси на интернету „комуницирају” са својим поданицима на „црногорском” и на енглеском језику. Тиме они показују да немају намеру да поштују ни Устав, ни законе, ни народну вољу и једноставно се понашају као свемоћни господари „црногорског живота и смрти”, а увођењем „црногорског језика” у службену употребу у свом вилајету показују ону врсту осионасти коју су преузели од својих комунистичких учитеља. Њих не обавезују ни исто-ријске чињенице, ни грађански морал, ни људски образ и они су навикли да се понашају по оној његошевској: „Закон му је штo мо срце жуди, / штo не жуди – у коран не ћише”. Такву власт, разуме се, ништа не обавезује и она рачуна на то да јед-ном изабрана значи изабрана за вечност, као што је то био случај и са њеним учитељима и узорима; при томе, председник владе и председик државе налазе се на својеврсној демократ-ској клацкалици, а перјаници им се могу мењати, по потреби службе или партијске комбинаторике, рецимо. А њихове тврд-ње да су писци које помињете писали „црногорским језиком”

имају исту тежину као и сви њихови погледи које смо досад помињали. Одавна знам да у Црној Гори постоје некаква књижевничка удружења, имају и некакав ПЕН центар, имају и некакве часописе, али не знам има ли у њима књижевника чија слава прелази макар на другу страну улице. Један од њих представља се, рецимо, у својим личним новинама као „стожер црногорске књижевности”, а објавио је, каже, тридесет књига; ја сам у рукама имао многе од њих, за педесет година прошли су ми кроз руке и многи његови краћи текстови, али ништа од свега тога ја нисам могао запамити. Признаћу да то не мора значити ништа, али некакво значење имаће чињеница да га, током мојих вишедеценијских дружења и сусрета са многим писцима, најразличитијег угледа и имена, нико од њих никад није ни поменуо. У томе видим назнаку онога што ће се догодити кад он и његово прође: биће брзо заборављен јер се није имао где ни уписати ни испод чега потписати. Таквима би, разуме се, годило да се нађу у Његошевом друштву (остало би макар записано „да су неће виђени заједно”), али мислим да би Његош (да се почем опет спусти на Орлов крш, а они се окупе око њега) многе отерао погледом, а ретке од њих разаслао као перјанике да му призывају перјанице српске књижевности. (Кад тако говорим, имам на уму приче старих Црногорца о томе како се међу њима некад знало и то ко може и бркове да носи, и ко има право да онима који ту привилегију не заслужују нареди да их обрију, а перјаници су скоро увек бирани међу синовима нају碌еднијих домаћина па тако испада да су они морали задовољавати много оштрије критерије од оних по којима се, рецимо, данас бирају дукљански академици.) Такви књижевници лако могу улазити у књижевничка удружења, у њихове *штабире*, у њихове академије, у њихове управе, али да уђу у литературу – то ће се мало коме од њих догодити. Ипак, када се говори о таквим писцима остаће и недоумица због чега се они позивају на Његоша кад су, „новим његовим читањем”, утврдили да је он „геноцидан писац” и да га пре треба испоручити Хагу него га уводити у историју дукљанске књижевности и у дукљанске антологије. Његош и остали писци које помињете њима су потребни једино да би покушали да их снижу на сопствену меру, да Марка Миљанова сведу на кучког (још боље: медунског) писца и да покажу да је неки његов данашњи пјешивачки са-брат од њега писменији, а да је и она пиперска „књижевна стожина” од њега завршила више разреда основне школе.

■ Чини се да су надлежности науке доста ограничene кад је ријеч о утицају на црногорску власт, као и да ће се проблеми са језиком рjeшавати у политичким круговима. Шта треба да се предузме како би се оснажило осjeћање припадности српској језичкој заједници, да би се зауставило цијепање језика?

● У језичкој науци, као и у свакој науци уосталом, морају се поштовати неке чињенице ако се макар имало води рачуна о људском и научном образу. Кројачи „црногорског језика” о ономе што пишу, напросто, не знају ништа; они ништа не знају ни о језику уопште ни о „црногорском” посебно, али однекуд „знају” да он са српским није никад био ни под истим Сунцем, а камоли да му је, недајбоже, некад у целости припадао. То би, дакле, могао бити полазни став у вези с Вашим питањем, али ваља рећи да је статус тога „језика” најсмешнији када се осмотри у његовој „практичној примени”, а то ћемо учинити пратећи неке појединости карактеристичне за језик часописа Doclea 3, 2001, који издаје дукљанска академија. Тај се часопис штампа на „црногорском језику”, разуме се – латиницом, али је занимљиво да у њему има текстова писаних сасвим регуларном ијекавицом (такви су, рецимо, текстови Радована Радоњића и Рајка Церовића), има их са покојним примером јотовања типа *ћe, ћeца* (Вукић Пулевић, Сретен Перовић, Јеврем Брковић), код неких је та појава изразитија (Војислав Никчевић, на пример), али има и оних који су штампани екавски (Радомир Дубљевић); званични је језик Владе Црне Горе „црногорски”, али се он своди на сасвим коректну ијекавицу; на смењивању појава типа /двају реализацијскијех појавних видова/ инсистира једино Никчевић (то је и иначе његов „правописни изум”), сви углавном имају у својим текстовима глас *x* итд.

Представљен таквим појединостима, „црногорски језик” мора се одредити као језик без идентитета и у њему нема ниједне доследно спроведене особине по којој би се он одликовао и разликовао од српског (иако би се, по ономе на чему инсистира Никчевић, морао разликовати много изразитије). Ја не знам како изгледа *Црногорски правојес* јер се он, вальда, од стида не сме појавити у књижарама (а не верујем да је тај Никчевићев посао могао бити озбиљнији од све његове науке са којом сам досад имао прилике да се упознам), али језик који данас хоће да се представи као „црногорски” и у званичним државним документима, и у научно-публицистичким списима, и у језику књижевности, и у свим другим видовима своје реализације, пре-ма параметрима којима се уопште одређује језичка „стандар-

д(изова)ност”, тај статус ни по чему не може задовољити. За неке текстове које смо горе поменули, рецимо, могло би се рећи да су написани коректним српским језиком, али су сви они који се ослањају на ауторску дијалекатску базу писани онако како је којем аутору „у перо дошло”, тј. „по правилима бабе Смиљане”. „Црногорски језик”, dakле, сада се налази у фази да га свако пише како му се хоће, али управо то показује да он нема ни један једини елеменат стандардности, а они који га тако пишу – само потврђују сопствену неписменост.

У таквим околностима, разуме се, моћ научног разлога мора уступнути пред силом неконтролисане власти. Истини за вољу, треба рећи да држава увек мора озваничити „службеност” сопственога језика, али у нормалним условима она то чини на основу онога што јој предложи наука. За црногорску власт такви „обичаји” не важе и она, како смо видели, не поштујући ни Устав ни законе, мења стандардизовану српску језичку етикуту оном која се не може сматрати заснованом ни по којем лингвистичком мерилу. Може се, при том, рећи да с разлогом није прихваћен „концепт” који нуди Никчевић, али се као насиље над језиком мора означити и његово просто „преименовање” будући да се то може означити као крађа па би се Црна Гора у том случају могла легитимисати као држава-крадљивац или, напросто, лупешка држава. Не видим шта би се пред слепом силом још могло предузети да се заустави цепање српског језика.

■ Какво је ваше лично осећање језика, с обзиром на то да сте Куч, са-
мим тим и један од најкомпетентнијих Црногораца кад је ријеч о језику?

● Бојим се да то питање ставља на озбиљно искушење и моју скромност и моју улогу у овим расправама, будући да сам се нашао при крају дуге листе црногорских лингвиста којима није ни на крај памети могла доћи помисао да ће се једнога дана „бавити црногорским језиком”. Међу њима били су Данило Вушовић, Лука Вујовић, Васо Томановић, Миодраг Лалевић, Михаило Стевановић, Радомир Алексић, Радосав Бошковић, Јован Вуковић, Гојко Ружичић, Милија Станић, Митар Пеши-кан, Драгомир Вујчић, Светозар Стијовић, Петар Сладоје-вић, Драго Ђушић, Мато Пижурица, а ту би се могла наћи и моја маленкост. Ти су лингвисти (с изузетком Луке Вујовића) нај-
мање радили у Црној Гори, за српску лингвистику њихове су заслуге неједнаке, али захваљујући многима од њих данас се о црногорским говорима зна више и о њима има више монографских описа него и о једном пространјем сектору штокав-

скога масива. И нико од њих никад није могао озбиљно ни помислити на то да би се језик којим су се бавили из српскога могао извр(г)нути у „црногорски”, а кад сам пред Радосавом Бошковићем поменуо свој спор са Никчевићем, као да је наслућивао извесност и такве могућности, он је то прокоментарисао у свом стилу: „Црну Гору треба претворити у циркус па, за два динара, доводити народ да је гледа”. По свему судећи, та се Бошковићева слутња почела појављивати у сасвим конкретним обрисима кад је актуелна црногорска власт (на челу са Милом Ђукановићем, Филипом Вујановићем и Ранком Кривокапићем) почела да се припрема за „обнову државности” и да то чини по истим обрасцима по којима су то, под Павелићевом заштитом, намеравали да „опосле” и црногорске усташе (на челу са Секулом Дрљевићем, Савићем Марковићем-Штедимлијом и Душаном Кривокапићем).

Пројекат црногорске независности има много различитих аспеката и тешко је рећи да ли се иједан од њих може означити као рационалан. Тиме се опет припремају „комитска времена” која могу бити само много трагичнија од оних од 1919. до 1926. јер ће се референдум обавити против воље 60 процената носилаца српског језика, од којих су многи давно најавили издвајање из такве Црне Горе ако она прогласи самосталност. Ако се то, међутим, и не догоди, не знам како ће на црногорско ропство пристати оних шездесет процената црногорских грађана који тамо говоре српским језиком (и које садашња власт одавно привикава на ропство), али се зна да ће око 270.000 њихових сународника у Србији постати апатриди и њихова судбина неће бити нимало извесна. Које све даље импликације то може имати, сада је тешко и предвиђати, али психички ломови неће међу њима бити најбезазленији, утолико пре што ће се и комуникација међу најближим сродницима знатно отежати, а свест да ће се родни крај и са њим родитељски и братски гробови одједном „преселити у иностранство” – све ће те односе учинити много сложенијим и никад се не може знати хоће ли из њих, и због њих, негде креснути трагична жишака... Носиоцима идеје о независности Црне Горе лако је да се залажу за одвајање од већег дела својих сународника јер они немају ни очева ни браће ни деце нити икога о чијој би судбини могли (или морали) размишљати када их прогнају у иностранство, а оне који су им остали – сагнају у сопствену торину. Да је друкчије, макар би размислили пре него што се у аванттуру упусте.

Све то што овде помињем у посебно бесмислену позицију довешће и онај низ лингвиста који су својим истраживањима задужи(ва)ли неку другу Црну Гору. И њима ће се, наиме, дододити оно што и њиховим саплеменицима који ће остати без завичаја, при чему ће се и за њих показати да су се бавили истраживањем дијалеката некога страног језика. Морам, при том, признати да је моја позиција међу њима прилично специфична будући да се показује да сам се ја већ привикао на такав статус: истраживао сам говор прогнаника из Враке (у Зети и у Миријеву код Београда) и Врачани су и тада били у иностранству, а и данас их је тамо остала још тек која десетина; истраживао сам говоре Баније и Кордуна и они више нису српски (нити Срба више тамо има); истраживао сам говор Змијања и оно великим делом више није српско; о говорима Црне Горе написао сам много десетина расправа и све ће оне ускоро „отићи у иностранство”; истраживао сам и говоре Војводине и сад војвођанске демократе обећавају да ће све што сам тамо урађио бити пренесено под „хабзбуршке скуте”, па ми тако од свега у шта сам потрошио живот остаје једино Качер који, макар засад, нема изгледа да се „пресели у иностранство”.

Завршићу ово казивање једним присећањем. На почетку устанка 13. јула 1941. године у Вирпазару један угледан старац покушао је да смири узвреле страсти, али га је комунистички жутокљунац прекинуо речима: „Прошла су, стари, твоја сердарска времена!” На оном списку који сам напред поменуо, међу живима налази се само нас неколико и сви смо или на крају раднога века или на крају живота, то јест на крају својих „сердарских времена”, и од нас не треба очекивати да нешто мењамо у плановима оних који су намерили да сатру народ на чије су се чело истурили. Ваш сабеседник не зна како на све о чему разговарамо гледају остали живи лингвисти с онога списка, али он сам више слути него што зна да у таквим условима човек лако може изгубити и осећање за језик и смисао за разложно понашање. И неће бити проблем када се то дододи ста- ру човеку, али може бити трагично када се дододи младим људима, посебно у приликама када одлучују о народној судбини.

*Објављено у: *Лејбопис Мајшице српске*, Нови Сад, Год 182, Књ. 477, св. 3, 2006 (март), 458-476 (Интервју Катарини Брајовић). Пре тога да- то и у: *Списци Одбора за стандардизацију српског језика*, Београд, VIII, 2005, 230-248). Скраћену верзију овог разговора објавиле и: *Српске новине* Подгорица, број 10 од 3. јуна 2010. године, под насловом *Иза црно-горског језика стијоји државни шерор*.

Неразумни спорови

Схватања која је изложио Драгослав Михајловић на скупштини САНУ (*НИН*, 1. јун 2006, 48-49) могу се разумети као упозорење забринутог интелектуалца, али се тешко могу потврдити чињеницама везаним „за историју проблема”. Српски језички простор некад се протезао од Видина и Ђустендила до Беле Крајине, на северу је допирао до Ердеља и Сент-Андреје, док о његовим јужним и југозападним границама, нарочито у доба Немањића, „мудре хронике” обично ћуте. И на свим тим просторима српски језик развијао се, на свим нивоима своје структуре, у складу с устаљеним унутрашњим механизмима (који су најчешће били „кориговани” и многим спољашњим чиниоцима) и до нашега времена „стигао” у облику који нам је познат. Имамо, тако, *народне говоре* какве имамо и, на некима од њих, уобличен *књижевни језик* какав имамо; *народни говори* стари су много векова, а *књижевни језик* ни непуна два. И за та два века књижевни језик развијао се како се развијао и да-нас га имамо у облику за који Михајловић вели да *није српски*.

Михајловићева размишљања су помало „искошена” и превише „скраћена”; то се може потврдити многим појединостима, од којих ће овде бити издвојене тек три најзначајније:

1) Модерни српски књижевни језик Вук је засновао на најраспрострањенијим српским, новоштокавским, говорима и за њих се могу истаћи макар две битне чињенице: а) сви су они, по целини своје структуре, продужавали развојну линију старог српског језика (из времена које је претходило процесима балканализације на просторима југоисточне Србије) и б) сви су они, макар до почетка 20. века, били српски (или, да будемо прецизнији: *нису били ни „хрватски”, ни „бошњачки”, ни „црногорски”*). Тек су хрватски „праваши” и њихови комунистички настављачи успели да тај простор, по налогу Ватикана и других познатих, и мање познатих, сила, *поцетају џо верским линijама* и да католичке области „предају” Хрватима, а оне исламске оставе „Бошњацима” („свој део” сад узимају и Црногорци).

2) „Нови Хрвати” и „нови Бошњаци”, направљени по новом верско-идеолошком инжењерингу, своју нове националну и верску припадност најпре су доказали злочинима над Србима (рецимо, у Мачви 1914, али и другде где су стigli), а њихово савезништво до пуног је изражаја дошло у Другом светском рату (поменимо само Јадовно и Јасеновац); у овоме последњем,

здушно су помогли и комунисти и омогућили им да српским лешевима напуне многе херцеговачке јаме. У комунистичке „заслуге” за затирање Срба Срба спадају „лијева скретања” у Херцеговини и „пасја гробља” у Црној Гори, али највише српских глава на западним просторима позобале су оне чувене офанзиве, које су све вођене тамо где је српски народ био или компактан или, макар, доминантан. То се исто дододило Србима и коју деценију касније, што је све довело до тога да Срба у Хрватској више нема (а пре Другог светског рата тамо их је било, према подацима Српске православне цркве, тек нешто мање од 2.500.000), а у БиХ на танкој омчи код Брчког држи их се тек која стотина хиљада – до следеће прилике.

У светлу тих чињеница ирационално делује тврђња Д. Михаиловића да једино *Србија* „има способност да како-тако штити читав српски народ”; ово утолико пре што се он олако одриче Срба који живе изван Србије, нарочито *староштокавске*, јер је за њега остало сасвим непознато да су исти ти Срби, односно њихови преци, генерацијама, у судбоносним временима (у српским устанцима и, нарочито, као добровољци у ослободилачким ратовима 1912-1918), „покривали” Србију и ратовали за њу, не староштокавску или новоштокавску, већ искључиво ону коју су, с разлогом, звали Мајка Србија (иако се она према њима најчешће понашала маћехински); и утолико пре што је и Србија сама дефинитивно поробљена од јесени 1944. године, када је уништена њена привредна и интелектуална елита, а њена младост или одмах побијена или послата да изгине на Сремском фронту – у складу са Брозовом наредбом да се „према Србији мора поступати као према окупиранијој области”. И Брозови послушници управо су се тако и понашали: разорили су све чега су се дохватили, а њихови наследници продужили да се на исти начин понашају и довели Србију до тога да она више не зна ни шта ће са собом, а камоли да се брине о Србима који су, зasad, успели да избегну хрватски, бошњачки или шиптарски нож и да остану на својим вековним огњиштима. Уосталом, у свим ратним дешавањима увек је гинуо бОльи део Срба, а српску расу продужавали трговци (данас се они зову „тајкунима”), дезертери, богаљи и сличан друштвени отпад.

3) Мање је познато да се почетак свих ломова о којима говоримо везује за Мацинијев и Гарибалдијев ослободилачки и ујединитељски покрет када је Аустрија програна из Италије и „упућена” на то да тамошње губитке надокнади на Балкану;

све то „озакоњено” је, после Херцеговачког устанка, на Берлинском конгресу (1878). Подсетићемо, узгред, и на још неке одлуке тога конгреса: самосталност и Србији и Црној Гори призната је, чини се, под условом да се одрекну националне историје и да не смеју ни помишљати на једињење; да би се то и осигурало, Аустрија је преко Рашке области (то јест „Санџака”), трасирала коридор за своје надирање према Солуну (историјска је фарса да се, у наше дане и у новим геостратешким околностима, тај коридор претворио у „зелену трансверзалу” – по којој ће ислам моћи несметано надирати према Европи).

У тако скицираним историјским оквирима, разуме се, ни српски језик није могао имати лепшу и бољу судбину од оне коју је имао народ као његов носилац. Као оруђе културе, тај се језик почeo уобличавати почетком 19. века, свој пречишћенији облик доживео је током следећих неколико деценија, а његово посртање почело је кад га је Ђуро Даничић „прекрстio” у „хрватски или српски”. Под тим именом и искључиво на грађи из Вукових и Даничићевих дела, „хрватски вуковци” (пре свих, И. Броз, Т. Маретић и Ф. Ивековић), крајем 19. века, „превели” су Хрвате на вуковски језички образац, али је током следећих деценија, захваљујући ширењу „хрватског имена” на све Србе-католике, тај језик почeo да се устаљује као „хрватски”. У тим је процесима пресудну улогу имала „парадигма сile”, она иста која је Србима отела етнички простор и затрла (и даље затире) њихов биолошки потенцијал; ово што је од њих остало – остало је са сапетом памећу и убијеним инстинктом за самоодржање и припремљено за робље „новога светског поретка”. И све је то учињено по налогоу оних мрачних сила које помињемо и уз свесрдну, или отворену или прећутну, подршку српске државе и њене власти. И једни и други, наиме, понашали су се пред налетом католичанства и ислаама на српске просторе тако као да се то њих не тиче, а добру потврду таквога њиховог понашања оставила су нам најновија српска страдања у Хрватској и БиХ: тврђу државних званичника да је тамо, као и педесет година раније, био у питању *грађански рай* здушно је подупрла и Српска православна црква (по њеном тумачењу, *верски рaijovi* воде се због „верских догми”, а овога пута верски фактор искоришћен је у политичке сврхе!), али се нико од њих није запитао како је тамо, захваљујући *католицизма и ислаамистица* (да овога пута по страни оставимо комунистe), за то време потамањено неколико милиона *православних Срба*?

Страдању српског језика, дакле, претходило је страдање српског народа и за ту чињеницу непаметно је тражити објашњење у некаквим „туђим парадигмама” или „домаћим филолошким кривицама”; српску су судбину увек одређивали „други” (последњи је међу њима био „милосрдни анђео”) и у томе нису могли одлучивати ни Цвијић, ни Белић, ни Ивић. Под сенком моћних заштитника, Хрвати су, напротив, *оштели српски етнички простор* и засновали државу на „великом злочину” (уп. *Magnum crimen* Виктора Новака), те се на отимање језика може гледати као српску „колатералну штету”. Следећу фазу хрватских претензија показује Матасићева карта коју доноси П. Милосављевић, а крајњи им је циљ („да подигну криж на Аја Софији”) зацртао Павле Ритер-Витезовић (према књизи Душана Берића), при чему би Хрвати били „захвални” својим заштитницима ако им до тамо „прокрче пут”. Они су се, како рече Крлежа, увек „вртјели око туђих осовина”, па је логично да су им „националне програме” увек одређивали странци. Тако је већ поменути Немац Ритер-Витезовић убедио Хрвате да су они једини словенски народ између Алпа и Урала и између Балтика и Егејског мора, Немац Људевит Гај одрекао се кајкавштине и „примакао се” Вуку и српском језику, похрваћени Немци Штросмајер и Штадлер припремали су ширење „хрватства” по српским етничким просторима, похрваћени Србин Анте Старчевић из Лике и Јеврејин Јосип Франк из Будимпеште „теоријски су осмислили” механизме затирања Срба, а њихове пројекте остварио је такође похрваћени Србин Анте Павелић из Херцеговине. И сви су они проглашавани „очевима домовине” (а ни последњи у њиховом низу, Фрањо Туђман, према неким новинским записима, не припада „чистим Хрватима” у оном смислу у коме их је одредио Томо Маретић у једној саборској расправи крајем 19. века). Разуме се да се ни држава / нација која има толико, и таквих, „отаца” не може друкчије понашати него онако како су је „очеви” научили.

Да би се тај проблемски комплекс могао поближе осмотрити, треба најпре подсетити на две чињенице.

Прва се своди на то да се *хрватски простор* до 17. века ограничавао само на уске делове Горског Котара и тек се касније почeo ширити на кајкавске области, то јест на Загребачку, Вараждинску и Крижевачку жупанију, чија је дијалекатска основица неспорно словеначка; на свим *широкавским* просторима, с друге стране, ни у траговима нема *хрватске свести*, а *хрват-*

ско име (на пример, у Славонији) „било је зазорно као у Хрватској име крањско” и зато је логично да је и *име хрватског језика* почело да се устальјује тек од kraja 19. века, после појаве *Хрватског правописа* И. Броза (1892). Све дотле, наиме, тај „језик” имао је мноштво најразличитијих „имена”, од којих сам, узгред и површно, тек из неколико хрватских извора, „открио” четрдесетак. Од толико „хрватских језика”, dakле, Хрвати су на kraju изабрали *српски*, свакако зато што су једино од Срба могли покрасти и *српску народну поезију* (што је врло систематично чинила Матица хрватска, јер су се песме о Тренковим пандурима тешко могле поредити с онима о српским епским јунацима и војевањима против Турака), али и дубровачку књижевност – да би у њој могли пратити *српску немањићку традицију*.

Друга се тиче ширења такозваног „хрватског језика” по српским просторима и снажном експанзијом латинице, посебно током друге половине 20. века, што је практично довело до затирања ћирилице као донедавно јединог српског писма. (У јавним натписима, на почетку нашега века, ћирилица је у Новом Саду била заступљена са 18,5%, а пре неколико месеци тек са два процента.) Када је о томе реч, ваља рећи да није било спорно да је латиница била *и српско писмо* (у време док је било Срба-католика), али откад су такви нестали и сви „унапређени” у Хрвате, тешко је разумети истрајавање на схватању да заједно са Србима-католицима као њеним носиоцима и „власницима” у *историју није пресељена и латиница*. У последњих неколико деценија, наиме, у Хрвате су преведене и последње католичке енклаве у Србији, хрватски пасош добили су и мно-ги Крашовани у Румунији, а похрањивању се још опире једино велики број припадника буњевачке етничке групе у Бачкој (што у Хрватској наилази на свакоруку констернацију). Тако је „хрватски синдром” постао јединствен у свету јер се спроводи хрватизација свега католичког живља на Балкану (у наше дане „у Хрвате” је преведено и 2.000 католика-Мађедонаца, па је код Струмице изграђена католичка црква за три верника!). Једино, dakле, у Србији, Мађедонији и Румунији сви католици „морају бити Хрвати” и нико од њих не може бити ни Србин, ни Mađedonaц, ни Румун; ваља очекивати да ће тако бити и са католицима међу Бугарима и Шиптарима. И поређења ради: ако се данас у изразито католичкој Польској нађе 700.000 православних Пољака, да ли би сви они требало да буду Срби?

Са свим тим у вези, не сме се заборавити да је током ратова за Српску Крајину и Српску (1991-1995), римокатоличко духовно вођство упућивало јавне позиве за ратни обрачун са Српством и српским православљем, што су многи италијански листови, чак и они „лево од центра”, назвали *крсташким војевашњем*. У угледном римском листу *Коријере дела сера* могло се с јесени 1992. године прочитати да су Американци започели своје офанзивне акције на Балкану тек пошто је „пољски папа проценио да Хрватска заврећује један рат”. Пред ватиканским терором, дакле, скоро све католичко на нашим просторима већ се претворило у хрватско (папа Бенедикт XVI лично је захваљио мађедонском председнику за бригу о изградњи оне цркве код Струмице); пред њим су нестали сви Срби-католици, али су Срби *сачували њихову латиницу*. У том погледу ништа се није променило ни пошто је у Међународном информационом систему за културни и научни развој, чијих се стандарда придржавају све чланице УНЕСКО-а, од 1994. године у светским библиотечким каталогозима укинута одредница „српски језик – латиница”; од тада се *све штампаје искад њоме штампано* одређује као да је штампано *хрватским језиком* (с тим што ће се тако укњижити и оно што је *српском латиницом* штампано и од појаве Брозовог *Хрватског правоиска*).

Природу српског језика, као и судбину српског народа – дакле, одредиле су нам „неке стране силе” а не, како нам то сугерише Драгослав Михаиловић, српски лингвисти.

*Текст је послат господину Озрену Радисављевићу из београдске *Политике*, с молбом да буде објављен у *културном додатку*, али се не зна да ли се то десило.

Гора од геноцида

О „црногорском језику“ досад је речено све што се могло рећи, а ја морам признати да сам се од спорења са његовим „теоретичарима“ и заговорницима већ одавно уморио и изгубио вољу да се са њима и даље прегоним. Чиним то овога пута само са жељом да причу сведем на најједноставније назнаке и да, надам се – последњи пут, истакнем тек покоју појединост која показује лингвистичку и сваку другу незаснованост пројекта о коме говоримо, али и да укажем на неке аспекте који су у његовој реализацији остали „иза сцене“.

Познато је, најприје, да је питање посебног статуса „црногорског језика“ старо седамдесетак година: први пут су га поставили комунисти неколико година прије Другога свјетског рата, за вријеме рата њихову идеју прихватили су талијански окупатори (*lingua montenegrina*), а двадесетак година касније опет је се сјетили њени првобитни заговорници и у наше дане доводе је до коначног оживотворења. Тада је „језик“ најприје постао „заштитни знак“ Матице црногорске, дукљанске академије наука и умјетности и Независног друштва књижевника и њихових „националних“ гласила, а касније су иза те идеје стали министар за образовање („матерњи језик“), многе личности из науке и културе и, оно што је у свему било пресудно, утицајне политичке партије. Тако је један апсурдни пројекат, који је деценијама „разрађивала групица специјалиста за аветну лингвистику“, дигнут на државни ниво и сада, напросто, треба чекати да се види на шта ће, у свјетлу највишег националног обиљежја, личити један екстремни приватни аветлук и да ли ће он под државном заштитом изгледати ишта мање аветно.

Ипак, на неке појединости у вези с тим треба одређеније указати.

Црногорска језичка ситуација прилично је сложена, најприје по томе што данас нико не зна ни која су битна обиљежја „црногорског језика“, ни која је његова структура, ни по чему се он разликује од других „језика“ који су се истићили из српскога. И то није чудно будући да Војислав Никчевић (који хоће да је „црногорски Вук Каракић“) о језику не зна ништа па ни то која је дијалекатска основа „његовог језика“, ни која му је фонолошка структура, ни које су му морфолошке, синтаксичке и све друге карактеристике, нити ишта од онога по чему се

одређује идентитет језика као основног инструмента комуникације у оквирима сваке људске заједнице.

По свему што се у Црној Гори догађа(ло) током последњих неколико деценија, извјесно је да ови „нови Црногорци” неће више да буду оно што су били њихови преци. Стoga, они се позивају на „неотуђиво право” сваког народа да свој језик назива својим националним именом, али до њихове свијести никако не допира чињеница да језик одавно није ни једино ни најважније обиљежје националног идентитета и да данас у свијету има огроман број народа који говоре језицима других нација, а да при том њихов положај у свјетској породици народа ничим није угрожен: Јевреји су, одавно, расути свуда по свијету и свуда говоре различитим језицима, али им то не смета да, где год су, чувају свој јеврејски национални идентитет (иако, може бити, многи од њих никад нису савладали хебрејски језик); Американци, Канађани, Аустралијанци, Новозеланђани нису нимало Енглези, али сви говоре енглеским језиком; у Латинској Америци говори се или шпански или португалски, а још нема ни „мексичкога”, ни „бразилскога” језика; арапских нација данас има мноштво, али је само један арапски језик и ником нормалном тамо не пада на памет да тражи „либијски”, „египатски” или „алжирски”; у Аустрији нема „аустријског језика”, као што ни у Швајцарској нема „швајцарског”, али та два народа не живе под „хрватско-бошњачко-црногорским” комплексима да им је неко „у уста турио туђи језик”.

Такве појединости већ би, саме по себи, биле довољне да непаметном учине и сваку помисао на то да се и на језику може мијењати етикета на исти начин на који се то чини, рецимо, са гађама набављеним „у бутику на тушкој цади”. Црногорска „научна и политичка памет” и у томе је, међутим, отишла мимо свијета, па ће предсједник „дукљанских бесмртника” разјаснити да се „не ради, то треба схватити, о новом језику, већ о имену језика”. А управо такво „нијансирање” најтеже је разумјети јер није баш уобичајено да се „покрштава” ни оно што је много мање значајно од језика на коме је вјековима изграђиван идентитет једне људске заједнице и забиљежено њено свеукупно историјско памћење. Тако ће се, свуда осим у Црној Гори, сматрати „тршеним” свако коме и на памет падне идеја да промијени име свом говечету, а ови нови Црногорци хоће, ето, да прекрштавају и језик, па ваља очекивати да ће то с истом лакоћом чинити и са својим шароњама и балушама (рецимо: Шароња

Монтенегрино, Баљуша Монтенегрина) или са својим пашчадима (на примјер: Биза Монтенегрина или Шаров Монтенегрино). Такав поступак треба очекивати утолико прије што су они већ почели да покрштавају и своје (пра)ћедове и (пра)бабе, да их „уписују у дукљан(к)e” и крштавају „по западноме обреду”.

На све што је речено може се гледати као на најшири оквир у коме се посматрају дешавања везана за општи статус „црногорскога језика”, али његове заговорнике има смисла упозорити и на неке околности које нормални људи и одговорни политичари не би смјели испустити из вида ако не желе да им се приговори и за елементарно незнაње и за свјесно гажење воље надмоћне већине својих грађана. Кад је ријеч о ономе првом, видјели смо, незнавени „језички теоретичари” измозгали су једино оно што су могли, а иза њих се одмах постројили необавијештени главари и почели да се понашају као сеоски добошари: они хоће да Црну Гору „уведу у свијет”, али то не чине по „свјетским” критеријума већ по оној памети којој је „мјера” одређена на никшићком „лингвистичком пазаришту”. Да није тако, ти би се главари макар замислили над чињеницом да се, према подацима које су сами објавили, скоро двије трећине грађана Црне Горе изјаснило да говори српским језиком, а да су ону последњу трећину подијелили „црногорски”, „бошњачки”, „хрватски” и арбанашки. По томе, dakле, испада да би такав „црногорски”, у најбољем случају, могао имати једино статус мањинског језика и само је памет и писменост једне општинске мастиљаре могла да му одреди ранг „државног језика”.

Уз српски језик, како видимо, у Црној Гори постоје и његова три заперка („хрватски”, у дјеловима Приморја, „бошњачки”, у неколико пространих зона и сад, ево, „црногорски”, тамо где стигну Никчевић и његови језички добошари и перјаници), али и јака арбанашка компонента која је једнако (не)расположена и према српском и према „црногорском” језику. Будући да се Црна Гора, као и цио Балкан, данас налази под будним оком оних који су нас током пролећа 1999. године „учили демократији” (као што сад „уче” и Ирак), у Уставу би се морали наћи сви ти „језици” и тиме ће се створити прави уставни основи за спрдњу: од пет таквих језика четири ће имати Вукове бркове, а онај „најважнији” међу њима (због кога о овоме свему и говоримо) биће посебно обиљежен и никчевићевским лингвистичким аветлуцима. Јасно је да ће се у таквим околностима српски језик лако распознавати јер иза њега сто-

ји много вјекова континуиранога развоја, а уз његове заперке мораће увијек ићи и некаква „национална звона”; при томе, „црногорски” језик наћи ће се у посебном положају јер њему неће пристајати било каква цингар(иц)а него прави црногорски чактар (или ciactar montenegrino) и под њим ће се и тај „језик” и његови носачи најбрже и најлакше распознавати свуда где се појаве.

А и кад се појаве, њих треба подсећати да су Црну Гору стварали и њену историју исписивали неки други Црногорци (и Брђани), они чије је све људске димензије најдубље представио Његош а најједноставније Марко Миљанов – ови нови ту науку никад нијесу разумјели. Стари Црногорци вазда су знали ко су им били ћедови и праћедови – ови данашњи не знају ни ко су им очеви. Стари Црногорци знали су да свако застиће умире погледом – ови данашњи свако застиће проглашавају моралним узором. Стари Црногорци сваки несојлук затуцали су чим му се појаве прве назнаке – ови нови његују га као највиши морални подвиг. Стари Црногорци сваки су аветлук држали на оку и пазили да се не отме и не подивља – ови данашњи његују га као највиши досег мудрости. Стари су Црногорци братску и пријатељску нејач бранили до потоњега даха – ако не могу (или не смију) напasti на оца, ови данашњи подичиће се тиме што ће на његово дијете напућикати пашчад. Кад се некад Црногорцима дешавало да превјере, они су то чинили или из љуте невоље или из ината и никад се тиме нијесу дичили – ови данашњи превјеравају од зора и своју покорност пред туђом окупацијом представљају као највишу мјеру чојства и јунаштва. Стари Црногорци изњедрили су Његоша – ови нови прикупљају „доказни материјал” да га изруче хашком трабуњалу.

Када су такви нови Црногорци преузели у руке судбину Црне Горе, нашли су се у ситуацији да кажу све што раније нису могли и ураде све што раније нису смјели, при чему су за узоре изабрали оне који, некад, пред људима нису смјели ни бркове да носе, а у људским разговорима могли једино, из прикрајка, да слушају (а и то само ако их нико не види кад се прикуче). То им је донијело („демократско”) вријеме и они су своју моћ употребијебили да најприје распишу конкурс за своје нове очеве и да потом, под новим звонима, крену новим путевима.

Одмах треба рећи да је то њихово право и непаметно их је одвраћати од њихових наума, без обзира на то колико их неко сматрао неумними.

За оне Црногорце који знају ко су им (били) очеви (и који и сад на својим генеалошким стаблима памте имена макар по 10-15 предака, неки чак и преко 20, и знају да су сви били Срби) вриједи упозорити на неке чињенице којима се одређује српска судбина уопште, а за чије притврђивање нови Црногорци приносе и глас и чин да она не буде и њихова.

У својим настојањима усмјереним на сатирање источнохришћанских православних народа, Коминтерна је из аустроугарских политичких пројеката, као посебно ефикасно средство, преузела и идеју за разарање и тих народа и њихових језика. Тако су из руског језика добијени украјински („малоруски“) и бјелоруски, из румунскога издвојен је молдавски, из српскога најприје „хрватски“, потом мађедонски, прије десетак година „бошњачки“ (с изгледима да се он устали као „босански“), а у наше дане за статус новога српског језичког заперка „изборио се“, ево, и „црногорски“. Југословенска филијала Коминтерне, уза све то, врло је успјешно разарала српски језик уводећи у њега, као алтернативно писмо, „српску латиницу“ усмјеравајући тако десетовјековну српску културну традицију према тминама историје. То је учињено у Закључцима Новосадског договора 1954. године (њихова трећа тачка не оставља мјеста никаквој недоумици: „оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су“) и треба рећи да од тада почиње незаустављив суноврат српског језика и његовога писма, а све што се сада догађа и са њим и са његовим носиоцима само је последња епизода у затирању и српскога језика и његових носилаца.

Заједно са разарањем српскога језика, наиме, ишло је и разарање српскога етничког простора и српскога националног бића. Некад су се Срби простирали од Солуна до Сентандреје, од Видина до Беле Крајине и од Дубровника до Ердеља, а сада их је све мање и у Шумадији и Поморављу; у вријеме НДХ своју (југо)источну границу Хрвати су доводили до Боке и Дрине, а сада је шире до иза Скадра и до Краљева („њихов“ је, веле, сав штокавски ијекавски простор!); већ више од једног вијека Бугари „својом“ језичком територијом сматрају сав српски простор источне и јужне Србије (обиљежен једним акцентом и редуцираним падежним системом).

Такав стратешки оквир (за оно што се Србима и са Србима догађа данас и што ће им се догађати у скорој будућности) приредили су, дакле, кројачи свјетске судбине и комунисти као њихови настављачи, а садашња епизода са „црногорским језиком“

само притврђује увјерење да они још нису остварили све планове које су за сатирање Срба припремили.

На то указује и још покоји детаљ из „историје проблема“ који нас тренутно интересује. Данас се, рецимо, добро зна да је у Хрватској остао тек незнатан проценат Срба и да се Срби у Босни и Херцеговини „држе на танкој омчи“ код Брчког (да Србе из других крајева зasad оставимо по страни), али се обично не размишља о ономе што је претходило таквој редукцији српскога етничког простора. Поменућемо о томе неке чињенице.

До краја 19. вијека на штокавским просторима хрватско име било је непознато и сви су се штокавци сматрали „Србима од три вјере“ (као у Босни и Херцеговини) или Србима „источнога“ или „западнога вјерозакона“ (у Славонији, Далмацији, у Дубровнику и свему Српском приморју, данас познатом као Црногорско) и сви су његови носиоци свој језик звали српским, а његов најчешћи синоним био је илирски – тамо где се српско име жељело забашурити. (Отуд се и *илиризам* као „покрет за прелазак на српски језик“.) На свим тим просторима „хрватско име“ било је, рекосмо, или непознато или чак „зазорно, као у Хрватској име крањско“ и о томе постоје многа свједочанства с краја 19. и првих деценија 20. вијека: Дубровник је за хрватство „освојен“ после прославе 300. годишњице Гундулићеве смрти (и тада је први пут тај велики српски пјесник „чуо“ да је Хрват!); у Далмацији „и на прозорих католика“ вијорила се српска застава јер су и тамошњи католици и православци једнако били Срби.

О томе јасно сведоче и слједеће појединости: Фрањо Рачки је сматрао „да нема основа за национално издвајање Хрвата од Срба, јер они уствари и јесу Срби и само их римски католицизам и жеље Ватикана спречавају да се изјасне као Срби“; о одсуству „хрватске свијести“ у Босни остао је и запис сарајевског надбискупа Јосипа Штадлера у коме се он скрушено жали на то да чак ни тамошњи фрањевци „данас више нису никакви Хрвати, сви они себе сматрају Србима“; фра Грго Шкарић из Широког Бријега чак је „покушао да убеди римокатоличку младеж у Босни и Херцеговини да подржи припајање Србији“ тврдећи да „народ Ерцеговачки, вас то је народ Србски, брез да икаква другога у истоме умјешана има: и то сами они исти признају из своји обичаја; из свога наричја, и из причања од памтивека своји прадједова“.

Хрваћење Срба-католика, чињенице то у цјелости потврђују, почело је крајем 19. вијека, кулминацију је достигло (у складу с усташко-комунистичким споразумом између Моше Пијаде и Мила Будака у сремскомитровачком затвору) у vrijeme Другога свјетског рата: у Јасеновцу, Јадовну и по личким, далматинским и херцеговачким јамама и црногорским „пасјим гробљима”, а дефинитивно било озакоњено комунистичком наредбом одмах после рата да се сви католици „имају третирати” као Хрвати. (Тој наредби досад се успјело одупријети једино двадесетак хиљада Буњеваца у Бачкој, али није извјесно каква ће бити њихова даља судбина.)

Историјско искуство упозорава нас на оно што се припрема и Србима уопште и Србима у Црној Гори посебно. Наиме, продужујући вишедеценијску антисрпску комунистичку линију, актуелна власт у Црној Гори отворено је признала да ће јој један од најпречих циљева бити укидање српскога имена и православља у њој. Учињено је то тако што је „предсједник свих нових Црногораца” отишао на поклоњење папи и, узгред, пошио и Конкордат који је с Ватиканом потписао књаз Никола 1886. године. За почетак, намјера „новоцрногорског предсједника” јесте да понуди унијење Црне Горе и да „своје” Приморје (а заправо Српско) смјести у окриље Свете столице, пошто је тамо, по логици „његових” Црногораца, припадало и у доба млетачке доминације. На тај начин, по новоцрногорској рачуници, Срби ће бити одбачени дубље у унутрашњост, после чега ће се, по рецепту преузетом из хрватског правашког програма, отпочети са њиховим дефинитивним одстрањивањем из Црне Горе. Поодавно је, наиме, у Црној Гори почeo да се ширi правашко-усташки поклич „Србе на врбе” и да се Срби, ко зна по каквој логици, називају „посрбицама”, после чега се могу очекивати само нова „пасја гробља” и Кечине јаме; ипак је Црна Гора превише мала да би се са Србима и Српством могла обрачунати отварањем неког „свог Јасеновца”.

У таквим условима, не вјерујем да „демократске процедуре” планера свјетске историје могу Србима у Црној Гори донијети ишта више од нових изbjегличких колона.

*Под насловом *Језик са чакијаром*, објављено у: *Устапавни ғеноцид над Србима: Српски народ у новом устапаву Црне Горе*, Зборник радова с научног скупа у Подгорици 16. и 17. новембар 2006. Подгорица : Српско народно вијеће Црне Горе, 2007, 123-129.

Поново о српском језику и српском школству

О овим темама расправљали смо досад много пута, њима су се многи од нас бавили и у оквиру редовних разговора у Комисији и мимо ње, упозоравало се на урушавање и школства и језика, али су сви наши апели досад, код свих оних којима су били упућени, наилазили једино на патолошко глувило или, у горем случају, на примитивну арганцију. Предлажем да се томе проблемском комплексу вратимо још једном и да, на неки начин, сведемо резултате свих својих досадашњих напора, мање-више неуспешних. Као основу за расправу нудим сопствене увиде у неке појединости које ми се у свему томе чине пресудними и за судбину школства у Србији и, заједно с њим, за судбину српског језика уопште.

1. Наши погледи о српском школству и полазиштима његових „реформатора“ изложени су, у основним линијама, у Одлуци 40 Одбора за стандардизацију српског језика (*Српски језик у нормативном обележалу*, 226-230), али су приликом њеног редиговања многе појединости из предлошка наше комисије испуштене или „стилски неутралисане“. И зато на неке од њих овде поново подсећамо.

Школа је замишљена као *ијарија* у којој се деца, од најранијег узраста, припремају на то да им се ни живот неће од школе разликовати: школа се претвара у место на коме се ученику мора обезбедити „извор задовољства“; настава се „прилагођава индивидуалним могућностима, *по потребама и интересовањима*“ ученика, при чему су „*ијровне* активности и *ијра* као контекст изражавања... посебно значајне за остваривање *исхода у одређеним* областима школског програма, *vezano за природу одређене науке*“. Школа обезбеђује „*шартиерски однос*“ између наставника и ученика, „вођење акција од стране ученика и предвиђање њиховог исхода, тј. *постављање хипотеза*“, као и „објашњавање и континуирано бележење запажања на себи својствен начин у експерименталну свеску“; образовање у таквој школи „треба да буде *усмерено на процесе и исходе учења*“, да буде „засновано на стандардима“, „на интегрисаном наставном програму“, „на партиципативним, кооперативним, активним и иструменталним методама наставе и учења“; одговорност за квалитет тако постављеног образовања „не сносе само *наставници и школе*“, већ и „родитељи и локална заједница“.

Указујући на многе бесмислене примере на којима је за-
снована настава у првом разреду основне школе, указали смо
на потпуну промашеност таквога школског система; указали смо
на понижавајући положај српског језика у таквој „школи“
и мноштвом примера утврдили да су њене основе „покупљене“
са некаквог, америчког или енглеског, „стручног“ педагошко-
-психолошког сметлишта; види се из свега да преписивачи-ау-
тори тако склепаних школских програма можда знају енгле-
ски, о школи и школском систему њихова знања свакоруко су
проблематична, а о српском језику не знају ништа.

Из програма су пажљиво уклоњене све појединости које
би могле подсећати на српску националну традицију, а сâм срп-
ски језик сведен је на само четири часа недељно; колико је то
понижавајуће, може показати податак да је националном јези-
ку на томе нивоу школовања у Француској посвећено дванаест
часова, у Немачкој девет, у Словенији седам. У озбиљним др-
жавама демократске Европе, дакле, национални образовни
системи не могу се замислiti без доминантног места нацио-
налног језика, националне историје, националне географије и
националне културе у целини. Мимо тога, креатори овога про-
грама намерни су да у основи затку све што има српски наци-
онални предзнак, па и српско име уопште, а једини предмет у
кому би се о томе понешто могло наћи одређен је у списку *из-
борних* као *Народна традиција*. На жалост, тај је „избор“ за-
мишљен прилично чудно: због „убрзаног одумирања многих
важних елемената традицијске културе“, предмет *Народна тра-
диција*, „усмерен је на *ревитализацију* традиције... с посебним
акцентом на локалну народну традицију, чиме се у мултинаци-
оналној и мултиконфесионалној средини, каква претеже у Ср-
бији, чувају права и особености мањина и њихов идентитет“. И
у оквиру тога предмета, дакле, тешките се не налази на особе-
ностима српске традиције него на близи за очување идентите-
та мањинских зајеница!

2. У светlosti изложених чињеница, подсетићемо овде и
на неке општије појединости које су из наше одлуке испуштене.

У нормалним земљама, онима које воде рачуна о нацио-
налној култури и националним интересима, школски системи
реформишу се с мером и обазриво, а никад се безглаво не уда-
ра на њихове темеље. Словенци се, тако, за једну школску ре-
форму припремају и по десетак година, док наши министри за
ту област верују да за својих мандата нису учинили ако

не успеју, или макар не покушају, да разоре и школски систем. То најбоље показује и ово што су сада са њим учинили будући да у њиховим реформаторским полазиштима има свега осим памети. Можда се то може и разумети ако се каже да су некад реформе кретале из комитетских предсобља, а сада нам долазе из Билдербершког клуба са Сорошевим печатом и под руком његових емисара, који су дошли са налогом да, уз све што се Србима догађало током последњих десетак-петнаест година, дефинитивно *идиошизују* и српски школски систем.

Ово што се са школством у Србији сада чини, сведено је на „усклаживање” са некаквим „болоњским мустрама”, за које мало ко зна на чему су утемељене, а још је мање оних који знају шта се њима жели постићи. Негде је, скоро стидљиво, саопштено да „болоњска декларација” утврђује да факултетске студије трају **најмање** три године и наши су се реформатори одмах „снизали” на тај минимум и увели „бодове” за звање „мастера” после пете године као услов за „докторске студије”. На тај начин укинуте су досадашње специјалистичке и магистарске студије па смо се нашли у ситуацији да ће успешни студенти који су раније дипломирали имати *знање* али не и „бодове”, што ће их искључити као конкуренте онима који ће, захваљујући стеченим „бодовима”, своје *незнање* моћи да усавршавају и на докторским студијама док ће онима првим бити остављена једино могућност да оду из земље која им је узела будућност.

Одавно је, наиме, познато да је контрола људскога понашања најлакша ако се човек сведе на немислеће биће и ако му се свест обликује „циљаним информацијама”. А да би се то постигло, нађена је пречица у облику деструкције школског система и његовог својења на *изгарију и „вешићине“ а не на усвајање знања и развијање мишљења*. Због тога је и јасно речено да је „болоњска декларација” уобличена као основа преко које ће се деца и омладина припремати (боље рећи: „препарирати”) по оним обрасцима по којима ће се њима касније најлакше манипулисати. Њоме се, dakле, укидају основе за неговање било ког облика самосвојности и разара свест о припадности одређеној, ужој или широј, друштвеној или националној заједници. На то код нас указују графити типа „патриотизам је болест”, а потврђују бројне партије с „мондијалистичким програмима” предвођене проблематичним типовима с јасала страних утеривача западне демократије, разни фондови за хуманитарно право, антиратни покрети, демократски кругови и центри, не-

владине организације и сличне „жене у црном”. Школски системи припремљени по „белоњским обрасцима” резервисани су за поробљене народе; о томе најлепше сведочи истакнути немачки професор архитектуре, који је својим слушаоцима у Новом Саду објасно да се по „белоњској декларацији” могу у његовој земљи школовати само деца гастарбајтера, али од немачких студената и даље ће се тражити да задовоље највише стандарде немачке градитељске традиције.

За Србе то не може важити и зато се они морају понашати у складу с оним што им прописује белоњска *Magna carta*, по којој се сада из студијских програма на универзитетима редукују садржаји из многих битних националних дисциплина њиховим свођењем на симболичан број семестара. Најшири актуелни фронт против српске памети, присетимо се и тога, отворио је Гашо Кнежевић, знаци разума у тим пословима почели су се показивати када је на његово место дошла Љиљана Чолић, али кад је она брзо уклоњена (због непоштовања Дарвинове мајмунске теорије) и Гашове идеје почeo да „усавршава” Вуксновић, постало је јасно да ће се под његовом диригентском тољагом расцветати „ринге-ринге-раја-школство”.

3. Срозавање критерија у образовању у нарочито оштрој форми испољило се, како видемо, и у погоршавању положаја српског језика и то не само као образовног предмета него и као општег оруђа културе. После раскида једно(ипо)вековног „заједништва” са „хрватским језиком” и враћања свом имениу, српски језик нашао се у ситуацији да се, у временима свакоруко несклоним његовим носиоцима, покуша опремити приручничима који би показали висок степен његове стандардизованости на свим нивоима структуре. Почетни кораци у том правцу учињени су у оквиру радних програма Одбора за стандардизацију српског језика и пред нама се засад налазе први резултати тога научног напора: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, 1, Београд, 2002, с. 372; 2, Београд, 2003, с. 514; Предраг Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика : Проспекта реченица*. Београд, 2005, с. 1164, ускоро се очекује и иновирано издање *Правојиса српскога језика*, у редакцији М. Пижурице, а припремају се и још неки приручници.

Ипак, у вези с тим пословима треба рећи да они одмичу прилично успорено и за то се могу навести два основна разлога.

Први је објективан и своди се на немање озбиљне институционалне, односно државне потпоре настојањима да се посло-

ви обављају интензивније и ефикасније; најчешће, и то је везано за појединачне пројекте у којима су, по правилу, средства врло ограничена, а неким категоријама истраживача, према актуелним законским прописима, она су потпуно ускраћена. С друге стране, ни штампање завршених рукописа не може проћи без проблема, пошто за то не постоји сталан овлашћени издавач; тако се и могло додати да *Синтаксу*, рецимо, штампа „издавач-ентузијаста“ личним средствима, а у таквим ситуацијама, разуме се, не може се рачунати ни на најскромније ауторске хонораре.

Други је разлог претежно *субјектиран* и он се, углавном, своди на одсуство, како је то давно речено, „еснафске солидарности“ међу српским лингвистима и, отуда, на нетрпљивости измене појединих научних центара или „школа“ (или њихових истакнутих представника), што многе послове извесније може укочити него их унапредити. Тако се и додатило да су све три књиге које помињемо дочекане и с признањима, али и с потпуним оспоравањима њихове вредности, што међу мање упућенима може изазвати сумњу или у озбиљност српских лингвиста или у њихово ментално здравље. А ни једно ни друго не може стимулативно деловати на озбиљније ангажовање сарадника у таквим пословима и није редак случај да се озбиљни истраживачи повлаче из пројекта или се у њима задржавају у мери од које се озбиљни резултати брзо не могу очекивати.

Институционална неуређеност тих односа показује се и у чињеници да су на просторима српског језика данас у употреби, колико зnam, *макар ћирилицом* (иако службену верификацију има само један од њих), а *одлука просветних власнича да учитељима и наставницима преноси право да сами бирају приручнике* које ће препоручи(ва)ти својим ученицима мора се означити као последњи корак ка деструкцији школског система. Ако се зна да је издавање уџбеника врло „профитабилан“ посао и да ће међу „тркачима за профитом“ често бити „најуспешнији“ они који најмање воде рачуна *о квалиштету уџбеника* (а ваљда је и међу уџбеницима који се нађу „на пијаци“, ипак, *један најбољи*), јасно је да ће у таквим условима највише изгубити ученици а, у даљој перспективи, и сам народ. Међу озбиљним политичарима, наиме, одавно је сазрела свест да се *без јединственог буквара* и јединствених уџбеника не може говорити ни о *јединственом народу* јер ће се увек наћи основа за истицање „специфичности“ неке његове „регије“; при

тому, свакоме разумном човеку морало би бити јасно да је од тих регионализација досад Србима најчешће пуцала кичма. Таква решења Србима су најпре наметнули комунисти, а за исте идеје сад се најчешће залажу њихови настављачи, међу којима има либерала, трговаца, аутономаша, наркомана, грађанских демократа, али не и Срба.

4. У таквим околностима, српско писмо не може имати бољу судбину од његових носилаца и школског система који му се намеће. С обзиром на чињеницу да је у неким српским културним центрима, као у Новом Саду – рецимо, Ћирилица у „јавној употреби“ већ сведена на око **два проценета**, и да се налази пред затирањем, последња је прилика да се у Закону о језику, који се мора донети после усвајања Устава, утврде основе на којима ће се гарантовати враћање достојанства и српском језику и Ћирилици. Основу за то видим, најпре, у уставној одредби да су у Србији „у службеној употреби српски језик и Ћирилично писмо“, из које би одмах морао произстечи став да се у Закону она не може „истезати“ и релативизовати никаквим домишљањем о ономе што је у претходном закону било одређено као „јавна употреба“ језика и писма. Уколико би се допустило било какво домишљање, „службености“ језика и писма могла би бити супротстављена једино „неслужбеност“, односно „приватност“, а тако нешто не уређује се ни уставом ни законом. (Приватност се, иначе, гарантује другим уставним и законским одредбама, а, колико знам, једино је у „проводбеним одлукама“ законских прописа усташке НДХ, које је потписивао Андрија Артуковић, Ћирилица била забрањена и у **приватној употреби**; таква пракса „унапређивана“ је тамо и у време „братства и јединства“, а данас јој се, ни на другим странама, ништа не може испречити.)

Враћање Ћирилице у српски језик основни је услов за очување идентитета српске културе и њене многовековне традиције и српска држава, ако говори о „заокруживању сопствене државности“, мора у сопствене темеље уградити и писмо на коме је забележено њено свеукупно историјско памћење. Ако је Србија „пустила низ воду“ цео век своје историје, нормално би било да са њим пусти и оне његове „тековине“ које су јој донеле и најстрашније патње и највећа национална понижења. Уз оно што знамо о томе како су комунисти усрећивали Србе током дугих деценија своје владавине, вреди поменути да је затирање Ћирилице било замишљено као пречица за затирање

српске националне свести и самосвојности и о томе смо ових дана чули и једно ново и необично сведочанство: „Када је после рата стваран македонски књижевни језик, Милован Ђилас, тадашњи челник државе, отишао је у Македонију са захтевом да Македонци оставе ћирилицу и пређу на латиницу. Једно од образложења за ово било је је Ђиласово мишљење да Хрвати са једне а Македонци са друге стране треба да притисну Србе, како би у Србији нестала ћирилица”. (Много година касније, то је у разговору с Милицом Грковић рекао Блаже Конески, који је био учесник у разговорима са Ђиласом, а она је то објавила у: *Дани*, Суботица, бр. 46, 15. новембар 2006, 8). Комунистичке приче о томе да је двоазбућност привилегија и да су то „два ока у глави” ширене су, како видимо, са циљем да се Срби оставе и без очију и без глава и сада њихови наследници обећавају да ће „Србија постати модерна држава, са Србима или без њих”.

Међу онима који се отворено залажу за Србију без Срба налазе се многе невладине организације (најагилније су оне које предводе „јахачи[це] апокалипсе”), многи високи државни функционери (бивши или садашњи), предводници политичких партија који мање воде рачуна о интересима народа на чијем су се челу нашли него о ономе што им се поручује с неких „адреса” до којих, иначе, само „посвећени” имају приступ, али и други успешни трговци српском судбином. За све њих најчешће се не зна ни одакле су дошли ни шта су „тамо” радили, али је занимљиво да се многи међу њима (превише често – да би се то схватило као неосновано) повезују и с „организованим криминалом”, при чему им је то, по прилици, само препорука за богато финансирање њиховог „деловања” из Сорошевих фондова (*Курир*, 1. дец. 2006, 3: „Чедомир Јовановић и његова коалиција добили од америчке администрације 18 милиона долара за кампању како би у парламенту лобирали за независно Косово”).

Таква памет узела је Србима један век њихове историје, али је намерна да им узме и будућност. Летос су на листу светске културне баштине стављени Пећка патријаршија, Грачаница и Богородица Љевишка (пре две године то је учињено и са Дечанима), али је занимљиво да је те старе српске светиње УНЕСКО означио као „средњовековне споменике на Косову” и тако им „затурио” и име и чињеницу да су то *српске културне шековине*. А јасно је и зашто је то урађено: да би се америчком протекторату на Косову и Метохији придодала хуманитарна

обланда у облику бриге за судбину Шиптара, исте онакве какву су Американци показали у време када су колонизовали континент и, узгред, „искрчили” десетине милиона Индијанаца.

Све што се са Србима догађало током последњих десетпетнаест деценија вуче корене из чињенице да они никад нису имали озбиљног националног програма или, ако су га и имали, нису га никад успели остварити. Срби су једини европски народ коме кројачи светске судбине никад нису дозволили да се уједини, а у својим настојањима да српско уедињење онемогуће почесто имали и несебичну подршку оних делова српске политичке и интелектуалне „елите” који су имали много више трговачких талената него моралних скрупула. У свим српским поразима који су из тога следили страдање језика и писма била је само „колатерална штета” и њу је зналац представио следећим речима: „До тога је дошло зато што никада нисмо донели јединствену одлуку о свом језику и писму. У овом погледу ми смо биполаран народ, а такав народ нема нацију, има подељену националну идеју и нема будућност” (Радош Љушић, *Вечерње новости*, 1. август 2006, 28).

5. Имајући на уму све изложене појединости, предлажем да Одбор за стандардизацију српског језика с овим чињеницама упозна све одговорне државне органе (председника Републике, председника Владе, као и министарства за школство, за науку, за културу и за правду) и све политичке транке које у свом називу имају српско обележје (Демократску странку Србије и њене коалиционе партнere, Српску радикалну странку, Српски покрет обнове, Српски демократски покрет обнове) и да се сви они позову да се у Скупштини Србије што пре донесе **Закон о националном службеном језику и његовом матичном писму** (чију је коначну радну верзију преднацрта, још 15. новембра 2004. године, припремио бивши секретар Одбора Бранислав Брборић с екипом експерата).

Треба се надати да ће доношење тога закона и његова примена макар донекле успорити растакање и српског језика и његовог матичног писма.

*Припремљено као основа за разговор у Одбору за стандардизацију српског језика у Београду (3. децембра 2006), а објављено у: Списи Одбора за стандардизацију IX, Београд 2007, под насловом *O српском језику и школству – још једном*.

Језик који се заснива на декларацијама

Хрватска академија знаности и умјетности (ХАЗУ) патентирала је **декларацију** као најбоље средство за утемељивање „хрватског језика”. Ако за ову прилику оставимо по страни ону најгласитију међу њима (из марта 1967), поменућемо две из новијег времена: прву је, под насловом *Изјава о положају хрватског језика*, ХАЗУ прихватила 23. фебруара 2005, а другу „ауторски потписује” у часопису *Језик* (Година 54, број 2, Загреб, травањ 2007, 41-50), под насловом *Хрватски језик*, с напоменом да је тај текст „прихваћен у разреду за филолошке знаности 15. сiječnja 2007. и достављен Предсједништву Хрватске академије знаности и умјетности које га је једногласно прихватило на сједници од 24. сiječnja 2007.”

Тако се „хрватски језик” представља у декларацијама ХАЗУ, али, чини се, с памећу којом се таква схватања заступају, понешто ипак остаје недомишљено. И јасно је зашто је то тако: утемељене језике, оне са дугом историјом и неспорним идентитетом, нико нормалан неће **прљати** никаквим декларацијама; томе се средству прибегава једино тамо где се произвољне тврђње и фалсификати желе подметнути као највиша мера истине, као што се то, на пример, чини за „хрватски језик”. Знали се да су Хрвати, заједно с отимањем српских етничких простора током последњих стотинак година, преузели од Срба и језик и да са њега никако не успевају уклонити Вукове бркове, та се чињеница у Хрватској не може преболети; зато се и хрватски лингвисти и ХАЗУ све више заглиђују у измишљотинама потврђујући стару народну мудрост да само онај који никад није лагао зна кад је шта рекао, као што се онима који су једино успешно лагали не може ни случајно догодити да им се омакне истина. Тако је, рецимо, пре две године ХАЗУ у(с)тврдила да је „хрватски стандардни језик” стар „најмање три столећа” (и да је по томе старији од српског), али се после аутори те декларације нису могли сагласити да ли је то баш тако или је тај „језик” стар тек „полдруг стотеља”, или „седамнаест десетија”, или „два и пол стотеља”. Сличну „аритметику” нуди и ова нова декларација: Хрвати су у 8. и 9. веку „прихватили латински као писани језик и језик институција”, а 1847. године били су „посљедњи европски народ” који га је напустио. Те су године, дакле, Хрвати остали без „свог језика”, латинског, и преузели – не зна се који језик ако то није био **српски**. У де-

кларацији којом се бавимо, стоји да су „Хрвати били једини католички народ у Европи који је, од папа, изријеком или прешутно добио право у богослужђу употребљавати свој језик и своје властито писмо”, али се нигде не каже ни који је то **језик** ни које му је **писмо**. Истина, на једном mestу вели се да се „у текстовима који нису имали изразито богослужни карактер, у XIV. и XV. стόљећу, почeo развијати писани (књижевни) облик чакавскога”, а да су се „у Далмацији и Дубровнику, те у Босни и Славонији (од XII. стόљећа) текстови на пучком језику биљежили с помоћу посебнога облика ћирилице која се називала *босанчица*, а у споменицима и *арвацко* писмо и слично. Већ од XIV. стόљећа почињу се за биљежење хрватских текстова употребљавати и латинска слова, а њихова ће употреба с временом превладати над другим типовима писама. Хрвати су, dakле, употребљавали три језика (латински, црквенословенски хрватске редакције и хрватски) и три писма (глагољицу, ћирилицу и латиницу). Први текстови остварени хрватским језиком и латиничким писмом потјечу из XIV. стόљећа, а у XV. и поготову у XVI. стόљећу на њему ће се развити респектабилна књижевност. По трописмености и тројезичности своје писане и књижевне традиције Хрвати се разликују од свих других не само јужнословенских него и европских народа.” И ту се опет налазимо пред проблемом: зна се шта су латински и црквенословенски хрватске редакције, али ако се „хрватски” повезује са *босанчицом* – онда тај језик може бити једино *српски*.

Није спорно да се с Хрватима нико не може упоређивати ни у светским размерама (а не само јужнословенским и европским) јер је у писаним изворима досад забележено **више десетина „хрватских језика”** (не само *шри*, како скромно тврди ХАЗУ), а ми ћемо овде, без претензија на исцрпност, поменути следеће: илирски, илирички, словински, словињски, словјенски, словенски, славјански, славјанско-далматински, славонски, шлавонски, посавски, мајдачки, подравски, приморски, југоисточни, сјеверозападни, хрватски, хорватски, харватски, херватски, хрватско-кајкавски, хрватски или српски, хрватско-србски, хрватски или србски, србски, српски или хрватски, хрватски али словински, хрватско-славонски, хрватско-славонско-србски, хрватско-словенски, дубровачки, далматински, српско-словенско-далматински, словенски, југословенски, југославенски, југословјенски, арвашки, арвачки, орвачки, шокачки, буњевачки, буњевачко-шокачки, земаљски (можда и *ваземаљски*).

Додамо ли свему томе да су „сјеверни Хрвати” свој језик називали *словенским* (данашњи *словеначки језик* за њих је био *крањски*), да под *хорватским* „разумијевају књижевни језик с чакавском основом”, да ће „касније под *хорватским* разумијевати управо *кајкавски*”, као што се сад под *хорватским језиком* разумева *штокавски*, показаће се да толико „језика” може имати само народ који не зна ни шта је, ни откуд је дошао, ни куд је кренуо. А то се потврђује неким простим историјским чињеницама. Поменућемо само покоју од њих.

Хрватска се током 17. и 18. века „састојала само од једне сићушне области између Ријеке и Карловца. Из тог разлога се дјеловање хрватске сталешке аутономије помјерило ка Славонији (на жупаније Загреб, Вараждин и Крижевце) и на та подручја је полако прешао назив Хрватска” (1, I: 425). Због тога се и „хрватско име”, све до друге половине 19. века, ограничавало „на цивилну Хрватску, у ширем смислу ријечи заједно са хрватском Војном границом, језички од краја 17. вијека на хрватско-кајкавски језик” (1, I:625).

У том смислу занимљива су и разматрања о хрватским грањицама са суседним језицима, пре свега, због „тумачења” њиховог настанка. Тако је, рецимо, „граница између хрватскога и словенскога настала дуж једне од најстаријих и најпостојанијих етничких и политичких граница у Европи”, али се не прецизира колико је она стара у западној Славонији у којој су Хрвати, у оним трима жупанијама, прекрили и присвојили *кајкавски*, то јест *словеначки, језички простор*. С друге стране, „граница између хрватскога и маџарскога дуж ријека Муре и Драве такођер је стара и у језичном погледу врло јасна”, али је нејасно зашто се она уопште спомиње ако се она на Мури и мањем делу Драве своди на словеначко-мађарску а на оном другом делу Драве на српско-мађарску, као што је нејасан и навод да је „граница између хрватскога и српскога – која се неријетко доводи у питање – настала уздуж црте која је од год. 395. дијелила Западно Римско Царство од Источнога Римскога Царства (пр-та Београд – Котор, која иде приближно успоредно с током ријеке Дрине) те, од средњега вијека дијели различите хрватске и босанске формације на једној страни од црногорских и српских на другој.” Приче о „хрватским и босанским формацијама” у овом контексту су, најблаже речено, бесмислене будући да су „босанске” биле *српске*, а о „хрватским” тамо нема никаквих помена све до краја 19. века. Мимо чакавских про-

стора и оних кајкавских, то јест словеначких, на које се недавно проширило, за хрватско име није се знало ни у „Хрватској” а камоли негде другде: о Хрватима нема помена ни у Славонији, ни у Босни, ни Херцеговини, ни у Далмацији са Дубровником и Боком, али зато има мноштво потврда да све те просторе насељавају Срби и да свој језик називају српским. За Славонију, рецимо, о томе је Матија Антун Рельковић (1732-1798) у свом *Саџицу* оставило директно сведочанство (*Ваши старијеси књигу знали / српски пишли, а српски писали*), а Петар Матија Катанчић (1750-1825) из Валпова, нешто млађи Рельковићев савременик, сведочећи да „Илири сами себе зову Србима, па да их и други исто тако зову Србима, а и Илирима, *a etiam Vlasim*”, сматрао је, као и сви његови Славонци, свој језик за „језик српски”. Уза све то, он наводи да је „кајкавштина (*Carniolica*) језик словеначки, док му је чакавштина језик хрвашки”, при чему „Хрвати живе западно од линије повучене од Драве, па кроз Моравину до утика реке Цетине у Далмацији”, да „Црногорци, Србијанци, Бошњаци (наравно разумевајући ту и Ерцеговину) и Срби у Угарској – и то са обе стране Дунава, говоре једним истим језиком којим и Далматинци”, док за штокавштину „изречно каже, да је језик илирски – *Illyrice*” (1, I:236-237). На истој линији налазио се и Игњат Алојзије Брлић (1795-1855), пре свега по томе што „за свој матерњи језик, којим говоре и сви остали Славонци... изрично каже да је језик српски”, да је Вуков *Нови завјет* у Славонији дочекан с нескривеним задовољством, при чему је за њега Вук „classicissimus Pirus” (1, I:103-104).

Све поменуте појединости могле би се потврдити и неким другим наводима. Истакнути правашки политичар Исидор Кршњави невољно признаје (1902) да је „славонском сељаку сељак у Банату и Барањи несумњиво ближи него Загорац, а овај се осјећа сроднији Крањцу него Славонцу”; с друге стране, „сељак из околине Загреба не само да не зна да има људи који се називљу Хрватима у Далмацији, Славонији, Истри, па чак и у Босни, него не зна ни за се, да припада извесној хрватској народности” (1, I:96). Такво је и сведочење Августа Харамбашића који је, како вели 1904, би(ва)о „на скупштинама у Славонији и дивио се (чудио се) оним сељацима, који још прије 15 година нису ни знали да су Хрвати”; о томе су остали и други записи по којим су „многи сељаци истицали да су »Славонци«, и да говоре »славонски«, а да су Хрвати у Хрватској”, као и да је тамо „било име Хрватско све до близу 1867. зазорно, као у Хрватској

име Крањско” (1, I:75, 455, 513). Исте се чињенице потврђују и када се ради о „хрватству” у Срему, о чему, рецимо, Јулије Бенешин ћ 1911. године записује и ове редове: „Још се стиде сријемски момци да гласно за себе рекну, да су Хрвати”. Исте године он упозорава да „још није свршен рад око уједињења Хрвата ни у Хрватској самој” и ишчуђава се над чињеницом да „пред тридесет година доноси *Обзор* дописе из Вуковара, који гласе по прилици онако, као да су писани из данашњег Крагујевца” (1, I:76). Смисао тих навода потпуније ће се разумети ако се каже да Срем „никад није био под хрвацком државом, под српском био је: био је и деспотовина српска; био је и војводина српска. Старосједиоци у Сријему су чисти Срби, дошљаци су већином Нијемци; има нешто Словака и Мађара, а Хрвата, изузимајући чиновнике (по варошима), баш ништа”. Да би се, међутим, број Хрвата и тамо повећао, „на посљетку су од Римокатолика Нијемаца почели градити Хрвате” и „под плаштом римокатоличкијем хтјели су им Хрвати дати своје име” (1, I:523-524).

О „хрватству” у Босни такође нема помена све до последњих деценија 19. века и о томе је подatak „да је име Хрвата по Босни и Херцеговини сеоском свијету посве непознато” оставио са својих путовања и Антун Радић, као и нешто раније фра Иво Франо Јукић записујући да Крајишићи „од Хрватах не знају нит имена” (4, 59). Уосталом, и први врхбосански надбискуп Штадлер „устоличен је (1882) у малој дрвеној цркви, пошто друге није било”, а десетак година раније боравио је у Босни и Херцеговини с циљем да „опширио у посебној споменици обавијести надлежне о стању ствари у тим још слабо понатим крајевима” (3, 145). Исти Штадлер, уосталом, резигнирано се жалио на то да ни фрањевци „данас више нису никакви Хрвати, сви они себе сматрају Србима” (1, I:77). И логично је зашто је то било тако: они су били Срби-католици, писали најчешће српском ћирилицом („босанчицом”), а и католика је у Босни било врло мало, што се потврђује податком да је највећи број католичких цркава тамо изграђен тек после Првог светског рата.

„Хрватство” у Далмацији почело се ширити тек крајем 19. века кад се, настојањем Миховила Павлиновића и Иве Продана, размахнуло праваштво и кад се „уз хрватство дигла и застава католичанства”. Кад су у Земаљском сабору у Загребу, наиме, почели напади на српску тробојку, испоставило се да је она била заједнички симбол и Срба православних и Срба католика

и праваши су се нашли пред питањем: кад се у Далмацији „вије српска тробојница на прозорих католиках, коју црквену аутономију брани онда та застава? Католици у Далмацији немају србско-православне аутономне вјере, па ипак имаду једну те исту заставу као и други Срби”, а српски представник објаснио је „да има она застава више именах, да се може употребити сад једно сад друго име, кад се које хоће” (на седници Сабора, 20. студенога 1895 – 1, II:94-95). У вези са заједничком заставом Срба православних и Срба католика занимљиво је поменути и још један њихов заједнички национални симбол – гусле. Тај стари народни инструмент правашки оријентисани фратри касније су жестоко прогонили и од своје пастве захтевали да „не смије гуслати, да не смије под проклетством држати гусле у своме дому, и да их ваља избацити” (1, II:110). (Таква настојања католичке цркве у великој су мери уродила плодом, али ваља рећи да се међу њеним верницима, по Херцеговини на пример, гусле и данас могу срести.)

Да у Далмацији није било „хрватске свести” ни у почетку 20. века, сведочи и необична реакција на коју су наишла настојања далматинских праваша да се, у расправи на Царевинском већу у Бечу 1900, „нагласи (њено) правно припадање... Хрватској на темељу хрватскога државног права... Такове ће се државноправне лакрдије морати оканити господа Далматинци, ако желе да се добри новац аустријски инвестира у Далмацију... Ако ли пак хоће да и даље с хрватским државним правом праве државу, онда им не бисмо могли дати никаква другог савјета, него да се обрате на хрватску »државу« ради инвестиција. Засада бар постоји ова хрватска држава само на мјесецу, јер Хрватска, коју ми знамо, није држава него pars adnexa угарске круне” (1, I:145). У сличан контекст може се ставити и ранија изјава Лajoша Кошута да он „не зна где је Хрватска јер је не види на земљовиду” без обзира на то што се она, према схватању Марка Самарџије (изложеном у загребачком *Хрватском слову* од 2. марта 2007. године, може тумачити „не у геополитичком него у уставнopravnom контексту”.

О српским обележјима Дубровника овде не треба много говорити, будући да његови житељи до краја 19. века нису могли ни помишљати на своју друкчију припадност. Најисцрпнија сведочанства о томе, за много векова дубровачке историје, сабрана су у књизи Јеремије Митровића (1992), а овде се може поменути само покоја појединост из његових налаза.

Спорови о томе је ли Дубровник „хрватски” или „српски” разгорели су се почетком последње деценије 19. века, а могло би се рећи да су завршени превагом „хрватске идеје” приликом прославе тристогодишњице рођења Ивана Гундулића (1893). У томе је крупну улогу одиграло покретање правашког листа *Црвена Хрватска*, чији је „тобожни уредник Супило јур у томе погледу добио обећања и гледе материјалне подпоре од стране правашке у Загребу”; његова уређивачка концепција била је заснована на „историјским лудостима” Вјекослава Клајића (како је Јагић оценио његову „књижицу... у којој доказује ексистенцију некакве полумитске Црвене Хрватске”). Јагић, врло огорчен због Клајићевих фалсификата, који „изазивају ошtre сукобе између српских и хрватских студената у Бечу”, у својим је схватањима изричит: „Да је на моје, ја бих оставио дубровчанима, ако их је воља, нека буду Срби, како су и по историји и по својим одношајима свагда били ближи онима, што се зваху Србима, но што онима што бијаху Хрвати”. У Јагићевом писму Решетару (Беч, 23. нов. 1890) наводи се да ће појава и најмањег „трага чакавштини” у старом Дубровнику бити сигнал на који ће „умах доћи људи од сорте (задарског) »Народ. Листа« те викати ево дубровчани су били Хрвати”, при чему се показује да су то „они наши људи, који у Дубровнику граде на чакавштини »хрватизам«, а ипак кад их ухватише за ријеч, не пристају да би само чакавци били Хрвати” (1, I:360-361).

Јагић је врло неповољно оценио и појаву књиге Ђуре Шурмина, *Повјесни књижевносити хрватске и српске* (Загреб, 1898) истичући, између остalog, да Шурмин „не може да се издигне на ону висину, за коју су имали доволно увиђавности јадни, себи самим остављени глагољаши XIV и XV века, т. ј. њима је била позната садржина ћирилске књижевности”. У Шурминовој књизи „важно је да изгледа да се све римокатоличко и покрајинско обједињава у »хрватско«, а много српског изокреће у »хрватско« или покрајинско”. У вези са тим посебно је занимљиво Јагићево питање: „Зашто једностране *анексије* у модерном смислу наметати прошлости и угарац модерне распре уносити у прошле векове” (курзив – ДП, пошто се та реч може наћи и у новијим истраживањима дубровачке прошлости). Шурмин је непоуздан и у тумачењу књижевне и политичке историје Дубровника, посебно када су у питању његови односи са српским залеђем; то је значајно већ и „ради оних небројених ћирилских повеља, које су нам спасле дубровачке архиве”.

Оштри спорови везани за „хрватску најезду” на Дубровник доносе и мноштво других занимљивих података: „Хрватско име у Дубровнику није нипошто народно, нити је игда било. Сад је само унесено и то у новије вријеме, али је билька која се не прима, нити ће се примити, јер земља није прикладна”. „У народу тога имена нема никдје у области старе Дубровачке државе. Паче има, поправљам се – 1902. пише часопис *Crk* – на западној обали полуотока Пељешца, где се и прије слушало, а и сад се чује у простом пуку хрватско име у облику *орвацки*. Али то је сјеме вјетар донио с оближњијех отока Корчуле, Хвара и Брача, а није ни почто самоникло, зато се и не расплођује” (1, I:385-387). Јеремија Митровић пише да је западна половина неспорно чакавска, али се на многим надгробним споменицима и данас испод латиничних натписа може назрети ћирилица. Са тим у вези он наводи и податак да једно хрватско истраживање на Пељешцу налази трагове Илира, Грка и Римљана, „tragove starohrvatske kulture” (мада се не „открива” о каквим се то траговима ради – Пр.), али, разуме се, „о вековном битисању Срба на овим просторима”, исто као ни о ћирилици и латиници код католика, нема ни речи.

О томе како се и када то „сјеме” у Дубровнику ипак „расплодило”, хрватска правашка памет није се још споразумела са чињеницама. Тако, рецимо, Рафо Богишић вели да се „коначна **асимилија** Гундулића и његов свеукупни **улазак** у хрватску културу и књижевност одиграо на прагу новог времена, у вријеме препорода”, али да у тим речима има најмање истине, сведочи и један Митровићев запис: „Када се појавило издање Гундулићевог *Османа* 1844. у Загребу, није му указана посебна пажња, јер језик у њему није био познат у тадашњој кајкавској Хрватској” и тек ће се „са победом Вукове и Гајеве реформе језика увидети да је овај њихов језик (Гајев »сербизам«) исти као и језик *Османа*”. На почетку препорода, као и више деценија после њега, у Хрватској се на Гундулићев језик, дакле, гледало као и на сваки други страни језик и само правашка памет Богишићева може тврдити да се Гундулић „асимилирао” у хрватску културу: он је тамо (заједно са Дубровником и другим српским етничким просторима) одвучен на силу, вероватно да би Хрвате могао поучавати српској историји и српском језику и приповедати им о српској немањићкој традицији.

Много ће од Богишића бити ближи истини Франо Сутило, уредник *Црвене Хрватске*, коме су догађаји на прослави три-

стогодишњице Гундулићевог рођења пружили основу да „рече да је Дубровник за хрваство освојен” и да је то, уз све остало, значило и „Србима штрик за врат”. Један очевидац о томе је записао и ове редове: „Како ћете да друкчије назовемо, ако не афричкијем дивљаштвом, још кад се к тому надода, да их нико није изазивао, да су гости у туђој кући и да су дошли да славе Гундулића, пјесника српског ослобођења и уједињења, онда фали ријеч да се згодно характерише понашање тијех назови носилаца културе.” Код Берића, у књизи о хрватском праваштву и Србима (2005), читамо да је све што се догађало у вези с Гундулићевом прославом изазвало и многе оштре реакције. Тако, на пример, лист *Дубровник* пише: „Како да не назовемо ове појаве у хрвацком животу болешћу, кад се у хрвацкијем новинама чита, да бијаше у Дубровнику 30.000 (бум) Хрвата, 6.000 жупљана са хрвацкијем тробојницама”. Лист *Обзор*, „да би застро хрвацку голотињу, која је избила на површину о свечаности Гундулићевој, сваљује сву кривњу на Србе из Хрвацке и Славоније. Зашто? Зар због њихова понашања у Дубровнику? – Не, већ с тога, што не ће да признају »уоквирено хрвацко државно право«! На крају члánка поручују Србима, »да прво науче бити добри Срби«. Пристојан човјек више није знао чему би се овдје „више дивио: или логици, или језуитизму, или безобразлуку. Нечувено да Хрвати уче Србе бити добријем Србима! Хрвати који од свога досељења на југ, дакле од VII в. па до дана данашњега бијаху и јесу слијепо оруђе у рукама туђина“ (1, II:84-85). Занимљиви су ту и следећи наводи: „»Нови дух хрватства« не значи друго, већ да Дубровник заборави на своју српску народност, да је под ноге баши, и да се ода хрваству, и то оном хрваству новога кова, које нас највеће мрзи, јер смо му најближа браћа. Ми врло добро схваћамо које нам дужности намеће народна сродност са Хрватима, те ко год чита наш лист ујериће се да, и ако се боримо против њима, нити смо икада жртвовали ма које темељно начело, нити смо их икада обасули оном мржњом, којом они нас обасипљу.“ Томе би се могле додати и неке ограде од правашких изјава објављених у Супиловој *Црвеној Хрватској* и сплитском *Народу*, „да ће Бугари и Хрвати спасити славенски Балкан, што је једно као да је рекла, да нас Србе треба искоријенити“ (1, I:389).

Свemu што смо навели могле би се додати још само неке појединости из прошлости „хрватских“ Конавала. Према *Енциклопедији Југославије*, Конавли до 12. века признају власт Ви-

зантије, а „поткрај XII ст. улазе, заједно с осталим приморским областима од Неретве до Бојане, у склоп немањићке Србије. Након њена распада држе их разни српски династи, а 1378 долазе под власт Босне. У доба слабљења централне власти у Босни и поткрај XIV ст. Конавлима владају разни феудалци. Године 1419 Дубровачка Република купила је од Сандаља Хранића источни дио Конавала, а 1426 од Радослава Павловића „њихов западни дио” (2, књ. 5:300; уп. и 4, 75 и даље). Ако су, dakле, Конавли припадали најпре *српској* држави, касније *српским* династима из Босне, и ако их је Дубровник купио од *српских* великаша, само правашка памет може тврдити да су Конавли „по историјском праву *хрватски*”. О томе сведочи и један детаљ који се у правашкој литератури никако не помиње: све старије цркве у Конавлима оријентисане су по православним канонима, с олтаром на истоку; не знам како је то сада у другим „похрваћеним” српским областима, али се може додати да се и сада католици у Спичу са православцима споре око права богослужења у таквим црквама.

Хрватске претензије према Боки, као и даље према српским просторима до Бојане, такође су биле засноване на фантаzmама о „Црвеној Хрватској”, али се ни тамо не може наћи ни на један запис у коме би се могло и поменути „хрватско име”. И то је сасвим разумљиво ако се види да о томе нема података ни у Дубровачкој околини до западне половине Пељешца и зато овде, засад, помињемо само две појединости: „У Боки нема Хрвата, али их треба помоћу вјере створити, а вјера је најбоље оружје при освајању нискијех духова”; Хрватима се приговара да „kadri niјесу ни своје чувати а камо ли хрватство ширити где га никад није било”. Да у својим фалсификатима прелазе сваку меру доброг укуса, показују и тиме да је *Пучки лист* 1893. објавио „једну покрупну слику” Србина из Рисна, „у народном рисанском одијелу, а испод слике стоји написано »Хрват (?) из Рисна у Боки«... иако у опћини Херцегновској и Рисанској нема ни пилета похрваћена” (1, II:90). „Ако Бокељи говоре језиком и држе обичаје исте као и народ у Србији и Црној Гори, ако су у Боки живе традиције и успомене из прошлости српске, ако Бокељ и сад о Хрватима збори као о туђем народу и називање их »Кробатима«, како и по чemu смије их хрватски списатель Хрватима прозивати” (1, II:127).

Хрватска за коју се до почетка 18. века није знало ни где се налази ни којим се језиком у њој говори почела се „ширити”

после појаве књиге Павла Ритера Вitezoviћа *Croatia rediviva* (1700) која је „постала приручник за један нов правац у политици употребе Хрвата за циљеве германског ширења на европски Југоисток”. По његовом тумачењу, Хрватска је била у „границама од Балтичког до Црног мора”, а назива „сав териториј сјеверно од Дунава *Сјеверна Хрватска*, јужно од Дунава *Јужна Хрватска*, која се потом дијели на *Бијелу и Црвену*, с тиме да *Бијела* обухвата Приморску, Средишњу, Међуријечну и Алпску, а *Црвена* Србију, Македонију, Бугарску и Одризију (Румуњску)”. Тако се, dakле, показује да су, по Ритеру, „сви Славени хватскога, тј. илирскога подријетла и насељавају териториј некадашњег Илирика”, а „међу Славенима управо је хватски језик средишњи”. Због таквих фантастичних конструкција, као и због утицаја који је имао на Гаја и Старчевића, данашњи хватски историчари налазе основу да Ритера прогласе „конструктором нације”, то јест њеним „својеврсним утемељитељем (founding father)” (1, I:43-47). Полазећи од такве логике, сва каснија настојања хватских политичара била су усмерена на то „да Хватску, хватско име, Загреб, начине средиштем не само Славоније и Далмације него и целог јужног Славенства” (1, I:390). И то у приликама када се, рекосмо, о Хватима није знало ни ко су ни где се простиру и када се илирски језик односио једино на Србе: да је било друкчије, Хватима не би био потребан Илирски покрет, то јест *покрет за прелазак на српски језик*. О томе је Тому Маретић оставио занимљиво свеочанство: „Препорођај Хватске је потекао у првом реду од прваках из Загреба, онда од браће, која нису... сасвим чисте крви, као што су они Хвати, који живу с нама Србима заједно, било у некадашњој крајини, било у Славонији... Да су на против прави, чисти Хвати тај покрет о препорођају Хватске водили, неби он никад добио онај правац, који му се прије петдесет година дао. Не би онда Гај писао у »Нар. Нов.« г. 1835. и после у »Даници« кајкавским нарјечјем, него би писао чисто хватским нарјечјем” и „сасма је природно, да је онда Гај рекао: »Зашто да ми тим локалним дијалектом пишемо: примимо србски или штокавски језик, којим се служи и велики дио хватског народа... Да су чисти Хвати руководили тај покрет препорођаја..., не би дошло до Илиризма, не би дошло до Југославенства, него би чисти Хвати сачували чисто и чврсто народно хватско обиљежје с једне стране, а с друге би ти прави Хвати знајући, како се живи у Крајини и у Славонији са Срби-

ма одржали би слогу и љубав и према њима” (1, I:15 – стено-графски запис са саборске седнице 22. 12. 1895).

Хрвате су кроз историју увек предводили странци. После губитка самосталности (1102) Хрватска је вековима потпадала под Италију и Аустрију, касније и под Мађарску, и није чудно да су и у догађајима о којима овде говоримо у одређивању хрватске судбине одлучну реч имали странци, најчешће „похрваћени” Немци (Павле Ритер Вitezović из Алзаса, Људевит Гај из Бургундије, Јосип Јурај Штросмајер из похрваћене нечке породице у Осеку, сарајевски, касније и загребачки, надбискуп Штадлер из Горње Аустрије, Јеврејин Јосип Франк из Мађарске (који „домаћи” језик никада није научио, те је своје новине у Загребу издавао на немачком језику – *Agramer Presse, Kroatische Post*), а њима би се могли прикључити и „похрваћени Срби” Анте Старчевић и Анте Павелић, обојица из Лике (Павелић по рођењу из Херцеговине, а обојица старином из Струге Влаха). Како се види, Хрвати имају више „очева домовине”, од Ритера, преко Старчевића и Павелића, до Туђмана, али међу њима рекло би се да нема Хрвата (а двојица су међу њима, ето, и бивши Срби).

Литература:

1. Душан Берић, *Хрватско праваштво и Срби, I-II*, Нови Сад 2005;
2. *Енциклопедија Југославије*, Загреб (лат.);
3. Никола Жутић, *Срби римокатолици шакозвани Хрвати : „Срби сви и свуда” : хрватске земље без Хрвата*, Земун 2006;
4. Јеремија Д. Митровић, *Србство Дубровника*, Београд 1992;
5. Марко Самарџија, *Хрвати у ћизв. Војводини. – Хрватско слово*, Загреб, 10. вељаче 2006, 2-3 (лат.).

*Довршено 10. марта 2007. године.

Какви тесари – такав и језик

Чињеница да је црногорска власт оформила (тринаесточлани) савјет за кодификацију „црногорскога језика” показује да она не престаје да срамоти и Црну Гору и црногорско име. Та власт не зна да утемељивање језика траје вјековима и да у томе послу пресудну улогу имају и народни геније и најумнији његови представници.

За Црну Гору то не важи: њена власт мисли да те послове може, трупачке, да обави буључак незналица за које нико није никад чуо, нити се зна откуд су се окупили, нити која их је памет за те послове квалификовала. Међу њима има један стари књижевник (Чедо Вуковић) који је заборавио да на вријеме умре па искористио прилику да се брука (kad се већ друкчије не може уписивати у људе од имена и достојанства). Има тамо и још један књижевник (Мирко Ковач) који се давно исписао из народа коме су једино припадали његови преци, па није ни чудо што истрајава на свом отпадништву. И има тамо један лингвиста (женскога рода, Рајка Глушица), чије је крхко здравље власт искористила да је застраши. И има један ангlista (Игор Лакић) који ће савјету објаснити како су настали *амерички језик, канадски језик, аусијалијски језик, новозеландски језик* и разјаснити њихове стандардизационе механизме, односно објаснити како је настало оно што не постоји. А за остале „савјетнике” тешко да и њихови најближи знају чиме се баве: за неке се вели да су књижевници, за неке да су лингвисти (један је чак и марксиста), али у њиховим браншама за њих нико није чуо ни у улици у којој имају пријављено боравиште.

За послове који су им стављени у задатак изабрани су, дакле, најбољи представници *црногорске* памети: они који не знају ништа и којима је једино речено да слободно иду у крађу, а да ће за све што украду имати највишу државну заштиту и, по врху свега, државне ордене.

Истесаће они и језик и *црногорски*. Према свом обличју и својој памети.

*Под насловом као овде, и наднасловом *Лингвиста Драгољуб Пећински о намјери власници да стандардизује црногорски језик*, објављено у: *Дан Подгорица*, 15. фебруара 2008 – изјава С[ветлани] Ћ[етковић].

Псовка

Џорџ Кенан, шеф стратешког тима у америчкој државној управи, рекао је да САД, са својих око 6,5% светског становништва, држе 50% светског богатства и нагласио да је „наш највећи задатак у наредном периоду да осмислимо такав облик односа који ће нам омогућити да задржимо ову несразмерну позицију. Да бисмо то остварили, морамо се ослободити свих сентименталности и сањарења и сву пажњу усредсредити на непосредне циљеве Америке”, и у том смислу „престати расправљати о нејасним и нестварним циљевима попут животног стандарда и демократизације. Ускоро ћемо морати наступити непосредно с позиција силе”.

Кенан је то рекао 1948. године и „признао” да су се по том обрасцу Американци понашали и раније, када су почели да извозе демократију, најпре по Латинској Америци, а затим свуда по свету. Ј иза себе свуда остављали пустош. У Гватемали, Бразилу, на Кипру, у Кореји, Аргентини, Вијетнаму, недавно у Србији, а сад у Ираку, Авганистану и другде... И јасно је да они нису ни умели друкчије: Америка је сама настала на беспримерном злочину, оном који је у њеној историји остао записан као „крчење шума и Индијанаца”. А ту судржаву, и иначе, утемељили криминалци, они за које није било више места у европским затворима, па су пребачени тамо откуд се не могу лако вратити. При томе, њима су се приклучивали и авантуристи најразличитијих обележја; тамо је „установа ропства доживела другу половину 19. века, а расна дискриминација средину овог... Та се земља издваја високом стопом криминалитета и предњачи у идолатрији новца, уживању дрога, разним первверзијама и сиди, а као своје цивилизацијске тековине нуди свету кока-колу, хамбургере и рок музику”. (И сада нам враћа далеке потомке онога људског талога који им је Европа испоручила пре више векова да, „по демократском налогу”, својим присуством опогане сваку стопу земље у којој се нађу).

Америка се у својим пројектима за освајање света увек ослањала на корумпиране владе, најчешће повезане с наркокартелima и криминалним организацијама и њих подржавала и финансирала – све док не би нашла још јефтиније. (Таква се роба, и иначе, на моралним ђубриштима увек лако налазила и о томе сведочи и начин на који је Америка признала да је – како је

и објављено у нашој штампи – у онај „Отпор” и његову „песницу” уложила четрдесет три милиона долара, а касније у Liberalno Demokratsku Partiju – како се сама представља – осамнаест милиона.)

Таква Америка продужила је у Југославији тамо где су се зауставили Павелић, Броз и њихови ватикански заштитници и штићеници: заједно су направили седам марионетских држава (ускоро ће и осму), па сад немају разлога за бригу; економски су их опустошили, бацали их у ропство Међународног монетарног фонда, обогатили их осиромашеним уранијумом, на власт истурили противе, скубаре, наркомане, педере и сличне моралне креатуре, војску им свели на ранг ватрогасних друштава, а америчке капларе окитили генералским чиновима.

Такве слуге таквих господара могли су да се одрекну српских корена и да Косово и Метохију дефинитивно издвоје из Србије и да их предају онима који су тамо све разорили, а ништа нису изградили. И то су чинили по истим обрасцима по којима и њихови ментори и заштитници, најпре као турски баши-бозук, а потом и онај „модернији”, европски. Косово и Метохија, мора се и то рећи, „запутили” су се из Србије давно, први пут формално на комунистичкој Бујанској конференцији, одржаној од 31. децембра 1943. до 2. јануара 1944. године, у селу Бујану, на северу Арбаније, уз учешће 44 Арбанаса (и Шиптара) и свега седам Срба (и Црногораца); основни закључак те дружине био је да „осећају дужност да укажу на прави пут... да се Шиптари са Косова и Метохије уједине са Албанијом”, путем „заједничке борбе са осталим народима Југославије против окупатора и њихових слугу”. Тај курс настављен је непосредно по „ослобођењу” кад је Србима, прогнаним отуда непосредно по капитулацији Краљевине Југославије, забрањен повратак на своја огњишта, а отворен пут дивљој шиптарској колонизацији из Арбаније. Две године касније Енвер Хоџа дошао је у Београд да, у складу с обећањима која је раније добио од Броза, „преузме” Космет, али Сретен Вукосављевић, као министар за аграрну реформу и колонијализацију, одбио је да потпише наредбу о исељавању преосталих Срба с тих простора. Енвер Хоџа вратио се празних руку, али је зато над Србима отпочео заједнички шиптарски и државни терор – који ни до данас није престао. (Приликом доласка у Србију, пре њеног „ослобођења”, Броз је и иначе наредио да се „према Србији има понашати као према окупирanoј области”).

Судбина света одавна се одређује у вашингтонским бриселским, хашким, ватиканским и другим демократским борделима и старе истрошене проститутке могу изгледати као девице у поређењу са старим и истрошеним америчким и европским демократијама: оне прве трговале су с оним што су *једином имале*, а ове друге сатирале су народе и државе – да би *шићо више имале*. У име демократије убијали су сви амерички председници, од првога до овога малог последњег, убијали су Хитлер, Лењин и Стаљин и сви други велики и мали диктатори и кад би се о томе могли направити и неки мали биланси, чак и најповршнији, показало би се да је у име демократије скинуто неупоредиво више људских глава него у име свих других рачуна који су људским главама подмиравани.

Косово и Метохију убила нам је (таква) „демократија“. И зато ту реч, увек када је чујем, доживљавам с мучнином као простачку псовку. Нарочито када је чујем од оних наших предводника који све своје силе и обе моздане вијуге залажу да нас „*одведу у Европу*”, а којима добар српски домаћин (док је таквих било) не би без надзора поверио ни три овце да их *одведу* до најближег чаира.

Домаћини су знали да такве чобане треба увек држати на оку, а данас би било занимљиво завирити у њихове полицијске или здравствене (код неких и наркоманске) досије, јер би се тада показало чиме су то они задужили своје газде и њихову „демократску“ и финансијску подршку за разарање народа за чије се предводнике кандидују.

11. март 2008.

* *Лепотић Матици српске*, књига 481, свеска 4, април 2008, 592-594, под насловом *Демократија као йсовка*.

Распродаја српског језика

Отворено писмо

1. *Народној библиотеци Србије*
2. *Институту за стандардизацију Србије*

Ових дана објављено је „међународно признање хрватско-
га језика”. Учињено је то тако што су „измјеном постојећих
трословних ознака хрватскога и српскога језика из норме ISO
369-2 (sic!) у међународну класификацију језика коначно уве-
дена два потпуно развојена језика, и то: хрватски језик с кодом
хрв и српски језик с кодом *срћ*. Дотад је за хрватски језик вриједила
ознака *срц* (Serbo-Croatian-Roman), а за српски језик *сцц* (Serbo-croatian Cyrillic) које су ознаке третирале та два
језика као један језик... Одвајање хрватскога од српскога јези-
ка, из норме ISO 6392-2 (sic!), прихваћено је одлуком од 17. лип-
ња 2008., која ће се почети примјењивати од 1. рујна 2008., док
се ознаке *срц* и *сцц* у постојећим записима не ће мијењати ре-
троактивно. Ова је измјена донијета на захтјев Националне и
свеучилишне књижнице у Загребу уз пристанак Народне би-
блиотеке у Београду. Захтјев је супotpисао Институт за стан-
дардизацију Србије и Хрватски завод за норме у Загребу. До
ове измјене не би дошло да захтјев Националне и свеучилишне
књижнице нису подупрле и супotpисале споменуте установе
из Београда.”

Тако су, сазнајемо из хрватских извора, Народна библио-
тека Србије и Институт за стандардизацију Србије осрамоти-
ли и српски језик и српску књигу. „Хрватски језик” може при-
падати тзв. „полицентричним језицима”, али та чињеница не
може обеснажити ону много значајнију: Хрвати су, при kraју
19. века, преузели *српски језик*, што су, до пре коју деценију,
потписивали чак и многи од оних хрватских лингвиста који
данас „заступају стајалиште о аутоhtonom постојању хрватско-
га језика као главне ознаке националног идентитета”. Када го-
воре о свом националном идентитету, хрватски лингвисти (и
не само лингвисти) забаштују макар две чињенице:

1) Хрвати су се сами одрекли своје *чакавшићине* и, најпре,
„присвојили” *кајкавшићину* (која је била словеначка), а од пре
стотинак година и *шишокавшићину* (која је била, и остала срп-
ска). Тако је Хрватска постала највећа колонијална сила у мо-

дерној Европи, а то су јој (у пролеће 1945) притврдили и комунисти **наредбом** да сви католици у Југославији *морају бити Хрваши* без обзира на то како се лично изјашњавали. Такви „нovoхрвати”, разуме се, имају озбиљних проблема са сопственим идентитетом: одрекли су се онога што је било њихово, а још нису сасвим заборавили да су били „нешто друго” и да је то што сад сматрају „својим” некад било туђе; многи од њих добро памте како су то туђе „освајали”.

2) Хрватски лингвисти још не схватају да се језик одавно не сматра елементом националног идентитета и да на свету има мноштво нација које говоре „туђим језицима”: немачким се говори у Аустрији, али нема „аустријског језика”; у Северној Америци и Аустралији још се говори енглески, а нема ни „америчког”, ни „канадског” ни „аустралијског језика”; у Латинској Америци говори се и шпански и португалски, а још нема ни „мексичког” ни „бразилског језика”; Швајцарској се не спори национални идентитет, али тамо још нико није чуо за „швајцарски језик”...

Народна библиотека Србије и Институт за стандардизацију Србије потписали су Хрватима „признање” да „хрватски” и српски нису један језик и тиме потврдили да не знају ни шта је језик, ни шта је књига, ни шта су то стандарди. Сад ваља очекивати да ће то исто они потврдiti и Бошњацима и Црногорцима, мада међу онима првим озбиљни научници још не знају шта је то „бошњачки језик”, а међу онима другим „лингвисте” предводи Бранко Бањевић – који се представља као „пљесник”! Ако су, дакле, сви „језици” које помињемо изведени из српског (и стога се морају сматрати његовим „заперцима”), јасно је да су и разлике међу њима неупоредиво мање него међу онима које смо напред поменули. И такође је јасно зашто је то тако: за „хрватски језик” тек се пре неколико деценија почело тврдити да српском „није ни налик”, „бошњачки” се одвојио пре петнаестак година, а „црногорски” се још налази у пеленама (и свакако је зато још увек тако препознатљиво *жућ*).

Хрватски лингвисти добро знају да је „њихов језик” *српски*, и да су они преко њега само *шрелейили другу ешкешу*; сада им заиста не преостаје ништа друго него да га „преутемељују” некаквим „декларацијама”, „меморандумима”, „промеморијама”, „договорима” или да на свим странама траже „признања” да таквога језика нема нигде у свету. Од њихових напора, међутим, нема озбиљних резултата: с њега се никако не могу ук-

лонити Вукови бркови, при чему је сваком јасно (осим, тако се чини, неким хрватским лингвистима) да та појединост хрватском националном идентитету нити шта може додати нити одузети: ако постоји *хрватска нација, она ћосћоји и без језика, односно и са српским језиком.*

Хрватски су проблеми друге природе и за њих су Народна библиотека Србије и Институт за стандардизацију као лек понудили заштитену водицу, а српски језик, српску књигу и српску културу врло успешно осрамотили.

И показали да они који су о томе одлучивали, може бити, владају неким посебним „вештинама”, али да се међу њима нашло много више зле воље него знања и памети.

*Писмо је написано 20. септембра 2008. године, али ниједан од адресата није на њега одговорио, по већ устаљеном правилу да *Професору нема ко да ћиши.*

О Црногорцима и монтенегринима

Језик, књижевност, узори

Коријени. Црногорци су, од давнина, потомци стarih Срба-Зећана и, однедавно, стarih Срба-Херцеговаца и од тих чињеница полазим у разматрању назначених питања. Црна Гора, крајем 18. вијека сачињена од четири нахије, до окончања балканских ратова (1913) *освојила* је српска Брда, пола источне Херцеговине и пола Рашке области и тако, у том недугом периоду, као ријетко која европска империјална сила, успјела да за неколико пута увећа своју изворну територију. И све се могло поднijети док је она била *српска држава* и док никоме није падала на ум могућност да би се те старе *српске* области могле одметнути и од себе самих и од своје историје и традиције.

О томе како је одметништво припремано и на чему је засновано, писао сам и спорио с његовим заговорницима и присталиштама више од четрдесет година и мало шта више о томе могу рећи. Чинио сам то у много текстова сабраних у својој књизи *Школа немушићог језика*, Нови Сад 1996, дуго не схватајући да је та расправа бесмислена управо зато што заговорницима идеје о самосталном „црногорском језику“ научне чињенице никад нису ништа ни значиле (нити су их они разумијевали) и зато сам касније њихову „лингвистику“ означио као *аветину*. А кад је аветнула и држава и такву „науку“ озваничила и кад ју је секретар општине колашинске увео у Устав, даље су расправе изгубиле сваки смисао и сада се може једино подсjeћати на старе дијагнозе и упозоравати на оно што ће се даље догађати са Црном Гором и Црногорцима.

Стари и нови Црногорци. А да би се разумјело све што се додогоило, може се рећи да су Црну Гору стварали и одржали неки друкчији Црногорци: они који су знали „праведну цијену“ и људској ријечи и људском образу. На пословима њенога растања последња је ријеч, међутим, припада онима који стару најуку никад нису успјели разумјети.

И није чудно што су се нови Црногорци тако силовито размахнули кад стarih више нема (последњи од њих изгинули су под Скадром, на Брегалници и на Мојковцу, а оно што је тамо претекло довршили су ови нови и њихови учитељи по црногорским и херцеговачким јамама, на Неретви, у Кочевском рогу,

на Зиданом Мосту, на Голом отоку и свуда куда су допирали). Стари Црногорци вазда су знали ко су им били ћедови и праћедови, многи су од њих знали и по десетак својих предака, а често сам сретао и оне који су их знали и преко двадесет. Ови нови не знају ни ко им је отац, многи мисле да је то био Маркс, неки су оца (а неки *оца очина*) препознали у Брозу, а они који нису ни толико научили увјерени су да је био дукљанин. Стари Црногорци знали су да свако застиће умире погледом (а ако то није помагало, жене су га лако смиривале љукачем). Ови нови свако застиће проглашавају моралним узором. Стари су Црногорци сваки несојлук затуцали чим му се појаве прве назнаке. Ови нови његују га и величају као највиши морални подвиг. Стари Црногорци сваки су аветлук држали на оку и пазили да се не отме и не подивља. Ови данашњи његују га као највиши досег мудrosti. Стари Црногорци имали су изнад себе Бога, испред себе попа и учитеља, а око себе браћу, кумове и пријатеље. Ови данашњи изнад себе имају Солану, испред себе буљук дукљанских академика, а око себе перјанике и тјелохранитеље. Стари Црногорци братску и пријатељску нејач бранили су до потоњега даха. Ако не могу (или не смију) напasti на оца, ови данашњи подичиће се тиме што ће на његово дијете напућникати пашчад. Стари Црногорци поштовали су људске гробове као највећу светињу. Овима новим такве су светиње „пасја гробља”, а узори они који су најприје убили оца, послије у томе тражили „спону с античком трагедијом”, а сада тврде да немају „ниједно српско крвно зринце” (источила тамо где су им очеви искрварили). Када се старим Црногорцима дешавало да прејвере, они су то чинили или из љуте невоље или из ината и никад се тиме нису дичили. Ови данашњи превјеравају од зора и своју покорност пред туђом окупацијом представљају као највиши подвиг и морални узор пристајући на то да је њихов знатан дио још увијек старији од „своје нације” а огромна већина и од „своје цркве”. Или стајући иза дукљанина-академика који досад није припадао само оним нацијама у чијим му културним центрима није објављена ниједна књига.

И широко им је да то чине откад су Ловћен скратили за главу (па их отуд не гледају више ни Свети Петар Цетињски ни Његош) и откад се над њих наткрилила она нова Мештровићева соцреалистичка задружна штала.

А за све то што се с Црном Гором и Црногорцима догађало последњих деценија, како су ми то својевремено разјасниле не-

ке либералке, најзаслужније су нове Црногорке. Јер док су се Црногорке јакале с Црногорцима и Херцеговцима и с њима мијешале ноге – оне су рађале Србе (*Мићуновић и збори и твори / Србкиња га још рађала није / од Косова а ни Ђрије њега*), а откад су се, у новије вријеме, на тим пословима усупониле с црвенима, жутима, зеленима и сваком другом вјером, сврнуло се и Црној Гори и Црногорцима и лако их је разумјети што више не знају ни ко су ни чији су. (У *Слову* број 22, на странама 31-31, Драга Бојовић пише да су се неке од њих преселиле у „разочаране Црногорке“ и да ће убудуће тумачити науку о неким другим језицима).

Како ничу језици. О „црногорском језику“ не може се озбиљно говорити будући да је таква прича једнако бесмислена као и она о „хрватском“ и „бошњачком / босанском“. Разлоги томе сасвим су банални: никаквим новим „националним етикетама“ прелијепљеним преко свих тих „језика“ не може се скрити њихова српска суштина. Хрвати такве послове „раде“ већ деценијама, али њихову суштину не могу избрисати ни признања Ивана Броза (1852-1893), Томе Маретића (1854-1938) и Фрање Ивековића (1834-1914) да су „хрватски језик“ утемељили искључиво на дјелима Вука Каракића и Ђуре Даничића (и зато га притврђују „декларацијама“, „меморандумима“, „промеморијама“ и сличним вербалним подупирачима); (у некрологу Ђури Даничићу, у *Раду ЈАЗУ*, Загреб 1885, 134, написао је Армин Павић да је „о Даничићево име везана читава историја постања нашега књижевнога језика хрватскога или српскога, којему је Каракић ударио темеље, а покојник га је доградио“). „Бошњаци“ признају да о „свом језику“ понешто могу преписати од Хрвата и с тим циљем њихова „Национална библиотека“ кренула је у пљачку српске књижевне баштине и њено „превођење на »бошњачку« обалу“. Црногорци су у том погледу у најсмјешнијој ситуацији: они још нису стигли до фазе писмености и не знају ни како се нешто може преписати ни зашто би се то чинило (а онај који их је научио свему ономе о чему није знао ништа – више им не може помоћи).

Нема других. И јасно је зашто је то тако: по штокавским просторима, до почетка 20. вијека, нема помена ни о једном народу осим о српском нити и о једном језику осим о српском. О томе је за Славонију, рецимо, Матија Антун Рељковић (1732-

-1798) у *Саћију* оставио директно свједочанство да је свој језик називао српским (*Ваши стари јесу књигу знали / српски штили, а српски писали*”), а Петар Матија Катањчић (1750-1825) из Валпова, нешто млађи његов савременик, свједочи да је „кајкавштина (*Carniolica*) језик словеначки, док му је чакавштина језик хрватски”; он зна да „Хрвати живе западно од линије повучене од Драве, па кроз Мославину до утока реке Цетине у Далмацији”, да „Црногорци, Србијанци, Бошњаци (наравно разумевајући ту и Ерцеговину) и Срби у Угарској – и то са обе стране Дунава, говоре једним истим језиком којим и Далматинци”, после чега за штокавштину „изречно каже, да је језик илирски *Illyrice*”, тј. српски. Што се Цетине тиче, Милан Будимир у свом раду под насловом *Вино тију баше сарајевске* пише да је та река била „граница између српских и хрватских досељеника”, а А. Рендић и Радослав Катичић тврде да је она „оштро раздвајала два типа ономастичке формуле на илирско-катинским натписима”; ријечју *Бошњаци* раније су означавани искључиво *Срби из Босне*, док је данашње њено везивање за *босанске муслимане* само идеолошка „тековина” и неки је аутори с правом стављају у наводнике.

Како у Славонији – тако и у Босни. И то најбоље потврђује надбискуп сарајевски Јосип Штадлер (1843-1918, устоличен 1882. у малој брвнари, пошто католичке цркве у Сарајеву тада није било) жалећи се резигнирано да чак ни фрањевци „данас више нису никакви Хрвати, сви они себе сматрају Србима”.

А у Херцеговини – исто као и у Босни и Славонији: када је загребачки *Vijenac* 1890. позвао „мостарске Хрвате” на „народно славље у Макарску”, један савременик записаће да тамо нико не зна за Хрвате и додаје: „Ће ће у Мостару бити Хрват, кад је Мостар главни град »Војводине св. Саве«, у коме су вазда живјели чисти Срби од три вјере”. Тек коју деценију касније, „Срби закона римскога” окренули су се за Антом Старчевићем (1823-1896), а они „закона мухамеданскога” – за Сафвет-бегом Башићем (1870-1934).

О „хрватству” у Далмацији помињем само чињеницу да је тамо био премоћан број Срба и да уз њих „имаде и Србах католиках”, а кад су у Земаљском сабору у Загребу почели напади на српску тробојку (1895), испоставило се да је она била заједнички симбол и Срба православних и Срба католика.

О Хрватима у Дубровнику наводим само двије појединости: 1) Франо Супило (1870-1917), уредник *Црвене Хрватске*,

после Гундулићеве прославе 1893. објављује да је „Дубровник за хрваство освојен”. Питање је: а чији је дотле био? Ако се некоме не допада одговор да је био српски, чиме ће доказати да је био „хрватски” будући да се своје никад није *освајало*; 2) Рафо Богишић (1925) записао је да се „коначна асимилација Гундулића и његов свеукупни улазак у хрватску културу одиграо на прагу новога времена, у вријеме препорода”. И двоструко преварио: то се дододило у пролеће 1945. кад су комунисти наредили да сви католици морају бити Хрвати без обзира на то како се лично изјашњавали, а кад је „у вријеме препорода” у Загребу објављен *Осман* (1843) – он је тамо примљен као и свака друга књига на страном језику (тај „страни језик” у овом случају био је српски). Тако је Гундулић први пут „чуо да је Хрват” – триста година после своје смрти!

Знали су стари мајстори. Све наведене појединости (а могло се поменути и мноштво других, које нуде Душан Берић у књизи *Правашићво и Срби*, Нови Сад 2005, и Никола Жутић у књизи *Срби римокатолици шакозвани Хрваши*, Земун 2006) свједоче о томе да источно од Мославине и Цетине, практично – до јуче, није било другога народа осим српскога; не само код фрањевца Иве Фране Јукића, већ и код Александра Фјодоровича Хильфердинга, руског историчара и филолога, и других путописаца, читамо да тамо где се католици нису изјашњавали као *Срби* – они су били *католици*, али не и *Хрваши*. Најмање је могуће да је друкчије могло бити у Црној Гори – која је и од Цетине и Мославине најудаљенија. И то су једнако знали и сви Црногорци, и они учени и они неписмени, и њима за то нису били потребни никакви докази мимо оних које су сами носили у себи, а најљепше их уобличили Његош, Марко Миљанов, Љубиша и књаз/краљ Никола (да само њих издвојим). Ако су сви они то потврђивали својим дјелом, при kraју 19. вијека овај последњи то је учинио и статистичким податком да у Црној Гори има 95 процената Срба и 5 процената Арбанаса, а неколико деценија раније Милорад Медаковић записао је да су „Црногорци по народности Срби и сви говоре српским језиком. У свој Црној Гори један је језик, нити се чује други језик осим српског”. То је Медаковић записао у својој књизи *Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад 1860, а ја сам његов навод поменујо још 1972. године, у вријеме кад је у Црној Гори било много више Срба него комуниста и монтенегрина заједно. Ипак, о

свему томе највише је докумената сабрао и најљепших потврда доnio Предраг Вукић у свом раду *Србство у Црној Гори*, Цетиње 2004 (и сад би било занимљиво видјети колико је унука и праунука тамо поменутих Срба, у наше дане, промијенило националну чапру), Недавно се Вукићу придружио и Милош Окука доносећи податке о називу језика у Црној Гори од Његошева времена до данас, чиме је употпунио налазе Василија Ђерића, објављене 1914. године у књизи *О српском имену по зајаднијем крајевима нашећа народа*, да је од 19. до почетка 20. вијека српски језик у Црној Гори поменут 90 пута.

Знали су, како видимо, стари свједоци докле се простирао српски језик и ко је њиме говорио и о томе је тек ново вријеме донијело „нову памет”: најприје су, како рекосмо, Срби-католици промијенили националну чапру (и отишли у „Хрвате”), у наше вријеме то су успјели и Срби-мухамеданци (и отишли у „Бошњаке”), а сад се и Црногорцима учинило да ће им бити шире и лјепше ако се придруже својим узорима (и оду у „монтенегринере”). Свима њима, међутим, заједничка је једна банална појединост: они су лако могли промијенити и вјерски и национални идентитет (и за то у свијету има мноштво паралела), али језички идентитет не може се ама никако промијенити; он стално, и упорно, подсећа његове носиоце на отпадништво, при чему се као једини излаз из такве психичке трауме намеће – затирање памћења о отпадништву, а када се то покаже као неуспјешно, у следећој фази прелази се на уништавање свједо-**кâ** таквог отпадништва. Хрвати и „Бошњаци” досад су у таквим својим напорима били врло успешни и у 20. вијеку потврђивали их кад им се год указ(ив)ала прилика. И то најуспјешније, и заједнички, чинили по херцеговачким јамама и у Јасеновцу (муслимани су тада били „хрватско цвијеће”), али су то знали и појединачно (као у „блеску” и „олуји”, на примјер, или у Сарајеву и Подрињу), а успјешно су то чинили и међусобно (као бивши Срби, у главном граду „Војводине светога Саве”, Мостару, рецимо).

Учење злу. Црногорци се у таквим пословима још нису испробали, али се припремају за прву прилику која ће им се укazati. И на то их упућује и власт силом незапамћене државне репресије. У Црној Гори Срби су сведени на грађане последњег реда, гасе се гласила са српским предзнаком, људи се остављају без посла и без наде да ће га икада наћи, на Филозофском

факултету у Никшићу гаси се катедра за српски језик, прогоне квалифиkovани наставници и доводе тесари из радионице онога који о лингвистици није знао ништа, мијењају се наставни програми (на свим нивоима школовања), са циљем да се тамо затре српско име и у таквим се настојањима не бирају средства. Како се то чини, много боље од мене знају многи сарадници и читаоци *Слова*, а ја ћу овде поменути само један опскуран пример којим се то потврђује: Библиотека Филозофског факултета у Никшићу купила је на Сајму књига у Београду од Издавачке књижарнице Зорана Стојановића из Новог Сада књигу Лазара Вркатића *Појам и биће српске нације* и о томе добила фактуру по којој је књигу требало платити. Но, после извјесног времена издавач је телефоном замољен да пошаље нову фактуру из које ће бити испуштене оне двије ријечи из назива, с образложењем да се у финансијским документима српско име не смије појавити (књига се може „склонити”, а финансијски документи морају се чувати не знам колико времена и увијек се ставити на увид званичницима који их затраже, а ни декан неће потписати налог за исплату). Издавач је, разумије се, такве разлоге „уважио” и послao нову фактуру, с назнаком *Појам и биће*, Лазар Вркатић, „Валута: 22. 03. 04.” По томе се данашња црногорска власт може упоредити с оном окупаторском аустријском из Првог свјетског рата, а од ње се нису разликовале ни оне које симболизују Анте Павелић, Фрањо Туђман и Алија Изетбеговић.

Како се то ради. Процес превјеравања и промјене националног идентитета увијек је би(ва)о и дуг и трауматичан, а да би се народ „дисциплиновао” и присилио на то, често се догађало да су његови предводници сурово прогањани и онемогућавани у настојањима да народ заштите пред државним терором и настојањем Ватикана да га поунијати и покатоличи. Данашњи црногорски званичници и у томе су врло „иновативни”: предсједник Црне Горе одније је папи Бенедикту XVI Конкордат с потписом књаза Николе из 1886. и званично кандидовао Црну Гору за прелазак у католичанство чак и пре него што римокатоличка црква тамо почне да мисионари. У пословима растакања Црне Горе и њеном препарирању и припремању да пређе у оно што никад није била, водећу улогу, дакле, преузели су сајми највиши државни функционери. Уз већ поменутог предсједника државе, добар је за то примјер и Светозара Ма-

ровића, последњег предсједника оне „сурогат-државе” еуфемистично одређене као *Државна заједница Србије и Црне Горе*, који је из своје београдске „државничке фотеље” припремао референдум за одвајање Црне Горе, по истом оном обрасцу по коме је то пре њега учинио Стјепан Месић (подсјетимо да је он славодобитно реферисао шефу да је „задатак извршио” и да државе Југославије, чији је предсједник био, „више нема”). И тиме ће историја обожицу уписати као „државнике” с мало памети и нимало морала. Маровић вели да је увођење „црногорског” језика „политичка одлука”, да се раније изјаснио „да говори српски”, да сад жели „да га наслови црногорским” и да је „то питање избора”. На црногорском политичком пазаришту може се, ето, „изабрати” и шаруља, може и боја очију, па зашто не би могао и језик. Стипе Месић, као Маровићев узор, чудно је оригиналан у другом смислу: „У Другом свјетском рату Хрвати су два пута побиједили и ми немамо разлога ником се ис-причавати... Ми смо два пута побиједили, а сви други само једном. Ми смо побиједили 10. travnja (10. априла 1941. године, на челу с Антом Павелићем – ДП), кад су нам силе осовине признале Хрватску, и побиједили смо послије рата (уз Јосипа Броза – ДП), јер смо се нашли... опет с побједницима” (*Kurir*, 11. децембар 2006, 5).

И погријешио је, dakako, будући да су Хрвати извојевали много више побједа, од којих је најчувенија она у Јасеновцу, у коме су „побиједили” више од милион „борбених” логораша, скоро све Срба; београдска *Дуža* од 22. 2. – 7. 3. 1986, на 6. страни, цитирајући Потврду команде мјеста Новска о 5. јуна 1945. године, којом „Потврђујемо примитак докумената који су били закопани у логору Јасеновац који је пронашао друг Исидор Леви и предао овој Команди, а која документа садрже списак побијених лица у логору Јасеновац”, објављује и сведочење Исадора Левија да је у тим списковима било више од милион имена. Мимо тога, мора се рећи и да су Хрватима неправедно заборављене побједе из Тридесетогодишњег рата (1618-1648), које су у Њемачкој постале пословичне: „Сачувай нас, Боже, куге, глади и Хрвата”, а о којима пишу, примјера ради, Драгослав Страњаковић у књизи *Највећи Злочини данашњица : Патње и страдање српског народа у Независној Држави Хрватској од 1941 - 1945*, Горњи Милановац 1991, 24. и Вељко Ђ. Ђурић у књизи *Успаше и православље : Хрватска православна црква, Београд 1989*, 91-94.

У потрази за узорима. Такви „државнички манири” могу се срести једино тамо где се власт осваја издајом а њени „освајачи” вјерују да се могу понашати као власници и државе и народа. „Демократске промјене” у Савезној Републици Југославији (СРЈ), како се касније сазнalo, припремљене су у некаквим демократским терористичким центрима у иностранству (најчешће се међу њима помиње Сегедин). Отуда су нам дошли и „Отпор” (у *Енциклопедији Новог Сада*, књига 18 НОМ-ПАВ, Нови Сад 2001, назван „студентским и народним покретом, који је одиграо значајну улогу у политичком животу у време настојања да се у земљи успостави демократски поредак”) и његова „песница”, а најзанимљивије је да су после тога Американци објавили да су за све то платили 43 милиона долара. Знајући са каквом сортом људи имају посла, Американци им баш и „не чувају образ”, о чему свједочи и следећа појединост: „Медлен Олбрајт је изјавила да је бомбардовање СРЈ тражио известан број овдашњих политичара. Са разних страна је потврђено да су то били (Зоран) Ђинђић, (Мило) Букановић и (Вук) Драшковић. Али нису само они били на (некаквом) састанку” на коме је поднесена „молба за бомбардовање” (*Правда*, 12. мај 2008, 24). Или: „Врх Демократске странке је, од челника Европске уније, као услов за улазак Србије у Европу, између осталог затражио и да се у потпуности, на било који начин, уништи све оно што нашеј народу представља светињу”.

Према тврђењу Ђорђа А. Ђорђевића, професора и дугогодишњег обавештајца (*Правда* Београд, 8. мај 2008, 14), на списку оних које је требало уништити, нашао се и Фудбалски клуб „Црвена звезда” из Београда, „пре свега њене легенде, Драган Џајић, Владимир Цветковић, Миша Маринковић”. Помињем ту појединост зато што се присјећам давнашње ријечи Матије Бећковића да „данас више ни Цигани неће да буду Срби” и да би, како ствари стоје, „Срби могли бити једино навијачи Црвене звезде”. Те су ријечи тада схваћене као препознатљиве Матијин шеретлук, али је иза њих (о)стајало и много озбиљније значење: *Звездини навијачи данас чине највећу масу непошткујућих Срба* и због тога им ваља упрљати оно у шта вјерују.

За новим звонима. Одвајајући се од Србије и напуштајући српски језик, Црна Гора наћи ће се у тежој позицији од оне у којој су се нашли њени узори. Хрвати и „Бошњаци”, наиме, отимају српски језик и српску књижевну и културну традицију

покушавајући да их „прилагоде” и уреде према сопственој мјери. Али у томе никако не успијевају: српски језик начињен је од материјала који се не може моделовати по свачијим обрасцима, развијао се по сили своје унутрашње енергије, његови најистакнутији носиоци увијек су се опредјељивали да му служе и да их води, а на њему су се ломили само они који су покушавали да га сапну и да га дисциплинују; при томе се вазда показивало да је он прављен по мјери Филипових гусала и да никад није умio ући у пјесму ни Тренкових пандура ни Сафвет-бегових сјемена, а сва је прилика да ће се измакнути и из пјесме Милових перјаника и да ће они убрзо засвирати у неке нове дипле и дудуке. Одричући се српског језика и српског имена, наиме, Црногорци се аутоматски одричу и српске десетерачке поезије и гусала; у томе би, опет, требало да им узори буду Хрвати и „Бошњаци”, пошто и једни и други присвајају српски десетерац, а не знају шта ће са њим. У томе су, како исцрпним подацима сведочи Јеремија Митровић, посебно одмакли Хрвати објављујући десетине „похрваћених” књига српских народних пјесама „о Марку Краљевићу (»Марко Краљевић слави крсно име«), Милошу Обилићу и његовим побратимима, царици Милици и слузи Милутину, Бановићу Страхињи, Јанковићу Стојану, о Косову, о Охриду, Мостару, Будиму, о потурицама и Турцима. А о Зриновићима и Хрватској ништа”. Те су пјесме биле и остale српске, а пјевали су их и католици док су били Срби и док су са Србима имали и заједничку црквену заставу. И док су имали гусле као заједнички национални симбол! Онога тренутка кад је католичка црква забранила тај стари српски инструмент и наложила својој пастиви да „не смије гуслати, да не смије под проглеством држати гусле у своме дому, и да их ваља избацити” – умрла је и „хрватска јуначка пјесма”. (Дешава се, истина, да се још понегдје и код тих „нових Хрвата” могу срести гусле, али и то само код оних који још памте да су били Срби; исто то може се срести и међу муслиманима, па су недавно, у једној репортажи с Пештери, *Вечерње новости* објавиле фотографију старог „Бошњака” са гуслама.) У присвајају српске усмене књижевности и њеном „похрваћивању” Матица хрватска никад није имала мјере, па је и у наше дане означена као носилац „идеологије брлога”, због захтјева да се хрватско „племе... не изложи мијешању с другима, опаким прекограницним утјецајима, те духовном и физичком прљању у контактима са туђинама и њиховом културом”.

Имена не лажу. Пренио сам овдје навод Душана Берића (*Слово 15/16, 256*) и додајем податак да су премоћну већину данашњих „Хрвата” до јуче чинили бивши Срби и о томе најбоље свједочи данашњи „хрватски” именослов, у коме су најбројнија управо српска презимена: само Ковачевића у Хрватској има преко 17.000, Николићи, Јовановићи, Поповићи могли су бити једино Срби (нисам провјеравао има ли тамо Фратровића и Жупниковића), словеначка су презимена Губец, Зебец, Ковачец, Хитрец, Пунчец, а хрватска Schiller, Deutsch, Huszar, Szentgyörgyi, Strossmayer, Köhler, Hauptfeld, Herrman, Reiner, Weiss, Reiss, Schmidt, Strzalkowski, Ress, Kunst, Pötzl, Bach, Platzer, Schiebel и сл. Уз све то, Хрвати су имали више „отаца домовине”, при чemu презиме последњега само може „звонити хрватски”, први је био Павао Ритер Витезовић, Немац из Алзаса, а између њих удјенула су се и два бивша Србина (Анте Старчевић и Анте Павелић). Тиме се потврђује навод Милана Решетара да су хрватске народне послове водили странци и тиме пресудно одређивали и хрватску и српску судбину, па је нејасно како се „хрватско племе” може одбранити пред „опаким прекограницним утјецијима” ако су сву хрватску историју последњих вјекова исписивали и овјеравали једино странци.

Мисле ли Монтенегринери да ће њихов „самостални пут” бити другачији? Ако мисле, добро би било да се окрену око себе и да добро осмотре и ко их предводи и ко се с њима налази у истој колони. И видјеће: пред собом – оне које смо малочас представили, а око себе – оне који су већ једном превјерили. Они први – друкчије нити знају нити умију, они други – лако ће превјерити и други пут.

У ломовима сличним онима кроз које (је) пролази(ла) Хрватска наћи ће се ускоро и Црна Гора, али ће њена ситуација бити много неизвјеснија. Видјели смо да су Хрвати, преузимајући српски језик, почели да отимају и српску књижевну и културну традицију јер своје нису ни имали; напуштајући српски језик, с друге стране, Црногорци ће се глатко одрећи Његоша и окупити се око Јеврема и његове стожине. И свести се на своју праву мјеру, то јест на ништа. А на то да су нешто имали и нешто били подсјећаће их њихова презимена (и имена) – ако и њих не промијене и тако дефинитивно затру памћење о томе да су уопште постојали. Хрвати и „Бошњаци” то нијесу учинили и сада знамо да су Анте Старчевић и Анте Павелић поријеклом из Старога Влаха, да је заповједник јасеновачке кланице Макс

Лубурић био из Пиве, да се блиски сродници једнога од најжешћих данашњих „етничких Хрвата из Херцеговине” Анте Ђапића налазе у околини Никшића. С друге стране, и без тога се зна да је потпаливач рата у Босни Ејуп Ганић био поријеклом из Куче (као и онај његов „сународник” који се данас представља као „први доктор црногорског језика”).

Генетски код. А и да затру све што се може затријети, одаће их њихов српски генетски код. Ако се у историји и сличним дисциплинама чињенице могу „тумачити” у складу с унапријед постављеним циљевима, у археогенетици као дијелу молекуларне генетике, како нас Никола Димитријевић увјерава у свом раду *Археогенетика и изучавање порекла становништва на Балкану*, објављеном у зборнику *Албанци – лажни Илири*, Београд 2007, 113-118, такве су могућности искључене. Генетичари су, наиме, „утврдили постојање мањег броја генетских мутација усађених у хромозоме које се готово непромењене преносе на потомство, што допушта могућност њиховог просторног и временског праћења на основу анализе узорака. Тако су дефинисане две групе таквих маркера: хаплогрупе по Y хромозому, које преносе податак о генетском пореклу... по мушкијој линији наслеђивања, као и митохондријске хаплогрупе које се односе на наслеђивање по женској линији. Истраживања су утврдила и временске периоде у којима су настале поједине од тих мутација и узајамне ланце повезаности са генетским сродним групама из којих су настале.” На основу таквих истраживања показало се „да највећи део данашњих Срба има хаплогрупу I1b* – 29,2%, која је условно названа »динарска хаплогрупа« (Dinaric Modal Haplogroup), која је карактеристична за Балкан. Ова хаплогрупа је најзаступљенија у Херцеговини, а присутна је у значајном проценту код свих балканских народа, без обзира на границе данашњих држава. Претпоставља се да се ова хаплогрупа ширила са Балкана на подручја централне, источне и јужне Европе пре раног неолита”, при чему је посебно занимљиво да неки истраживачи „доводе у везу ову хаплогрупу са Илирима”, уз напомену да је она код косовских Албанаца сведена на 2,7%, а код маједонских Рома на 3,5%. Другу хаплогрупу оставићемо по страни (иако је занимљива по томе што утврђује постојање арбанашких сродника на Близком истоку), а поменућемо хаплогрупу R1a која се „јавља као трећа по учесталости са 15,9%. Учесталост ове хаплогрупе код источних и

западних Словена износи 30-60%, на Балкану најраспрострањенија је код Словенаца – 37%, док је код становништва Србије, БиХ, Мађедоније, Бугарске и Румуније између 15-25%. Због велике заступљености код словенских народа, ова хаплогрупа се условно назива »словенска хаплогрупа«. Помињем ове појединости зато што ускоро ваља очекивати да ће нам молекуларни генетичари разјаснити многе од оних недоумица око којих се споре и историчари, лингвисти, етногенетичари, али када су у питању проблеми о којима овдје говоримо, генетичари могу само потврдити оно што је, и без тога, сасвим извјесно: по штокавским просторима до најновијега времена није било другога народа осим српског. Нови налази „монтенегринерима”, ни у којем случају, не могу донијети „олакшање”, али Хрватима могу „отежати живот” утолико што се може показати да се и њихови не(о)спор(е)ни простори могу оспорити (Птолемејев *Сербинон*, рецимо, у средњем вијеку „преправљен је у Ахрам”, а одсюда у Зајреб).

У непосредну везу с овим ваља довести и расправе о везама „неких” народа с Илирима, утолико пре што новији погледи на етногенезу Словена, нарочито они које је дефинисао Олег Н. Трубачов у књизи *Этногенез и культура древнейших Словян : Лингвистические исследования*, Москва 2002, казују да се њихово исходиште налази у Панонској низији. Ту су такође и све израженија схватања (једно од њих обrazложио је Јован И. Деретић у тексту *Илирија и Илири*, садржаном у зборнику *Албанци – лажни Илири*, Београд 2007, 205-211) да би многа „старобалканска племена” (Илири, Трачани и други) могла бити словенска, односно *српска*. Упоредо с тим, ваља имати на уму ставове које су у истом том зборнику изложили Михаило Станишић (*Последице митоманије о илирству Албанаца*, 15-33) и Ј. И. Деретић (*Арбанаси од Кавказа до Србије*, 35-47) да мађедонски Роми никад и нису тврдили да су били балкански старосједиоци, а да су Арбанаси стигли на Балкан са Сицилије тек 1043. године (пре тога боравили су на Синајском полуострву, а још раније на источним падинама Кавказа).

Не да се сапети. Монтенегринери хоће свој језик, али не знају ни шта ће им ни како га употребити: у књижевност га нема ко увести, а „за остale помање потребе” од српскога се не могу одвојити; они неће на Орлов կրш око Његоша, а хоће на Вељу стожину око Јеврема. А још прије четрдесетак година за

Његоша су се „залагали” више но ико и поучавали га свему ономе што од њега нису могли чути. У вријеме кад се утемељивала „црногорска књижевност” о томе сам, између осталог, образлагao и неке идејe за којe сам мислио да сe никад нећe моћи остварити. Неко књижевно дјело, рецимо, може настати на катуну, али прије него што стигне на ступце *Побједе* или у црногорски ПЕН центар – оно сe може спрцати низ неку лазбу до Мораче, на примјер, или ћe гa некo привезati за букву испод Бушата и тамо гa заборавити. Не доживи ли такву судбину, речено умјетничко остварењe може својегa ауторa увести у најближе удружење књижевника или, у бољој варијанти, у његово предсједништво. Даљи пут таквогa дјела постајe двоструко неизвестан: 1) може сe догодити да сe оно „острви” и да преко свих међa и мимо свих забранa пођe у свијet и да гa свакo прихвати као својe; 2) ако сe дјело „не отме”, његовом ауторu оставјe једино да гa сâm гучи и тетоши као недonoшче, на примјер, и да свакомe ко хоћe да гa (са)слуша приповијeda o томe како јe, небирулок, напредно и да гa јoш никo нијe таквогa сачинio.

Пренесемо ли овај ред идејa на нешто конкретнији план, показаћe сe, измеђu осталогa, да правим вриједностимa нису потребни ни торине ни чобани. Знаo јe то и царски полицијски официр кад јe рекao да у Русијi немa затворa у комe би сe мogaо смјестiti јedan Толстој. Књижевници дукљански мисле, међutim, да „љепшегa затворa немa на-свијet” од оногa којi су припремili за Његошу, али не схвataju да свi они, и кад би сe удruжили и сa Светом, и с Мијатом, и с министром за матерњи језик, не би могли искovati синцир којi би под Његошевим именом izдржаo више од – паучине. А кад o свемu томe размишљам, падa ми на ум и јedna наопакa мисао: како ли би сe понашао Његош да сe почem јoш јedном спусти на Орлов крш и да сe око његa okupe свi „црногорски књижевници”? Претпостављam да би их разаслаo каo перјанице да mu по свемu Српству okupljaјu перјанице срpske књижевnosti. И разлози за takav поступak били би и прости и разумљivi: свe оно што вриједи u тоj књижевnosti насталo јe на срpskom језику и onимa којi су пресkочili црногорске meђe и stameno сe upisali u сrpsku књижевnost zazorno јe prijetiti da ћe otud biti izmjешteni и враћeni u цrнogorske књижевne apsanе. То su неки црногорски писци покушали и пријe четрдесетак година, па јe осталo запис да јe Radослав Rotковић 1969. године тужио Уставном суду Југославијe Mатицу срpsku и Срpsku књижевnu задру-

гу зато што су у своју едицију *Српска књижевност у 100 књиža* укључиле и писце из Црне Горе.

У настојању да „своју књижевност” сапне за своју торину, имајући узоре у хрватском „масовном покрету” и нескривену подршку својих политичких налогодаваца (на челу с Веселином Ђурановићем), еснаф црногорских писаца био је тада врло агилан, међу њима најгласнији Милорад Стојовић и Бранко Бањевић, помагали су им (уз већ поменутог Ротковића) и Војислав Никчевић, Радоје и Данило Радојевић (Јеврем је тада још „био Србин”), а сједиште им је било у Графичком заводу и часопису *Стварање*. На друкчијим позицијама тада се налазило Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе, али је његово дјеловање најприје било политички маргинализовано, а на крају и потпуно онемогућено; о томе свједочи и чињеница да је *Зборник за језик и књижевност*, као научно гласило тог Друштва, угащено већ по изласку из штампе прве свеске (Титоград 1972).

Те су се расправе током слеђећих десетак година мало примирле, а онда опет биле потпирене Предлогом заједничког минимума програмских основа за наставу књижевности у средњим школама Југославије, с тим што су у расправи сада учествовали само књижевници на чијем се челу налазио Момир М. Марковић. И опет је захтјев био да се књижевност „територијализује” и распарча по републичким границама, и опет је брањен истом памећу и истом аргументацијом, али те догађаје ја више нијесам пажљивије пратио јер сам схватио да се пред таквом памећу више не могу испријечити никакве препгаде: монтенegrинери су се „изборили за своју књижевност” једнако као и за „свој језик”. А шта ће им то донијети, они тек сад покушавају да утврде (и у томе им не треба ни сметати нити им помагати), али их треба подсјетити на оно што је горе речено: све оно што је досад „испод црногорског пера” било вриједно савсвим се удобно осјећа у српској књижевности (Његош, Марко Мильјанов, Љубиша, Никола И. Лалић, Булатовић, Пекић, Матија Бећковић, Данило Киш, Момир Војводић, Ранко Јововић – да другима учиним неправду што им имена не помињем), а тамо ће увијек бити мјеста и за оно што ће тек настајати на српском језику у Црној Гори.

Тако ће књижевницима-монтенегринерима остати колико хоће простора да се комоте, шире и договарају „*ћe ћe који изјављивац овце / на Крново ил на Сињавину / на Комове ил*”

на Лукавицу / моћи ће их у самлас юстиши / ниједна се изгубити неће.

Неће се за њима нико окренути више него за „монтенегринском књижевношћу”.

•••

И, накнадна напомена. Кад је овај текст био завршен, у Подгорици је 9. јула 2009. године министар матерњега језика представио „Црногорски правопис”. И тада смо сазнали да ће та књига ући у Риплијеве регистре макар по два основа: по томе што су је припремили „интернационални мајстори” који о „црногорском језику” не знају ништа, али и по томе што је „правопис истрача испред језика” (па сад знамо како треба „правилно писати”, али не знамо којијем језиком). Правопис су, наиме, приредили један специјалиста за марксизам (судећи по количини мржње коју је према Србима изливао на страницама Јевремовог *Црногорског књижевног листа*, он је само потврдио стару истину да марксизам и фашизам, уз мондијализам и „демократију” – како то Илија Петровић и Драгољуб Петровић образлажу у књизи *Демократија с наличја*, Београд 2006, 258 и даље – представљају само различита лица истога зла), један специјалиста за „хрватски језик” и, кажу упућени, једна специјалисткиња за украјински језик. Такво научно проституисање може се срести једино тамо где нема ни памети ни образа: црногорски министар матерњег језика тиме је с презрењем љукнуо ону групуцу „домаћих лингвиста” и тиме само потврдио да је дукљанским господарима стало једино до тога да Црну Гору бескрајно понизе и њен народ уведу и у *вашканско и еуројско ројство*.

Према попису из 2003. године, у Црној Гори српски је говорило 401.382 грађанина, црногорски 144.838, арбанашки 49.456, бошњачки 29.380, хрватски 3.076, цигански 2.857.

Због терора над народом и његовим језиком, над културом, историјом и свеукупном традицијом, имало би смисла тужити државу Црну Гору највишој државној судској инстанци. Да би се њена пресуда, евентуално, могла верификовати и код оног суда – у Стразбуру.

*Писано јула 2009, а објављено у: *Слово*, Никшић, Година VI, Број 23 (септембар 2009), 20-35.

На најважнијим животним испитима нема поправног

■ Поштовани професоре Петровићу, овим разговором обиљежавамо један необичан јубилеј: четрдесет година Ваше борбе са, како сте давно казали, „аветлуцима” црногорским, тј. причама о „црногорском језику”, „црногорској књижевности”, црногорским „културним торинама”... Ви сте, у ствари, били не само први него и онај који се с највише жара, храбrosti и истрајности упустио у ту битку. И још, чини ми се, нијесте одустали, ни посустали. Како, из данашње перспективе, видите тај дио Вашег животног искуства?

● Спорове које помињете ја сам заиста почeo давно, али бих најприје назначио неке побуде које су ме покренуле да се у њих упустим. Ја сам имао разне учитеље, али чини ми се да сам неке важне лекције најбоље усвојио уз бабу Видну и ћеда Божину. Ђед и његова два брата, касније сам то сазнао, важили су за „добре зеленаше”, ђед ми је, као официр, био и учесник оне чувене „Божићне побуне” 1919 (податак о томе, не знам колико је тачан, нашао сам, прије десетак година, у неком фельтону, чини ми се да је то било у *Побједи*), а једино што сам од њега запамтио била је ријеч да су Црногорци (с још некима које не помињем – да други не би били повријеђени) „прави Срби”. Били смо сами, може бити да сам тада имао пет или шест година, и није ми било јасно што то значи и о чему он говори. Касније су ми се неки појмови почели разјашњавати и у томе је мени ћедова ријеч имала непорециво већу тежину од оних које сам слушао од неких „нових учитеља”. У средини у којој сам растао и стицао прва искуства, за именовање вриједног и честитог човјека било је мало ријечи (била је довољна и једна – *чоек*), а за оне „са другим предзнаком” било их је мноштво. И свака је од њих врло прецизно означавала природу и степен негативне особине и наметала образац понашања према њиховим носиоцима: међу људима, у озбиљним разговорима, неки су се могли наћи – али нијесу имали право на ријеч, а онима другим међу људима – није било мјеста. (Такви су смиривани погледом, а оне који поглед нијесу разумјели жене су поучавале љукачем.) И док су постојала таква мјерила, Србе нико није могао лако помjeriti јер се увијек знало чија се ријеч мора поштовати: онога који је, прво, своју породицу и своју кућу уредио тако да може свакоме послужити за углед и, друго, човјека чијој се мудрој ријечи увијек могло вјеровати. А такви су имали и привилегован положај у својој непосредној околини, рецимо, по то-

ме што су једино они могли бити бирани за старешине на најнижим нивоима власти (на пример – сеоски кметови). И јасно је зашто је то тако чињено: домаћин који је уредио односе у својој кући на најбољи ће начин настојати да то исто учини и у свом селу. Данас се то не зна (у много посledњих деценија то је мало ко могао и поменути и зато изгледа необично), али таква логика имала је у Срба вишевјековну традицију и сезала је до највиших облика власти: Црква је Цару признавала власт, али је Цар у свим важним приликама испред себе истурао Цркву (јер је „власт од Бога“). Рефлекси тих односа сачувани су и послиje пропasti српске средњовјековне државе и огледали се у чврстој спони локалне власти (сеоски старешина) и цркве (поп – касније им се могао приклучивати и учитељ).

Понашајући се у складу с таквим обрасцима, Срби су се одржали кроз сва ропства – до комунистичкога времена. Е, то нису могли преживјети: комунисти су схватили оно о чему смо управо говорили и као свој први задатак у сатирању Срба поставили су сатирање Цркве: они су, од преузимања власти до прије двадесетак-тридесет година, побили више свештеника и архијереја (или им помогли да брже умру) него сви окупатори током оних ратних година заједно. Послиje толикога терора којем је била изложена, Црква се такође почела „демократизовати“ па сад неки архијереји имају царске резиденције и имаје где смјестити владику римског кад га, за коју годину, призову да му се поклоне. И да му признају да су Јасеновац, Пребиловци, Јадовно, и слична мјеста била само атрактивне Степинчеве туристичке дестинације.

■ Ви сте се веома рано суочили са корјенитим урушавањем система вриједности, које је почело с доласком комунистичке власти, али са тиме се никада нијесте помирили. Када сте први пут уочили тај сатирући процес и како сте се тада према њему поставили?

● О томе како се организује држава и у њој уређују односи, понајбоље свједоче и прилике у Дубровнику док је он био српски и док га Наполеон и, касније, Аустрија нису уништили: „На вратима дворане у двору дубровачкога кнеза, како се зваше једномесечни председник Дубровачке Републике, стоји великом црним словима урезано у белом камену ово: *Obliti privatopublica curate*, што значи *Заборавивши приватне ствари смираји се о ойшијим*. Из те дворане управљало се Дубровачком Републиком, и чланови Вијећа који су се сваки дан састајали, на уласку су сваки пут добијали ту опомену... У старом се Дубровнику увидјело, да је највеће зло за сваку државу, када се

управљање општим државним пословима употребљава за подмиривање приватних интереса... Само на основу тога начела, изведена у политички живот једне државе и њене уредбе, најбоље се обезбеђује правилност и успешан развој у држави, најбоље се заштићује бољи од горих, и омогућава се да управа државна буде понајвише у најбољим рукама..."

Цитирао сам овде старога дубровачког господа Јована Ђају и истакао неке његове мисли којима се потврђује и оно што је горе речено и што се сматра основом сваког напретка. Смјену критерија за вредновање људи, коју је донијело „ново вријеме”, ја никад нисам могао разумјети и само сам једном покушао да своја схватања проверим у разговору с озбиљним човјеком. Радула Секулића, директора Педагошке академије у Никшићу, питао сам да ли свакоруко неутемељен човјек може бити добар комуниста. Он се мало тргао, замислио се и, послије неколико секунди, „пресудио” да може. Свеколика моја дотадашња искуства била су у складу с таквим схватањем будући да су о свим најважнијим питањима у срединама које сам добро познавао одлучујућу ријеч имали они које су, још не тако давно, људи смиривали погледом (или жене – љукачима). Гледао сам такве, у комшилуку, у селу, слушао приче (и њихове и о њима), помињали су се Тито и Стаљин, нестајали су некуд они први људи док су они други били увијек ту и увијек најгласнији. И стално причали о онима који су били или „свесни” или „реакција”; ја сам био „свестан омладинац” и у гимназији, али ми је то „признато” тек на студијама – када сам „примљен у партију”. Моја прва искуства из сусрета с „комунистима” била су оне спокојавајућа: међу њима било је највише студената који се студијама нијесу много оптерећивали и наставника који нијесу уживали посебан углед, а оних најбољих из обје групе – тамо је било мало или их није било; на трећој години студија изабран сам за предсједника Савеза судената, али кад сам видио ко ми, из „виших foruma”, долази на састанке – послије три мјесеца предао сам ту част „свеснијем” од себе.

И тада и следећих десетак година, стар(и) и угледни професори имали су на факултету доминантан положај и они други поред њих нијесу могли доћи до ријечи; али када су стари почели да се проређују, прилике су се битно промијениле, посебно послије „шездесет осме”, и биле обиљежене све силовитијим наступом „онога другог ешалона”. А пред њим – способни су, најчешће, бивали „неподобни”. И били без шансе.

■ Претпостављам, то је био пресудан моменат да «запливавте уз воду»?

● Моја су искуства, рекох, била у складу с „пресудом” Радула Секулића, али ја то, једноставно, нисам могао схватити, вјероватно због бабине и ћедове школе, али и због трауматичних сјећања из тога времена: имао сам шест година када сам први пут видио Милована Ђиласа и Моша Пијаду (та су имена помињана шапатом и са страхом), помињане су Кечина ѡами, Мачкова ѡама, талијански заробљеници који су у некој од њих завршили, Јово Капа, није ми било јасно зашто су ми убили два ујака и зашто је онај теткин комшија пуцао у трећега кад га је нашао рањеног, зашто су пуцали на њихову мајку и кундацима „одбили бубреге” њиховом стрицу (једноме је он био „Богом отац”), зашто су мени пријетили да ће ме „бачит у Морачу”...

Сва та сјећања, таква каква су била, пресудно су утицала на моје касније поступке. Давно сам рекао да се на сваком људском почетку налази учитељ; ја сам према сваком од њих сачувао поштовање и никад нисам могао разумјети оне који су, с позиција „нове памети”, могли поучавати своје учитеље или их чак прогонити и ограничавати им слободу кретања (па и слободу уопште), а посебно нисам имао поштовања за оне који с малом памећу, како сам је процјењивао, јуришају на велике части и увијек хоће да у сваком спору њихова ријеч буде пресудна.

Помињем те појединости зато што сам се с њима, једнако оштро као и у Змајеву и, касније, у Новом Саду, суочио и у Црној Гори када сам се у спорове упустио, посебно у њеној „књижевној бранши”. Међу лингвистима проблема није било (водећи су били Лука Вујовић и Ђорђе Рашовић, „близу” су им били Михаило Стевановић и Васо Томановић, Драго Ђупић тада је тек почињао), као ни међу историчарима књижевности (Новак Килибарда, Радомир Ивановић, Јован Чађеновић, Радивоје Шуковић, Светозар Пилетић), али се с „књижевницима”, „историчарима” и оним другим „лингвистима” (поменућу их касније) није могло ни разговарати. И јасно је зашто: они први – имали су учитеље за које су сви знали, они други, *другови својих другова* – учитеље су знали једино они сами.

■ Такозвана «Титова Југославија» је почела да пуца крајем 60-их година. Бисте ли нам прокоментарисали то вријеме, односно шта је тада упућивало на њен неминован распад двадесетак година касније?

● Први моји текстови о томе настали су 1969, али су се назнаке онога што ће нам се догађати касније могле наслутити и

неколико година раније, рецимо – у вријеме одржавања Конгреса Савеза славистичких друштава Југославије у Сарајеву 1965, а неповратно се наметнуле послиje појаве *Декларације о положају и називу хрватскога језика* (већ се не сјећам да ли се она баш тако звала, а немам воље да то провјеравам) у марту 1967. Тада ми је, наиме, постало јасно да је ђаво понио и „братство и јединство“ и све оно што су Србима „нови усречитељи“ донијели послиje Другога свјетског рата: умјесто да, као најоданији Хитлерови савезници, буду подвргнути денацификацији, Хрвати су за своје злочине над Србима били богато награђени Западним Сремом, Барањом и Истром, а у Црној Гори стигли су до Боке. (Хрвати су за своје злочине награђени и послиje Првога рата када је регент Александар дао „чин више“ сваком официјиру који је пристао да аустроугарску униформу замјени новом, југословенском. И Броз је имао добар образац по коме је и он то чинио: Марко Месић, Стипин стрикан, одвео је на Сталјинград елитну усташку јединицу, а отуд се с руском војском вратио да у долини Западне Мораве доврши оно што је започео по Банији и Кордуну; донедавно је тај крволок имао у Крушевцу и „своју улицу“, а не знам је ли му и даље остала.)

Заједно са Словенцима, Хрвати су тада преузели и све најважније позиције с којих су могли одређивати судбину државе на чијем су се челу нашли, а први им је циљ био да изврше Брозову наредбу да се према Србији имају понашати „као према окупирanoј области“. Како су то чинили, врло брзо постало је јасно: уз десетине хиљада гробова, и то најбољих српских до маћина, које су за собом оставили, од Србије су одвојили Македонију, Црној Гори „признали нацију“, а Војводини и Косову и Метохији – „право на аутономију“.

Следећи потези те власти били су само логичан наставак исте стратегије: послиje сукоба са Сталјином, Срби су искрварили на Голом отоку (а тамо су их, уз остале, преваспитавали и усташки колјачи доведени из разних робијашница), сви велики индустриски капацитети из Србије пресељени су у Босну, Хрватску и Словенију (као што је и она пруга из Војводине постављена између Драча и Елбасана). И све то са циљем да се, у случају совјетске агресије, прегради Дунав и потопи Србија. (У Ђердану се још налази она бетонска платформа на којој се налазило четири милиона килограма тротила!). Десило се, међутим, да нас СССР није напао, Србија није потопљена, а њен економски успон (иако је остала без индустрије) у следећих

петнаестак година кренуо је силовито. Броз, Бакарић и Кардеть, са својим послушницима из других „република и покрајина”, то су коначно зауставили „сјечом директора” када је 4.000 најуспешнијих српских предузећа било обезглављено и уништено. Тај „посао” почeo је прије неког брионског пленума, на њему настављен „обрачуном” с Ранковићем и полицијом, продужен каснијом „сјечом либерала” и, коначно, довршен увођењем „самоуправљања” – од чега се Србија ни до данас није опоравила. (А питање је хоће ли јој то икада више успјети, с обзиром на чињеницу да је и данас води иста памет).

■ Зашто, како и где је почела прича о тзв. црногорском језику, и ко су њени зачетници и креатори?

● Кад су се у назначени политички оквир почели уклапати лингвистички, књижевни и културни комесари у Црној Гори, то је учињено по обрасцима који су се успостављали у Хрватској одмах послиje појаве оне Декларације и током следећих три-четири године (такозвано „хрватско прољеће”). У томе су, у Црној Гори, најгласнији били неки „лингвисти, књижевници и историчари”, подршка им је пружена на некаквом скупу „о црногорској култури” (не памтим добро да ли је то било 1968), спорове је потпришитио неки публициста из Војводине (звао се, вальда, Слободан Берберски и за њега сам тада чуо први и последњи пут), а у њима најгласнији су били Милорад Стојовић, Бранко Бањевић, Војислав Никчевић, Радоје Радојевић, Драгоје Живковић, Радослав Ротковић (не памтим добро, али ми се чини да је уз њих био још један Никчевић и још један Радојевић, можда Данило). У Црној Гори од њих нико није могао доћи до ријечи (биће да се једном огласио и Митар Пешикан), а Ротковић је чак тужио Уставном суду Матици српској и Српску књижевну задругу зато што су „црногорске” писце укључиле у едицију *Српска књижевносӣ у 100 књига*. Тој „лингвистичкој, књижевничкој и историчарској” хаџи придружили су се и Срећен Перовић и, као незамјењиви, задужени за идеолошку чистоту, Олга Перовић и Марко Шпадијер. Сви они тада су „освјежили” большевичку идеју пиперског учитеља Богића Новељића о „црногорском језику”, формулисану неколико година пред почетак рата, коју су одмах прихватили и талијански окупатори – *lingua montenegrina*. („Слава” зачетника те идеје касније је неzasлужено припала хрватском комунистичком идеологу Владимиру Бакарићу иако је исто то Богић тражио четрдесетак година пре њега.)

■ На почетку, у жаришту тих збивања, нашао се и угледни књижевни критичар, покојни Павле Зорић. Испричайте нам нешто више и о њему и о његовом спору са Милорадом Стојовићем.

• О Павлу Зорићу, на своју жалост, не могу говорити (са њим се никад нисам срио, а његове текстове читao сам кад сам на њих слушају наилазио), али његов спор с Милорадом Стојовићем остаје као свједочанство о томе да плитка памет тада није могла проћи: Стојовићеву књигу *Надмоћ људскости* Зорић свео је на праву мјеру, то јест на *немоћ конјунктуре*. Стојовића касније није могао спasti ни Игор Мандић стављајући се жестоко на његову страну (*Мућна казуистика Павла Зорића*) и он се послије тога није много оглашавао, али су се размахнули остали његови истомишљеници. Ја сам тада написао неколико текстова, али ниједан од њих није објављен (а многи други никад ни касније). Стојовићеву књигу ја сам тада означио као расистичку и можда сам погријешио јер је она заслуживала друкчију квалификацију: право на надмоћ људскости имали су људи из оне прве категорије коју сам горе назначио, али не и они које су жене васпитавале љукачима. Као заговорник такве „памети”, Стојовић није припадао оној првој категорији.

■ Судећи по Вашој књизи *Школа немуштог језика*, објављеној 1996, велики број Ваших текстова, а и текстова других стваралаца, са стране на којој сте се Ви налазили, није тада могао бити објављен. Зашто?

• Понекад ми се чини да је најтеже одговорити на најпростија питања. У то вријеме, као и данас – уосталом, позиције су се браниле истим средствима, при чему су „званичне истине” биле заштићене макар пендреком (а ако је он био недовољан, иза њега је могао искрснути и топуз) и ја сам се у то увјерио више пута (због једнога мог текста, рецимо, тада су забрањене једне новине, а због другога ја сам и затвор упознао изнутра). Изаштићених истина у Црној Гори тада су се налазили Веселин Ђурановић, Вељко Милатовић и њихови перјаници; пред њиховом силом није се могао одржати ни Језерски врх, а у томе друштву био је и вјечити Мијат Шуковић. (Једини текст који сам у то вријеме објавио био је онај у никшићким *Стонама*, и то захваљујући чињеници да је њихов уредник тада био Новак Килибарда.) С назначеном памећу сукобило се тада и Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе, али је његово гласило (*Зборник за језик и књижевност*) угашено послије првога броја (1972), а нешто прије тога на Цетињу је убијен Лука Вујовић, једини озбиљни лингвиста који је тада живио и радио у Црној Гори. (Причало се да је био тако

унакажен да га дugo нијесу могли идентификовати). На Конгресу Савеза славистичких друштава Југославије у Будви (1969) он је „науку” о којој говоримо означио као „лаичку” и изазвао В. Никчевића да напише текст који је мени послужио као основа да у *Стонама* покажем да Никчевић о језику није знао ни колико његов учитељ Богић Новельић.

У спорове с Никчевићем, и то је занимљиво рећи, ја сам се упустио врло озбиљно вјерујући да он, напротив, превиђа неке важне чињенице; говорио сам о односу књижевнога језика и дијалекта, о дијалекатским разликама и репертоару језичких јединица, о чињеницама језичке и политичке историје, о истим ријечима на разним странама српскога језичког простора итд. Када сам, у међувремену, схватио да он све то није разумијевао и да он, и најбуквалније, о језику не зна ништа (а непосустало је „пластио” једино бесмислице и потврђивао једино незнање), ја сам престао да се с таквим „знањима” спорим, почeo да се с њима спрдам, али сам се опет „узбиљио” и у *Гласнику Одјељења умјетности ЦАНУ* (бр. 15, 1996, 163-178, посебно 176-177) показао да је он и ненадмашан плахијатор (главне чињенице о томе налазе се у књизи *Школа немуштар језика*, стр. 438-440).

■ Тај се „рат” око језичких и националних питања, као и сваки рат, водио у више етапа. Описите нам те „офанзиве”, шта их је покретало и ко су били њихови предводници.

• Тај се „рат” примиро послије смиривања хрватскога „маспока” и за његове актере више година ништа се није могло чути. Касније се показало да је Никчевић то вријеме искористио да докторира „на младом Његошу” и то, разумије се, код хрватских ментора – који су о Његошу знали мање од било којег црногорског чобанина. Тада сам се, истину, и ја мало измакао из јавности, пошто је на Филозофском факултету у Новом Саду дugo потрајао обрачун са „шездесетосмашима”. У тим сам ломовима избачен из партије (последњу групу избачених предводио је декан Бошко Новаковић, у пролеће 1972. године, коме су поодавно пронашли да је био учесник онога четничког конгреса у Бау, подно Равне горе, па се сад тога „присјетили”), одбранио дисертацију о говору Змијања, био изабран за наставника, почeo испитивање говора Баније и Кордуна и Никчевић и ја поново смо се „нашли” у спору око његовог „младог Његоша”, некако у вријеме кад је Бар и околину уздрмalo онај земљотрес. И од тада ја сам наставио да поново пратим никчевићевску лингвистичку памет – коју су свесрдно подстицали и овјеравали његови хрватски „учитељи”. А како су то, и зашто,

чинили, лијепо нам је свједочанство, и то на страницама *Слова*, недавно оставио Момир Војводић наводећи давнашње ријечи хрватског лингвисте Далибора Брозовића да њих Црна Гора не занима и да, потписујући црногорске језичко-књижевне аветлуке, једино хоће да се (на)ругају Србима. (Њихово најновије изругивање и елементарној памети и лингвистичкој науци доживјели смо недавно кад је Јосип Силић, у друштву с једним филозофом, вјероватно „марксистичким”, и неком Украјинском, вјероватно поунијађеном, потписао нови „црногорски пра-вопис”, што сам ја означио као лингвистичко проституисање.)

А да се иза оних Брозовићевих ријечи налазило и „нешто друго”, мени је потврдио он лично, причом о томе како ће „они”, кад дођу на власт, најприје „дати постријељати Југославене”, а потом „рјешавати српски проблем”. И то тако што ће им приредити „нови Јасеновац”. Брозовић је знао што говори: кад је ХДЗ освојила власт, његова чланска карта у тој партији носила је број 2 (број 1, разумије се, био је Туђманов).

Брозовића овдје вაља поменути и по још једном његовом доприносу црногорској памети. Кад је, наиме, припремано друго издање *Енциклопедије Југославије*, њена редакција за Црну Гору, по рецензији В. Никчевића, одбила је текст Митра Пешикана за одредницу *Црногорци – језик*, никад се није сазнalo ко је писао следеће дviјe верзијe te odrednicе (морао је то бити лично Никчевић јер толико бесмислица нико други не би умио наслагати), четврту је потписао Слободан Вујачић (мада је много вјероватније да је и она Никчевићева јер Вујачић је ријетко потpisivaо i mnogo maњe komplikovanе tekstove), a peta i šesta bile su Brozovićeve. Ja sam o objemu poslednjim napisao negativne recenzije, a nisam u tome bio usamљen; to je Sretenu Asanoviću (ne znam koja je bila njegova funkcija u toj redakciji) bio razlog da sav taj posao nazove „blamajkom” i pozva „najavio predstavnike dрушtveno-politichkog животa Crne Gore i Srbije” da dicsiplinaju lingviste „jer to više nije lingvistichko već politichko pitanje”. Poslije priличno затegnutyih razgovora o toj odrednici „nеко” me je jekstoko napao (bio mi je okrenut leđima, a njegovo lice i njegovo ime nisu me zanimali ni tada ni poslije), ali me je tada „zaštiti” Sllobodan Tomović. Ne znam šta se dalje s tim događalo, ali je izvjesno da su pod teretom tolikih enciklopedijskih gluposti mogli preživjeti jedino ljudi koji nisu znali ni gdje se nalaze ni zašto su se tamо нашli.

■ Ви сте, истовремено, водили битке и на другим фронтовима, посебно са реформаторима школства, крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлог вијека. Било би занимљиво да нам и то подробније исприповиједате.

● Ти моји спорови с „министрима за памет” били су изазивани „дубоким увјерењем” свакога од њих да ништа нису учинили ако, за својих мандата, у школски систем не уграде макар неку сопствену будалаштину и тиме допринесу његовом разграђивању. Тада сам био у прилици да пратим како се то „ради” на свим нивоима школовања: дјеца су ми пролазила кроз основну и средњу школу, жена ми је радила у средњој школи, а шта се све дешавало с високим школством и науком – могоа сам и сâм да стекнем широке увиде. И да не разумијем оне који су такве недомишљености наметали. „Дописивао” сам се са Стјепом Шуварем, са „својим” покрајинским министром Николићем (ни име му нисам запамтио), са Божином Ивановићем, и са многима другим, али од њих ми никад нису стизали одговори (ако не рачунам оне који су до мене повремено допирали у виду новинских вијести, с неких „важних” политичких састанака). Бројни моји текстови о тим проблемима нашли су се у оној књизи која је напријед поменута, али оно што се са школством касније додгодило показује да је оно данас, напросто, идиотизовано: у Србији су то учинили министри из Сорошевог шињела, а у Црној Гори треба питати оне пјешивачке министре матерњег језика по чијем су налогу то учинили и, ако налогодаваца нису имали, где су толико памети покупили јер у кући сигурно нису могли. („Болоњско лудило” све је претходне реформаторе надмашило, и о томе сам недавно писао, али ме је Бог погледао кад сам се од тога измакао.)

Све је то, наравно, данас депласирано и ја могу рећи да сам и ту битку глатко изгубио. С наркотизованим народом и његовим предводницима за које се не зна ни откуд су стигли ни шта су тамо чинили друкчије није ни могло бити.

■ Тада сте већ имали и веома озбиљних проблема: суђење, политичку хајку, покушај искучења са факултета, протесте студената. Како је то све текло? Ко Вас је у таквој ситуацији истински подржao?

● Ту епизоду из свога живота памтим само селективно и могу је освјежити једино ако, случајно, налетим на неке папире или исјечке које сам сачувао у својој документацији. И тада, рецимо, могу да видим колико се много људи „вјежбало демократији на мом случају”, ко је све од њих, неколико година касније, преврнуо комунистичку чапру и постао демократа, ко је

од оних који су били упућени у „мој случај” касније долазио до мене да саопшти покоју пикантерију која ми је била непозната. Тако сам сазна(ва)о да је „мој случај” на велика звона огласио човјек (не знам да ли добро памтим да је то био извјесни Милутин Миленковић, тада главни уредник Радио-Београда) који је једно вријеме био успјешан четник, а потом много успјешнији партизан и да је, управо тада, био у жестоком сукобу с неким од уредника *Књижевних новина* у којима је мој текст објављен; да је суђење, мимо свакога закона, „делегирано” у Нови Сад јер је Слободану Милошевићу била потребна подршка Жи-ке Берисављевића за некакве „важне изборе”; да нико од новосадских судија за прекршаје није хтио да преузме предмет и да су, коначно, нашли једну жену чији је отац био уплатен у некакав шверц техничке робе, а мужу била неопходна операција у иностранству; да је пресуда била написана мјесец дана прије суђења; да нису хтјели да ме кривично гоне да се на суђењу не би нашле „свјетске новинарске ајкуле”. И тако даље.

Од свега тога, међутим, много су ми текже падала сазнања о прогону мојих студената, о њиховом позивању на „информативне разговоре”, о томе да неки од њих нису успјели дипломирати (или им је то пошло за руком после много окапања будући да су им и неке моје колеге жестоко приговарале због тога што су ме „подржали”). Знајући да се управо све то може догађати, ја сам изbjегавао било какве контакте са студентима, а на предавањима, и иначе, никад ни ријеч нисам изговорио мимо онога што је био предмет стручног или научног освјетљавања. Моји студенти су то врло добро знали, прогонитељи нису могли наћи ниједног друкчијег свједока, а онда је у неком црногорском омладинском часопису објављен текст муга колеге Радоја Симића о томе како сам ја „научно откриће” једнога свог докторанда украо и дао другоме. Тај текст касније се вртио по многим новинама, био преведен и на маџарски (не знам да ли и на неки други мањински језик), а неки његови ширитељи данас су перјанице демократије. (Била је то потврда онога што сам раније начуо да ће ми „они” из Црне Горе „сломити врат”. Нису га сломили, али ме јесу упрљали.)

Кад о томе свему говорим, морам рећи да сам и добро прошао јер не знам како би се то све завршило да је мој текст објављен у цјелини. У њему се, наиме, налазио и још један параграф – од кога сам се брзо „јуначки поплашио” и од уредника Миодрага Перишића тражио да га испусти. А тамо се говорило

о сатирању српске омладине (боље је рећи – дјеце) на Сремском фронту. Брозови ратни стратези договорили су се, наиме, да се у Срему мало „играју фронталног рата”, упутили Толбухинову армију преко Бачке да, на Батини, форсира Дунав и да том приликом тамо изгине 15.000 њених војника (умјесто да је пусте преко Срема, да тамо спржи њемачке положаје и преко Драве пређе у Барању). Десило се, тако, да се тај рат Пека Дапчевића у Срему одужио скоро пола године, на некаквом споменику тамо су се нашла имена 12.000 погинулих мада неки извори помињу и 40.000, а неки чак и 70.000. Оно што је у свему ипак најтрагичније јесте чињеница да су тамо регрутовани и слати голобради српски момчићи, без икакве претходне обуке и с јединим циљем да послуже као „топовско месо” и, кад већ није било оваца, да се нагоне на минска поља. Сремски фронт држао се до половине априла 1945, тј. до онога времена колико је било дољно њемачким јединицама из Грчке да се извуку преко Босне и „своје” Хрватске (и касније положе оружје пред западним савезницима), а Толбухину да се примакне Берлину.

Не дичим се тиме, али зна се: главе су најчешће спасавали они који су знали побјеђи.

■ Недавно сам чуо Вашу изјаву Телевизији БН да сте заправо „изгубили сваку битку коју сте у животу водили”. Шта Вас је навело на такав закључак?

• Много је појединости које су ме на то навеле: писао сам о говору Враке – кад она више није била српска: о говору Змијања – велик његов дио више није српски; о говору Баније и Кордуна – тамо више нема Срба; највише сам писао о говорима у Црној Гори – сад ми је то иностранство; понешто сам писао и о говорима Војводине – очекујем да ћу и тамо брзо постати странац. Најмање сам се бавио испитивањима говора Србије (лексиком и ономастиком у Качеру, крају испод Рудника) а надам се да једино отуда нећу бити протјеран. Да ли све то пружа основу за ведрије расположење? Ако бих на то питање покушао сам да одговорим, мислим да би моје нерасположење морало бити макар двоструко: моји су текстови претходили (сви осим оних које сам прве поменуо) деструкцији и српских простора и српског народа и сада би ми било лакше да тамо нисам боравио; знам, са друге стране, да ти текстови имају (или могу имати) неспорну документарну вриједност, али ја то не могу доживјети као надокнаду за оно што сам тамо изгубио.

■ Када би се, сад, са таквим Вашим искуством, све вратило на почetak, да ли бисте, опет, све исто радили?

• Тешко је то рећи. Човјек никад не може знати на каквим се искушењима у животу може наћи и да ли ће на свакој раскрсници, или распутници, изабрати прави пут. Ако су, с друге стране, таква питања логична, одговори на њих могу бити врло проблематични: знам неке угледне људе који су на то питање, без колебања, одговарали потврдно, а послије сазнавао да су у животу имали и епизода које баш и не заслужују поштовање. Ја сам моделован у једној средини у којој су се знале поштовати праве вриједности, а оне друге имале посебан третман. Ако бих се, dakle, „вратио на почетак”, опет бих срио бабу Видну и ће-да Божину и они ми, опет, не би дозволили да кренем неким другим путем. И да заборавим да на најважнијим животним испитима нема поправног.

■ Ипак, иако сте, по свemu судећи, дубоко разочарани због тих „изгубљених битака”, да ли бисте се данас боље осјећали да их нијесте водили?

• Сигурно је да не бих. И сигурно је да те спорове ја нисам могао – не водити. А морам Вам рећи да ја и нисам толико разочаран колико ојађен јесам. Уводим ту ситну разлику по моделу којим је Михаило Лалић једним телеграмом подржао протест против рушења Језерског врха: „Потпис дајем, успјеху се не надам”. Све што сам писао и за шта сам се залагао, наиме, није имало изгледа да допре до свијести оних којима је било намирењено и ја сам тога увијек био унапријед свјестан. Другим ријечима, ја то никад нисам писао са циљем да просвијетлим једноумце, него да оставим запис о томе да сви нисмо једноумци и да нам је јасно с којом то памећу моћници чине и који су им циљеви. Доста прије почетка последњега великог полома (негде током 1990), слутећи несрћу, ја сам се (у једном оваквом разговору за новосадски *Дневник*) понадао да ће се „наћи зрнце разума” које ће нас спasti од крвопролића иако у то, ни у једном једином тренутку, нијесам вјеровао. Некако у исто вријеме, или нешто раније, и у Польској су се узвитлале страсти и моја драга Зуза Тополињска била је због тога дубоко забринута, али сам ја једноставно покушао да разбијем њена страховања: „Зуза, Пољаци ће се договорити и тамо се ништа неће дрогодити, али за нас нема наде!” Ја сам знао да наше зло нема ко зауставити док не издущи и саМО се не заустави будући да је то што се десило 1991. представљало само наставак онога што је прекинуто 1945. године. И, заиста, није нам ни могло бити друкчије ако знамо ко је зло носио и како га је његовоа. Ме-

не на то није требало упозоравати, а Пољаци никад нису ни имали посла са „братством и јединством”.

■ Многа Ваша упозорења на опасности које долазе, још од 1969, а и раније, нијесу хтјели да чују они којима сте их упућивали и који су били дужни да нешто предузму, него су Вас ућуткивали и прогонили. Како гледате на ту чињеницу?

● Рекао сам о томе главне чињенице, овдје бих им могао додати само покоју појединост. Ја сам увијек с горчином (или макар нелагодом) слушао неке наше политичаре или „интелектуалце” када су говорили да су у нешто „дубоко убијеђени”. Ја у њихова „дубока убеђења” никад нисам сумњао, али сам знао и за ону народну да онога који ништа не зна ни у шта не треба ни увјеравати, а слушао сам и причице о неким политичарима који су се код својих сарадника „распитивали” да ли они некуд иду или се отуд враћају. И сви су они били једнако „дубоко убијеђени” и у сопствену памет и у сопствену незамјенљивост. Такве су фигуре, међутим, обично кратковјеке и безопасне, али је најтеже с онима који своја увјерења мијењају чешће него кошуље, као, рецимо, онај опозициони првак који је, најприје, ископао два гроба на Теразијама, послије и хиљаде других по западним српским крајевима, који је „сјекао руке са зеленим заставама”, а касније почeo тврдити да су „санџаклије” и муџахедини око Сарајева, Зворника, Братунца и другдје Србима пјевали успаванке, али да Срби (немузикални, какви су) то нису разумијевали, а данас томе додаје да нам Косово ионако не треба кад је он, такав какав је, спреман да нас уведе у Европу. Помињем их овдје заједно зато што су њихова „дубока убеђења” обично заснована на потпуном незнању и неразумијевању онога о чему причају, а у оном горем случају и на одсуству елементарнога мораља. А од таквих, разумије се, није се ни могло десити да се замисле над порукама које су им упућиване. И кад већ говорим о амбицијама онога опозиционог првака, да наведем још само једну „ситницу”. Вече пред „прве демократске изборе” у Србији, његови новосадски страначки прваци најавили су да је њихов циљ *сито двадесит шест* посланичких мјеста у Парламенту (већину од укупно *двесета ћедесет*), а ја им рекао да неће добити ни *двадесет шест*. Добили су *осамнаест*. Тако то бива кад неограничена амбиција помути и оно мало памети.

■ Да се опет вратимо данашњој црногорској стварности. Десиле су се познате ствари. Озакоњен је тзв. црногорски језик, основана катедра за његово изучавање, усвојен правопис, написани уџбеници за основну и средње школе итд. Ипак, шта мислите, има ли све то будућност. Рецимо, тај усвојени правопис, по свему судећи, неће бити прихваћен од народа, а

и у такозваном процрногорском интелектуалном блоку долази све чешће до сукоба.

• О томе се не може рационално судити, али можемо макар подсјетити на неке (пра)старе историјске чињенице: до средине 18. вијека за Хрвате се није знало источно од линије која је ишла од Драве преко Мославине до Цетине, Хрвати су се налазили на западној половини Пељешца, Дубровник је био западна српска културна престоница и у њој се за Хрвате није знало до краја 19. вијека. Хрвати су се „раширили“ послиje комунистичке наредбе (од маја 1945 – од тада су сачувани документи, а не зна се кад је она донесена) да сви католици морају бити Хрвати без обзира на то како се лично изјашњавали. У Црној Гори, како то показују службени извори, почетком 20. вијека било је 95% Срба и 5% Арбанаса. Откад су извадили комунистичку крштеницу, неки Црногорци више не знају ни ко су им очеви ни куд ударају и мисле да уз нову националну чапру мора ићи и стари језик. То ће бити мало теже и ту никакви аутоматизми не функционишу. На вуковској језичкој ватри Хрвати се пеку већ више од једнога вијека (босански муслимани то чине много краће, а Црногорци су тек подложили казан), али свој језик ни за длаку не успијевају одвојити од српског.

За спасавање црногорског језичког неденошчета још нису направљени инкубатори, данашње му бабице (Рајка, Аднан, Тања и министри матерњег језика) ни пелене не умију промијенити, а камоли му помоћи да се опре на ноге. И та срамота може потрајати све док се неко од Црногораца не пробуди из бунила и не призна да није привилегија вјековати као објекат нечије спрђње. Војо Никчевић био је јединствена лингвистичка незналица и у свакој нормалној земљи било би срамотно оснивати институт с именом таквога „мајстора-плагијатора“. У Црној Гори може и то, али се треба надати да ће те чињенице некад допријети до оних који знају шта значе ријечи *бламажа* или *срамота*.

Ако до прије подруг вијека по штокавским просторима није било других народа осим Срба (у неким областима – „Срба трију закона“) нити другога језика осим српскога, црногорске прилике показују се као посебно апсурдне: католици и мусимани издвојили су се из Српства по вјерским линијама, а „Црногорци“ по линији сужене свијести, што им једино може послужити као пречица до много темељитијег отпадништва.

■ Недавно је група црногорских такозваних слободних интелектуалаца, који су током послеђе двије деценије, најватреније подржавали

актуелну црногорску власт и процес „расрబљавања” Црне Горе, позвала „на окуп”, за рушење те власти. Како тумачите ту појаву?

• Не знам о томе ништа: ни ко су ти интелектуалци, ни због чега хоће да руше власт, али сам унапријед спреман да сумњам и у њихове намјере и у њихову памет, посебно ако се она може означити као накнадна. Ако су они, наиме, досад посијали толико мржње и припремили толико несреће, ако су били спремни да колју („ноћас ћемо Србе клати”) и вјешају („Србе на врбе”), а сад хоће да стријељају, онда ја у њима видим једино „интелектуални” стрељачки вод. А они се на власт, вјерујем, лјуте зато што их је предуго оставила без посла и што више не почиње... Уосталом, неки „интелектуалци” тешко могу носити такво признање и моја је баба, имајући то на уму и једнога таквога кога је родила, знала да каже да „нема ајвана без школованога ајvana”. Интелектуалци промишљају, упозоравају, сумњају, знају да су њихова знања ограничена. И зато су они безопасни. Опасни су они који „све знају” и ни у шта не сумњају.

■ Уочљиво је да многи ствараоци из Црне Горе који живе у Србији, а који су се својевремено ангажовали у борби за очување државне заједнице са Србијом, данас, као да дижу руке од Црне Горе, увјерени да је више узалудно било шта тамо чинити. Како гледате на ту појаву?

• У тим настојањима био сам и сам ангажован, али пошто је Лајчак (иначе и новосадски ђак) верификовао оно што је било наложено и њему и „младој, лијепој и паметној црногорској демократији” (између осталога, и оно да је у Плаву било више „бирача” него становника), све је даље постало депласирано. То – с једне стране. Са друге, у Србији данас нема релевантне политичке личности која се од страха неће пробудити ако јој и у сну неко помене српске националне интересе. Српски политичари, уосталом, и прављени су по оном обрасцу који је, по схватањима Јована Ђаје, најпогоднији да уништи државу: они су се специјализовали за *велейродају* земље и то без страха да ће их неко оптужити за *велеиздају*. То су они који су унишили моћне српске банке и рашчистили простор десетинама страних лешинарских, они који у бесцјење распрадају и фабрике, и пољопривредне комбинате, и оранице, и све што им дође до руке; то су људи без породица, без професионалног, моралног и сваког људског утемељења. (То су, узгред, људи којима су и даље узори Маркс – коме је двоје дјеце умрло од глади, а једно извршило самоубиство – и наш „велики вођа” – који ни сам није знао ни колико се пута женио ни колико је дјеце за собом оставил.)

А интелектуалци су, и иначе, почесто јефтина и лако квартљива роба и у њих се не треба никад уздати без, макар мало, резерве. Уза све то, они знају бити прилично инертна сорта, и испред њих понекад треба да крене чактар; Љуба Тадић више није у снази да их поведе, а сину му, који још није успио да „реформише” све што је наумио (сад продаје Телеком и остало му је да распродаде Електропривреду), и који баш и није неки нарочит Србин, преостало је да реферише налогодавцима да Србије више нема; ваљда по истом обрасцу по коме је то учинио Стipe Фрањи, а недавно и Свето Милу. И то је иста она матрица коју је назначио госпар Јован Ђаја, а по којој скубаре не смију добити могућност да владају над људима.

Са друкчијом влашћу и самосвјесним народом, Срби нису сломљени у два свјетска рата и сад Њемачка нема потребе да се припрема за трећи: ова власт је, демократски, продала Србе (и Србију) за ситниш и осигурала им ропство из кога се неће извући. Нећемо дugo чекати да се увјеримо и у то, пошто и сада важи оно о чему је прије више деценија причао Свети Варнава Беочински, најприје уопштено а потом, на српску срамоту, и непосредно: „Колико се и колико пута догодило да је једна држава испала и кртенаста и богаљаста управо због тога што су је државници и политичари криво и наопако крстили! То јест зато што су погрешно и несавесно састављали уставе и законе. Због тога нам је држава и ослепела, и оглувела, и убрзо потпуно занемела”.

■ Што би се у мојим Бањанима рекло: «У камен ударило!». Мора се признати, многе Ваше „зле” слутње (из времена када је то другима лично, безмало, на производ нездраве маште) обистиниле су се. Ипак, усуђујем се да Вас питам: има ли наде за оне који још чувају свој српски језички и културни идентитет у Црној Гори?

● Не знам има ли наде, али знам за стару истину да нада умире последња. У том смислу јасно је да је, за озбиљне и нормалне људе, питање идентитета старије од свих других питања и скупље од свега што се данас може набавити на црногорском државном и националном пазаришту. Зато не треба ни постављати питање има ли смисла отпор. Има, посебно кад човјеку ништа друго не преостаје и кад нема сile која би га могла нагнити на то да пристане на бесловесност. Уосталом, прегаоца може подржати и много Виша Сила од оне која је садашње зло посијала; зар не рече Његош да „прегаоцу Бог даје махове”.

■ Како објашњавате ситуацију да данас у гимназијским читанкама у Црној Гори нема ниједне епске пјесме из косовског, покосовског, хајдуч-

ког и устаничког циклуса, да нема Марка Миљанова итд. Али има десетина тобожњих писаца из Котора и околине који су писали на латинском и италијанском језику?

• То је, напротив, потврда чињенице да Црна Гора нема ни језика ни књижевности, као што нема ни лингвиста ни књижевника. Међу онима првим има неколико који би то хтјели да буду, али за њих још нико није чуо ни преко улице, а они други имају и удружења, и ПЕН центар, и нешто што се зове *монашескогрена*, али не знају ни што ће им све то ни куда да се окрену. Нити да се примакну књижевности: Јеврем се, лично, представља као њена стожина, али је, рецимо, у Загребу познат само по томе што су тамошњи грађани плаћали порез за његово издававање док се „борио за Црну Гору”, а другдје о њему не знају ни толико; у Пјешивцима се зна да је Мирко Бањевић био књижевник, а за Бранка се ни тамо још није чуло...

А да су састављачи оних читанки које помињете знали да су и латинисти чије су текстове донијели (били) Срби, ни њих тамо не би увели.

■ Говори се, понегде, о интегрализму српског културног простора, издијеленог у неколико новостворених држава. Имате ли увида у то колико је тај процес остварљив и колико Србија, данас, са њеним културним, образовним и научним институцијама предано ради на томе?

• Бојим се да Вам ни о тој теми не могу бити поуздан сабједник и не могу ни наслутити које све чињенице имате на уму. Ја одавно немам у кући ни телевизор ни радио (званичним „државним” лажовима увијек сам вјеровао мање него онима који су се око мене мотали), а мало дневне или недјељне штампе коју пратим не пружа ми могућности за информисање о многим стварима. Ја досад нигдје нисам наишао на нешто што се зове *интегралитет српскога културног простора* и не могу погодити ко би то у Србији тако могао формулисати и унијети у стратешке циљеве своје политike. Знам, наиме, да се у Србији неке веће странке стално глаже око власти (неке – како да је саччувају, неке – како да је освоје, оне минорне трчкарају око њих и – траже „ко дà више”), а не знам ни једну која би се могла заложити за минимум српских националних интереса. У Србији је, наиме, на велики вјетар дигнут захтјев за *дезинтеграцију* („регионализација”), а ријеч *интегралитет* не налази се ни у подсвијести „важних” политичара у Србији; нема је ни у једномном *Речнику српскога језика*. Може се десити, једино, да српско Министарство за дијаспору о томе размишља конкретније, али ја више зебем од захтјева неких војвођанских

политичара да се укине Огранак Српске академије наука у Новом Саду него што се надам да ће се неко заложити за решавање проблема Срба у Црној Гори. Немају српски политичари времена за такве ситнице јер морају да испуне неке много прешније налоге и да, прије тога, обезбиједе рачуне код неке од оних лупешких банака које су довели кад су уништили домаће. А што се научних институција тиче, ни у њима не треба тражити ослонце, посебно не у САНУ, зато што у њој пресудну ријеч имају групе људи међу којима је најмање Срба. Неку годину прије упокојења, то је Антоније Исаковић рекао много ефектније, а да је погодио, показали су и последњи избори за предсједника: Василије Крестић добио је само 33 гласа, а Хајдин преко 90. Није тешко погодити за кога су гласали Срби.

■ Да се окренемо мало љепшим темама. Ви сте по научној специјалности дијалектолог. Написали сте више књига и расправа из те области. Какво је данас стање у српској дијалектологији, у којој мјери је српски језик дијалектолошки обраћен и који су најважнији послови које треба у будућности обавити у тој научној области?

• Прилике у којима се налази данашња српска дијалектологија не могу се означити као задовољавајуће. Објављено је, истина, мноштво расправа и монографија о појединим говорима, *Српски дијалектиолошки зборник* досад је објављен у више од 50 томова (засновао га је Белић 1905), многе зоне релативно су добро истражене, али о многима још увијек не знамо много. У ред најистраженијих говора спадају они у Црној Гори, током последњих деценија прикључују им се и говори југоисточне Србије, а најмање су истражени сјеверозападни говори и они су, може се рећи, доживјели судбину својих носилаца: тамо их више нема и сведени су, практично, на избјегличке центре по Србији. Говори по Црној Гори испитивани су најинтензивније између двају свјетских ратова и тада су се појавили Данило Вуловић (своју расправу о говору никшићке околине он насловљује као *Дијалекти источној Херцеговине* и не знам како ће се она уклопити у ону дијалектолошку памет коју ћемо касније поменути), Михаило Стевановић, Јован Вуковић, Гојко Ружичић, Радомир Алексић, Васо Томановић, најопсежнији је опис говора Црмнице из пера изванџа Бранка Милетића, а прикључују им се понекад Петар Ђорђић, Радосав Бошковић, пољски дијалектолог Јјечислав Малецки; касније тај посао настављају Лука Вујовић, Митар Пешикан, Милија Станић, Драго Ђутић, Мато Пижурица, у наше дане Рада Стијовић, Миодраг Јовановић и Драга Бојовић, а томе друштву приписујем и себе с више

десетина ситнијих расправа. Навео сам овде дosta имена, не знам јесам ли се о некога огријешио не споменувши га, али је и поред тога по Црној Гори остало још много непознаница. По југоисточној Србији много су урадили сарадници катедре за српски језик из универзитетског центра у Нишу, које је годинама врло успјешно окупљао и водио Недељко Богдановић. Из других области српскога језичког простора мање је комплекснијих описа, разлози су томе вишеструки, али би се могло рећи – најчешће кадровски. И то је врло занимљива појава: мно-
ге описе које помињемо приредили су „завичајци”, описали свој локални говор (често су им то бивале докторске дисертације), а затим се окренули другим областима језичких испитивања и тако се дододило да ми, у ствари, имамо врло мало људи којима је дијалектологија примарни круг научних интересовања. Павле Ивић, рецимо, поставио је темеље модерне српске дијалектологије и објавио највише расправа о њеним проблемима, интензивно се бавио и историјом језика, акцентологијом и фонологијом, али је иза себе оставио само два ученика: мене и Слободана Реметића. Десило се, међутим, да Реметић није одржао ниједно предавање о дијалектима иако се за његово име везују два најкрупнија открића у српској дијалектологији нашег времена. Од тога је невеселији једино случај изузетнога Митра Пешикана, који није могао одржати ниједно универзитетско предавање у Београду нити учествовати у комисијама за одбране докторских дисертација и једино је, на моју иницијативу, једном или двапут одржао предавање на нашим последипломским студијама у Новом Саду и учествовао у двема комисијама за одбрану докторских дисертација. Реметић је, с друге стране, на факултету провео много година, али је тамо предавао „боچне” дисциплине из круга својих научних интересовања. Разлози су томе банални и они лијепо показују наше нарави: Милка и Павле Ивић нису могли доћи на београдску катедру за српски језик и тиме је српска лингвистика темељито оштећена будући да их је тамо сваке године могло слушати макар онолико студената колико их је у Новом Саду чуло за све вријеме које су тамо провели, а Ивићев прелаз из Новог Сада у Београд (1972) био је само корак до његовог присилног пензионисања (1975) – у 51. години живота.

Говорим о тим појединостима зато што се српска дијалектологија сада налази пред својим најважнијим задатком од свог заснивања – почеле су припреме за израду *Српскоја дијалекти-*

лошког айласа. Такви послови, у срећнијих народа, засновани су давно, у некима већ и окончани, а ми, послије педесет година од њиховог почетка, тек приступамо својењу грађе и почињемо картографисање. И ја сада, са сјетним задовољством, примјеђујем да у тиму који је ангажован на тим пословима има највише мојих ученика, а и остали су сви из круга оних који нису „избјегавали сусрете” са схваташтима проф. Ивића (сардници Недељка Богдановића или ученици Божа Видоеског). Из Београда, на жалост, нема никога јер изгледа да се тамо дијалектологијом нико не бави. Кад Тадић, Пајтић и Чанак демократски изруче Војводину Хабзбурзима, то се може показати као озбиљан недостатак и не може се знати како ће се у Београду успостављати релевантан дијалектолошки центар и враћати тој науци углед какав је имала док ју је предводио Александар Белић, посебно ако се зна да за формирање младога научног кадра треба, макар, десет-петнаест година и да је најбоље када им се омогући да чују различите учитеље, тј. да се уpute на специјалистичке студије и у друге озбиљне славистичке центре. Ако се, уза све то, зна да Сорошеви министри у Србији отворено онемогућују сваку научну дисциплину која има било какво национално обиљежје, јасно је да не треба очекивати да ће се у Београду дијалектологија лако вратити макар тамо где ју је оставио Белић (а Ивић тамо још „није стигао”).

■ Недавно се у овдашњем гимназијском уџбенику за „матерњи језик” појавило „новоименовање” дијалеката у Црној Гори на „старије штокавске – зетско-горњополимски и млађе штокавске – говори сјеверозападне Црне Горе. Па се онда каже: „сјеверозападни црногорски говори” и „зетско-горњополимски црногорски говори”. Бисте ли нам то прокоментарисали? Ко и како може да врши именовања у дијалектологији? Постоје ли ту некакви општеприхваћени научни стандарди, некаква установљена номенклатура у славистици...?

● Разумије се да стандарди за то постоје, али они важе само у оним случајевима када се то зна поуздано и када нема потребе да се чињенице „поправљају” и истина скрива, или, једноставније речено, да се лаже. Српски терминолошки стандард одређује да се један дијалекат, кад год је то могуће, именује двочланом одредницом, при чему се првим чланом одређује исходиште дијалекта, а другим његов крајњи географски досег („косовско-ресавски”, „зетско-сјенички”). У случајевима које помињете, аутори су у оба случаја побјегли од истине и тиме их, практично, терминолошки обесмислили укидајући им статус дијалекта: „зетско-горњополимским црногорским говорима” рогови су сабијени до бјелопољско-пријепољске државне

међе, а „сјеверозападни црногорски говори” није термин, па се не може знати по чему ће се разликовати, рецимо, говор Горњих Пјешиваца од говора Братоножића или говор Ђеклића од говора Бањана. Тако се поступа у два случаја: кад се нешто не зна или кад неку истину треба сакрити. Оно прво је очито: аутори те нове одреднице о дијалектима не знају ништа, али им је било важно да сакрију чињеницу да се у случају „сјеверозападних црногорских говора” ради о источнохерцеговачком дијалекту (он се данас одређује нешто друкчије, али нека за ову прилику то буде небитно). У Црној Гори данас није уљудно, ни препоручљиво, помињати чињеницу да су Никшић и Жупа били у Херцеговини (отуда и наслов онога Вушовићевог рада који смо поменули) или да је данашња „црногорска Херцеговина”, макар троструко пространа од тзв. „Црне Горе” која јој је наметнула име будући да су многим данашњим црногорским главарима, као и њиховом „митрополиту”, родитељи (или макар бабе и ћедови) били Херцеговци (дакле – Срби), а да су они сами пристали на то да буду отпадници, по истом обрасцу по коме је то успјело Максу Лубурићу, заповједнику Јасеновца (који је родом из Пиве), или његовом садашњем сљедбенику Анти Ђапићу (чији се рођаци налазе у околини Никшића), или њиховим учитељима Анти Старчевићу и Анти Павелићу (обојици поријеклом из Старога Влаха). Уза све то, најдосљеднији источнохерцеговачки говорни тип ја сам биљежио у Горњим Пјешивцима (Доњи Пјешивци ближи су Белопавлићима). У науци се незнაње може разумјети, али намјерно извртање чињеница незамисливо је и одређује се као научно шарлатанство, односно научна лажавина.

■ Ви сте и члан Међународне комисије за Општесловенски лингвистички атлас и члан Међународног редакционог колегијума Општекарпатског дијалектолошког атласа. Било би занимљиво да нам о томе кажете нешто више, па и у вези са претходним питањем.

● Тридесетак година учествовао сам у радним тијелима тих двају атласа, био на многим међународним конференцијама у свим словенским научним центрима (осим у Минску), учествовао у уобличавању првог тома Општесловенског лингвистичког атласа (објавила га је САНУ, 1988) и у припреми свих седам томова Општекарпатског дијалектолошког атласа (последњи том потписао сам као редактор), сарађивао са многим истакнутим славистима, био сам ученик Павла Ивића, пријатељ и поштовалац Никите Толстоја, Божидара Видоеског, Зузане Тополињске... Прве три велике научне и људске адресе пога-

силе су се за три године: пред Никитином Светланом јекнуо сам неколико мјесеци пошто се он преселио на Јасне Пољане, био сам последњи колега и пријатељ који је с Божом попричао пет минута и жао ми је што нијесам узео његов штап, над Павловим одром одржао сам опроштајно слово, поред Добрице Ђосића. Данас су ми Зуза и Реметић последња спона с тим временом и том атмосфером.

■ Како изгледа посао једног дијалектолога: или је он више у кабинету, за радним столом, или на терену, с ранцем на леђима?

• Дијалектолог почиње на терену, сабира („пласти“) грађу, сређује је у кабинету, утврђује шта је сабрао, које су у њој „празнине“ и, с новим увидима, поново се враћа на терен, укљања те празнине, наилази на нове проблеме, трага за потврдама у једном мјесту и прелази у неко удаљеније, да ослушне разлике, опет се враћа у кабинет, и опет на терен... И тако годинама, док не посустане. И среће се с најразличитијим људима, упада у неугодне ситуације, постаје „сумњив“ јер тражи бабе (шта ће оне младим људима?!), зову због тога полицију или се, просто, од тебе уклањају, па помало почињеш и да зебеш. Тако сам једном, у околини Санског Моста, скренуо с раскрснице према неком муслиманском мјесту, испред мене на двадесетак метара ишла је група људи, млађих и старијих, било је међу њима и жена, и док сам ја застao да запалим цигарету – они су нестали! Ишао сам путем, нигде никога да му се обратим, долазио до капија, дозивао домаћине. У петој или десетој кући појавио се човјек и пристао да са мном поприча. У повратку опет сâм на путу, али сам запазио неколико сјенки које су се невјешто покушавале сакрити иза дрвета или врзине. Више се тамо нисам враћао. Носио сам увијек торбу, касније и магнетофон, с много касета, никад с информаторима нисам имао проблема, а доживио сам да ми, на пушкомет од родне мајчине куће, човјек отме двије или три касете које сам снимио у разговору с његовим оцем – иако је отац знао и чији сам унук и чији сам сестрић. „Навртио“ сам у животу више стотина сати разговора и сад из Пипера имам само оно што су, сасвим случајно, снимиле двије моје студенткиње.

Једном сам се у Хан Колима код Бање Луке, око Преображења, нашао код казана. Човјек је обрао још зеленкасту шљиву, пустио је да „одлежи“ три-четири дана и – потпалио казан. Око казана три групе: у једној пет-шест старијих, у другој – неколико средњих година, у трећој – млађарија. Ја сам, разу-

мије се, пришао старима, рекао због чега се мотам по Змијању, остао с њима неколико сати и снимио непоновљиве приче непоновљивог Бошкa Кречара: људи су били попили, и стално „припијали”, кочнице попустиле – и у томе што је тада снимљено није се имало шта провјеравати.

А ракија је била онаква какву је „градијеро” Симеун Ђак. „Онога иза каџе” нисам примијетио.

Анализа грађе и њено уобличавање у дијалектолошку расправу мање су занимљиво штиво „за широку публику”.

■ Ваша интересовања често сежу и у области изван лингвистике. Недавно сте објавили, у коауторству са братом Илијом, историчаром, обимну и веома занимљиву књигу *Демокрација с наличја*. Откуд интересовање за ту област? Није ли у питању урођена потреба за правдом и истином која Вас је често уводила у разне полемике?

• Та књига има прилично дугу предисторију. Ја сам давно схватио да је власт болест за коју нема лијека, почeo да сабирачињенице које су ми то потврђивале, дошао до сазнања да је сваки облик власти једнако тоталитаран и да су и монархија, и олигархија и демократија само тролист истога зла и да се разликују само по количини отрова које могу изручи(ва)ти на своје поданике и по механизмима којима се то чини. Показало се, уз све то, да су Лењин и Стаљин били „учитељи демократије” и Хитлеру и свим каснијим малим фашистима, да се „модерна демократија” у мало чему разликује од давно установљених образца и да се најуспјешније може ширити осиромашеним уранијумом и тенковима. Та су истраживања касније пренесена на колосјеке тзв. „паралелне историје” и тада се показало да се сва историја коју смо ми учили своди на лажи и фалсификате, да су је утемељивали креатори историје а дописивали ситни „локални побједници”, да су сви важни историјски догађаји били брижљиво припремани, усмјеравани и завршавани кад су „креатори” процењивали да је, за одговарајући тренутак, „било доста”. Тако је било с Француском револуцијом, са свим „револуцијама” у 19. вијеку и са свјетским ратовима у вијеку који је остао за нама. Истраживачи „паралелне историје” то су сасвим увјерљиво показали и утврдили да иза свих догађаја стоје најмоћнији свјетски банкари са својим неограниченим финансијским могућностима. Између осталог, то се потврђује и чињеницом да су се у мировним преговорима послије завршетка Првог свјетског рата, на супротним странама преговарачког стола, нашла рођена браћа Вартбург (још се по нашим друмовима може срести ауто које су они крстили).

Када је рукопис, са мноштвом сличних чињеница, нарастао на седамдесетак страница, показао сам га Илији, он га је „рашио” и вишеструко проширио освјетљавајући и природу саме „демократије”, и механизме по којима су нас учили новој памети, и усрећивали у разним ратовима... Тако је настала књига коју помињете, а могло се у њој наћи и мноштво других потврда, и из свијета и из наших средина, да се „демократија” најчешће брани и утјерује по оним обрасцима који се приписују Хитлеру. А за такву демократију, и у Србији и у Црној Гори, залажу се лидери многих либералних, социјалдемократских, „другосрбијанских”, конвертитских, хелсиншких, сорошевских и сличних партија. И све су оне спремне да, као и они разочарани црногорски интелектуалци, формирају стрељачке водове... Занимљиво је, међутим, да се сви ти мали фашисти данас представљају као „изворни” антифашисти и једни друге у то врло успјешно увјеравају. Примјера за то има толико да земља под њима може потонути, али ја издвајам онај у коме је главни јунак већ помињани црногорски филозоф-правописац. То је лице, с Филозофског факултета у Новом Саду, на страницама Јевремових новина просуло више отрова по Србима и мржње према њима него сви други Јевремови сарадници заједно (с таквим „препорукама”, оно је било предсједник Савјета тога факултета, у једном тренутку и кандидат за његовог декана, а по врх свега и, средствима државе Србије, добро плаћен учитељ српске младежи!). Кад је на једну његову сеансу сијања мржње ушла група младих људи са циљем да њему и његовим сабесједницима каже да су фашисти, направљена је узбуна, предводник те групе је ухапшен, осуђен, не знам како се десило да не оде на издржавање казне и сад га суд јури по Европи, наш псовач-правописац – стекао је тапију „ућемељићеља новога језика” с мухуром пјешивачког министра за материји језик, а судија који је све то окитио кочићевским „кантарским кукама” – вјероватно је, као досијојан, доспио макар у Апелациони суд.

■ Чиме се тренутно бавите? Можемо ли ускоро очекивати неку Вашу нову дијалектолошку монографију, или неку нову *Школу немушићог језика?*

• Ону прву – можемо. Надам се да ћу ускоро завршити рукопис о говору Спича, који сам почeo да припремам прије три-четири године с Момчилом Поповићем, студентом из мојих давнашњих никшићких почетака у Педагошкој академији. Ми смо се срели у његовом Спичу десетак година послије мог одласка из Никшића, ја му сугерисао да снима говор својих нај-

ближих и биљежи лексику, а он о томе ћутао више од двије деценије. И крајем 2004. године послао ми своју необичну књигу под насловом *Милица* – у којој је један приповједачки слој написан бујним спичанским дијалектом, а на крају се нашла и скица за речник, с око 2.000 ријечи. Ми смо се договорили да он сабере најважније чињенице о прошлости Спича, да побиљежи ономастичку грађу, да заједно проширимо лексичку збирку и да ја, на основу свега тога и својих давнашњих записа, припремим скицу за опис говора. Велики дио тога нашега договора он је обавио и – утекао ми: упокојио се септембра 2008. године. Сад ја, без њега, покушавам то уобличити (у томе ми помаже и Јован Пламенац), рукопис ће бити у многим појединостима непотпун, али за будућег истраживача (ако га буде – као што се бојим да неће) богат извор података.

Предао сам за штампу и једну, опет коауторску, књигу из „бочне“ области свога интересовања и сада очекујем коректуру. То је књига о основама српске фонологије, а овдје је помињем зато што очекујем да ће њен предговор (чија је „претходница“ објављена као *Књига Слова*) имати шири одјек него књига сама. А у рачунару, и у картотеци, имам и неке друге рукописе (и речнике) сложене док су нам оне бомбе доносиле демократију, али не знам колико ће за њихово завршавање бити снаге. И живота, нарочито.

Што се тиче неке нове *Школе немуштога језика*, и за њу би се нашло довољно текстова, али за њихово сређивање, бојим се, неће бити ни снаге ни живота. Понекад ми је жао што то никам и до сада припремио, има међу њима и неких занимљивих кратких есеја, али није то једино за чим у животу могу жалити.

■ За крај, једно питање, на које, ако не желите, не морате одговорити: Ви сте, колико се ја у то разумијем, најбољи стилиста међу данашњим, а можда и ранијим, нашим лингвистима. Ваши полемички и неки други текстови, поред ненадмашне духовитости, напросто су образац добrog писања. (Ово нијесу никакви комплименти, него чињенице.) Да ли сте се некад опробали и на књижевноумјетничком пољу?

• Хвала на лијепим ријечима, али морам рећи да су оне за моју скромност оптерећујуће. Ја сам те текстове писао с јединим циљем да саопштим неке „своје истине“ и кад им се, понекад, док по папирима трагам за нечим, вратим, чини ми се да бих тек понегдје у њима понешто промијенио. И нема међу њима текстова за које би ми данас било милије да их нијесам потписао; кад тако говорим, разумије се, имам на уму те „своје истине“, а не како су оне језички уобличене.

А на књижевноумјетничком пољу никад се нисам, како велите, „опробао”. То су ми, истина, предлагали неки пријатељи, али ме нису успјели убиједити, при чему су моји разлози да се у ту авантуру не упуштам прилично прости: не вјерујем да се та два посла могу успјешно ускладити. А најбољи је примјер за то Милорад Павић: он је почeo као историчар књижевности, дошао до звања редовног професора, био декан Филозофског факултета – а прославио се као књижевник. Ја не могу оцењивати ни један ни други аспект његовога дјела, али могу бити сумњив: његова књига о књижевности барока дјелује конзистентно, али се његови наводи најчешће не могу проверити – што се мора сматрати великим недостатком. Књижевни дometи, међутим, (пр)оцењују се по друкчијим критеријима. На бављење двама тако различитим пословима ја гледам као и на ону народну: „Не може врана на два коца”.

■ Професоре Петровићу, редакција *Слова* дугује Вам посебну захвалност и за овај разговор и за искрену подршку од почетка нашег рада. Желимо Вам добро здравље, и сваку срећу у даљем раду и животу. И – да буде снаге за једну *Школу немушићај језика*.

● Хвала и Вама – што сте ме истрпјели.

*Објављено у: *Слово*, Никшић, 2010, број 25 (април), 11-38, у интервјуу главном уреднику Веселину Матовићу, у рубрици *Разговор*.

Куда се запутила српска ћирилица

Драги моји Таковци и Качерци,

Долазим на ово ваше сабрање с помешаним осећањима: с радошћу – што се међу вами налазим, и тескобом – што ћу вам говорити о теми која се **једино** међу Србима **може** поставити као проблем за расправу. (У свету који себе сматра цивилизованим, **једино** се о томе **не може** расправљати.)

Када тако говорим, имам на уму две, врло просте, чињенице: 1) откад су се почели уписивати на светску језичку мапу, православни Срби чинили су то једино ћирилицом – и то од свога првог слова до најновијега времена; 2) то „најновије време“ Србима су назначили социјалисти (Јован Скерлић нарочито), а њихов посао довршили комунисти, настојањем да се убије српско историјско памћење и да им се, примера ради, уместо *Miroslavljevoг јеванђеља* подметне *Xari Пoшер*. Зашто је то тако, могао нам је, само да је хтео, објаснити Милован Ђилас; од њега смо могли сазнати да је у време кад је засниван маједонски језик ишао у Скопље да тамошње лингвисте убеди да за своје писмо узму *лашиницу*; на тај начин требало је ставити Србе у замишљени латинични „хрватско-маједонски сендвич“ и натерати их да и они **найуслите ћирилицу**.

Маједонци на то нису пристали, али је комунистичка стратегија донела исти резултат: српска ћирилица, може се рећи, налази се на издисају. И то се потврђује простим чињеницама: пре десет година (2000) у средишњим новосадским улицама било је 18,5 процената ћириличких натписа, у Београду било их је 31,5, а у Чачку један проценат више него у Београду. Три године касније (2003), на највећем новосадском булевару, проценат ћириличких натписа пао је на 8,84, а 2005. свео се на 2,27. Немам паралелних података за Београд и Чачак (упоредивих с новосадским из 2003), али сви њихови стари житељи памте да се, „у њихово време“, по београдским и чачанским улицама није могло срести ниједно латиничко слово, а верујем да има и таквих који памте и оно време када су и регистарске таблице на аутомобилима биле исписане такође ћирилицом, као што је то и данас нормално у Бугарској и Русији, рецимо). Тако се дододило да се у Новом Саду, некад свехвално званом и „Српска Атина“, ћирилица (у)гаси(ла) пред нашим очима и може се рећи, с извесношћу да се у томе не може погрешити, да *таква „Атина“ одавна више није ни српска ни Атина*.

Те су појединости парадигматичне за свеколику српску историјску судбину: кад год су Срби напуштали своје писмо, они су се искључивали и из српског етничког корпуса и постајали – *нешто друго*. Дуго се, истина, дешавало да Срби преверавају прихватајући католицизам или ислам, али су се тек током последњих десетак-дванаест деценија, по истим шавовима, почели приклњати другим нацијама: католици су „отишли у Хрвате”, а муслимани „у Бошњаке”. (По комунистичкој наредби од средине маја 1945 – од тада имамо прве потписане документе, а кад је она формално донесена, ваљда ће се и то једном сазнати – сви католици „проглашени су” Хрватима без обзира на то како су се лично до тада изјашњавали; двадесетак година касније „неопредељеним” муслиманима „признато је” право да се „опредељују” као Муслимани, да би они, недавно, такву своју националну кожу заменили „бошњачком”.) Данас су пречице до отпадништва много краће; њих су благовремено припремили комунисти, а током последњих двадесетак година усавршавају их светски криминалци и противе у сарадњи са својим пионима и служинчадима из наших домаћих „демократских”, „грађанских”, „либералних”, „реформских” и сличних партија и њихових савезника из такозваних „невладиних организација” забринутих за судбину демократије у Србији.

Могли бисмо, уз све то, рећи да „заслуге” за све што им се дешавало у великој мери припадају и самим Србима; они су тако лако, олако и наивно упадали у све замке које су им припремане са стране, а никад се нису могли окупити око било којег и најминималнијег програмског елемента окренутог очувању сопственог националног бића. С друге стране, Срби неће ни покушати да се привикну на то да према логици својих непријатеља ускладе и сопствено понашање и да се замисле макар над чињеницом да су им непријатељи вазда најпре *насрпшали на ћирилицу*, тј. на саме темеље културе, на срж националног идентитета; тако нешто урадили су им, на пример, Аустријанци после окупације Београда у Првом светском рату – кад су прво наредили да се с улица поскидају сви ћирилични натписи; или, Хрвати, чији је први декрет уставшке власти после проглашења НДХ био онај о забрани ћирилице (и то и у јавној и приватној употреби!). Уза све то, Срби као да још нису чули да су „нови” Хрвати давно „етнички очистили” све своје библиотеке од српских књига и српског имена, као ни то да су, после преузимања власти на Косову и Метохији, Шиптари спалили

преко два милиона књига на „српскохрватском језику” и тако „помирили” и Србе и Хрвате, али и све друге носиоце тога језика. Ипак, треба у вези са свим тим рећи да су у сличним по-духватаима комунисти били успешнији и од Аустријанаца, и од Хрвата и од Шиптара (и од свих других српских непријатеља) будући да су своје науме (које је, видели смо, најавио Ђилас) остваривали у вишедеценијској тишини, најпре преко администрације, па преко латиничких писаћих машина (које су једино могле стизати из Бугојна), па преко војске и полиције, па преко телевизије, па преко (идиотизоване) школе, па преко систематског затирања српског историјског памћења...

Србима је, dakле, *латиница намешнута*, а службено је то учињено у Закључцима Новосадског договора (1954), када је, уз „равноправност свих народа и народности”, проглашена и *равнотравност латинице и ћирилице*; управо тим редом! Разве се, тај су документ сви Хрвати потписали латиницом, али је занимљиво да су то исто учинили и многи Срби. Од тога времена почиње постепено нестајање ћирилице, а у последњих двадесетак година то се претворило у њен суноврат. Касније је Србима „објашњавано” да је латиница „алтернативно српско писмо” и они су, тако, постали врло редак народ на свету који се може дочити *двама јисмима за један језик*; није им у том међувремену говорено да ће, по сили језичке логике, једно од њих ипак бити потиснуто, а унапред им је морало бити јасно које ће то бити). А у вези с тим присећамо се и приче о томе да наша два писма представљају „два ока у глави”, па се можемо запитати у чему су то српске предности над свима осталим „једнооким” народима и како се могло додогодити да такво „богатство” управо Србима припадне, а да га они који и иначе деле сва богатства не задрже за себе. Одговор на то питање врло је прост и сажет је и у свакодневном народном искуству: болест једнога ока може довести до тога да се остане без оба. Срби су на то искуство заборавили.

Када се о томе говори, треба ипак признати да је и латиница *била* српско писмо, али је то било у оним временима док су постојали и *Срби-католици* и *Срби-мухамеданици*, док је Дубровник био српска приморска културна и економска престоница и док се о Хрватима ништа није знало источно од линије која је полазила од Драве преко Мославине до Цетине. А о дубровачким Србима истраживач је записао и ове редове: „Међу Србима католицима који су се бавили књижевним, културним,

научним и јавним радом није било ниједног који није говорио најмање један од страних језика, а већина њих биле су праве полиглоте... Они су његовали своје српство из широких европских и свјетских видика, свјесни своје етничке припадности. Није претјерано ако се каже да је управо тај дио Срба најпотпуније носио своју српску националну свијест и да јој је најдосљедније остајао вјеран све до тријумфа југословенства код Срба и псеудојугословенства код Хрвата". О томе је леп запис оставио и Лујо Бакотић: „Клерикалци тј. они којима је вера занат, и њихови следбеници, највише су мрзели Србе католике... Ми смо... одбацивали принудни поредак који нам се хтео наметнути у име слабо схваћених и нимало истински осећаних принципа једне очевидно лажне теологије, и нисмо хтели да мешамо веру са националним осећајима и са политичким радом. Истичући своје српство, ми нисмо питали ни католичке ни православне свештенике да нам признају оправданост тог свог осведочења, јер смо били уверени да имамо право да га истичемо”. За тајакве Србе Вук је реформисао и *српску латиницу* (1827), али кад су њихови потомци заборавили ко су им били преци и „отишли у Хрвате”, то није имало никаквога значаја за *православне Србе* будући да је *њихово једино писмо, и пре и после тога, било и осстало ћирилица*. (Уосталом, после Наполеонових освајања, стари дубровачки госпари престали су да се жене и оставили широк простор неким „новим Дубровчанима”, који под својим „новим” именом могу једино посртати и срамотити богату историјску и културну традицију Српског Старог Дубровника.)

Као људи „модернога доба”, за разлику од оних „из прошлих времена”, српски комунисти и мондијалисти сматрају да је ширење „српске латинице” и напуштање ћирилице, током неколико последњих деценија њихове власти, *важнија шековина* од свега онога што је, током претходних десетак векова, представљало битно обележје српске *ћириличне* културне традиције. А на то шта за српски језик (ваљда и са српски народ?) значи „слобода у избору писма”, већ годинама указују и обавештени новинари и компетентни библиотекари, али то никако још не допире до свести српских културних и државних посленика. Чињенице су у том смислу поприлично просте: у међународном информационом систему за културни и научни развој, чијих се стандарда придржавају све чланице УНЕСКО, *не постоји одредница српски језик-латиница*, тако да све што је до сада написано таквом латиницом, у светским библиотечким

каталозима одређује се као да је написано *хрватским језиком* и књижи као допринос *хрватској културној башићини*. Такво „књижење” почело је од 1994. године, а тада је одлучено да се „прекњижи” и све оно што је „српском латиницом” штампано од те године до 1892, то јест до појаве *Хрватскога правописа* Ивана Броза. Имају ли се на уму те појединости, испоставиће се да ће САНУ, Матица српска, ЦАНУ, као и огроман број других српских издавача, таквих као што су *Просвета*, *Нолий*, *Научна књига*, *Народна књига*, *БИГЗ* – да друге, и новије (међу којима има и таквих који никад нису објавили *ниједан чирилички наслов*), не помињемо, ући у ред заслужних хрватских *издавача*. Наравно, не зна се хоће ли им ико икада приговорити за *издају* српске културне и националне традиције, утолико пре што се, у лингвистичком смислу, о „хрватском језику” може говорити као и о „аустријском” а не *немачком*, о „америчком” а не *енглеском*, о „мексичком” а не *шпанском*, о „египатском” а не *арапском* и сл. „Хрватски језик”, наиме, само је *преименован* *српски* и о томе су његови утемељивачи оставили непречиве потврде: Иван Броз припремио је *Хрватски правопис* (1892) на основу Вукових „главних правила за јужно нарчење”, Томо Маретић своју *Граматику и стилистику хрватскога или српског језика* (1899) на основу језика Вука Каракића („нашег Цицерона”, како га је називао) и Ђуре Даничића, а Франо Ивковић у свој (и Брозов) *Рјечник хрватског језика* (1901) у целини је унео *Вуков Рјечник* из 1852. и додао му, једино, грађу из неколико других српских писаца и „објаснио” да је то *Рјечник хрватскога језика* зато што су га *преисали и штампали Хрвати* (!). Срби се не би морали интересовати за статус „таквога хрватског језика”, али треба јасно да кажу да она реалност која се сада тако одређује не може бити ништа друго до *српски језик*, а „модерна формула” по којој „хрватски језик има тронарјечну димензију” своди се на флоскулу чији је циљ „засјенити простоту”: од тикве, лубенице и диње тешко да ће и највештија домаћица направити „ успелу торту”, као што ни најбољи мајстори неће успети да од букве, граба и липе направе „ успелу ораховину” без обзира на то колико је пута „фарбали и префарбавали”. Истичем овде те појединости због што Хрвати своју публику и славистичку науку већ деценијама „фарбају и префарбавају” разним „декларацијама”, „промеморијама”, „меморандумима”, „изјавама” и сличним вербалним подупирачима по којима „хрватски језик” није „ни налик” на српски и да

су они већ патентирали технологију која од буковине „гради” ораховину. (Говорим овде једино о „хрватском језику”, а не и о „бошњачком” и „црногорском”, зато што се Хрвати већ више од сто година труде да с њега уклоне Вукове бркове, док они други „језици” још нису стигли до фазе писмености.)

Искуство нас учи да је одрицање од писма досад најчешће значило и одрицање од језика, а на крају и одрицање од националне припадности. Тако су се, како рекосмо, из Срба „исписали” *католици* („отишли у Хрвате”) и *муслумани* („отишли у Бошњаке”); Црногорци су отишли да пољубе папске скуне, а молбу да се покатоличе оверили копијом Конкордата књаза Николе с Ватиканом (1886); из Срба су се одавно „исписали” *комунисти*, *мондијалисти*, *фашисти*, *глобалисти*, *демократи*, *социјалдемократи*, *либерални демократи*, *унионисти*, *реформисти*, *ђрађански савезници*, *ѓазде (слуге!)*, „невладиних фондови за хуманитарно право” и други *експерти за марифейлуке*, али и сви слични креатори српске судбине који ћирилицу никад нису научили или су је врло успешно заборавили. И сви се они налазе или на власти или уз њу и продужују тамо где су се њихови учитељи зауставили на пословима разарања српскога народа. Та власт, анационална по свим линијама и обележјима (мада ћемо бити ближе истини ако кажемо да је антисрпска), није заинтересована да обележи ни једно једино страдање народа коме је на челу. За то не треба много потврда: она није прецизно пописала ни све жртве „милосрдног анђела” (стално се барата бројкама од 1.200 до 3.500 погинулих), а камоли да је пописала жртве јасеновачког стратишта. И јасно је зашто је то тако: то је власт која више води рачуна о налозима оних који су Србију бомбардовали него што покушава да Србију извуче из безнађа, власт која се специјализовала да *разгради*, а не да *изгради*, да *пороби*, а не да *ослободи*.

У таквим приликама српска власт више брине о томе како да српски језик и ћирилицу затре него како да им врати достојанство највише културне вредности. Ако бисмо у том смеру, још једном, покушали да се упоредимо с цивилизованим светом, најбоље ћемо то учинити на једном „свежем примеру”: до француске владе стигло је упозорење да се у земљама југоисточне Европе почиње „тањити” интерес за студије француског језика и *министар иностраних послова*, о трошку своје владе, одмах позива, на дводневни консултативни састанак (у Атини, рецимо) све шефове катедара на којима се у региону изучава

француски језик – да би се упознао с разлозима који до тога доводе и с евентуалним проблемима с којима се свака од тих катедара суочава. О резултатима таквога скупа министар ће реферисати својој влади и о њеним закључцима биће обавештена сва дипломатска представништва и француски култури центри у свему региону, с јасном инструкцијом да се сваки од искрелих проблема реши и брзо и на најбољи начин. Тако, дакле, у свету. Код нас, међутим, о тим проблемима не мисле ни министри просвете и културе, министру за науку, *међу седам приоритета*, проблеми језика нашли су се, и буквально, *на последњем месту*, а министру иностраних послова не пада ни на памет да би се и у таквим пословима могао опробати. (Уосталом, у Француској је, некад, министар културе био и Андре Малро, а код нас, за ту функцију специјализовали су се неки привилеговани шмиранти. Као што су све доминантне позиције у власти која о томе одлучује запосели људи без професионалне и сваке друге утемељености. Да је друкчије – не бисмо ни ми данас говорили о ћирилици.)

*

Срба је некад било од Солуна до Сентандреје (у средњем веку допирали су и до средње Словачке) и од Видина и Ердеља (српске Шумаве) до Истре и Беле крајине, а данас су се прорешили и у Шумадији и Поморављу. А у таквим околностима на судбину ћирилице треба гледати као на „колатералну штету”: иза „деобе у писму” нашла је „деоба у народу” и све што се Србима и са Србима догађало током много последњих деценија има исходиште у чињеници да „никада нисмо донели јединствену одлуку о свом језику и писму” и да смо се због тога изродили у „*бийоларан народ, а шакав народ нема нацију, има подељену националну идеју и нема будућносћ*”.

У Србима је убијен инстинкт за самоодржање и они су се, по механизмима „демократског инжењеринга”, запутили на разне стране: неко под скуне Хабзбурга, неко под скуне „милосрдног анђела”, неко према „(ев)ройској будућности”, а сви заједно – према тминама историје.

*Изговорено 22. октобра 2009. године у Горњем Милановцу, у оквиру „Записових” Лирских кругова, на тему: *Очување српског језика и писма*.

Српски језик и његови заперци

Језичка ситуација у Црној Гори може се разматрати са различитих становишта, али је тешко рећи да ли се иједно од њих може означити као рационално: са становишта националног – до јуче је у Црној Гори било 95 процената Срба (оних 5 преосталих припадало је Арбанасима); са становишта историјског – вазда се знало једино за језик српски; са становишта лингвистичког – други се језик тамо није могао ни замислити; са становишта културолошког – сва је црногорска традиција заснована на српском језику и ћирилици као његовом примарном писму... Куд се год, дакле, окренуо – Црногорац (и Брђанин у данашњој Црној Гори, наравно) није се могао одвојити од српског имена и српског идентитета, макар до онога тренутка када су комунисти, неколико година прије Другога свјетског рата, први пут формулисали схватање о „посебности црногорског језика”, за вријеме рата њихову идеју прихватили талијански окупатори (*lingua montenegrina*), а двадесетак година касније опет је се сјетили њени првобитни заговорници и у наше дане довели је до дефинитивног оживотворења. Тако се, ето, додатило да је српски језик, поред „хрватског” и „бошњачког / босанског”, у наше дане добио и „црногорски” заперак.

А да су сви ти „језици” **никли из српској коријена**, показаћемо подсјећањем на основне чињенице о путевима којима је, прије стотинак година, уобличен његов најстарији заперак – „хрватски језик”. При томе, ваља вјеровати да су о проблему који нас занима најбоље обавијештени „хрватски вуковци” Иван Броз, Томислав Мартић и Франо Ивековић којима, до прије коју деценију, нико није порицао статус *უშемељишиља* „модернога хрватског језика”.

Погледајмо како су то они (у)чинили и с којих полазиша.

Иван Броз објавио је 1892. свој *Хрватски правопис* и у предговору поменуо више покушаја школских власти (1862, 1864, 1877) да се у правописним питањима уведе ред и „да ваља у хрватским школама пишући латинским словима употребљавати један правопис, који се онамо од год. 1836. држао у главноме за књижевни (*вера, дейће, йэрси;* *брайџа;* *ладја;* *сладко,* *сбор;* *разчишћиши;* *беззаконик;* *светочаности*)”. Сви су ти покушаји били безуспешни и зато је 1889. године њему наложено да такав приручник припреми и после три године „Хрватски право-

пис” изишао је из штампе пошто га је „у свему одобрио кр(аљевски) свеучилишни професор за хрватску филологију, г. Армин Павић, којега је вис(ока) влада, да би се што прије постигло јединство правописа у свјема школама... поставила за ревизора свих књига, што ће се о њезину трошку и у њезиној на-клади штампати.”

То је, неспорно, занимљива „предисторија” Брозовог правописа, али је много занимљивија чињеница да је он своја правописна правила „израдио... у *главноме према начелима, којих се држао Вук и Даничић*, а само гдјешто одступио... од њихова писања...”

Броз је, dakле, преузео Вуков и вуковски правопис *српско^га* језика. Јер Вук се није бавио ни другим језицима ни другим правописима.

Још је изричитији у том погледу Т. Маретић у Предговору својој *Граматици и стилистичци хrvatskoga или srpskog jезika* (1899): „Ако сам хтио, да ова књига буде онакова, какова треба, морао сам грађу за њу узимати из дјела писанијех најбољим књижевним језиком. Сви људи, који о тој ствари могу судити, слажу се у томе, да је Вук Стефановић Каракић до данас први наш писац, што се тиче правилна и добра језика, *да је он за књижевни наши језик оно, што је Цицерон био и јест за књижевни латински језик*. Будући да о Вуку и ја ово мислим, за то је требало, да из његовијех дјела саберем што потпунију грађу за ову моју књигу. Вуку се од свих других писаца у правилности књижевнога језика највише приближио Даничић; за то сам ја обилно употребио и она Даничићева дјела, која су за тај посао најзгоднија. Напокон сам употребио народне умотворине, што их је на свијет издао Вук познатом својом вјештином, у којој га нитко није достигао. Другијех извора нијесам хтио употребити”.

Своје ослањање једино на Вука и Даничића на необичан начин посвједочио је Маретић и у писму Љуби Стојановићу од 7. IX (26. VIII) 1899, после сазнања да се он „спрема написати критику” његове *Граматике и стилистичке*. Молећи га да му „у кратко јави свој суд о вриједности књиге и главније приговоре, што их мисли у критици рећи”, Маретић вели: „То би ми за то било врло мило, јер бих Вам онда могао бар на гдјекоје од тих приговора у писму одговорити те разјаснити и оправдати, за што сам ово или оно учинио баш овако или онако... За један Ваш приговор већ сада знам из писма г. Јагића; Ви нијесте

сложни с тијем, што сам ја за изворе употребио *само Вука и Даничића и народне умотворине издаће од Вука*. Осим онога, што ја о томе велим на II. страни предговора, казат ћу још и ово: *ја управо не знам, којега бих писца још употребио, јер онако добро и правилно као Вук не пише ни један*, у свакога се другог писца XIX. вијека налази више или мање погрјешака, па би се те погрјешке санкционирале, кад бих ја био осим по-менутијех извора још и друге писце употребио; или би за погрјешке тијех писаца свуда требало изријеком спомињати да су погрјешке, а то би био баласт. Осим тога мислим, да ћете и Ви и други који критик врло тешко наћи штогод у *српском језику*, што је добро и правилно, а у мојој се граматици не налази само за то, што нијесам употребљене изворе боље претражио, а не у томе, што нијесам употребио и дјела другијех писаца.”

Маретићеви критерији за избор грађе на којој је засновао своју граматику, dakle, показују да се он не двоуми ни о томе да се бави *српским језиком* нити да у тим пословима може имати поузданije изворе од оних за које се опредијелио.

Да су Вукова и Даничићева дјела била једини извор и за Ивековићев и Брозов *Рјечник хрватскога језика* (1901), на необичан начин потврђује и сâm Ивековић: „Покојни нећак мој, гимнасијски професор Др. Иван Броз, с намјером да напише *рјечник Хрватскога језика* много је година скупљао грађу за њи из *свијех књижевних дјела Вука Каракића и Ђура Даничића*, т. ј. из онијех која су они сами написали и из онијех која су само издали на свијет, као народне приповијетке, пословице, пјесме и т. д.” Ивековић, даље, наводи да је И. Броз исписао 103.161 цедуљицу, а да је сâm томе додао још 23.875 цедуљица из оних Вукових и Даничићевих дјела из којих грађу није исписао Броз. У *Изворима писменим овоме Рјечнику*, уз неколико речника страних језика, Ивековић наводи 74 јединице, од којих би се само за једну или двије могло рећи да су „хрватске”, а све су остала српске (уз дјела Вука и Даничића, у *Изворима* се налази Његошев *Лажни цар Шћепан Мали* и пет наслова Милана Ђ. Милићевића). Уз све то, Ивековић истиче да је „за *шемелј*” његовој *.радњији постапљен Српски Рјечник*“ Вуков (1852) и у вези с тим наглашава двије појединости. Прва се тиче његове потпуне везаности за Вука: „Како у сам темељ нијесам хтио много да дирам, прешло је из њега којешта у ову радњу, што по мишљењу мом не иде у рјечник за обичнога књижевника”, а

међу њима „имена властита”, „Турске ријечи”, „падежи од замјеница личних” итд. Друга је појединост, међутим, мање разумљива: „Ово дјело могло би се звати и *рјечник Српскога језика*, и да су га написали Срби, јамачно би се тако звало; али му је по једнаком праву... име *рјечник Хрвашкога језика, јер су га списали и на свијешт издали Хрвати*. Није се дometнуло или *Српскога*, јер тај дometак не би задовољио ни једнога Србина а озвољио би многе Хрвате”. (Кад Хрвати, једнога дана, напишу и штампају речник јапанскога језика, „по једнаком праву”, гледаће на њега као на „рјечник Хрватскога језика”!)

Ако, dakле, утемељитељи „хрватскога језика”, признају да су свој посао обавили искључиво *на српској језичкој грађи*, лако је разумјети Нијемца Виганда кад, у својој књизи штампеној у Лайпцигу 1898. године, тврди да „такозвани хрватски језик није ништа друго него српски написан латинским словима”. Или Лескина кад, петнаестак година касније, прецизира: „Није могуће повући јасну границу између хрватских и српских племена како у прошлости тако ни сада. Стoga долази до тога да су становници тога целог језичког подручја у XIX веку прихватили у бити *српско наречје* као свој књижевни језик. Овај језик важи као књижевни језик и у деловима Хрватске северно од Купе, који заправо и не припадају српскохрватском језичком подручју”.

„Хрватски језик”, dakле, „начињен је” је искључиво од *српске језичке јањије* и преко ње само прелијепљена „хрватска етикета”. И то, до прије три-четири деценије, нису спорили ни хрватски лингвисти (такви као што су Људевит Јонке, Иван Брабец, Мате Храсте, Сретен Живковић, Стјепко Тежак, Стјепан Бабић и многи други). „Поткрај XIX стoljeća јавља се нова струја у гледањима на књижевни језик. Карадићева реформа је побиједила у Србији и његов углед је почeo нагло расти и у Хрватској. Тада хрватски лингвисти, названи хрватски вуковци, настоје да књижевни језик обликују према Карадићеву узору. На основи Карадићевих и Даничићевих дјела (Броз, Маретић и Ивековић)... свој су посао обавили врло пажљиво и савјесно, на знанственој висини, па су споменута дјела и поред недостатака имала велики углед. Дјелима хрватских вуковаца смирена су теоретска и практична тражења за најбољим правописним и граматичким обликом хрватскога књижевног језика. По томе су и заслуге хрватских вуковаца несумњиве”. Ти су редови записани у граматици Стјепка Тежака и

Стјепана Бабића (1966), а њихов је аутор овај последњи јер су оне у цјелини унесене и у одредницу *Књижевни језик у Хрватији* његовога Школског лексикона *Језик* и у неким појединостима прецизиране: „Хрватски вуковци... граматичка истраживања и језични развој усмјерују у Вукову смјеру. У томе су отишли тако далеко да су своје радове темељили искључиво на Вуковим и Даничићевим дјелима, што је било оправдано само за Хрватски правопис (Згб, 1892) Ивана Броза (1852-1893) јер су тако Хрвати добили фонетски правопис и коначно ријешили сва протусловља на том подручју. Каснијим колебањима узрок су политички, а не лингвистички разлози. Мање је оправдано што је на тој основи Томо Маретић (1854-938) израдио своју велику *Граматику и стилистику хrvatskoga ili srpskoga jezika* (Згб, 1899, 1931, 1963). Најмање је то било оправдано за Броз-Ивековићев *Rječnik hrvaćskoga jezika* (Згб, 1901), што га је започео Броз, а довршио Фрањо Ивековић (1834-1914)”.

Развој и стабилизација „хрватскога језика” представљени су, у основи – коректно, и у уводном поглављу *Хрватске граматике* (имам издање те књиге из 1997), у коме су „крај 19. и 20. столеће” означени као вријеме „нормирања и стабилизације хрватскога језичног стандарда”. Тада је, наиме, почело „учвршћивање карацићевских погледа на језик у хрватском језикословљу. У новоосновану Југославенску академију знаности и умјетности за тајника долази најближи Караджићев сурадник и истомишљеник Ђуро Даничић и он 1878. „издаје *Ogled rječnika hrvaćskoga ili srpskoga jezika*, а 1880. излази први свезак тога рјечника под насловом *Rječnik hrvaćskoga ili srpskoga jezika* (познатијег под називом *Академијин рјечник*), потпуно на Караджићевским језичним и правописним начелима. По Академијиној замисли тај је рјечник имао обухватити »све благо нашега језика, било оно сахрањено у устима нашега народа и одазивало се у пучких пјесмах, причах и пословицах, било оно убиљежено у добрих старих и нових књигах«. Међутим, Даничић је узорним језиком новога времена сматрао само источнохерцеговачку новоштокавштину, док је кајкавштину, слиједећи Карадића, држао словенским нарјечјем”.

Проблеми о којима говоримо постаће јаснији ако се каже да се Хрватска до 18. вијека простирадала у узаном појасу од Ријеке до Карловица и тек се касније проширила на три кајкавске жупаније (загребачку, крижевачку и вараждинску) и јасно је да ни *hrvaćko име* није могло имати шири домашај од онога

који је имала таква „држава”. На свим *штока*вским просторима, међутим, било је укоријењено *српско име*, а тамо где њега експлицитно није било – одговарало му је *илирско* или неко друго регионално име, а хрватско се везивало једино за чакавшину (и касније за оне три кајкавске жупаније). Сва та регионална имена током прошлог вијека „присвојили” су Хрвати и постали народ с највише имена за *шући* језик (*илирски, илирички, словински, словјенски, словенски, славјански, славјанско-далматински, словонски, шлавонски, посавски, мајдачки, по-дравски, приморски, југоисточни, сјеверозападни, дубровачки, далматински, српско-словенско-далматински, словенски, југословенски, југославенски, југословјенски, шокачки, буњевачки, буњевачко-шокачки, хrvatski или српски, хrvatsko-србски, хrvatski или србски, српски или хrvatski, хrvatski или словински, хrvatsko-славонски, хrvatsko-словонско-србски, хорватско-славенски*), а с тек покојим за *свој* (арваши, орваџи, »каткада хrvatski«, *хорватски, харватски, херватски, хrvatsko-кајкавски*).

„Нова лингвистичка памет” у Хрватској, међутим, није сагласна с чињеницама које помињемо па Радослав Катичић вели да је „познато и често се чује да је Вук Стефановић Карадић, велики реформатор књижевнога језика у Срба, одиграо важну улогу и при стандардизацији хрватскога књижевног језика. Међутим, предоცбе о томе како је и када он извршио тај утјеција нису баш јасне ни точне”. Колико ће таква схватања бити макар проблематична, показаће и друге појединости, али неспорно је да су она доминантна у хрватској лингвистици током последње три-четири деценије и да их је, при том, најшире образлагao Далибор Брозовић заступајући став да је „специфичност хрватскога језичног развоја што је он везан уз једну књижевност која посједује особиту... тронарјечну димензију”, да је она „садржана у самом хрватском новоштокавском стандарду и зато ако се у његовој надградњи налази какав елемент који кајкавскога или чакавског материјалног подријетла, његов је положај *законит*. У стандардним језицима где је однос надградње и дијалекатске основице једнозначан, позајмљенице из других дијалекатских типова имају слабији статус”.

Против Катичићевих схватања свједоче све појединости које смо напријед поменули, а уз Брозовићева домишљања могла би се додати макар „технолошка” недоумица: како се од *лићe, грабa и букve* може направити *ораховина*?

Чињенице које се овдје помињу имају и једну необичну потврду из каснијега времена: први број часописа *Хрватски језик* (са Стјепаном Ившићем као главним уредником) „појавио се на саму почетку сiječnja 1938, tj. десетак дана прије неголи је с језикословне крајинистике нестало тешке вуковске сјене Tome Maretića (преминуо 14. сiječnja 1938.).“ Показало се, наиме, да се тај часопис с муком одржао тек годину дана, свакако због тога што му је „приговарано због прејаке присутности „вуковске компоненте“, ... као и због запостављања погледа Антуна Радића на хрватски језик“. У узврелим политичким прилика- ма пред почетак Другога свјетског рата, „Хрвати-штокавци“ брзо су схватили да вјерску и националну припадност лако моу промијенити, али да су са језиком проблеми много сложенији будући да „хрватска национална етикета“ никако није могла скрити чињеницу да је испод ње стално избијала српска језч- ка суштина и Хрвати се никако нису могли извући испод „те- шке вуковске сјене“ Tome Maretića и „прејаке вуковске компо- ненте“ Стјепана Ившића. Тих се оптерећења Хрвати ни данас не могу ослободити и зато се „хрватски језик“ никако не може „одбранити“ од свога *српскога* поријекла и идентитета, а једини начин да се то покуша постићи заснива се на сталним „декла- рацијама“ и „промеморијама“ о његовој наводној различитости од српскога.

*

То су, ето, проблеми“ које „хрватски језик“ не успијева решити за више од једнога столећа. Преко *српскога језика* не држи се „хрватска етикета“, а много ће се теже држати „бо- шњачка“ или „босанска“. И то из најмање два разлога. Први је баналан: на њу неће пристати ни „Хрвати“ ни Срби (међем оне прве под наводнике зато што су се они у Босни размножили тек после комунистичке наредбе од 1945. да „сви католици мо- рају бити Хрвати без обзира на то како се лично изјашњава- ли“), а други је разлог суштински: у Босни данас нема лингви- ста који могу потписивати онако крупне мистификације и ла- жи какви се могу срести у Хрватској. Њихови су напори у том правцу први пут назначени пре четрдесетак година и тада њи- хове идеје „нијесу могле проћи“, али у последњих петнаес- так-двадесет година – кад су све спољне препреке уклоњене – у том правцу нема никаквих резултата: „бошњачки језик“ пре- познаје се само декларативно а, по природи своје структуре, он је и даље оно што је вазда био - *српски*.

*

„Црногорска језичка епизода”, у поређењу с „хрватском” и „бошњачком”, може се означити једино као сасвим погодна за спрдњу: Црногорци хоће језик, а не знају ни што ће им ни што сам њим да (у)чине; од *српскоћа* се измаћи не могу и зато на мобу зову Хрвате да им помогну лажати, а сами не схватају да би то могли успјешно чинити и без ичије помоћи – да ишта о језику знају. Ако су се, наиме, одлучили да се испишу из народа коме су припадали сви њихови преци откад их је историја запамтила, ако пристају на то да им Мило и Мијат буду очеви и ако су спремни да им свима као година рођења буде означена 2007, њима се ништа неће моћи рационално приговорити. Ипак, треба их макар треба упозорити на то да отпадништво никад није улазило у ред витешких поступака и да уз промјену националне и/ли вјерске чапре може отићи све – осим језика!

И о томе свједочи постојање многих народа који немају „своје име” за „свој језик”. Поменућемо само неке: у Аустрији нема „аустријског” језика, а има *њемачки*; у Швајцарској нема „*швајцарског*” језика, а има их неколико „туђих”; у Сјеверној Америци нема ни „америчког” ни „*канадског*” језика, а има *енглески*; у Канади нема ни „*квебечког*”, а има *франџуски*; у Аустралији нема „*аустралијског*”, а има, *енглески*; у Латинској Америци нема ни „*мексичког*”, ни „*бразилског*”, ни „*аргеншинског*”, ни „*уругвајског*” језика, а уобичајили су се или *шиански* или *боргузански*; у свему арапском свијету познат је само *арапски* језик, а нема ни „*ирачког*”, ни „*мароканског*”, ни „*египатског*”... За оне који желе да ишта схвате – и ови су примери превише.

*

У временима када о свјетској судбини пресуђују разни међународни судови правде или судови за људска права, требало би питати највишу судску инстанцу у Црној Гори зашто је та држава у свој Устав увела језик којега нема, тј. језик о коме се не зна ништа више од онога што о њему пише по новинама. Такав је корак, веле правници, битан због тога што ваља очекивати да на јазију која стигне из тога суда мухур тури и онај из Стразбура. Срби су се, истина, навикли на то да од неких таквих судова добијају „неочековане” пресуде (рецимо, она недавна Међународног суда правде о Косову и Метохији, или она старија Бадентерове комисије, или оне које нам свакодневно стижу из Хашког трабуњала), али тај суд треба питати конкрет-

но: ако постоји „црногорски” језик – зашто нема „аустријског”, ако постоји „бошњачки” – зашто нема „мексичког” или „египатског”, ако постоји „хрватски” – зашто нема „америчког” или „аустралијског”.

На та питања, треба очекивати, суд би могао квалификационо одговорити. И олакшати посао и бирократији у Европској унији која је недавно увела у оптицај термин „**БХС језик**“ као јединствену ознаку свих оних „језика“ који су се истићили из *српскога*. И тамо су, како видимо, схватили да је то **један** језик и само им треба досолити да је тај језик *српски*, да су га Хрвати и Бошњаци *покрали* и да се у демократском свијету, пред не-пристрасним судом, свака лупештина одмјерава по посебним критеријима. Професионалним лупежима, истина, тешко је објаснити да се баве „погрешним занатом“ будући они о томе размишљају једино кад се ухвате на дјелу и суоче са кривичним законом. Хрвати су први пут ухваћени у таквој крађи прије више од једнога вијека, Бошњаци то чине последњих петнаестак-дводесет година, а сад су се у исто лупешко коло витешки ухватили и „Новоцрногорци“.

И сви заборављају да се ријеч не може укради, да језик има коријен до чије дубине Човјек још није допро и не зна се зашто се хрватски, бошњачки и новоцрногорски национални лупежи толико упиру да га покраду.

*

Језик је лијек, али и проклетство. Језик памти и подсећа. Хрвати-штокавци и Бошњаци хоће да забораве да су били Срби, али им то језик не дозвољава; ако не могу убити језик, могу „оне друге“, његове носиоце – као свједоке сопственог отпадништва; могу Анте Старчевић и Анте Павелић припремити Јадовно и Јасеновац, али ће им језик открити најближе рођаке по Староме Влаху; може неки трећи Анте убити жену, а дијете приковати за шљиву, али ће га језик подсјетити на то да му је отац био Србин.

Човјек језику никад није дорастао. Кад се одлучи на отпадништво, он мисли да је довољно да промијени *име*, а заборавља да му је *презиме* много важнија легитимација.

И знак распознавања: *-ић* у презимену памти дуже од свакога његовог носиоца (презимена *Пойловић* и *Бискушић* могла су настати само међу Србима, при чему језик памти да су они први потомци некога попа, а они други – неког бискупског копиљана).

Ако „Новоцрногорци” хоће да су рођени прије три године, језик ће им рећи да су **макање**, тј. **малољећни** (што, само за неке, може бити знак да је пред њима живот), али и да су **малоумни** (што се једино може сматрати препоруком за Царство Небеско).

А ако неће ни једно ни друго, једини им је лијек да језик – забораве.

Из неких личних разлога, најчешће: трауматичних, појединач може промијенити име и/или презиме, малоумни могу мијењати имена Шароњи и Балјуши, а једино трауматична држава и њени трауматизовани „државници” могу прогнути да промијене име језику.

За ове потоње, бојим се, нема ни хећима ни мелема.

А Србима који држе до свога Српства, као и онима својим саплеменицима који се још увек налазе у већој или мањој недодумици око своје језичке, верске и народносне припадности, појлучујем: **До^жодине у Призрену!**

*Објављено у: *Српске новине* Подгорица, број 16, 26. август 2010, 10-11. и 13.

Порука **До^жодине у Призрену** наук је из оног многовековног јеврејског поздрава **До^жодине у Јерусалиму**, изговараног у уверењу да ће се једнога неодређеног дана то и догодити; Јевреји су тај дан дочекали, а Срби морају сачувати наду да ће им Косово и Метохија, та Света Српска Колевка, поново њихати потомство.

Белешка о љисци

Драгољуб Пешровић, лингвист, универзитетски професор (Косор, код Подгорице, 20. јун 1935), Куч, Дрекаловић. Три разреда основне школе учио у Ријеци Пиперској, на Медуну и Ублима, а четврти у Пашићеву/Змајеву, где је са породицом пристигао на Ваведење 1945, у раној фази послератне колонизације Војводине Српске. Три разреда ниже гимназије са малом матуром свршио у прогимназији у Змајеву, четврти разред више гимназије у Земуну, а остале разреде и велику матуру (1955) у Другој вишиој мешовитој гимназији „Јован Јовановић Змај” у Новом Саду. Студије на Филозофском факултету, на Групи за јужнословенске језике и југословенске књижевности, окончao 1960; по одслужењу војног рока и краћег радног периода у основној школи на Биочу (крајем 1961. и почетком 1962.), уписао се на постдипломске студије на истом факултету; магистарски рад под насловом *Гласовни систем ровачког говора* одбранio јануара 1964, као први магистар на Универзитету у Новом Саду.

По окончању студија запошљава се на Педагошкој академији у Никшићу као предавач српскохрватског језика, и тамо остаје до краја школске 1965/66, до избора за асистента Филозофског факултета у Новом Саду, на Групи за јужнословенске језике. Докторску дисертацију *О говору Змијања* одбранio 18. јануара 1971, наредне године изабран за доцента, 1977. за ванредног професора, а 1982. за редовног професора на предмету *Дијалектологија српскохрватског језика*; скоро две деценије предавао *Фонологију срpskog језика*.

У више наврата (први пут 1977) био директор или помоћник директора Института за јужнословенске језике, односно шеф Катедре за српски језик Филозофског факултета у Новом Саду.

Крајем 1985, пошто је у *Књижевним новинама* објавио текст под насловом *Помиримо пријатеље, непријатељи су смирени*, ондашње власти осудиле су га на два месеца затвора; казну издржao почетком наредне године. Разлог томе није био само страх од ерозије комунистичке идеологије и њеног ружења, јер су јој изворне идеје биле одавно сахрањене, а и засејано семе било је са кукољем, већ озбиљан наговештај да убрзано откуцају задњи сати ексклузивног права победника на писање историје. Штићена је „истина” о Недићевој управи у Србији и стравичним погромима у завршним операцијама при kraju Другог светског рата. Да су Петровићеве идеје биле и актуелније, нарочито one о аутономистичком деловању у Војводини Српској (неке једнако актуелне и данас), и утолико опасније, илуструје цитат: „Јасно је, дакле, да смо најопасније непријатеље давно посмиривали и сада нам остаје да се миримо са пријатељима. А то је, изгледа, мало теже, јер непријатељ хоће посао а пријатељ аутономију, непријатељ не разумије високу инфлацију а пријатељ води рачуна да му се неко не очеше о класни и национални интерес, непријатељ мисли како да врати dug а пријатељ како да га рефинансира, непријатељ тврди да се они који краду (иконе – рецимо) зову лупежи а пријатељ мисли да за то треба хапсити учитеље... Ако смо заташкали толико пријатеља, паметно би било заташкati и понеког непријатеља. И водити рачуна о томе да је издаја домовине луксуз који себи може да приушти само онај коме је домовина увијек тамо где и чековна књижница”.

Највише се бави српском дијалектологијом и ономастиком, а знатан број радова посветио је проблемима словенске лингвогеографије; из тих области објавио је преко 200 прилога. Овамо спадају књиге *О говору Змијања* и *Говор Баније и Кордуна*, иссрпне и савесно урађене монографије,

богате новим подацима и компетентном научном анализом. У оба случаја обрађене су говорне зоне раније једва помињане у дијалектолошкој литератури. У бележењу фонетских појава показао је фин слух за нијансе, а његов начин посматрања морфолошких и синтаксичких дијалектизама сведочи о смислу за прецизност одређења. Његови закључци увек се чврсто темеље на чињеницама и остаће као трајна тековина науке; будући истраживачи често ће се обраћати његовим књигама као извору сигурно фиксираних података и инспиративних запажања и анализа. Исте такве особине уочљиве су и у бројним мањим његовим дијалектолошким радовима, који га, усто, приказују као дијалектолога са широким распоном интересовања и делатности. Знатан део његових дијалектолошких прилога посвећен је говорима у Црној Гори, али је он „код куће“ и у пределима удаљеним од свог завичаја, у Босанској Крајини и на Кордуну, на пример. Лепо место у овом склопу имају четири његова рада *O говору Врake* (1972-1974), на арбанашкој територији североисточно од Скадра, у којима је оцртана слика једног особеног говорног типа (српског становништва пореклом из Црне Горе) који тавори без контаката са сопственом језичком матицом и полако нестаје окружен другојезичним живљем.

Разноврсни су аспекти у којима он посматра дијалекте. У својим најопсежнијим студијама он захвати целину проблематике на одређеном дијалекатском земљишту, али и у крајним прилозима осврће се на гласовни систем, или на морфологију, или на акценатске прилике у појединим говорима – онда кад је то нарочито релевантно. Његово интересовање за дијалекатску лексику, које је временом добијало све већи замах и дубину, везано је за два велика пројекта ширег међународног значаја. Први од тих пројекта, *Оишићесловенски лингвистички аилас* (*OLA*), бави се битним особинама и распоредом гласовних, обличких и лексичких система на словенском језичком простору. Други, *Оишићекарптајски дијалектолошки аилас* (*OKDA*), у коме је он био организатор и руководилац научних истраживања у некадашњем југословенском сектору, већ је довршен, а бави се првенствено истраживањем лексике везане за сточарство, као и за животне услове у планинским областима. Пуних 35 година уклучен је у сабирање грађе за *Дијалектолошки аилас српског језика*, за који је обрадио двадесетак пунктора из Војводине и Црне Горе. Такође, он је непосредни организатор систематског прикупљања српске народне лексике у Војводини; сачинио је програм рада, саставио упутства за скупљаче грађе и отпочео разгранату делатност, чији су се значајни резултати указали објављивањем девет томова ове велике едиције (први, 2000. године); тај замашни научни пројекат пионирског је карактера и у јужнословенским оквирима, а циљ му је да наслеђено дијалекатско речничко благо сачува пред брзим променама у начину сеоског живота и менталитета. Учешће у свим овим пројектима захтева врхунску дијалектолошку компетенцију и широке научне хоризонте, а у сваком од њих он је дао одличне прилоге потврђујући тиме своје високе научне квалитетете.

Посебну пажњу привлаче његови фонолошки описи седам говорних типова српског језика са црногорског дијалекатског подручја, са подацима о инвентару и дистрибуцији фонолошких јединица и систематским освртима на историјски развој гласовног система од старосрпске епохе до данашњег стања. Ти су описи штампани у великому колективном делу *Фонолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских и македонских ѡовора обухвачених Оишићесловенским лингвистичким аиласом* (*OLA*).

Бавећи се фонологијом и теоријски, у сарадњи са госпођом др Снежаном Гудурић, професором на катедри за француски језик Филозофског факултета у Новом Саду, припремио је уџбеник за овај предмет.

Један део његових радова тиче се српских дијалеката само на посредан начин. Овамо спадају његови написи о ранијим, мање познатим прилозима о дијалектима, од којих су неки објављени још средином 19. века, а други у старијим иностраним публикацијама, практично неприступачним већини наших проучавалаца. Ти написи доприносе осветљавању историје српских дијалеката, а такође и вредновању и научној употреби грађе коју су записали некадашњи аутори. Нарочито су значајни радови о дијалекто-лошким записима Павла Аполоновића Ровинског (1831-1915) садржаним у једној од књига *Црна Гора у прошлостим и садашњоштим* објављиваних у Санкт Петербургу између 1888. и 1915; откриће тог материјала, код нас дуго непознатог, представља крупну Петровићеву заслугу.

По оцени академика Александра Младеновића (1930-2010), он је један од најистакнутијих српских дијалектолога, добро познат и у иностранству; много је труда уложио у стручно и научно оспособљавање младих дијалектолога (од којих су неки већ сада запажени научни радници), а својим научним радом трајно је задужио проучавање српских дијалеката.

Са дијалектологијом су тесно повезана теренска испитивања ономастике. У тој области дао је обрасце систематског и свестраног проучавања, у доба кад је такав рад код нас био тек у повоју. Ова се научна дисциплина у најновије време нагло развија у нашој средини; знатан број других истраживача пошао је за његовим узором.

Потврдио се и као добар педагог. Његово ревносно залагање у настави и леп однос према студентима обледају се и у томе што је у *Прилогима* проучавању језика објављен низ студентских радова чијом је израдом он руководио. Уз то, он је био ментор у изради већег броја магистарских радова и докторских теза. Био је носилац потпројекта *Српскохрватски говори у Војводини* у матичном Институту и потпројекта *Дијалекатски речник Војводине* у Матици српској.

У Међународном комитету слависта члан је Међународне комисије ОЛА, Међународне комисије ОКДА, Међународне комисије за језичке контакте, Међународног редакционог колегијума ОЛА и Међународног редакционог колегијума ОКДА. Члан је и више одбора и комисија у Српској академији наука и уметности: Међуакадемијског одбора за дијалекто-лошке атласе, Одбора за ономастику, Одбора за речник српског језика и Одбора за стандардизацију српског језика. Члан је уредништва *Српско^г дијалектиолошко^г зборника* (Београд), *Зборника Матици српске за филологију и лингвистику* (Нови Сад) и *Прилога проучавању језика* (Нови Сад). Стални је члан-сарадник Матице српске, члан њеног Одељења за књижевност и језик и, у више мандата, члан Управног одбора.

Књиђе:

- *О говору Змијања*, Нови Сад 1973;
- *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад-Загреб 1978;
- *Фонолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених Ошићесловенским лингвистичким атласом*, Сарајево 1981, 523-557 (у коауторству);
- *Тојонимија Куча*, Београд 1988;
- *Школа немушићог језика*, Нови Сад 1996;
- *Српски језик, Najnowsze dzieje jęzików słowiańskich*, Opole (Poljska) 1996 (у коауторству); српска верзија: *Српски језик на крају века*, Београд 1996;
- *Ономасијска Качера*, Београд 2003 (у коауторству);
- *Сумрак српске ћирилице : Записи о запиранују српских националних симбола*, Нови Сад 2005;
- *Демократија с наличја*, Београд-Ваљево-Фоча 2006 (у коауторству);

- *Фонологија*, Београд-Нови Сад 2010 (у коауторству);
- *Зловременик*, Нови Сад 2010.

Лингвистички атласи:

- *Общеславянский лингвистический атлас (ОЛА)*, Том 1, Београд 1988, карте 2, 31, 35, 39 и 59; Том 2а, Москва 1990, карте 11 и 31 и НМ 248; Том 2б, Вроцлав-Варшава-Краков 1990, карте 14, 18 и 25; Том 3, Варшава 1994, карте 8 и 17; Том 4б, Скопје 2003, карте 3, 10, 11 и 32 и НМ 7 и 8; Том 8, Варшава 2003, карта 38, Том 4а, Загреб 2006, карте 14, 38, 44, 49 и 52 и НМ 1, 2 и 5; Том 5, Москва 2004, карта 18; Том 6, Москва 2004, карта 11;
- *Общекарпачки диалектологички атлас (ОКДА)*, Том 1, Кишињев 1989, карте 32 и 39 и НМ 28; Том 3, Варшава 1991, карте 7, 8, 19 и 47 и НМ 6 и 22; Том 4, Љивов 1993, карте 33, 44, 49 и 50 и НМ 31; Том 2, Москва 1994, карте 1 и НМ 2; Том 5, Братислава 1997, карте 16, 27 и 51; Том 6, Будимпешта 2001, карте 1, 2, 32, 63 и НМ 8; Том 7, Београд-Нови Сад 2003, карте 9, 11, 23, 27, 35, 36, 44, 48, 59, 61 и НМ 6.

Редактор и сарадник:

- Marko Peić - Grgo Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica (1990);
- Marko Peić - Grgo Bačlija, *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica (1994);
- *Речник српских говора Војводине*, 1-10, Нови Сад 2000-2010.

Приредио:

- Јован Кашић, *Трајом Вукове речи*, Нови Сад 1987;
- Павле Ивић, *О говору Галиђољских Срба*, Том I, Сремски Карловци-Нови Сад 1994;
- Павле Ивић, *О фонологији: Расправе, студије, чланци*, Том X/1, Сремски Карловци-Нови Сад 1998;
- Александар Белић, *Дијалектические и южные Сербии*, Београд 1999);
- Александар Белић, *О дијалектима*, Београд 2000;
- Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика - Увод и штаковско наречје*, Том II, Сремски Карловци-Нови Сад 2001;
- Павле Ивић - Илсе Лехисте, *О српскохрватским акцентима*, Нови Сад-Сремски Карловци 2004.

Казне:

- Решењем Општинског судије за прекршаје у Новом Саду од 3. децембра 1985. године, због тога „што је у свом чланку објављеном у листу »Књижевне новине« број 696/85 од 15.10.1985 године... под насловом »Помиријмо пријатеље - непријатељи су смирили... учинио прекршај вређања и омаловажавања социјалистичко-патриотских осећања грађана из члана 8 став 1 Закона о прекршајима јавног реда и мира, за који му се на основу истог прописа у т р ђ у је казна уложена због ненадлежности Општинског судије за прекршаје, као и због тога што „је у питању дело које није прписано као прекршај“, у Покрајинском већу за прекршаје у Новом Саду одбијена је потврдом првостепеног решења, а захтев за судску заштиту, уложен Врховном суду Војводине, „одбија се као неоснован“;

- Пресудом Суда части за резервне млађе официре, официре и војне службенике у Новом Саду од 19. априла 1988. године, „због дисциплинског преступа из члана 197. став 1 тачка 2. Закона о служби у оружаним снагама“, односно због тога што се налазио међу потписницима двеју иницијатива (1986): за оснивање Фонда солидарности и за издавање приватног листа *Самоуправа*, те што је као аутор члanca *Помиријмо пријатеље - непријатељи су смириени* (1985) „какњен од стране судије за прекршаје

казном затвора у трајању од шездесет дана”, осуђен „на казну губитка чина на резервног капетана”. На ову пресуду, коју је потписао извесни судија Јероним Чутурић, није улагао жалбу, али је о томе оставио два записа. Први, од 7. априла 1988. године, с питањем Првостепеном суду части новосадске Општине Лиман да ли је обавестио јавност „о томе је ли који официр био уплатен у ону новогодишњу стамбену томболу у Скупштини општине Лиман и у афери око »Неопланте« и њеног »Великог транспорта«. Будући да још не знам је ли ваш часни суд о томе доносио какве пресуде, оставља ме равнодушним могућност да ће о мојој грађанској части расправљати макар неко од оних над чијим именом још увијек остаје сјенка сумње да су сопственој части претпоставили сопствену корист“. И други, од 16. маја исте године (објављен у: *Књижевне новине* Београд, број 755, 1. јун 1988, 2), који казује да се име Јеронима Чутурића, иначе секретара Правног факултета у Новом Саду, везује за распродату диплому „којом се тај факултет прочуо“ и да су „новине најпре јавиле да је испод Чутурићевог печата изишло око 2.800 таквих диплома, а после се тај број „истањио“ на 455 (према извештају *Политике*), односно на 37 (према *Дневнику*)“, те поставља питање „**како Јероним Чутурић све што је сам учинио за појеђашњење диплома на »свом факултешу« може довести у склад са моралним ликом и уједом резервног војног старешине ЈНА**“ и, напрочито, улогом судије и председника Првостепеног суда части у новосадској општини Лиман.

Признања:

- Протестне вечери у Удружењу књижевнике Србије, Француска 7, Понедељком у 19, под заједничким називом *Репресија и стваралашићво*, које су трајале од 11. фебруара до 7. априла 1986. године, све док је био у затвору; на тим вечерима, преко 150 књижевника, културних и јавних радника, својих рефератима о проблематици вербалног деликта, као и другим протестним прилозима (песмама, есејима, афоризмима) исказало је своје неслагање с репресивним мерама партијске државе против слободног мишљења;
- *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* број 43, Нови Сад 2000, посвећен му је поводом шездесет пете годишњице рођења; радове је приложило седамдесетак његових колега и пријатеља из Србије и бројних славистичких центара из света;

• Награда „Павле Ивић“ за 2003. годину, коју додељује Славистичко друштво Србије за значајна лингвистичка и лексикографска достижнућа, додељена је приређивачима треће свеске *Речника српских говора Војводине* (Ђ-Ј), а уручена је њему, као редактору.

Литература: Др Драгољуб Пејровић, Змајево '77, Змајево 1977, 127-130; Др Драгољуб Пејровић, редовни професор, Библиографија радова радника Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад 1984, 629-635; Александар Младеновић, Професор др Драгољуб Пејровић, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 2000, 9-10; Илија Петровић, Керци у Пашићеву – Прилоги за монографију Змајева, Нови Сад 2002, 478-484; Мато Пижурица, ПЕТРОВИЋ, др Драгољуб, Енциклопедија Новог Сада књига 20 ПЕТ-ПОК, Нови Сад 2002, 64-67; Илија Петровић, Прилоги за Енциклопедију Новоћ Сада, Нови Сад 2006, 88-93.

CIP – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-27-007-0
COBISS.CG-ID 17533200